

T.C.  
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

145928

**DİASPORA'DA ERMENİ KİMLİĞİ; PARİS ve HALEP  
ÖRNEKLERİ**

**DOKTORA TEZİ**

**Hüseyin ÇAKILLIKOYAK**

**Enstitü Ana bilim Dalı: SOSYOLOJİ**

**Tez Danışmanı: Doç. Dr. M. SAİT DOĞAN**

-145928-

**TEMMUZ- 2004**

T.C.  
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DİASPORA'DA ERMENİ KİMLİĞİ; PARİS ve HALEP  
ÖRNEKLERİ

DOKTORA TEZİ  
Hüseyin ÇAKILLIKOYAK

Enstitü Ana bilim Dalı: SOSYOLOJİ

Bu tez 11/19/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Öyeokluğu ile kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

Prof. Dr. Azmi Özcan

Jüri Üyesi

Jüri Üyesi

Yrd. Doç. Dr. Ekin Akdoğan

Jüri Üyesi

Jüri Üyesi

Doç. Dr. M. Tayfun Amman

## ÖNSÖZ

Yapılan bir çalışmada, bir milletin isminin mesele, sorun gibi kelimelerle birlikte anılması güzel bir şey olmasa gerekir. Geçmiş ne kadar uyumlu ve güzel olursa olsun son yüz yıldan günümüze kalan miras, Türk toplumu ile Ermeni toplumu arasında büyük bir mesele yaşandığı gerçeğini ortaya koymaktadır. Bu tarihi olayda Ermenilerin dünya platformlarında Türkiye aleyhine sistemli çalışmalar sürdürmeleri ilişkileri iyice germektedir.

Buna rağmen bugünün Ermenilerinin konuştukları dilin, Doğu ve Batı Ermeni lisanı diye ayrılımlarında etkin olan husus, Ermenilerin yaşadıkları coğrafya ile ilintilidir. Doğu Ermenileri İran ve Rusya tesirindeki bugünkü Ermenistan'dır. Kullanılan dilin etkileşimi göz önüne alındığında, Türklerle en fazla sosyal ilişkiye geçen milletin Ermeniler olduğu görülmüştür. Bu Ermenilerin kullandıkları Ermenice, Türkçe'nin tesirinde kalmış olup, çoğu yerde halkın kullandığı yaygın dil Türkçe'dir. Dilin etkinliğinin olduğu yerde kültürel yaşamın da Türklerle ilgili derinden izler taşıdığı ayrı bir gerçektir.

Anlaşılması güç olan durum; Türkiye aleyhine kampanya düzenleyen Diaspora Ermenilerinin, Türklerden en fazla etkilenmiş olan Ermenilerin olmasıdır. Bunun nedenleri araştırıldığında Diaspora Ermenilerinin vatansız, kültürel beslenmeyi tam gerçekleştirememiş kimlik bunalımı içerisinde büyüyen kuşaklardan oluştuğunun görülmesidir. Birinci Kuşak Diaspora Ermenilerinin bir Türk gibi yaşadıklarını bilinmektedir. Ancak Diaspora Ermenilerinin, 2. ve 3. kuşaktan sonra ki toplum yapısının yabancılaşması, toplumun kültürel çatışma ve asimilasyon ile karşı karşıya kalması, denizde boğulma tehlikesi geçiren insanın çırpınışları gibi, kimlik bunalımına sürüklemiştir. Kimlik bunalımının neden olduğu negatif yüklenmeyi, Diaspora'da bulunma nedeni olarak gördükleri Türklere, kurumsal anlamda Türk Devleti'ne yönelterek, karşıtlığa dayalı soykırım mit'i üreterek yeni bir kimlik inşasına girmişlerdir.

Fransa'da bulunan Türk Diasporası'nın yardımları temin edilmiştir. Özellikle S. Türkel'in yardımları çalışmayı olumlu etkilemiştir.

Fransa Ermeni Diaporasından görüŖülen kiŖilerden R.H.A., S.T., Arman, Berc ve K.J. gibi kiŖilerle tanışmak oldukça güzel bir deneyimdi. Zira Türkiye’de duyduğum ama Fransa’da görerek tanıdığım Ermeniler hakkında iyi intiba uyandıracak kiŖilerdi.

Halep’te görüşmeler yaptığım Rupen, Bedros, Buket ve diğerk Ermenilerin de birbirlerinden farkları yoktu. Paris ve Halep sokaklarını gezerken insanın kendi kendine Ŗüpheye düŖtüğü olmuyor değildi. Bütün güzellikleri alıp götüren, hep söylenile gelen dış etkenler ile hırslarına engel olmayan liderlerdi galiba...

Hocam; H.Musa Taşdelen beyin bu çalışmayı bana teklif ederken tam olarak ne yapacağımı ve ne ile karşılaşacağımı bilmiyordum. Çalışma ilerledikçe ağırlığının üzerime çöktüğünü hissettim. Bu durumda size duyulan güveni tazeleyen kiŖilerin devreye girmesi yeniden hareketlenmenize büyük yardımcı oluyor. İşte bu noktada Tez danışmanım M.Sait Doğan’a tez çalışmalarına özverili desteğı için teşekkür ediyorum. Ayrıca meselenin inceliklerinde yol alırken önüme ışık tutan H.Musa Taşdelen Bey’e bilgi ve birikimlerini paylaştığı için teşekkür ederim.

Çalışmanın maddi manevi destekçisi değerli büyüğüm Sadık Kesmece Bey’in katkılarını Ŗükranla anıyorum.

Bu çalışmada yaşayarak öğrendiğim şey; nasıl bir araç üretim bandında, birçok emektar insanın elinde, binlerce küçük ama küçüklüğü basite alınamayacak ayrıntılar birleştiriliyor, onun gibi bu çalışmanın şekillenmesi de birçok kiŖinin katkısı ve yardımları ile tamamlanmıştır. Bundan dolayı buraya sığmayacak bir liste eklemenin imkansızlığı içinde yardımlarından ötürü her birisine teşekkür ediyorum.

Duaları ile yanımda olan ve beni yetiştiren Anneme, manevi desteklerini hep yanımda hissettiğim eşim ve çocuklarıma da ilgi ve sabırlarından dolayı teşekkür ediyorum.



## İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ .....	vi
TABLolar LİSTESİ.....	viii
ÖZET .....	x
SUMMARY.....	xı
GİRİŞ .....	1
<b>1. TEORİK ÇERÇEVE .....</b>	<b>8</b>
1.1. Kimlik.....	8
1.1.1. Kolektif Kimliğin Görünümleri .....	11
1.1.1.1. Etnik Kimlik .....	11
1.1.1.2. Milli Kimlik.....	12
1.1.2. Kimliğin İnşası .....	14
1.2.1.1. Kişiliğin Oluşumu.....	14
1.2.2.2. Kimlik ve Kültür.....	16
1.1.2.3. Kimlik ve Sosyalleşme.....	20
1.1.3. Kimliğin Unsurları.....	21
1.1.3.1. Dil .....	21
1.1.3.2. Din.....	22
1.1.3.3. Tarih.....	25
1.1.3.4. Vatan Olgusu .....	26
1.1.4. Kimliğin Kurumsallaşması .....	27
1.1.4.1. Ermeni Milli Meclisi.....	29
1.1.4.2. Ermeni Milli Anayasası.....	30
1.1.4.3. Eğitim .....	32
1.1.4.4. Askerlik .....	38
1.2. Ermeni Kimliğinin Tarihi Arka Planı .....	40
1.2.1. Ermenilerin Yaşadıkları Coğrafya.....	40
1.2.2. Ermeni-Türk İlişkileri.....	42
1.2.2.1. Selçuklu Dönemi.....	42

1.2.2.2. Osmanlı Dönemi .....	43
1.2.2.2.1. Osmanlı Coğrafyasında Ermeni Nüfusu .....	45
1.2.2.2.2. Ermeni Toplumunu Cemaat Yapısı .....	49
1.2.3. Ermeni Siyasi Partilerinin Faaliyetleri .....	53
1.2.3.1. Hınçak Partisi .....	54
1.2.3.2. Taşnak Partisi .....	55
1.2.4. Tehcir, Tehcirin Şartları ve Uygulanması.....	56
1.3. Günümüzde Ermeni Kimliğinin Tarihi Sacayağı ('Tehcir', 'Diaspora', 'Soykırım') .....	66
1.3.1. Tehcir .....	67
1.3.2. Diaspora .....	71
1.3.3. Soykırım.....	82

## **2. UYGULAMALI ARAŞTIRMA: Diaspora'da Ermeni Kimliği; Paris ve**

<b>Halep Örnekleri .....</b>	<b>99</b>
2.1. Araştırmanın Yöntemi .....	111
2.2. Evren ve Örneklem .....	113
2.3. Verilerin Toplanması ve Değerlendirilmesi .....	115
2.3.1. Verilerin Toplanması .....	115
2.3.1.1. Paris Veri Toplama Çalışması .....	115
2.3.1.2. Halep Veri Toplama Çalışması.....	116
2.3.2. Verilerin Değerlendirilmesi .....	117
2.4. Araştırmanın Bulguları .....	118
2.4.1. Araştırma Grubunun Kişisel Özellikleri .....	118
2.4.2.1. Mülakat Örneklem Grubunun Kişisel Özellikleri.....	118
2.4.2.2. Anket Örneklem Grubunun Kişisel Özellikleri .....	122
2.4.2. Dil .....	124
2.4.3. Din .....	133
2.4.4. Siyasi Partiler ve Dernekler .....	140
2.4.5. Kimlik .....	146
2.4.5.1. Diaspora'da Kimlik Farklılaşması .....	146
2.4.5.2. Kimliğin Etnik Görünümü.....	155

2.4.5.3. Diaspora’da Kimlik Algılaması .....	159
2.4.5.3.1 Kimlik Tanımlaması .....	160
2.4.5.3.2. 1915 Ermeni Tehciri’nin Algılanma Durumu.....	162
2.4.5.3.3. Türk İnsanına Bakış .....	171
2.4.5.3.4. Boş Zamanı Değerlendirme, Çevre İlişkisi, Uyum Durumu .....	175
2.4.5.3.5. İçinde Bulunulan Topluma Bakış .....	178
2.4.5.5. Diaspora’da Kimlik İkilemi.....	182
2.4.5.6. Diasporanın Yeni Vatanı : Ermenistan .....	193
<b>SONUÇ VE ÖNERİLER.....</b>	<b>200</b>
<b>KAYNAKÇA .....</b>	<b>212</b>
<b>EKLER.....</b>	<b>230</b>
<b>ÖZGEÇMİŞ.....</b>	<b>296</b>

## KISALTMALAR LİSTESİ

<b>AAM</b>	:Atatürk Araştırmaları Merkezi
<b>ABCFM</b>	:American Board of Commissioners for Foreign Mission
<b>ABD</b>	:Amerika Birleşik Devletleri
<b>A.İ ve İnk. Tar. Ens</b>	:Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
<b>A.İ.veİnk.T.Ens.D</b>	:Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi
<b>AK DveTYK</b>	:Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
<b>a.g.e</b>	:adı geçen eser
<b>a.g.k</b>	:adı geçen kaynak
<b>a.g.m</b>	:adı geçen makale
<b>a.g.int.sit</b>	:adı geçen internet sitesi
<b>Asam</b>	:Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi
<b>ayr. bilg. i. Bkz</b>	:ayrıntılı bilgi için bakınız
<b>bkz.</b>	:bakınız
<b>BFMPC</b>	:Board of Foreign Missioans of the Presbyterian Church
<b>B.O.A</b>	:Başbakanlık Osmanlı Arşivleri
<b>(E)</b>	:Ermeni
<b>Eraren</b>	:Ermeni Araştırmalar Enstitüsü
<b>C</b>	:Cilt
<b>CRDA</b>	:Centre de Recherches sur la Diaspora Arménienne ; (Ermeni diasporası Üzerine Araştırmalar Merkezi)
<b>Çev</b>	:Çeviren
<b>D.İ.E</b>	:Devler İstatistikleri Enstitüsü
<b>Der</b>	:Derleyenler
<b>dvm.</b>	:devamı
<b>E.D.F.</b>	:Ermeni Devrimci Federasyonu
<b>E.S.P.</b>	:Ermeni Siyasi Partileri
<b>Fen Edb.Fak</b>	:Fen Edebiyat Fakültesi
<b>FR</b>	:Fransa
<b>H</b>	:Halep
<b>Haz</b>	:hazırlayan
<b>İ.Ü.</b>	:İstanbul Üniversitesi

<b>İnt.sit</b>	:İnternet sitesi
<b>mad. :</b>	:Madde
<b>M.Ö.</b>	: Milattan Önce
<b>M.S.</b>	:Milattan Sonra
<b>M.Ü.</b>	:Marmara Üniversitesi
<b>M.Ü.İFAV</b>	:Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı yayınları
<b>P</b>	:Paris
<b>Rek</b>	:Rektörlüğü
<b>RF</b>	:Rusya Federasyonu
<b>s.</b>	:sayfa
<b>Sa</b>	:sayı
<b>SBE</b>	:Sosyal Bilimler Enstitüsü
<b>SR</b>	:Suriye
<b>STK</b>	:Sivil Toplum Kurumları
<b>OADB yay</b>	:Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı yayınları
<b>Osm. İmp.</b>	:Osmanlı İmparatorluğu
<b>OTAM</b>	:Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi(Ankara Üniv.)
<b>(T)</b>	:Türk
<b>TATAV</b>	:Tarih ve Tabiat Vakfı
<b>T.T.K</b>	:Türk Tarih Kurumu
<b>T.C</b>	:Türkiye Cumhuriyeti
<b>TC Bşbk DAGM</b>	:Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı
<b>OADB</b>	
<b>TR</b>	:Türkiye
<b>t.y.</b>	: tarih yok
<b>Ünv</b>	:Üniversite
<b>vs.</b>	:vesaire
<b>Vd.</b>	:Ve diğerleri
<b>Yay</b>	:Yayınevi
<b>y.y</b>	:yüzyıl

## TABLolar LİSTESİ

<b>Tablo 1:</b> 1859 İstanbul'da Ermeni Okulları .....	34
<b>Tablo 2:</b> Vilâyat-I Sitte Nüfusu(1912).....	46
<b>Tablo 3:</b> Osm. Devleti'nde 1912 Yılı Ermeni Nüfusu.....	47
<b>Tablo 4:</b> 1912 Vilâyat-I Sitte'nin Düzeltilmiş Ermeni Nüfusu.....	47
<b>Tablo 5:</b> Osmanlı Topraklarından Göç Eden Ermeniler .....	63
<b>Tablo 6:</b> Dünya Coğrafyası Ermeni Nüfus Dağılımı .....	64
<b>Tablo 7:</b> Mülakat Örnekleme Grubunun Kişisel Özellikleri.....	118
<b>Tablo 8:</b> Anket Örnekleme Grubunun Kişisel Özellikleri .....	122
<b>Tablo 9:</b> Paris Ermeni Diasporası Türkçe Bilme Durumu .....	127
<b>Tablo 10:</b> Türk Dilinin Öğrenildiği Yer.....	127
<b>Tablo 11:</b> Aile İçinde Kullanılan Dil .....	128
<b>Tablo 12:</b> Günlük Hayatta Kullanılan Dil .....	131
<b>Tablo 13:</b> Dinlenen Müzik'te Dil Tercihi .....	132
<b>Tablo 14:</b> Dini Eğitim Alma Düzeyi(Türkiye Doğumlular) .....	137
<b>Tablo 15:</b> Dini Eğitim Alma Yer Ölçeği (Fransa Doğumlular) .....	138
<b>Tablo 16:</b> Dini Eğitim Alma Yer Ölçeği (Türkiye Doğumlular) .....	138
<b>Tablo 17:</b> Paris Diasporası Dini Eğitim Alma Ölçeği (Tablo1 Ve 2'nin Bileşimi).....	138
<b>Tablo 18:</b> Kiliseye Devamlılık (Türkiye Doğumlular).....	139
<b>Tablo 19:</b> Kiliseye Devamlılık (Fransa Doğumlular).....	139
<b>Tablo 20:</b> Paris Ermeni Diasporası Kiliseye Devam Ölçeği .....	139
<b>Tablo 21:</b> Sivil Toplum Kuruluşuna Gitme Durumu) .....	144
<b>Tablo 22:</b> Stk Etkinliklerine Katılma Sıklık Ölçeği .....	144
<b>Tablo 23:</b> Stk'ların Tür Ve Çeşitliliği .....	145
<b>Tablo 24:</b> Stk'ya Gitme Nedeni.....	145
<b>Tablo 25:</b> Evlilik Tercihi.....	159
<b>Tablo 26:</b> Kimlik Tanımlama Ölçeği.....	161
<b>Tablo 27:</b> 1915 Hadiselerinin Önemi(Cinsiyet) .....	167
<b>Tablo 28:</b> 1915 Hadiselerinin Önemi (Doğum Yeri).....	167
<b>Tablo 29:</b> Boş Zamanları Değerlendirme, Çevre İlişkisi .....	177
<b>Tablo 30:</b> Sosyo-Kültürel Aktivitelere Kullanılan Çevre .....	178

<b>Tablo 31:</b> İçinde Bulunulan Topluma Bakış .....	181
<b>Tablo 32:</b> Takip Edilen Gazete Ve Televizyonlar .....	184
<b>Tablo 33:</b> Türkiye'yi Ziyaret Etme Düşüncesi .....	186
<b>Tablo 34:</b> Türkiye'ye Yerleşme Düşüncesi(Cinsiyet) .....	186
<b>Tablo 35:</b> Türkiye'ye Yerleşme Düşüncesi(Doğum Yeri).....	187
<b>Tablo 36:</b> Vatan Olgusu .....	196



## ÖZET

**ANAHTAR KELİMELEER:** Osmanlı, Ermeni, Tehcir, Diaspora, Ermeni Diasporası, Soykırım, Kimlik, Diaspora Kimliği.

19.yüzyıla geldiğinde Osmanlı Devleti çözülmeye başlamıştı. Çözümü hızlandıran, savaş alanlarında kaybedilen topraklarla birlikte ekonomik düzenin bozulması, Batı modernleşmesinin yan ürünü milliyetçilik akımlarından etkilenen azınlıkların bağımsızlık adımlarına kadar uzanan çizgide oluşan hava etkin olmuştur.

Ermeni Kimliğinin çizgilerini oluşturan Osmanlı millet sistemi, önceleri ideal bir yönetim modeli oluştururken, millet sisteminin sağladığı kurumsal mekanizma yardımıyla modernleşmeden etkilenen Ermeniler; uluslaşmak için bağımsızlık adımlarını hızla atmaya başladılar. Ermeni Kilisesi'nin merkezini oluşturduğu Ermeni milleti; önce meclisine, sırası ile Anayasa niteliği taşıyan nizamnamesine, sonra da eğitim işlerini organize eden eğitim komisyonlarına kavuşacaktır. Ermeni milletinin eğitim için okullar açması, öğretmen için Batıya öğrenciler göndermesi Ermeni aydınlanma ve bağımsızlık hareketinin adımlarını oluşturmuştur. Bağımsızlık hareketinin oluşumuna; Kilisenin yanına, Ermeni Siyasi Partileri ve dernekleri de eklenmiştir.

Ermeni cemaatinin büyük kısmını oluşturan Gregorien Mezhebi, misyoner çalışmaları ile çatlamış, Katolik ve Protestan cemaat ortaya çıkmıştı. Önceleri bu oluşumlara karşı çıkan Ermeniler, bu etkileşim esnasında temasa geçtikleri dış güçlerle ilişkilerini düzenleyerek bağımsızlık yolunda kullanmışlardır.

Ermeniler, I. Dünya savaşının istedikleri bağımsızlık için zemin oluşturduğunu düşünüyorlardı. Doğu Cephesi'nde Ruslarla işbirliğine giren Ermeniler, Batı'da özellikle Fransız ordusunda lejyoner olarak Osm. Ordusuna karşı savaştılar. Bazı Ermenilerin de Osmanlı devletine sadık kalarak, savaşta; ön cepheleerde, hizmetler de buldukları görülüyordu.

Ermenilerin Anadolu'nun içlerine kadar dağılmış olmaları ve Doğu cephesinde oluşturdukları tehlike göz önüne alınarak 1915 yılında tehcir edildiler.

Diaspora'da Ermeni varlığının oluşumunu başlatan tehcir dolaylı bir nedendir. Diasporayı oluşturan Osmanlı vatandaşı Ermenilerinin bir kısmı; Ermenilerin tehcir edildiği toprakların kaybedilerek Fransız mandasına verilmesi neticesinde oluşmuştur. Diğer bir kısmı da Mondoros mütarekesi sonucunda imzalanan ve hayatiyet kazanmayan Sevr anlaşmasına güvenerek Ermeni devleti kurma peşine düşmüşlerdir. Bu ideali gerçekleştirme uğruna İşgal devletleri ile işbirliğine giren Ermeniler, bir zamanlar dost ve komşu oldukları Müslümanlara zulüm yapmışlardır. Ancak İşgalci devletlere karşı verilen Türk Milli Mücadelesinin başarısı karşısında Anadolu'yu boşaltan işgalci düşmanlarla birlikte Ermeniler de Anadolu'yu terk etmişlerdir.

1922 sonrası Anadolu'da çok az bir Ermeni kalmıştır. Diğer Ermeniler Suriye-Lübnan merkezli Arap dünyasında, Fransa'da, Amerika'da ve Rusya'da Ermeni diasporasını oluşturmuşlardır.

Diaspora Ermenilerinin bu yeni yaşamında kimlik sorunları ortaya çıkmıştır. Kimlik sorunlarını aşabilmek için diaspora Ermenileri yeni bir kimlik inşasına girmişlerdir. Kimlik inşasında gerekli olan tarihi geçmişle bağ kurma ihtiyacını Türkiye ile gidermişlerdir. Kimlik bunalımının neden olduğu ötekine ve tarihe duyulan ihtiyacın giderilmesinde Türk düşmanlığı çerçevesinde soykırım mit'i üretilmiştir. Kültürün üretildiği alan dil'dir. Kültürel üretim için Türk dili kullanılarak hem süreklilik sağlanmış hem de tarihi geçmişle ihtiyaç olan bağ kurulmuştur.

Bu sorunların ana sorumlusu tuttıkları Türkler soykırımla suçlanmıştır. Diaspora Ermenilerinin dünyaya soykırımı kabul ettirme mücadelesi aynı zamanda asimilasyona karşı koruyucu kalkan görevi yapmıştır. Ermenilerin bin yıla yakın birlikte yaşadıkları Türklerden kültürel olarak etkilenmişlerdir. Bu etkilenmenin sonucunda içselleştirdikleri Türk kültürünü yaşatmışlar, özellikle Türk dilini kullanmaya devam etmişlerdir. Diaspora'da Ermeni kimliği; Soykırım mit'i etrafında örgülenen Türk düşmanlığı ve Türk kültürel değerlerinin taşıyıcı özelliği olan Türkçe ile sürdürüldüğü görülmüştür.



## SUMMARY

### ARMENIAN IDENTITY IN DIASPORA: CASES OF PARIS AND ALEPPO

**Key terms:** Ottoman, Armenian, exile, diaspora, Armenian diaspora, genocide, identity, diaspora identity

By the nineteenth century the Ottoman empire had already started to decline. What gave impetus to this process is the weakness and disorder of the economy as a result of losing land by the defeats in the wars, and the nationalist movements of minorities seeking independence with the effect Western modernism.

While Ottoman millet system which defined the Armenian identity, represented an ideal model of government before, the Armenians which were affected by modernization through the help of institutional mechanisms provided by millet system, began to move rapidly towards independence to become a nation. Thus, Armenian millet in the center of which the Church took place, acquired one after another, its parliament, and its *nizamnâmah* which had a character of constitution, and then its educational commissions which organized the education. It was the steps of Armenian enlightenment and Armenian independence movements that Armenian millet founded schools for education and sent students to the West to be educated as teachers. Besides the Church's activities, Armenian political parties and associations took part in this structure too.

However, Armenian community which belongs to the Gregorian sect in majority, split into different sects and new communities like Catholics and Protestants appeared as a result of missionary activities. While Armenians opposed these new groupings before, then they favoured to use their relations with foreign powers with whom they get in touch through these sectarian groupings, in the way of independence.

The first world war gave the Armenians the proper opportunity for independence. While they cooperated with russians in the East, they served as legionnaires in the French army in the west and fought against Ottoman army. Armenians suffered about 180,000 casualties in the fight against Ottomans. And considering their challenge in the eastern front and their widespread location within the different parts of Anatolia, they were sent to exile in 1915.

Indeed the exile is an indirect cause for the formation of Armenian community in Diaspora. In fact some part of Ottoman Armenians left the country because their lands were put under the French mandate after they were exiled; and some others first cooperated with the Occupiers depending on the treaty of Sevres which was signed following the Mondros armistice treaty, and which wouldn't find any realization, and oppressed their muslim neighbours whom once they were friends, and then had to leave the country with the Enemy as a result of Turkish Salvation War.

There were very few Armenians in Anatolia after 1922. Some Armenians were located in Arap world, especially in Syria and Lebanon; some others formed the Armenian Diasporas in France, USA and russia.

New identity problems appeared in this new life of Armenians in Diaspora, and they began to create a new identity to overcome these identity problems. They met the need to contact with their history which they needed in the creation of identity through Turkey. They created a genocide myth around Turkish enmity to meet the need for the history and the need for 'the other' which was caused by the identity crisis. And they used Turkish language to maintain the continuity and to help the contact with the historical past, when the language within which they created their culture didn't suffice for this.

They accused Turks whom they took as the main responsible of their problems, with genocide. The efforts of Armenians in Diaspora to make the world accept the genocide functioned as a shield against the assimilation at the same time. However the enmity, it has been seen that the Armenians continued their cultural similarities with Turks with whom they lived nearly a millenium, and continued to use Turkish language.

## GİRİŞ

### Araştırmanın Konusu

19. yüzyılla birlikte çok uluslu imparatorlukların yerlerini milli devletlere bıraktığı yüzyıl olmuştur. Bu imparatorlukların başında Osmanlı Devleti gelmektedir. Osmanlı aydınlar hareketinin son olarak devleti ayakta tutma gayretleri de çare olmamıştı. Birbiri ardına Hıristiyan topluluklar Batılı devletlerin kışkırtmalarıyla ayaklanarak bağımsızlıklarını kazandılar. Bazı topluluklar için bağımsızlık yeni bir hayat iken, özellikle Balkanlar'da Türkler için felaket olmuştur.

Bağımsızlığını kazanan devletlerin en önemli özelliği kuşkusuz Batıda olmaları, buna bağlı olarak Batılı devletlerden fiili ve fiziki destek almaları olmuştur. Buna en güzel örnek; buldukları coğrafyada % 45 gibi bir nüfusa sahip olmalarına rağmen Bulgarlar bağımsız olmuşlardı. Avrupa'nın hem maddi hem de manevi desteği ile Türk halkını kırarak ve göçe zorlayarak milli devlet kurmayı başarmışlardı[Yerasimos, 1987]. 1877/1878 Osmanlı-Rus savaşının arifesinde Tuna Vilayeti'-nde(Niş sancağı hariç) 1876 yılı verilerine göre 1.120 bin Türk ve 1.130 bin Bulgar yaşıyordu. Buna ilaveten Filibe ve İslimye sancaklarında, nüfusları; 483 bin Bulgar'a karşılık 681 bin Türk yaşıyordu. Toplam Nüfusun %52.7'si Türk olmasına rağmen Bulgar Devleti'nin kurulabilmesi; Ruslar'ın tarihe sundukları bir metot ile Türklerin sürülerek ya da kılıçtan geçirilmesiyle gerçekleştirildi. Rusların Ermenileri Doğu Anadolu bölgesini ele geçirme aracı olarak kullanılanması bölgede kökeni binlerce yıla dayanan güven ve dostluğun varlığını ortadan kaldıracaktı. Ermeni Meselesi'nin sona yaklaştığı 1915'li yıllarda devlet yönetimindeki iktidar kadrolarını oluşturan İttihat ve Terakki; Balkanlarda kılıçtan geçirilme ve sürülme uygulamalarının acısını çekerek büyüyen neslin temsilcisi olarak devlet iktidarını elinde bulunduruyorlardı. Rusların tarihe sundukları bu metodu Ermenileri kullanarak, bu kez Anadolu'da uygulamalarına izin verilmeyecekti.

Ermeniler; Hıristiyan topluluklar arasında bağımsızlığını kazanamayan tek millettir. Bunun çok değişik nedenleri olmakla birlikte en önemlisi; Batılıların fiili desteği olsa bile Ermenilerin Osmanlı Devleti topraklarının derinliklerine uzanan bir çizgide

çoğunluğu oluşturmayacak şekilde genel Osmanlı coğrafyasına dağılmış olmalarıydı. Ermeniler, coğrafyaya bağlı vatan oluşturmak için çoğunluğu oluşturamaları bile en yoğun yaşadıkları yerlerde Ermeni Yurdu kavramını geliştirmeye çalıştılar. Türkiye'nin doğusunu tarihi Ermeni Yurdu göstermeye yönelik, Türkiye kökenli Ermenileri, bu gün Batı Ermenileri olarak anmaktadırlar. Coğrafya ile ilintilemenin nedeni, coğrafyaya bağlı vatan oluşturma, gelecekte hak iddialarını canlı tutma, zihinsel alt yapı oluşturma gayretleri gözden kaçmamaktadır.

Ermeniler bin yılı bulan bir zaman diliminde Türklerle birlikte yaşamış, coğrafya olarak İmparatorluk sınırları içinde dağılmış ve belki de Türklerle kültürel bütünleşme de en fazla mesafe almış Hıristiyan millettir. Türkler Anadolu'yu vatan edinirken, Türklerle Ermenileri karşı karşıya getirecek bir durum olmamıştı. Bölge tarihinin bilinen tüm zamanlarında, bölgenin göçlerin geçiş alanı olması, bölgeye egemen büyük devletlerin mücadele alanı olması, Ermenilerin yaşadığı coğrafyayı tampon bölge konumuna getirmişti. Ermenilerin yaşadığı bu bölge; İran'ın, Roma ve Roma'nın devamı niteliğindeki Bizans'ın egemenliğine geçmesine neden olmuştu. Daha güçlü bölgesel devletlerin varlığı; bilinen bir milli Ermeni devletini tartışmalı hale getirmişti. Bu durum Ermenileri bir ulus olma özelliklerinden uzaklaştırarak bölgede yaşayan halk durumuna getirmişti. Ermeni Kimliği'ni bu olumsuzlukların içinde geliştiren ve günümüze taşıyan en belirgin özellik, devletin yerini kilisenin almasına yol açmıştır. Bu durum din ile millet kavramlarını Yahudiler'de olduğu gibi bir kimlikte birleştirmiş ve bütünleştirmiştir. Ermeniler'de; Hıristiyanlığa geçişte bütüncül davranışları, milli ve ilk kilise olma özelliği olan Apostolik (Gregoryen) Ortodoks Kilisesi etrafında örgütlenmeleri, siyasal davranışlarını kilise adamları aracılığı ile sürdürmeleri; din-millet bütünlüğünü ön plana çıkarmıştır.

Günümüz Ermeni Diasporası, tarihi geçmişinin yansımalarının görülebileceği çok geniş bir coğrafyaya yayılmıştı. Ermeni Diasporası'nın Hindistan'dan Cezayir'e ve Rusya'nın içlerine uzanan çizgide dağılımı bunun en açık delilidir.

Diasporanın oluşumunun değişik zamanlara düşen gelişme safhaları vardır. Ermeni Diasporası'nın; tehcir öncesi, tehcirle oluşan ve tehcir sonrası diye tanımlayabileceğimiz değişik safhalarının olduğu süreçten bahsedilebilir. Bu sürecin en belirgin

olanı ve derin izler bırakanı tehcirle oluşan kısımdır.

Tehcir ettiği vatandaşlarını, savaş sonrası farklı değerlendirmeye tabi tutmak için geri dönüş kanunu hazırlayan Osmanlı Devleti; tarihin kendisi için hazırladığı sondan dolayı gerçekleştirememiştir. 1915'in başında Enver Paşa ile Talat Paşa arasında cereyan eden şifreli telgraf metinlerinden anlaşılacağı üzere, Tehcir; önceden planlanan bir olay olmaktan öte, tarihi şartların dayatmasıydı[Halaçoğlu, 2004:s.65]. Savaş sonrası asıl amaç soykırım değil, Ermeni savaş gücünün zararsız hale getirilmesiydi[OADB, 1995:s.87]. Savaşın bitmesi ile birlikte Ermenilerin zarar vermelerinin ortadan kalktığı düşünülerek geri dönüş konusu 10 Nisan 1918 Meclis-i Vükela toplantısında ele alınmıştır. Bu karar 31 Aralık 1918 tarihinde yasalaştırılmıştır[Atnur, 2003:s.395][Çevik, 2003:s.121]. Bu yasa çerçevesinde kaç kişinin döndüğü tam olarak bilinmemekle birlikte, tehcir sonrası geri dönen 250-300 bin Ermeni göçünün olduğu tahmin edilmektedir.

Osmanlı Devleti, 1915 Ermeni Tehciri ile geçmişte kullandığı geleneksel sorun çözme metodu; yer değiştirme politikasını uygulayarak, Ermenilerin savaş esnasında düşmanla işbirliğini ve iç isyanın yıkıcılığından korunmayı amaçlamıştı. Osmanlı'nın tarihin değişik zamanlarında 'yer değiştirme' politikalarını Müslümanlara da uyguladığı göz önünde bulundurulmalıdır. İç göç özelliği taşıyan Tehcir; Osmanlı yönetiminin kendi toprağı, Halep'e doğru Suriye'nin iç taraflarına yapılmıştır. Öngörülemez durum; Osmanlı Devleti'nin savaşı kaybetmesiyle neticelenen Ermeni tehcirinin yapıldığı Halep ve civarının, İtilaf devletlerinin eline geçmiş olmasıdır. Tehcir edilen Ermeniler Osmanlı Devleti'nin topraklarında kurulan yeni devletlerin vatandaşları durumuna gelmişlerdir.

Bütün Ermeni Diasporası'nın oluşumunu tehcire bağlamak yanlış olur. Zira bir çok Ermeni'nin Doğu Anadolu'dan Birinci Dünya savaşının arifesinde ve savaş süresince Rusya topraklarına göç ettikleri bilinmektedir. Kilikya bölgesinde yaşayan Ermenilerin 1919-1921 yılları arasında bölgeyi işgal eden Fransızlarla işbirliği yapmaları, Fransızlarla birlikte Ermeniler de bölgeyi terk etmeleri sonucunu doğurmuştur. Bütün bu olan olaylar zinciri, Anadolu'da meskun Ermenileri Diaspora'ya taşımıştır. Bugün Dünya Ermeni nüfusunun çoğunluğu Diaspora'da yaşamaktadır.

Soykırım iddiasının 1915'e odaklanmasının propagandaya dayalı olduğu, isnat edilen tarihle doğrudan ilgilidir. Zira 24 Nisan, Ermeni lider kadrosunun tutuklanması ile toplu hareket kabiliyetine son verilmiş ve isyan hareketi çöktürülmüştü. Ermeni lider kadrolarının tutuklanması, kurulması düşünülen Ermeni Devleti'nin temellerini sarsmıştır.

Ermenilerin Anadolu coğrafyasını terk etmelerinin nedeni; Milli Mücadelenin kazanılmasından sonra Ermeni Devleti'nin kurulmasının imkansızlığı ortaya çıkması, Ermeni Devleti kurma çalışmalarının dostluk ortamını ortadan kaldırmasıdır. Birlikte yaşanılmayacağına kanaat getiren Ermeniler de; Fransa'yla yapılan Ankara anlaşmasında deklare edilen ve daha sonra Lozan anlaşmasında tekrarlanan; 'kalmaları halinde dokunulmayacağı, zarar verilmeyeceği, gidenlerin iki yıl içerisinde geri dönmeleri halinde Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olabileceklerinin' bildirilmesine rağmen geri dönmedikleri ve kendiliğinden Anadolu'yu terk ettikleri görülecektir. Barış ortamı bozulmayan yerlerdeki Ermeniler gitmemiş, kalmışlardır.

Bugün Ermenilerin dünyanın değişik ülkelerine yayılmış Diasporaları mevcuttur. Ermeni Diasporası'nın tahmin edilen nüfusu sırası ile; Rusya Federasyonu; yaklaşık 1.2 milyon, ABD; 1 milyon, Fransa; 650 bin'dir. Tehcirin yapıldığı bugünün Suriyesi'nde 200 bin kadar Ermeni'nin yaşadığı, Ermenistan'da ise yaklaşık olarak 1.5-2 milyon Ermeni'nin kaldığı tahmin edilmektedir.

Rusya Federasyonu Ermeni Diasporası'nın oluşmasında, bu devletin tarihi Çarlık yönetimi dönemine ait politikaları ve Ermeni nüfusunun oluşmasına yönelik özel çalışmaları ile oluşmuştur. Kafkaslarda Rus varlığının teminatını oluşturacak Ermeni Vilayeti'nde Ermeni nüfus yoğunluğu için özel gayretler harcanması neticesinde Rusya Ermeni Diasporası'nın temelleri atılmıştır.

ABD Ermeni Diasporası'nın oluşması, Osmanlı Devleti ile ABD'nin ticari ilişkileri esnasında etkin rol oynayan Ermenilerin bu ülkeye yerleşme ve vatandaşlığını kabul etmeleri ile başlamıştır. Amerikan misyoner teşkilatının(ABCMF) dikkatini çeken Ermeniler'e Protestanlığı kabul ettirme gayretleri neticesinde bu ülkede tehcir öncesi ilk Ermeni Diasporası oluşmaya başlamıştır. Daha sonra bu Diasporalar tehcirle meydana gelen, kendilerine yeni yurt arayan göç dalgalarına, rehberlik yapacak,



akrabaları için yeni yurtlarında öncü referans durumuna gelecektir.

Türkiye'nin dış ülke temsilcisi ve temsilciliklerine terör saldırıları düzenlenirken, dünya kamuoyuna da katil Türkler imajı verilmiştir. Yapılan saldırılarla soykırım iddiaları dünya kamuoyuna taşınarak gündem oluşturulmuştur. Buldukları ülkelere ve dünya kamuoyuna varlıklarını kabul ettirirken soykırım iddialarının yapıldığı propagandalar neticesinde oluşan merhamet havasının arkasından terör olayları meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. Terör hadiselerinden sonra Diaspora Ermeni Kimliği kemikleşen bir yapıya dönüşmüştür. İlk Diaspora Ermenilerinin içinde buldukları yabancı toplum yapısına tepki geliştirerek içe kapanma şeklinde örgülediği Diaspora Ermeni kimliği, soykırım iddialarından üretilen bir güçle Diaspora Ermenilerinin uyanışı sağlanarak bir ideal hedef etrafında toplanma mesajı verilerek yapılandırılmıştır. Diaspora Ermenilerini dinamik kılacak yeni kimlik üretimine duyulan ihtiyacın kaynağı, Batı toplum yapısı ile girilen ilişkilerinde asimile etme deneyimlerine sahip Fransız vd. Batı toplum yapısı içinde erime endişeleri olmuştur. Bu, kimikleşme adına bir başarı olarak ortaya çıkarken siyasal alanda da başarılar için yoğun lobi faaliyetlerine girilmiştir. Terör hadiselerini düzenleyen ve fanatikliği körükleyen yapının merkezini Lübnan Ermenileri oluşturmaktadır. Lobi faaliyetlerinin arkasında bulunan topluluklar ise ABD ve Fransa Ermenileridir.

### **Araştırmanın Amacı**

Amaç kurgulamasını daha geniş şekilde vereceğimiz çalışmanın kısaca Amacı, yapılan bu çalışma ile bir zamanlar yüz yıllarca beraber yaşadıkları Türk toplumuna karşı refleks geliştiren Diaspora Ermenilerinin davranışlarının açıklanmasına sosyolojik katkıda bulunarak, neden bu şekilde davrandıklarının ortaya konulması ve sorunun temellerine inilmesi amaçlanmıştır.

### **Araştırmanın Önemi**

Daha geniş şekilde vurgulayacağımız Çalışmanın önemi, Diaspora Ermenilerinin, Türk toplumuna karşı geliştirdikleri reflekslerin temel nedenlerin anlaşılmasının sorunun çözümüne önemli bir katkı sağlayacaktır. Çalışma konusunun toplumlar arası çatışma alanını oluşturması, etkilerinin dünya devletleri arasında siyasi ilişkileri etkilemesi,

çalışmanın önemini ortaya koymakta ve büyük bir sorumluluk yüklemektedir.

### **Araştırma Metodolojisi**

Araştırma Sosyolojik araştırma metodolojisi çerçevesinde uygulamalı yapılmış bir çalışmadır. Dökümantasyon metodu ile kütüphane kayıtlarının taranması, cari piyasada satışı yapılan kitaplardan özel kütüphane kurularak bilgi kaynağı kurulması, günümüzün hızlı iletişim ve bilgi akışının gerçekleştirilen İnternet ağından web taramaları kullanılarak gerekli bilgilere ulaşılmıştır.

Kartopu yöntemi ile görüşme ve anket uygulamalarına yer verilmiş, ayrıca gözlemlerde bulunulmuştur. Bu bilgiler ışığında bulgular değerlendirmeye tabi tutularak araştırma raporu hazırlanarak tez çalışması tamamlanmıştır.

Kartopu yöntemi; ana kütleyle ait bir birime ulaşılır. O birim diğer birimlere, diğer birimler daha başka birimlere ulaşarak örneklem kartopu gibi büyüyerek örneklem hacmini oluşturur. Kartopu yönteminde temel zorluk ilk birime ulaşmada yaşanır. [Yazıcıoğlu, 2004:s.45] İlk birime ulaştıktan sonra örneklem hacmini Kartopu etkisi şeklinde zincirleme olarak genişletmek mümkündür[Altunışık, 2002:s.64]

Bu yöntemi araştırmanın evrenini teşkil eden ana kütlelerin bireylerine ulaşmada çekilen güçlüklerden dolayı başvurulur. Bu yöntemde tek uçlu bir birimle örnekleme tamamlamak çalışmanın temsilini zayıflatır. Bundan dolayı çalışmanın temsil gücünü artırmak için diğer birimlere ulaşılan temas uç sayısının artırılması ile giderilebilir.

Görüşme ile anket soruları paralellik kurabilecek şekilde hazırlanmıştır. Çalışma ölçme ve değerlendirmede kolaylık sağlarken, ortak değişimi izleyebilme imkanlarını oluşturma amaçlanmıştır. Ankette ve görüşmelerde; olgu soruları, tutum ve davranış sorularından meydana gelmektedir.

### **Araştırmanın İçeriği**

Çalışma için Halep ve Paris'i seçildi. Bunun nedeni Diasporanın oluşumunda Tehcirin rolünün büyük olması ve tehcirin ilk yapıldığı yer olan Halep ile kimlik bunalımının olduğu diasporalardan seçilen Paris arasında bir paralellik kurmaya çalışmaktı.

İkinci neden; Ermenilerin yüzlerce yıl herhangi bir problem yaşamadan Türklerin içinde yaşadıkları gerçeğinden hareketle, özümledikleri Doğu kültürü özelliklerini sürdürme imkanı buldukları Halep ile Batı kültürünün önde gelen merkezlerinden Paris arasında kimlik değişimini etkileyen faktörleri ve değişimi gözlemlemektir.

Çalışma; iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde tez çalışmasının teorik çerçevesi çizilmiş, bu bölüm üç kısım ile işlenmiştir.

- 1) Kimlik bir olgu olarak Ermeni Diasporası ile ilişkili olan kısımları itibariyle işlenmiştir.
- 2) Ermeni Kimliğinin tarihi arka planının ele alındığı, kısımda; 'Tarihi Açısından Ermeni Türk Birlikteliği', 'Ermeni Meselesi' ve 'Ermeni Meselesi'nin Ortaya Çıkışı' başlıkları altında ele alınmıştır.
- 3) Diasporayı etkileyen sosyolojik olgular sırası ile; Tehcir, Diaspora ve Soykırım Diaspora Ermeni Kimliği çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Diasporanın oluşumuna etki eden tarihi olgular kavramlaştırılarak meydana getirilen çerçevede ele alınmıştır. Tehcirin Diaspora oluşumunda en büyük etken olduğu düşünülmektedir. Tehcir öncesi oluşmaya başlayan diasporalar çekirdek diasporalar olmuş, Tehcirle birlikte bugünün Diaspora hareketi meydana gelmiştir.

Bu bölümde ele alınan kavramlardan bir diğeri de Soykırım'dır. Ermeni Kimliğinin etrafında oluştuğu bu kavram güncelliğini korumakta ve uluslar arası bir sorun olmaya devam etmektedir. Bu hadisenin olup olmadığından öte varlığını bunu ispata kilitlemiş bir kitlenin faaliyetleri söz konusudur. Diaspora Ermeni kimliği sorgulanırken soykırım etrafında ne kadar döndüğü gözlemlenmeye ve tespit edilmeye çalışılmıştır.

Sosyolojik çerçevede kullanılan son kavram Kimlik'tir. Kimlik çerçevesinde Diaspora'da Ermeni Kimliği ve Paris Halep örnekleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

İkinci Bölüm; Uygulamalı Araştırma veri bulgularının değerlendirilmesine geçilmiştir. Çalışma için görüşme, gözlem, ve Paris için geçerli anket çalışmaları ile veri toplanmıştır. Her iki Diaspora üyeleri ile yapılan görüşme tekniklerinin uygulanmasında Kartopu yöntemi kullanılmıştır.



## 1. TEORİK ÇERÇEVE

### 1.1. Kimlik

Kimlik, genel olarak tam tarifi yapılmış ve üzerinde tam anlaşma sağlanmış bir konu olmamakla birlikte popüler bir şekilde gündelik hayata girdiğini görmekteyiz. Bireyle ilgilenen Psikoloji biliminden, Sosyoloji, Antropoloji ve Siyaset Bilimi'ne uzanan geniş bir yelpazede ele alınmaktadır[Vatandaş, 2003:s.241].

Türkçe Kimlik kelimesinin İngilizce'deki karşılığı identity'dir. Identity, mutlak aynılık demektir ve yine İngilizce'deki self yani kendilik/benlik aynılık sözcüğünün işaret ettiğiinden ayrı bir bütünlüğe(entity) işaret etmektedir. İngilizce'deki identity kelimesi Türkçe'de daha çok özdeşlik kelimesini çağrıştırmaktadır. Kimlik tekil bir bütünlüğü çağrıştıırken, Özdeşlik, bir birinin aynı ayrı iki bütünlüğün varlığını çağrıştırmaktadır. Bu iki entitenin en az tek bir özellikleri itibariyle tam olarak aynı olmalarıdır.

Kimlik yada özdeşlikte meydana gelen gelişme bireylerin artık kendilerini sadece bir başkası, başkaları, bir grup veya bir kategori ile özdeşleştirmekle yetinmemeleri, fakat kendileri ile o bütünlükler arasındaki bağlantıyı mümkün kılan insruman ile kendilerini özdeşleştirmeye başlamalarıdır [Çelebi, 2003:s.74-75].

Batı toplumlarında hızla artan göçmenlerin oluşturduğu nüfus artışını, buldukları toplumlarda insani ve politik haklar elde etme çabalarını oluşturan mücadeleler, çok kültürlü olmayan Batı toplumlarında beklenen entegrasyonun oluşmaması, bunun aksine etnik grupların gerçekleşmesi bu durumu açıklama ve kavramlaştırma gayretleri neticesinde Kimlik olgusu belirmeye başlamıştır[a.g.e.,:s.74].

Kimlik konusunu kavram olarak değişik bilim dalları ele almışlardır. Psikolojinin ilgilendiği anlamda bu kavram kişilik ve benlik olarak tanımlanmakta, Sosyolojide ise sosyalleşme başlığı altında kimlik, milli kimlik..., antropolojik açılarından bakıldığında sosyoloji ile birlikte etniklik..., olarak ele alınmaktadır.[Aslantürk vd, 1999; s.150-151]

Batı dillerinde Kimliğin karşılığı; identite(identity), kelimesi kullanılmaktadır. Latince'nin Latince 'idem' (aynı) kökünden, İdentitas kelimesinden türemiştir

[Kılıçbay, 1995:s.142]. Türkçe karşılığı aynılığı, aidiyeti, mensubiyeti belirtmek için kullanılan tespit sorusunun karşılığıdır. Kimlik; kendisini üretirken, ait olduğu bütünü içeren negatif bir yapılanmaya girerek ötekenden ayrılan bir negatif inşaya girer [Kılıçbay, 2003:s.156].

Kimliğin geldiği dildeki etimolojik yapısı aynılığı ve birlikteliği vurgulamaktadır. Tanımak, türdeş olan belli bir topluluğa ait kılmak, kendini bir şeye ait saymak, özdeşleşmek anlamları katmaktadır. Etimolojik anlamdan hareketle benzerliklerin ortaya konulabilmesi için yapılan tanımlamada farklılıkların ortaya konulması, tanımlamayı ve konumlandırmayı sağlamaktadır[Vatandaş, s.242].

Kılıçbay kimliği; canlı(biyolojik canlılıktan bahsederken insan üzerinde yoğunlaşmıştır), İnsan(ırk, cinsiyet, renk, etni, siyasal kimlikler) olma gibi seçeneklerden bahseder [Kılıçbay, 1995:s.143]. Kılıçbay, kimlik seçeneklerinin çokluğundan kaynaklanan; seçtiği, seçemediği, birçok unsurun etkilediği insanı; kimlikler yumağı olarak açıklanmaktadır. Kimlik penceresinden bakıldığında aynilemiş iki insandan bahsedilemeyeceği gerçeğini ortaya çıkarmaktadır[a.g.m, s.143].

İnsanın kendini, kendi gözünde ve diğerlerinin aynasında nasıl gördüğünü ifade eden kimlik, kendini sosyal bir çevrede tanımlama ve konumlamayı içerir. Farklılaşma ve benzer kılma yönünde şekillenmektedir[Bilgin, 1995:s.63].

Kimliğin tam olarak tarifinin yapılamaması veya yapılan tarif ve yüklenen anlamların farklılığının nedeni referans farklılığından kaynaklanmaktadır. Kimliğin çok boyutlu olması her boyutu ile farklı bir bilim dalının ilgileniyor olması tartışmayı artırmaktadır. Sürekli olarak kimlik problemleri, etnik kimlik, milli kimlik, kimlik değişimi, modern kimlik, geleneksel kimlik, aydın kimlik, vd... güncelliğini koruyan kimliklerden bahsedilmektedir[Türkbağ, 2003:s.209]. Ötekine duyulan ihtiyaç toplumsallığın bir neticesi; Sosyalleşme ve Kültürdür. İnsan toplumsaldır ve birlikte yaşar. Bu birlikteliğin neticesinde üretilen değerler ağı olan kültürü insan yalnız üretemez. Ötekine duyulan ihtiyaç aynı zamanda kimliğin ayrıştırılmasında kullanılır. Ötekiden farklılaştıran aynilikler kimliği oluşturmaktadır, denilebilir[a.g.e.,s.209].

'Kimliğim beni başka hiç kimseye benzemez yapan şeydir' diye tanımlayan Maalouf, ruhun genleri olarak sunduğu kimliğin;, çok kimlikli, etnik yapılaşmanın olduğunu anlatmaktadır [Maalouf, 2003:s.16].

Çok kimlikli ve etnik yapılaşmanın olduğu bir toplumun üyesi olan Maalouf; kimliğin insanlar için anlamı ve önemini anlatmak için ruhların geni deyimini kullanmaktadır. Kimliğin kişiler için 'kimi doğuştan gelmekte, kimi kazanılmakta, ama önem sıralaması olsa bile çok sayıda olması kimliği yamalı bohça yapmamakta, bir tuvaldeki çizgiye dokunulduğunda neler oluyorsa, kimliğin kıyametleri koparacak şekilde tepki vererek ortaya çıktığını' söyleyerek önemini vurgulamaktadır.

Kimlik; sosyalleşme bağlamında kişilik gelişimi ve toplum olgusu ile karşılaştırılınca kültürle ilişkilidir. Kültürün özelliklerini bünyesinde barındırır. Kültürün değişim ve gelişme ilkesi kimlikte de vardır. Kendini yenileyemeyince veya başka farklı ortamlara maruz kalınca değişim kaçınılmaz olur. Kültürel yabancılaşma kimlikte değişim olarak gösterir[Köseoğlu,1995:s.42].

Kimliği tanımlayan kriterler; zaman içinde süreklilik ve ötekilerden farklılıktır. Bunların her ikisi de ulusal kimliğin temel unsurlarıdır. Ortaçağdan sonra gelişen ve farklılaşan ekonomik ilişkilerin çerçevesinde belirginleşen birey vurgusunun tanımlaması bir başka açıdan kimlik olgusunu ortaya çıkarmıştır. Bireyin tekliğine ve önemine yapılan vurgu; aynı zamanda ait olma gereksiniminin ortaya çıktığı uluslaşma ile paraleldir, onun ürünüdür.

Süreklilik, ulusun tarihsel kökleri olan ve geleceğe uzanan bir varlık olarak kavranmasından doğar. Bireyler bu sürekliliği zamana yayılmış bir deney birikimi aracılığı ile algırlar sadece topluluk üyelerinin anlayabileceği ortak bir amaç tarafından birleştirilirler.

Farklılık, ortak bir kültür, somut bir toprağa bağlılık ve bir topluluk oluşturma bilincinden kaynaklanır.

Her iki unsur da o toplumun üyeleri ile 'yabancılar', 'ötekiler' ve farklı olan arasındaki ayrıma yol açar.

Kimlik üç temel işlevi yerine getirir. Seçim yapmaya yardımcı olur, diğerleri ile ilişki kurmayı olanaklı kılar ve güç verir. Birincisi; Ulusal kimliğin tam olarak ifade edilebilmesi ve gelişebilmesi için ulusu oluşturan insanların kendi siyasal ortak kaderlerine ilişkin karar verebilme haklarına sahip olmaları gerekir. İkincisi; eğer kişisel düzeyde ele alırsak, ulusal kimlik ötekilerle ilişkileri açıkça olanaklı kılar, çünkü ulus ortak kültüre sahip bireylerin anlamlı bir dünya yaratmak için yaşadığı ve çalıştığı bir ortak havuz olarak görülür. Fakat bundan da öte ulusların bir devlet olma talebi, ulus devletlerin küresel sisteminde ‘aktör’ olarak tanınma talebidir. Son olarak ulusal kimlik bireylere kendilerini aşan bir varlık –ulus- ile, özdeşleşmelerini yansıttığı ölçüde, güç ve kuvvet verir.

Kolektif bir duygu olarak ulus kimliğinin yükselmesi ve pekiştirilmesinde dini ve milli törenlerin büyük önemi vardır[Guibernau, s.127-128]

### **1.1.1. Kolektif Kimliğin Görünümleri**

Kültürel bir sürekliliği ve aidiyeti ifade eden bir kavramdır. Etnik ve milli kimliğin başlangıcı sayılabilecek özellikleri içerisinde barındırır. Tarihe, geleneğe yaptığı vurgu, sembollerin inşasında gereken malzemeleri içerir. Grup üyelerini içselleştirirken diğerini/öteki kavramı ile ayırır. Bireyin kendini anlamlandırabilmek için aidiyet ile kendi grubuna dahil olur[Burke,1994:s.55-56].

Kolektif Kimliği Melluci; ‘kendi eylemlerinin yönü kadar, eylemlerinin yer aldığı alanın olanak ve sınırları ile de ilgilenen, birbirlerini etkileyen çeşitli bireylerce üretilmiş etkileşimli ve paylaşılan bir kimlik’ olarak tarif ediyor.

Ulusal dayanışma aynı zamanda kökleri kültüre ve ortak geçmişe, tarihe dayanan ve bir gelecek projesi öneren sembolik nitelikli bir kimlik gereksinimine de yansır[Guibernau, s.130]

#### **1.1.1.1. Etnik Kimlik**

Etnik kelimesi, halk anlamını tam karşılayan bir kelime değildir. Gelişerek halk veya

topluluk anlamını kazanmıştır. En azından bir topluluk içerisinde benzerlikleri paylaşan grup anlamı vardır[Smith, 2002:s.45-46]. Etnos; tarihsel topluluk bağlamında kültürel farklılıklara yapılan vurgusundan dolayı kimlik ile birlikte anılan özelliğe sahiptir. Kimlik; kolektif aidiyetlerden, arzularından, hayallerden, kendini tanımlamadan, hayat karşısında duruşu belirten niteliklerin toplamıdır[Bostancı, 1999:s.17]. Etniklikte rasyonelliğin dışında hesap edilemeyen duyguların varlığı söz konusudur.

Etnikliği, grubu karakterize eden duygu, düşünce ve hareketlerle tanımlanabilir. Mitler, semboller, anılar ve değerler nesilden nesile değişmeden aktarılarak oluşan ayırt edici unsurlardan meydana gelir[Aslan,2004:s.8]. Benedict Anderson ' etni'nin kendisini hakikatin ayrılmaz bir parçası olan kutsal yazıya sahip olmayı, büyük ve hayal edilen bir soydan gelmeyi ve insanlığın kökleri ile bağlantı kuran çok eski ve güçlü mitolojik unsurlarla özdeşleşme olarak tanımlamaktadır[Anderson, 1995:s.23-36].

Konuşulan dil, alışkanlıklar, din inanç sistemi, mutfak kültürü gibi alışkanlıklar, değerler düzeneği sosyal ağın yapısı vs. etni'nin objektif yönünü oluştururken, aidiyet hissi, öteki hissi, öteki anlayışı ve tarih bilinci sübjektif yönünü oluşturmaktadır. Etnikliği oluşturan bu iki faktör aynı zamanda kimlik inşasının kaynağını oluştururlar[Aslan 2004:s.8].

#### **1.1.1.2. Milli Kimlik**

Modernleşme ile beliren milliyetçi akımlarla ortaya çıkmıştır. Değişen dünyanın şartlarının oluşturduğu milli dillerin kullanımının ortaya çıkması, hakim etni'yi ifade eden siyasal merkezi devletlerin kurulması, ticaret ve sanayinin milli temellere uyarlanması, milli kiliselerin kurulması, şehirleşme, bireyselliğin ön plana çıkması gibi gelişmeler milli devletlerin kurulması için gereken ortamı sağlamıştır[Say, 1998:s.73].

Hobsbawm, ulusun veya gündelik yaşamımızda kullandığımız şekli ile milletin ortaya çıkışını irdelemekte ve vardığı sonuç; kolektif egemenlikleri kendilerinin politik ifadesi olan bir devlette somutlaşan, yurttaşlar topluluğu şeklindedir. Zira etnik olarak başka bir ırktan olup farklı ve hakim olan bir ulusun dilini kullanırken, değişik ırklar

aynı toplumun içerisinde homojenliği bozacak şekilde yaşayabiliyorlar. Millet in vurgusunda millet-devlet-halk birlikteliği oluşturularak yeni bir birliktelik inşa edilmektedir [Hobsbawm, 1995:s.34-35].

Ulus, ortak kültür ve aynı soydan geldiği inancından yola çıkarak, ortak kimlik bilincine dayanan etnik ulusçuluk veya ülke topraklarında doğmuş ikamet in sürekliliğini sağlayan ulus gruba dahil olmuş yurttaş ulusçuluğu olarak tarif edilebilir [Kaypakoğlu, 2000:s.17]

Ulus-devlet oluşumu ile etniklik kaybolmuyor ancak temsil edildikleri ülkelerin sosyal yapılarına göre şekilleniyorlar. Ulus devlet'i oluşturan kavramlardan önceliklerin sıralanışı ülkelerin etni'ye verdiği önceliğe göre değişmektedir. Bu özellikler sırasıyla Irk(soy), milliyet, din ve dil'dir[Türkdoğan, 2003:s.51-52].

Ulus, aynı ekolojik alan üzerindeki kültürel, ekonomik ve siyasal sistemlerin çakışma süreçleri ile birlikte alt kültürlerin standartlaştırılmış, homojen ve merkezi iktidar tarafından desteklenen üst kültür ile bütünleşmesi olarak algılanır. Bu yaklaşım maddi manevi bakımdan bütünleşmiş, sürekli ve istikrarlı bir merkezi iktidarı olan, sınırları belirli, bilinçli olarak bir devlete ve onun yasalarına bağlı bireylerin kültür, zihniyet ve ahlak açısından görel i bir birliğ e sahip olduğu toplum ulusu oluşturur. Fransa tarihinin Durkheim Sosyolojisi'nin izlerini taşıyan bu tanımda kişiler arası ilişkilerin bireyselliği ile kültürel birlikteliğin vurgulandığı bu tanım ulus-devlet ikileminde birey olarak algıladığı kişilerde bütünleşmeyi hedeflemektedir[Leca, 1998:s.12-13].

Ulusal kimlik oluşumu; bireylerin kendilerini, topluluk duygusunu geliştirme ve öne çıkarma gücü olan simgelerle özdeşleştirmeyi mümkün kılan karışık ilişkileri içerir. Zaten oluşmuş olan simgeleri değil akışkan ve gelişen ve yeniden üretilen anlamların yüklenmesi sayesinde gerçekleşir[Guibernau, 1997:s.142]

Ulus devlet in bireylerin katılımı ile oluşturulmaya çalışılan kolektif kimliklerin ve bireysel kimliklerin aidiyetinde değişimler ve yumuşamalar oluşabilmektedir. Kültürler arası iletişimin yoğunlaşması bazı etnik, dini kültürel ayrımcı eğilimlerin bozulmasına, değişmesine neden olmaktadır. Bu durumda homojenliğini bile tam sağlayamamış ulus toplulukların değiştiği bir ortamda karşısında bireyi esas alan ulus



devlet modelleri içerisinde etnik kimliğin erimesi, bozunmaya girerek değişiklik olması kaçınılmazdır[Önür, 2001:s.21]

Bir kimlik oluşturma gayreti, ortak değerlerin harekete geçirilmesi ile mümkün olduğu kadar karşıt konumundan dolayı ötekine bir değer kazandıran öğelerin harekete geçirilmesi ile de gerçekleşir. Ortak çıkarlara sahip ve aynı topluluğa aidiyet duygusunu paylaşan yurttaşlardan oluşan yeni bir toplumsal grubun ortaya çıkması kadar(Fransa Vatandaşlık Kanunu 1889), Batı toplumlarında millileştirme süreci açılırken, bireysel varoluşu kolektif bir ismin çevresinde toplamaya da çalışır. Referans olarak tarihsel birikimlere, yaşanan geleneklere müracaat edildiği görülür. Burada söz konusu olan vatandaşlıkta eşitlik değil, kimliğin hakim toplumun iktidarının çevresinde, etnik milli değerleri etrafında toplama ve eşitlemedir[Nicolaidis, 1993:s72-74].

Ulus kimliklerin çerçevesinde çoğulcu kimlik olarak tanımlanan bir çok kimlik bir araya gelir. Bunların hepsinin karışarak(melting-pot) ortak kimlik oluşması, çok kültürlülüğü oluşturması beklenir. Çok kültürlülüğün oluşum ve beslenme kaynağı olarak bilinen dünyayı kutuplaştıran büyük blokların çöküşü ile etnik ve ulusal kimliklerin ortaya çıkışı, Batı Avrupa'da göçmenlerin mücadeleleri, ABD'de kendini ifade etmenin etrafında çoğalan bir çok kimliğin ortaya çıktığı görülmektedir[Laclau, 1994:s.41].

### **1.1.2. Kimliğin İnşası**

#### **1.2.1.1. Kişiliğin Oluşumu**

Kişilik; toplumsal yapıya veya çevreye kimlikler aracılığı ile dinamik bir olgu, örgütlenme biçimi; uyum sağlamayı anlatan kavram olarak girer. Kimlikler hazır varlıkları ile gerçekleştirirler. Kişilikler, kimlikler ile süreklilik kazanır gelişir ve değişirler, topluma uyum sağlama veya uyumsuzluğu simgelerler. Kimlikle ortaya çıkılır ancak kişilikle yaşanılır. Kişilik bireysel olarak ortaya çıkarken kimliğin çeşitliliği, belirtme vazifesi bireyin yerine geçmeyen olgulardır[Ergun, 2000:s.12-13].

Kültürel bir ortamda kişiliğin gelişmesi için kimliğin zorunluluğu gündeme

gelmektedir. Bunu sağlayan kültürel kimliktir. İnsanın doğumuyla kendisine yüklenen kimlik ile sonradan seçerek geliştirdiği kimlik olgusu, kişinin kendini belirleme doğrultusunda olgunlaşmasını ve kişiliğinin oluşumunu anlatmaktadır[Tok, 2003:s.121-132].

Kişilik bireyi özgürleştiren kültür bağlamında bağımsızlaştıran unsurdur. Kişilik, kimlik ayırım noktasında kişilik kültürel ortamda ötekini keşfederek kendini tanımladığı için çatışma ve reddetme yoktur. Kimliğin ötekileştirmesi, benliğin kendi olması kaygısından çatışma ve reddetme söz konusudur. Onun içindir ki etni'de, uluslaşmada homojenize olma yönelimleri vardır[İnam, 1997:s.471]

İnsanlar, toplumsal ilişkiler ve pratik içinde kendi eylemlerini belirleyen, etkileyen ancak bu eylemlerden etkilenmeyen toplumsal kimliklerinin aracılıkları ile girmektedirler [Çiğdemoğlu, 1997:s.3]. Bir kimsenin, bir gurubun bireyselliğini, ayırt edici özelliğini oluşturan, onun başkalarından ayırt edilmesini ve kendisini bilmesini ifade eden kimlik toplumsal bir çerçevede tanımlanmasını gerektirir[a.g.e., s.7]. Kimlik sorunu insanın dünya görüşünü ve değerleri ile ilişkilerinin çerçevesini gündeme getirmektedir. Bireyin ya da toplumun 'kim' olduğu 'kime karşı' olduğu ile belirlenir. İnsanlar 'biz' ve değerleri (öteki) karşıtlığı içerisinde kimliklerini kurarlar ve toplumsal özne konumuna ulaşırlar. Kimlik, özne projesinin en yaşamsal boyutu olarak kendini kavrama ve değerleri tarafından kabul edilme kaygısı taşır. Başka bir deyişle, kimlik sorunu kolektiftir, yalnızca kişisel, özel yada kamusal değildir. Söz konusu kimlikler bireysel olsa da politiktir. Kimlik sorunu yalnız kendini ifade etme özerkliğiyle değil, haklılaştırma, yasallaştırma ve iktidarla ilişkilidir[a.g.e., s.7]. Kimlik toplumun yansımasıdır. Toplumun içinde gerçekleşen bir olaydır. Toplumdan ferde, fertten topluma bir döngü söz konusudur. Kimlik sosyal olarak şekillenmektedir.

Turhan, değişimi; 'birbirinden farklı iki kültürü temsil eden ilk grupların karşılaşması ile başlamış, bugüne kadar her devirde, her yerde vukua gelmiş...'demekte ve değişimin hızı ve büyüklüğü konusunda'hiçbir vakit bugünkü kesafeti, şiddeti vüsati bulmamıştır' görüşündedir[Turhan, 1987:s.15]. Değişim; kültürel karşılaşmalar, savaş ve göç gibi sosyal olaylar derin değişikliklere neden olmaktadır. Bu karşılaşmalarda yeni elde edilen teknikler, demografyanın değişmesi ile zenginlerin fakir, fakirlerin



nasil zenginleştikleri ortaya konulmaktadır[Turhan, 1987:65-109]. Realite diye niteleyebileceğimiz olayların bütünü oluşturarak sosyal hayat; tarihin taşıdığı değerlerin imtihan sahasıdır. Kimliğin sosyal olması değişkenliğini ortaya koymaktadır. Kuşaktan kuşağa farklılık gösterebilmektedir. Bunun nedeni sosyal hayatın değişimidir.

Kimliğin kuşaklar arası farklılığı gözlemlenebildiği gibi, kişinin kendi hayatında bile gözlemlenebilecek değişimler olması mümkündür. Değişime nesilden nesile gelişen olaylar ve hadiselerle farklı şekiller alabilmektedir. Burada önemli olan kimliğin kolektif kültüre bağlı olarak kendini yeniden üretebilmesidir. Aksi düşünüldüğünde yabancılaşmayı takip eden asimile olma kapıda hazır beklemektedir.

#### **1.2.2.2. Kimlik ve Kültür**

Kültür; İnsan türüne özgü bilgi, inanç ve davranışlar bütünü ile bu bütünün parçası olan maddi nesnelere. Toplumsal yaşamın dil, düşünce, gelenek, işaret sistemleri, kurumlar yasalar aletler teknikler, sanat yapıları gibi her türlü maddi ve tinsel ürünü kapsamına alır[Olgun Adanır, Kültür ve Zihniyet, s.23].

Temelinde insan yeteneği yatar.bazı kuramcılara göre insanın simgeleştirme gücünün ürünüdür. İnsana özgü zihinsel edinimleri simgeleştirme, nesnelere ve olayları aşan duylara anlam vermeyi sağlayan dil yada konuşma bunun en iyi örneğidir. Ancak dil başlı başına bir kültür değildir. Kültür toplumsal yaşamın bir ürünüdür; işlevi toplumsal pratikleri anlamlandırmaktır ve ancak kendisinde yaşamın başka yönleri ile ilişkileri ile kavranabilir[Adanır, s.23-24].

Kültür birikerek gelişen, karmaşıklaşma ve yayılma eğilimi taşıyan bir süreçtir. İnsan türüne özgü bir sistem olarak ortaya çıktıktan sonra, doğan her yeni bir birey aracılığı ile kendini sürdürür ve karmaşıklaştırır[a.g.e., s.26].

Bir toplum yada toplumsal grubun ana çizgilerini belirleyen düşünsel, tinsel ve özdeki ve duygusal özelliklerinin bütünüdür. Sanat ve edebiyatın yanı sıra kültür, yaşam biçimini, insan varlığının temel haklarını, değerler sistemini, gelenekleri ve inançları da içine alır[a.g.e., s.28]

Her kültür bir değerler bütünüdür; bir kültürün yerine başkası konamaz.[s.29]

Kimlik bir tanımlamadır. Kişinin toplumsal ve psikolojik olarak ne ve nerede olduğunu açıklamasıdır. Kimliği tanımlayan özellik sürekliliği ve ötekilerden farklılığıdır. Farklılık, ortak kültür, somut toprağa bağlılık ve bir topluluk oluşturma bilinci ile ilgilidir. Süreklilik, ulusun kökleri ve geleceğe uzanan bir varlık olarak kavranmasından doğar. Kimlik, temelde kişinin seçim yapmasını sağlayarak, diğerleri ile ilişki kurmasını sağlayarak ve güç verme şeklinde işlevseldir. Bu ortamı kültür sağlamaktadır[Guibernau, 1997:s.126-129].

Gökalp, kültürü; Milli Kültür olarak tanımlıyor. Gökalp'e göre Kültür; (hars) ile medeniyet arasında hem birleşme hem de ayrılan noktaları vardır. İkisini de sosyal hayatı içerisine almasıdır. Dini, hukuki ahlaki, rasyonel(akli), iktisadi, dil, bilim bütün bu olguların oluşturduğu sosyal hayatın bütününden ibarettir[Gökalp, 1970:ş.30]. Milli Kültür halkın kültürüdür. Halkın meydana getirdiği değerler sistemidir[Türkdoğan, 1996:s.23]. Kültürü millet, yani toplum üretir. Sonra döner kültür o toplumun varlığını ve kimliğini korur ve devam ettirir. Bir istikrar ve içtimai veraset oluşmuştur[Sezen, 2002:s.95]

Sezen Kültürü; 'bir cemiyetin sahip olduğu maddi ve manevi kıymetlerden teşekkül eden öyle bir bütündür ki, cemiyet içinde mevcut her çeşit bilgiyi, alakaları, alışkanlıkları, değer ölçülerini içine alır. Bütün bunlar, birlikte, o cemiyet mensuplarının ekserisinde müşterek olan ve onu diğer cemiyetlerden ayırt eden hususi bir hayat tarzı temin eder' şeklinde tanımlamaktadır[Sezen, 1990:s.95].

Kimlik ve kültürün ortak özellikleri canlı bir varlık özelliği göstermeleridir. Her ikisi de insanla ve toplumla özdeşirler. Kimlik tanımlama ile ilgilenirken tanımlanan bu varlığın ürettikleri kültürün sahasını oluşturmaktadır. Durağan değildirler, canlılığı ile birlikte gelişen ve değişken özelliklere sahiptirler. Birey kültür ile şekillenirken kimliğini oluşturan bir tarafını tutmakta, tutum ve davranışları ile ürettikleri ile topluma ve onun maddi manevi görünümü olan kültüre katkıda bulunmaktadır[Yıldız vd, 2002:s.24-25]. Kişinin değişik toplulukların ve kültürlerin içerisinde bulunabilme özelliği ona mobilite kazandırırken, Kültürel kimlik birey ile olan yolunu ayırmaktadır. Kültürel kimlik kendisini oluşturan toplumun içerisinde hayatini yürüterek sosyal

bir boyut kazanmaktadır[a.g.e., s.35]

Kimlik ve kültürün bileşkesini oluşturan kültürel kimlik; doğuştan sonra elde edilenler ve kazanılanlarla ilgilidir. Ortak değerlerden, ahlak anlayışından, örf-adetlerden, edebiyat ve musikiden, topluma has geleneksel sanatlardan, konuşulan dilden, milli sembollerden, belirleyici ve farklılaştırıcı mimarilerinden, dini inanışın toplumda kendini bulan şeklinden, mutfaktan, günlerin topluma göre ifade ettiği anlamdan, hissedilen duyguların paylaşılması ile ortaya çıkan çok unsurlu bir olgudur. Oluşumu için tarih, din, dil gibi olgular rol alırken yaşanan ortak acılar, sevinçler kültürel kimliği yoğurmakta ve geliştirmektedir[a.g.e., s.29]

Kültürel kimlik; bir kültür, bireylerin kişiliklerinde psikolojik, ruhsal, manevi bir temel oluşturacak kadar bir gerçeklik kazanmışsa, o kültür kültürel kimlik olarak özellik taşıyor demektir. İşte bu Türk kültürü var olduğu için Türk kişiliğinden bahis edilmektedir. Bu durum; kişinin kimliği, bir kültüre bağlılık olarak sürdüğü sürece o kişide oluşan kültürel kimlik duygusu, bağlı olduğu kültür değerlerinden oluşuyordur [Ergun, s.13-14].

Aydınlanma felsefesinin bir ürünü olan, bireyin merkeze alınması neticesinde birey; rasyonel düşünen özgür karar verebilen bağımsız bir varlık olarak ele alınmıştır. Modernite'nin ürettiği iki temel felsefi düşünceden Evrenselcilik ve Tikelcilik (özgülcülük) bireyi tanımlarken; aynılığı vurgulayan düşünce evrensel düşünceyi, farklılığı vurgulayan düşünce de tikelci yaklaşımı öne çıkarmaktadır[Vatandaş, 2003:s.249].

1815-1848 yıllarında Avrupa Restorasyon döneminin ortaya çıkardığı Tikelci -özgülcü düşünce; Evrenselcilerin kurguladığı hayal edilen insandan, kökleri tarihe, geleneklere, kültüre dayanan bir ırkın mensubu insanı öne sürdüler[a.g.m., s.250].

Daha sonra bireyin toplumsal bir varlık olduğu düşüncesi, içinde toplumla birlikte düşünebileceği kabul edilerek, birey toplumun bir parçası haline getirildi. Bu düşünce kalıbının Aristo'dan beri savunula gelen insanın toplumsal bir varlık olduğu savıdır. İkincisi; bireyin toplumun bir ürünü olduğu savıdır. Bütün bu savunulanlar kolektif kültürün, kolektif kimliğin bir parçasını oluşturuyor olmasıdır. Buradan hareketle

insanın ulusa ait sevdiği ve benimsediği değerler kendi tercihleri haline gelmektedir. Bireyin biz dediği grubuna ait benimsediği değerlerin bileşkesidir. Bireyin sahip olduğu benliğin içerisinde taşıdığı biz ideali Kolektif Kimlik ve Milli Kültür açısından bireyin bir parçası haline gelmektedir[Akçam, 1993:s.24-25].

Ulusal Kimlik'te geçmişe dönük bir taraf vardır. Değerler, inançlar, geçmişin mirası, toplumsal belleğini oluşturur ve bireysel kimliğin ait olduğu ulusal kimliği besler. C.Vatandaş'ın Gramsci'den aktardığı tanımlama 'her birey yalnızca var olan ilişkilerin sentezi değil, aynı zamanda bu ilişkilerin tarihinin de sentezidir. O geçmişin bir özetidir.' şeklindedir. Kimliğin tarihle olan ilişkisini gözler önüne sermektedir. Kolektif kimlik grupları sentezleyerek aynileştirirken de ötekini dışarıda bırakan dışlama özelliği de vardır[Vatandaş, s.252].

Sembolik bir perspektif ile 'kültür bireylerin birbirleriyle iletişim kurduğu ve deneyim, düşünce ve inançlarını paylaştığı eylem, ifade ediş ve çeşitli türden anlamlı nesnelere içeren simgesel biçimlerde somutlaşan anlam kalıplarıdır.' Ortak bir kültürün dayanışma yaratma yeteneği vardır ve bu yetenek bir grup oluşturma bilincinden kaynaklanır. Birlikte katılan, eğlenilen ve birlikte umut edilen ortak tarihsel geçmiş ve ortak gelecek projesi, verili topluluğun üyeleri arasındaki bağları güçlendirir. Simgesel biçimler olarak kültürel olgular onların içinde yer alanlar için anlamlıdır ve içindikilerin bildiği ve değer verdiği bir şeydir.

Kimliğin kültürel yapı içerisinde üretilmesi nasıl gerçekleşmektedir? Birey esnek yapısı ile gelişimi için bir çok olanağı beraberinde taşımaktadır. İnsanların biyolojik temeli olağanüstü sosyal öğrenme yeteneği imkanını sağlar. Bireyler bu potansiyelleri ile zaman ve mekan içinde grupların içinde toplumsallaşırlar. Değerler, inançlar, gelenekler, adetler, alışkanlıklar ve deneyimler belirli bir toplumun kültürünü alan yeni üyelere aktarılır. Belirli bir kültürün unsurları ile özdeşleşme süreci güçlü bir duygusal yatırıma işaret eder. Tüm kültürler yansız bir gerçekliğin belli parçalarını seçip alırlar ve onlara anlam yüklerler. Bireyler kendilerini, diğerleri ve doğayla ilişki içinde nasıl örgütleyip tasarlayacaklarını belirleyen kültürlerin içinde doğarlar.

Ortak bir kültür topluluğun üyeleri arasında dayanışma duygusu bağlarını sağlarken, diğerlerinden farklılık imajını üretir. İkincisi; bir kültüre dahil olan bireyler duygusal

olarak bazı simgeleri , değerleri, inançları ve gelenekleri içselleştirirler. Bireyler kimliklerini inşa ederken topraklarına, dillerine, simgelerine ve inançlarına bireylerin yaptıkları duygusal yüklemeler, ulusalcılığın yayılmasını sağlar[Guibernau, s.131]

### 1.1.2.3. Kimlik ve Sosyalleşme

Bireyin doğumuyla birlikte, toplumla bütünleşme adına geçirmiş olduğu değişim sürecine sosyalleşme adı verilir. Sosyalleşme olayı gerçekleşirken bireyin kökleri eskilere dayanan ve sürekli üretilerek değişen ve yenilenen değerlerinin bireye aktarılması olayı-genel anlamda bir kimlik aktarımıdır[Aslantürk vd., 1999:s.144-152]. Kimlik; kişilik ve sosyo-kültürel yapı ile ilgili bir olgudur. Kişilikte olduğu gibi kimlikte de ferdin veya sosyal grubun diğerlerden/ötekenden farklılıklarının ortaya konulması gerekmektedir[a.g.e., s.151]. Aslantürk; kimlik oluşumunun kavramlaştırılmasında sosyalleşmeyi; terbiye aktarımı olarak tanımlamaktadır. Terbiye; fertlerin cemiyeti benimsemesi, yani sosyalleşmesi cemiyetin bekası için gereklidir. Bir cemiyet fertlerine lisanını, ahlakını, estetik zevkini, ilmi mantığını, teknik vetirelerini aşıl原因amazsa yaşayamaz. İşte bu sosyalleşme işi terbiyedir [Aslantürk vd., 1999: s.152].

Sosyalleşme ve milli kimliğin oluşumu; çocuğun dünyaya geldiği zaman sosyal olmayan bir ferttir. Çünkü gelenekler çocuğun faal olmayan dimağında müessese halini alamaz. Geleneklerin canlı müesseselere değişmesi bir araya gelmiş galeyanlı toplantılarla mümkündür. Bu galeyannlar halk efkari, kıymet akıntıları, ideal cereyanları milli fertlerin ruhi kalabalıklar suretinde toplanmalarından husule gelir[Gökalp, 1973; s.47].

Kişilik ile kimliğin geçişliliği kabul edilmekle birlikte, birbirine karıştırılmaması gereken ayrı iki husustur. Geleneksel toplumun aksine modern toplumsal yapı bir kişilikte birden fazla kimlik barındırmaktadır. Onun için ben kimim veya siz kimsiniz salt sorusu kimliği karşılamakta aciz kalmaktadır. Modern toplumsal alan, içerisinde cinsiyet, sınıf, dil, din, ırk(etni), ulus gibi pek çok kimlik taşımaktadır[Çiğdemoğlu, s.8]. Kimlik ve kişiliğin tanımlayan disiplinler arası geçişliliğin kavram kargaşasına yol açmasına izin verilmemelidir. Kişiliğin psikolojik boyutu ile ferdi açıklamaya

çalışırken kimlik sosyolojik bakış açısını ortaya koymaktadır[Sözen, 1995: s.112].<sup>1</sup> Kişilik gibi kimlikte bir süreci takip eder. Kişilik gelişip mükemmelleşme eğilimi takip ederken kimlik değişmekte ve farklılaşmaktadır. Fert bunu benliğinde yaşamaktadır. Kişiliğin gelişimi ile başlayan sosyalleşme sürecinin yaşandığı ilk ortam aile kabul edilmektedir. Bunu takip eden süreçte en iyi gelişimin gözlemlendiği oyun alanı kabul edilmektedir. Sosyalleşmeyi takip eden beklide paralel gelişen sosyalleştirme olayıdır. Ferdi çevreleyen ve bilgi aktarımını gerçekleştiren çevre faktörü devreye girecektir. Okul daha sonraki evrelerde iş hayatı gibi farklı çevreler devreye girecektir. Bunlardan günümüzde en etkin olanının kitle iletişim araçları olduğu kuşku götürmez bir hal almaktadır[Aslantürk, s.322]. Tabii ki bahsettiğimiz televizyon, sinema, İnternet gibi araçlardır. Sözlü ve yazılı basının yanı sıra görselliğe hitap eden bu alan sosyalleştirmede(Kimliğin yönlendirilmesinde propaganda aracı olarak iyi kullanılmaktadır.) etkinliği tartışılmaz bir konuma yükselmiştir. Kolektif kültürün unsuru sayılan ve şifahi kültürün anlatımı ile nesilden nesile aktarılan masallar ve hikayelerin önemi azımsanamayacak güçtedir.

### **1.1.3. Kimliğin Unsurları**

#### **1.1.3.1. Dil**

Dil; insanların düşüncelerini, duygularını, isteklerini anlatmak için kullandıkları seslerden meydana gelmiş konuşma düzenidir. İnsan doğduktan bir süre sonra konuşmaya başlar. İlk konuştuğu dil 'anadili'dir[Doğan, 2000:s.71]. Dil; insanlığın kültürel mirasının temel ayırt edici özelliğidir. İnsanların iletişim için kullandıkları anlamlara sahip semboller sistemidir. Kendine özgü bir kültürü olan toplumun üyeleri tarafından kullanılır. Dil kullananlar tarafından etkilenirken aynı zamanda da üretilir.

---

<sup>1</sup> 'Kişilik: bireyin psikolojik yapısına inhisar eden ve sosyal faktörlerle de beslenen bir gelişme süreci gösterir.Kişiliğin gidişatı mükemmelleşmeye bütünleşmeye doğrudur. Kimlik ise, kişiliğin aksine, birden fazla olarak bir insanda bulunur.(din, millet, aile, sosyal sınıf, meslek, eğitim, vs. ) her bir kimliğe göre farklı davranışlar sergilenir.Bu hali ile kimlik kişiliğin gelişmesine katkıda bulunur, ancak gerçek ben ortadan kalkar.Ben kavramı ise bireyin ontolojik alanı ile ilgilidir..Bireyin tasavvuri varlık alanına inhisar eden bu açıklama biçimine dayanır.' [Sözen, 1995: s.112]



Kültürü, yaşam tarzını etkiler ve ondan etkilenir. Aynı zamanda tüm değişimlerin izlenebileceği bir göstergedir. Bilgi iletmenin ve ötekilerle, bizi çevreleyen dış dünyanın kültürel alışverişinin sağlandığı, bireysel deneyimleri paylaşmanın aracıdır da. Bir sistem olarak kabul edilen dil; kişinin ilgilerini, inançlarını ve algılarını diğer insanlar tarafından algılanıp yorumlanabilecek sembollere dönüştürme aracıdır. Kültürü ve diğer birikimleri bir kuşaktan diğer kuşağa aktarma ve yeniden üretme imkanı sağlar[Bozkurt, 2004:s.100]. Her dil kendi kültürel havzasında gelişip büyüdüğü için kendine ait bir mantalite ve kurgusu vardır. Bu yönü ile milletin en önemli karakteristik özelliklerini içerisinde taşır.

Dil bu yönleriyle kültürün taşıyıcısı ve kimliğin ifadesidir. Bir toplumun tüm faaliyetlerinin, üretip ortaya çıkardığı değerlerin toplandığı, gelecek nesillere aktardığı vasıta. Zenginlikleri aktarma aynı zamanda dilin yaşamının sürekliliğini de sağlamaktadır. Süreklilik ile birlikte toplumsal hafıza görevi de görmektedir. Toplumun üyelerinin ürettikleri birikimleri topladıkları, toplanan zenginliklerin tekrar kullanmak, istifade etmek için daha zenginlik katarak geri dönüşüm sağladıkları dilin yazıya dönüşmesi ile sağlanan toplumsal gelişme toplumsal yapıyı da etkilemektedir. Dilin zenginliği, toplumun zenginliği şeklinde yansımaktadır[Tuna, 2003:s.40].

Dil tüm bu özellikleri ile toplumun bütün faaliyetlerinin toplamı olan kültürle ilişkisini ortaya koymaktadır. Kültürün kodlanarak toplumun ortak istifadesine sunulmaktadır. Dilin kültürel değerleri depoladığı, koruyup geliştirdiği düşünülecek olursa, bu çerçevede üretilen değerler ile ortak kimlik üretilmektedir. Toplumun bir araya toplamaktadır[a.g.m., s.42].

### **1.1.3.2. Din**

Latince'de din(religare'den religio) bağlamak ve cemaat manalarına gelmektedir. Arapça'da yol, hüküm, itaat, hesap verme, mülk, adet, saltanat gibi manaları ifade eder. Değişik disiplinlerin dini tarif ve yaklaşımları vardır. Sosyoloji'ye göre dinin tarif yaklaşımında etkin olan cemaatle izah etmektir. Sübjektif olan ferdin kutsal karşısında duyduklarıyla, objektif olan dinin cemiyetle daima bir arada bulunuşunu birleştirmeye çalışan sosyoloji, din kutsalın cemiyet hayatındaki tecrübesi olarak

bakar[Sezen, s.169-170].

Din bağılı olduğu toplumu açıklayan bir olay olduğu söylenebilir. Bilinçlenme, kendi dışındaki olaylarla ancak var olabilir. Din, dile getirdiği olayların toplumsal olarak aldıkları ifade biçimlerinden birisidir. [Sezer, s.20].

Din, manevi bir birlik meydana getiren topluluğun kutsal şeylerle ilgili inanma ve tapımlarından doğan dayanışmalı bir sistemdir.

Din, insandan yaşantısından bağımsız doğa üstü bir gerçektir. Toplum yaşantısı ile birlikte ortaya çıkan ve toplum yaşantısı ile birlikte gelişen bir olaydır[a.g.e., s.29-30].

Din, bir üst-yapı kurumudur. İnsanların kendi varlıklarının ve kendi varlıklarını çevreleyen toplumsal ortamın bilincine varmaları biçimlerinden birisi ve en önemlisidir. Din toplumların kendilerini tanıma ve tanıtmaya aracıdır.

Toplumun bireyler üzerinde baskısı ve bireyin kişiliğinin kurulmasındaki önemi dinin o toplumda aldığı yeri kayıtlamaktadır[a.g.e., s.32].

Toplumlar arası farklılaşmaların görünümü dini farklılaşmalar olarak ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni dinin toplumsal olaylardan bağımsız bir olay olmadığı, toplumsal ortamda meydana gelen olayların bir tezahürü olduğu düşüncesinden dolayıdır[a.g.e., s.34].

Dinler bütün evrensellik iddialarına ve bütün insanlığı kavramak isteklerine rağmen içinden çıktıkları toplumlara ya da toplum türlerine sıkı sıkıya bağılı kalmışlardır. Toplumların kendi benliklerinin bilincine öbür toplumlarla aralarındaki ayrılıkların farkına ulaşmaları en uygun yoldur.Bu ayrışmada bilinçli olarak ayrıma gidilmemesi din farklılaşmasını ortaya çıkarmaktadır.

Din; öncelikle bu farklılıkları, bağılı buldukları toplumu ifade etmekte ve bağılı olduğu toplumların benliklerine bir anlam getirmektedir.

Bu durumda bir dine bağılı olmak, zorunlu bir takım sonuçları beraberinde getirmektedir. Bu sonuçların başında olaylar karşısında dine bağılı yorum ve tutumlar



gelmektedir. Dinin belirlediği farklılıklar ve anlam vermeye çalıştığı olaylar, toplumsal olaylardır. Bu özellikler dine siyasal özellikler kazandırmaktadır.[sezer,s.212-214]

Din; insanın kutsalla kendisini ilişkilendirmesi neticesinde doğan inançlar bütünüdür. Kutsalın etkilediği birey ilişkileri kutsal insan ilişkisinden çıkarak insan-insan ilişkisini aldığı zaman sosyolojik olgu halini alır[Aslantürk, s. 135].

Din bu anlamda Tanrı ile kul arasında cereyan eden vicdani bir tecrübe olmaktan çıkarak toplumsal bir gerçek halini alır[Sezer, s.214]

Kimlikleri belirtme araçlarından bir diğeri de dindir. Din toplumların kendilerini tanıma ve tanıma araçlarından bir tanesidir. Bir kaynaktan çıkan dinlerin bile toplumdaki topluma fark ettiği görülecektir. Din aynı zamanda kişinin toplum içinde veya toplumun kendi kendini bilinçlenmesini diğerlerinden fark eden bir yer tayin etmesini sağlamaktadır. Kişiler veya toplum üzerindeki etkisi nedeni ile din; kimliklerinin bilinçlenmesinde etkilidir. Dinler her ne kadar evrensellik gösterebilirler de içinden çıktıkları topluma göre şekillenerek veya toplumsal anlayışların etkisinde şekillenerek farklılıklar göstermektedir. Bu da toplumsal farklılıkları belirlemede etkili olmakta konum belirlemektedir[Sezer, 1981:s.212-213].

Toplumların kendi kimliklerinin farkına varmaları diğerlerinden ayırdıkları farklılıkları bilmeleri ile mümkün olmaktadır. Din bu farklılıkları, içinde buldukları toplum ile ifade etmekte, içinde bulunduğu toplumun kimliğine anlam taşımaktadır. Dinin bu özelliği taşıdığı kutsaldan değil toplumsallıktan kaynaklanmaktadır[a.g.e., s.213].

‘Samimi dini inançlar, bağlı olduğu dinsel inancını açıkça söyleyen ve bu inançlara bağlı ayinlere katılan belirli bir grup için ortaktır. Bunlar sadece grubun tüm üyelerince kabullenilmekle kalınmaz grubun birliğini de sağlar. Gruptaki bireylerin tümü kendilerini ortak inançları aracılığı ile birbirlerine bağlanmış hisseder.’ [Giddens, Emile Durkheim, Selected Writings,pp.222-3] [Gubernau, s. 127-128].

### 1.1.3.3. Tarih

Bir toplumun ulus seviyesine ulaşabilmesi için başkalarından arındırılmış homojen bir coğrafya yetmez. Coğrafyanın yanı sıra etnik-kültürel veya dinsel gibi bir takım kriter ve objelere ihtiyaç duyulur. Bütün bunların bir araya gelmesi için ortak kolektif bir hafızaya sahip olunması gerekir. Tarih; ulusun oluşmasında çimento vazifesi gören özelliklerdendir. Tarih; toplumun paylaştığı ortak kader, keder ve kıvancın hafızalarda canlandırılarak toplumun inşasını gerçekleştirir. Bu inşa hareketinde olayların dayandığı 'öteki' olgusu tarif edilmek zorundadır. Var olmanın dayandığı 'öteki' ile gerçekleştirilen mücadeleler ortak paylaşılan tarihi, tarih de ulusu üretir[Akçam, 2001: s.16].

'İdeallerin milli buhranlar yahut tehlikeler anında, büyük muzafferiyetler yahut mağlubiyetler zamanında doğduğu.... Cansız geleneklerde canlı müesseselerin doğması tek tek fertlerden değil, bir araya gelmiş fertlerden, yani galeyanlı toplantılardan beklemek gerekir[Gökalp, 1973; s.48].

'Şüphesiz, terbiyenin en mühim kaynağı milli buhranlardır...terbiye edici tesirler yapan, yaşamakta olduğumuz milli buhranlardır...milli buhranlar ...gerçekten son derece şiddetli bir terbiye edici hayat yaşıyor; fakat bu hayatı yaşatan okul değil sosyal muhittir...milli sembollerin terbiye edici tesirleri ehemmiyetlidir. Fakat, milli buhranların terbiye edici vazifesi diğer amillerden ziyade okullara ve bilhassa sultani okullarına (liselere) intikal eder.[Gökalp, 1973: s.48-49]

Modern milletin belirleyicilerinden ortak tarihi kader şuuru milletin tarihi temellerini öne çıkarmakla köklü bir millet olduğu fikrinin herkese kazandırılması amacını taşımaktadır. Bu amaç çerçevesinde diğer milletler ve devletler karşısında milli toplum kendi varlığının zengin temellerinden haberdar olacak ve böylece farklılığının bilincine varacaktır. Tarihi birliğin görüntüsü her ne kadar geçmişle alakalı gözükse de bu birliktelik bir toprak üzerinde kendini gösterdiği zaman devletin varlığı hem tarih hem de vatan şuuruyla pekiştirilmiş olacaktır. Bu haliyle modern milletin belirleyicilerinden ortak vatan ve ortak tarihi kader şuurunun birlikte tarihi birlik şeklinde ele alınması coğrafya ve tarih ilişkisini ortaya koymaktadır[Say. s.189-190].

Tarih, beşeriyetin mazisi boyunca insanların yaptıklarını anlatır...bütün toplulukların, kültüre, medeniyete, kısaca insanlığa hizmet eden milletlerin hatıralarını ihtimamla saklayan tarih....[Kafesoğlu, 1970:s.1]

Kültür Latince bir söz olup 'toprağı verimlendirmek için çalışma anlamı vardır. Daha sonra Avrupa dillerindeki 'yüksek umumi bilgi anlamı ile dilimize girmiştir.

C. Wissler; bir topluluğun yaşama tarzı, E.Sapir; Atalardan devralınan maddi manevi değerlerin yekunu, A.Young; İnsanın tarihi boyunca, tabiatı ve kendisini idare usulünü öğrenmek suretiyle, bizzat meydana getirdiği eseridir, R.Thurnwald;örf ve adetlerden, davranış tarzlarından, teşkilat ve tesislerden kurulu ahenkli bir bütündür, Albert K. Kohen; Umumi olarak inançları, değer hükümlerini, örf ve adetleri, zevkleri, peşin hükümleri, hülasa insan tarafından yapılmış ve meydana getirilmiş her şeyi ihtiva eder demektedirler[Kafesoğlu, s.54-55].

Kültür bu yapılan tarifleri ile bir cemiyete ait yaşayış ve davranış tarzı olup tarihilik özelliklerine sahiptir.

Z. Gökalp; Kültürü, bir milletin dini, ahlaki, hukuki, muakalevi, bedii, lisani, iktisadi, ve fenni hayatlarının ahenkli mecmuasıdır.

Çeşitli telakkî, temayül, davranış ve bakış tarzları her milletin milli kültür unsurlarını teşkil eder. Dil, örf ve adetler, inançlar geçmiş yüz yıllardan akıp gelen içtimai değerlerdir. Bundan dolayı kültür tarihi özelliğe sahiptir. Kültür bütün unsurları ile nesilden nesile intikal eder.bununla kültür devamlılığını sağlar. Kültür'ün tarihsel ve de devamlılık özelliği onun gelişim gösteren özelliğine işaret eder. Ancak bu gelişme kültürün ana renk ve desenini değiştirecek derinlikte değildir [Kafesoğlu, s.56].

#### **1.1.3.4. Vatan Olgusu**

Renata Salecl; Anayurt kavramını inşa ederken Lacan'cı psikanalizden istifade ederek; anayurt fantezisinin inşasından bahseder. Anayurt kavramı bir toplumun fantezisi. Gerçek olmayan ama gerçeğe ilişkilendirilen bir anlam yüklemesidir, fantezi. Toplumsal gerçeklik her zaman, kendisinin tam olarak simgeleştirilmesini önleyen

temel bir olanaksızlık tarafından çelmelenir. Toplumsalın bu boy mekanını dolduran kesin kes fantezidir. Bu nedenle fantezi, toplumun nihai tutarsızlığını gizleme senaryosu olarak işlev görür. Anayurt fantezi yapısında ulus simgeleştirilemeyen ögedir. Çünkü ulus bizim içimizde bizden fazla bir ögedir. Bizi tanımlayan, fakat aynı zamanda tanımlanamaz olan bir şeydir. Ne anlama geldiğini saptayamayız, ortadan da kaldıramayız. Ulusun simgesel ağda Gerçek'in yeriyle ilişkili olduğunu bile söyleyebiliriz. Lacancı psikanalizde Gerçek, her zaman kayıp olan , fakat aynı zamanda hep ortaya çıkan bir ögedir; toplumun simgesel düzende birleşmeye ve böylece nötrleşmeye çalıştığı, fakat her zaman elinden kaçırdığı ögedir. Toplumsal simgesel düzen homostatik bir dengeye yönlendirmesine karşın, çekirdeğindeki bu yabancı, travmatik öge nedeniyle bu duruma asla varılamaz. O halde, toplumun simgesel yapısında ulusun boş yerini dolduran, kesinlikle anayurttur.

Ulusun gerçekliğinin belirsizleştiği zaman onun boşluğunu anayurt doldurmaktadır. Anayurt, fanteziz yapıdır; toplumun kendisini homojen bir kendilik olarak algılamasının senaryosudur.

Savaşın amacı, düşman ülkenin bu fantezi yapısını sökmektir. Saldırgan, düşmanın kendini algılama şeklini, belli topraklarla ilgili ulusal mitler yapma şeklini, bu toprağı(ya da siyasal sistemi) kutsal bir şey olarak, kendi varlığının bir simgesi olarak kabul etme şeklini yıkmaya çalışır. Saldırganın sadece kendi inançlarını düşmanın inançlarına dayatma niyetinde olmamasının nedeni budur. Saldırganın amacı, ilk elde, düşmanın inançları yok edip kimliklerini ellerinden almaktır[Salecl, s.281-282].

18. yy. Fransız devrimi ile ortaya çıkan en büyük değişikliklerden biriside Kral yerine vatan için ölme kavramıdır. ulus için ölmenin yeni anlamı vatandır. Vatan esas olarak kardeşlik bağlarına ve halkın bilincine atıfta bulunuyor. Ulus hiyerarşik bir düzende, vatan eşitlikçi bir düzende yer alıyor[Guomar, s.146-147]

#### **1.1.4. Kimliğin Kurumsallaşması**

Kurum ve örgütlenme gerektiğinde koruyucu özelliği olan siyasal çatı, örgüt, devletin yerini tutabilmektedir. Etnikliğin hayatiyetini devam ettirebilmesi için

kurumsallaşması şarttır. Toplum olmanın şartları arasında gerekli başlıca eğitim, yargı, yönetim, gibi makro sosyolojinin ilgilendiği kurumların fonksiyonel olması gerekir. Bu kurumların bütünlüğünü sağlayan üst kurum devlet yapılanmasıdır. Devlet, veya onunun yerini tutabilecek siyasal oluşumlar kuşatıcı üst kimliği, milli kimliği oluşturan ana kurum rolünü oynar... Libaridian 'Ermeni Diasporası bütün dağılımılarına rağmen kimliğini muhafaza etmede dünyanın en dayanıklı etnik varlığı kabul edilmektedir. Zamanın farklılaşmasının yanı sıra farklı kültürlerin içinde yer almaları dağılıp yok olmamış; ihtiyaçları için gereken kurum ve örgütleri oluşturmuştur' demektedir[Libaridian, 2001:s.165-166].

Ermenilerin buldukları yerlere bakıldığında Asya-Avrupa, Kafkasya-Anadolu, ve Kafkasya-Suriye yolunun güzergahında dağınık bir şekilde yaşadıkları görülecektir. 1608-1616 yıllarında hac görevini ifa etmek için Lvov'dan Kudüs'e yaptığı yolculuk esnasında Osmanlı topraklarının derinliklerini alacak şekilde geniş bir coğrafyayı gezen Simeon, Ermenileri; 'Boğdan'dan İstanbul'a ve bütün Rumeliden büyük Venedik şehirlerine kadar her yerde Ermeni bulunmayan tek bir şehir, tek bir köy ve çiftlik yoktur...'der. Simeon, dindar bir insanın bakışı ile Ermenilerin dağılma nedenini çoğalmış günahlarına bağlar. Seyahatnamede anlatılanlarda dikkati çeken husus; Ermenilerin kendilerine ait kiliselerinden bahsedilmesidir[Simeon, 1999:s.21-22]. Ermeni Kimliğinin asimilasyona direnen ve canlı kalmasını sağlayan özelliği, Ermenilerin devlet çatısının yerini tutan kilise örgütlenmesi, kiliseye olan bağlılıkları ve diasporik olguyu bir yaşam olarak içselleştirmelerinde gizlidir.

Libaridian 'Ermeni Diasporası bütün dağılımılarına rağmen kimliğini muhafaza etmede dünyanın en dayanıklı etnik varlığı olarak açıklamaktadır. Zamanın farklılaşmasının yanı sıra farklı kültürlerin içinde yer almaları dağılıp yok olmamış; ihtiyaçları için gereken kurum ve örgütleri oluşturmuştur' demektedir[Libaridian, 2001:s.165-166]. Bunun açık anlamı kurum ve örgütlenme gerektiğinde koruyucu özelliği olan siyasal çatı örgüt devletin yerini tutabilmektedir. Etnikliğin hayatiyetini devam ettirebilmesi için kurumsallaşması şarttır. Toplum olmanın şartları arasında gerekli başlıca eğitim, yargı, yönetim, gibi makro sosyolojinin ilgilendiği kurumların fonksiyonel olması gerekir. Bu kurumların bütünlüğünü sağlayan üst kurum devlet yapılanmasıdır. Kuşatıcı üst kimliği, milli kimliği oluşturan ana kurum rolünü oynar...

Kurulumlaşmaya tarihsel ilişkiler açısından bakıldığında; Ermeniler, Türk toplumsal yapısı içerisinde adeta bağımsız bir devletin bir çok fonksiyonlarını icra edecek kurumsal yapılanmalarına izin verilmiş olmasıdır. Milli kiliseleri etrafında örgütlenen Ermeniler; Osmanlı Devleti son dönem reformlarla uzlaşmazlıkları çözmek için kurulan Meclis; Ermeni ulusal bilincinin gelişmesine katkıda bulunduğu kuşku yoktur[Artinian, 2004;s.22]. Ermeni milli meclisi üzerinde hakimiyet için Ermeni toplumsal sınıflarının meclis üzerinde dolayısı ile bu sınıfı yönlendirme için mücadeleler olmuştur. Ancak bu durum nizamı alem anlayışının hakim olduğu bir gelenekle yönetilen Osmanlı devlet ve toplumsal yapısında hoş karşılanmıyordu. Neticede sınıfların uzlaştığı karma bir Milli Ermeni Meclisi (Karma Meclis) 17 Temmuz 1844'te patrikliğe seçilen Mateos'un gayretleri ile kuruldu [Artinian, 2004: s.71].

#### **1.1.4.1. Ermeni Milli Meclisi**

Bu meclis Ermeni milletinin işlerini hem toplumsal hem de mali açıdan düzenleyen bir kurum olarak ortaya çıkmıştı. Ermeni toplumun toplumsal farklılaşmasının tarihsel gelişiminin izlenebileceği safhaları geçirmiş bir kurumdur.

1840 yılında Ermeni Adliye komisyonu oluşturuldu. Tümü patrik tarafından atanan dört papaz, dört de amira sınıfından sivil bulunuyordu. Bu komisyon boşanma gibi meselelere bakıyordu. Bu durumun önemi ilk defa sivillerin katıldığı bir meclise doğru yol açmasıdır. Bununla daha sonra papazların atmalarının yapıldığı sivil ruhani idare karışımının başlangıcını oluşturacaktı. Aynı yıllarda yapılan mali düzenlemelerle bu heyetin sorumluluklarına vergilerin toplanması da girmiş olmasıdır[Artinian, 2004: s.71].

Amiraların varlığına zanaatkarların itirazlarının meydana getirdiği kargaşaya 1844 yılında yapılan düzenleme ile her iki sınıfı da temsil eden yapıya geçilmiştir. 7 Mayıs 1847 tarihinde Ermeni Gregorien Patriği Mateos ve bazı önde gelen Ermeniler Hariciye Nazırı Ali Paşa'nın Emirgandaki evine davet edildiler. Padişahın fermanı okundu. Bu fermana göre biri ruhani değeri millet işlerinden sorumlu iki meclis terkip ediliyordu. Ruhani olan Meclis'te 14 ruhani kişi yer alıyor, diğer sivil mecliste 20 kişi



yer alıyordu. her iki meclisin başkanı Patrik olacaktı. Kimlerden oluşacağı belirli hale gelen meclis 20 Mayıs'ta Bab-ı Ali tarafından tasdik edilerek yürürlüğe girdi[Bozkurt, s.181].

Meclis faaliyetlerine katılan Genç Türklerin Ermeni versiyonu olan yurt dışında okumuş Ermenilerin etkinliğinin arttığı görülecektir. Milli meclisin fonksiyonel olarak iki ayrı sınıfı seçtiği görülecektir; biri Ruhani Meclis diğeri Yüksek Sivil Meclistir. Genç Ermenilerin Batılı anlamda etkilenmeleri, o dönemde Batıda kök salarak gelişmiş Anayasalcı hareketleri doğurmuştur. Ermenilerde eski isimleri ile zaten mevcut olan Nizamnameleri Anayasa şeklinde düzenleyerek Osmanlı Devleti'ne kabul ettirmişlerdir.

Ermeni Milli Meclisin kurulması, Sırbistan ve Cebel-i Lübnan hadiselerinin neticesinde yerel meclislerin kurulması iznine dayanıyordu. Bu taleplerin doğrultusunda Ermeni meclisi teşekkül etti[Karaca, 2003:s.129]. Ancak bu meclis ile ilham kaynağı diğeri meclisler arasında bir fark vardır. Diğeri meclisler bölgesel ve coğrafyaya dayalı otonomi sağlarken bu meclis eskiden varid olunan yapının modernleşmesi idi. Bu meclis daha sonra Ermeni ulusunun kimliğinin ortaya çıkmasına ve modernleşmesine katkıları olacaktı. Asıl Ermenilerin istekleri 1878'den beri isteye geldikleri Sırp ve Cebel-i Lübnan meclis yapılanması örneklerini Vilayat-ı Sitte'de uygulamak istiyorlardı. Batılı devletlerin müdahaleleri bunu sağlamaya yönelik adımların atılmasını sağlamışsa da[a.g.e., s.129-133], 1914 I. Dünya savaşı buna imkan vermemiştir.

#### **1.1.4.2. Ermeni Milli Anayasası**

1839 Tanzimat Fermanı ve 1856 ıslahat fermanı ile azınlıklara verilen haklardan Ermeniler de yararlanarak 1863'te Ermenilerin bir nevi anayasası olan 'Ermeni Milleti Nizamnamesi'ni hazırlayarak dönemin idaresine onaylattılar[Uras, 1987:s.156-171]. Daha Osmanlı Devleti'nin Anayasası yokken azınlıkların Anayasaları olmuştu. Her ne kadar Osmanlı Devleti Anayasalara Millet Nizamnamesi dese de cemaatler kendi dillerinde ve Batı dillerinde buna (Constitution) 'Anayasa' demişlerdi [Arslan, 2003:s.242]. Adeta bağımsız devlet statüsünde cemaatle ilgili din adamları ile eğitim



işlerinde istihdam edilecek öğretmenlerin serbest tayinine kadar bütün işlerini yapacak şekilde 'Nizamname-i Millet-i Ermeni' düzenlenmişti[Çaycı, 1990:s.82].

Millet Nizamnamesinin 'Ulusal Anayasa' şeklinde yorumlanmış şeklidir. İlk örneklerinde, hazırlanış görünüşteki amacı uzuvları oluşmuş yasal Ermeni meclisi ve diğer organların ilişkilerini daha ayrıntılı ortaya koyma işleyiş karışıklıklarını ortadan kaldırmaya matuf Ermeni Milli Meclisi tarafından hazırlanmış(1857), ancak devlet içinde devlet olmayacağı gerekçesi ile reddedilmiştir[Artinian, 2004: s.96].

Ermeniler bununla kalmadılar ve Dr. Serviçen başkanlığında yeni hazırlıklara başladılar. 1830 Fransız anayasasına dayandırmaya çalıştıkları bu çalışmanın kahramanları, en heyecanlı önünü çekenler Fransa'da okumuş ve bulunmuş, 1848 devrimine şahitlik etmiş liberal Ermenilerin ürünüydü. Bu Ermeniler doktor, mimar, tarımcı, gazeteci gibi aydınlardan oluşuyordu(Kirkor Oydan, Garabed Ütücüyan, Nahabed, russinyan, Serçiven, Nikoghos Balyan)[Terminassion, 1995: s.173].

1859 yılında yeni bir anayasa komisyonu oluşturuldu. Yapılan çalışmanın neticesinde 1860 yılında Ermeni Milli Meclisi tarafından yeni anayasa kabul edilerek imzaya sunuldu. İlk imzalayanlar din adamları oldu. Onları Amiralar, aydınlar ve esnaflar takip etti. Milli Meclis Milli anayasayı kabul ederek yeni bir oluşumun veya yapılanmanın yolunu açtı .Bu duruma göre uygulamada Siyasi Meclis ve Dini Meclis diye ikiye ayrılan bir yapı oluşmuş oldu. Fiiliyata geçti ancak Osmanlı Devleti'nin bu durumu onaylaması 1863 yılını bulmuştur. Milli Meclis 23 Mart 1863 tarihinde Padişahın onayı üzerine anayasayı kabul etmek üzere toplandı. Bu Anayasanın gerekleri üzerine seçimler yenilendi. 20 Eylül 1863Dr. Serviçen başkanlığında ve Krikor Odyanın sekreterliğinde toplanarak Dini ve Milli meclislerin üyeleri seçildi[Artinian, 2004:s.97-107]. 140 üyeli meclisin yeni anayasası kuvvetler ayrılığına dayanıyordu. Bu durumdan Ermeniler eğitim dalında oldukça iyi yararlandılar[Terminassion, 1995; s.173].

Bu anayasanın önemi Diaspora'da yaşayan Ermeniler için halen referans olmasıdır. Örgütlenmelerini bu anayasa şekillendirmese de Diaspora'daki Ermeni kiliselerinin yönetim şekli bu anayasaya göre yapılmaktadır. Türkiye'deki Patrik seçimleri kısmi değişiklikleri ile bu anayasaya uygun gerçekleştirilmektedir[Artinian, 2004:s.179].

Görüldüğü gibi Ermeniler Osmanlı toplumunda bugünlerle bile kıyaslanabilecek şekilde hür ve özgür bir ortamda yaşıyorlardı. Etnik kimliğin en önemli sorunlarından birisi olan kurumlaşma milli kimliği devamlılık açısından gelecek nesillere aktarma meseleleri olmamıştır.

#### **1.1.4.3. Eğitim**

Yapılan görüşmelerde değerlendirilmeye alınan sorulardan birisi de ‘Hangi okulda okudunuz?’ sorusu olmuştur. Bu soruda alınmak istenen sonuç Ermeni kimliğinin inşasında eğitimin rolünü tespit etmektir. Şüphesiz araştırmamıza tarihsel gelişimi itibariyle Ermenilerin gerek kendilerine bahsedilen gerekse modernleşme ile birlikte Osmanlı devletinden elde ettikleri haklarla müstakil Ermeni cemaat okullarının açılmasının ve onun tesirinde Ermeni kimliğinin kurumsal olarak cemaat üyelerine taşınması olmuştur. Ermeni kimliğinin uyanması, inşası ve modernleşmesinde etkisi büyük olmuştur. Bağımsızlık hareketinde Batı ile kurulan irtibatla, Batılı düşüncelerin Ermeniler arasında kök salmasında hep eğitim hareketlerinin rolü olmuştur. Eğitim aracılığı ile Ermeni öğrenci ve aydınların arasına sosyalist ve milliyetçi düşünceler girmiş ve buna göre siyasi parti hareketleri bölünerek yerleşmiştir.

Buna göre görüşmelerde Araştırma grubu üyelerinin eğitim alma durumları ile nereden eğitim aldıkları sorulmuştur. 25 denekten %52’sini oluşturan Halep Diaspora Ermenilerinin tamamı ilköğretimini Ermeni cemaat okullarında aldığı tespit edilmiştir. Halep Ermeni diasporasından Levon bu sorumuza; ‘-Ermeni okulunda, burada bizim ilkokullarımız vardır. Oraya gideriz,...’ [H-Levon] şeklinde değerlendirmiştir. Paris Ermeni diasporasından görüşülen 12 kişiden 10’u Türkiye doğumlu, 2’si Paris doğumlu idi. Bezciyan Ermeni okulu, Gedikpaşa Ermeni okulu mezunu olduklarını belirten Araştırma grubu üyelerimizden, sayısal farklılaşmayı temsil edecek şekilde Türkiye doğumlular ilkokul eğitimlerini Türkiye’de iken Ermeni cemaat okullarında tamamlamışlardı. Paris doğumlu Ermeniler, Fransız milli eğitimi almışlardı.

#### **Ermeni Cemaat Okullarının Tarihçesi**

Ermenilerin uluslaşmasında eğitimin katkısı unutulmamalıdır. Osmanlı Devleti’nin

tanıdığı geniş özgürlük imkanlarının (1839-1876; imtiyaz ve haklar) arasında kendi dini ve kültürel işleri ile milli eğitimlerine imkan tanınması gelir. Ermenilerin; Amerikalı, İngiliz ve Fransız misyonerleri ile zengin Ermeni tüccarların verdiği desteklerle hizmete giren dini ve laik eğitim kurumları kültürel ve milli uyanmanın yanında siyasal konulara eğilmelerine de yol açmıştır[Kodaman, 2001b:s.121].

İlk resmi Ermeni okulu 1790'da Şinor Mığırđıç Miricanyan tarafından Galata da açılmıştır. 1803-1812 yılları arasında İstanbul'da ücretsiz eğitim veren Ermeni cemaat okulları çoğalmaya başlamıştır. 1824 yılında Patrik Karabet, Anadolu'daki Ermeni cemaatine gönderdiği bir yazıda her cemaatin okul açmasını söylemiştir. Okulların sayısı arttıkça ve okul sistemi geliştikçe eğitim veren sorunu ortaya çıkmaya başlamış bu sorunu çözmek için 1810 yılında Paris'e, 1816 yılında Moskova'ya, 1823 yılında da Tiflis'e öğrenci gönderilmiştir. Bu çalışmalar neticesinde 1834'te Anadolu'da okul sayısı 120'leri bulmuştur. Okul sayısının artmış olması maddi sorunları gündeme getirmiş ve bu problemi Ermeni esnafı üzerine almıştır. 1838 yılında Bezciyan yatılı okulu kurulmuştur. Bu okulun prensipleri arasında dil olarak Ermenice kullanılmasının kesinlik derecesine ulaşması, okulda dayak atılmaması gibi prensipler uygulanması dikkat çekicidir. 1863 Ermeni anayasasının devreye girmesi ile eğitim işleri bir komisyona verilerek eğitimin dini boyutu siyasi ve milli bir boyut kazanmıştır. Burada anayasal hareket ile eğitimin milli bilincin uyanmasındaki ilişki göz ardı edilmemelidir. Ermenilerce tutulan istatistiklerde İstanbul'da okul sayısı 1859 yılında 42 iken öğrenci sayısı 5000'e 1871 yılında okul sayısı 48 iken öğrenci sayısı 6000'e yükselmiştir. 1874 yıllarında Anadolu'da ilk ve ana mektebi 469 sayısına yükselmiştir. Bu okulların kuruluşu ve yaşatılmasını üzerine dernekler almış ve bu dernekler bilahare 'Müşterek Ermeni Cemaati' çatı kuruluşu olarak ortaya çıkmıştır. Bu okullara öğretmen yetiştirmek için Van'da Öğretmen okulu kurulmuştur. Yine başka bir istatistikte 1901-1902 yıllarında 104.300 öğrenci eğitim öğretime devam etmiştir. Bu okullarda verilen eğitimin niteliği; siyasi eğitim, beden eğitimine önem verilmiş, kişisel beceri ve yeteneklerinin gelişmesine ve hayatta kendilerine yeterli olmaları verilmeye çalışılmıştır[Ertuğrul, 1998; s.122-124].

**Tablo 1: 1859 İstanbul'da Ermeni Okulları**

Semt	[Okul][a]	Öğrenci Öğretmen		
		Erkek	Kız	
Üsküdar	Cemaran	276	230	12
Yedikule	Surp Pırgiç	245	21	18
Ortaköy	Hırpsimyants	-	50	5
Ortaköy	Sırpots Tarkmançats	190	-	11
Narlıkapı	arvaryan	-	50	2
Narlıkapı	[Horenyan	120	-	5
Hasköy	Nersesyan	334	170	14
Samatya	Sahakyan	330	55	14
Pera	Naregyan?/Lusavoriçyan?	268	150	6
Pera banliyö	KasımPaşa-Mesrobyan	81	-	11
Balat	Horenyan	212	5	11
Üsküdar	Surp Haç	185	-	4
Yenikapı	Surp Arakelots	165	-	7
Kumkapı	Bezciyan	264	-	6
Kumkapı	Varvaryan?/Lusavoriçyan?	187	70	7
Beşiktaş	Makruhyan	172	55	8
Beşiktaş	Makruhyan?	110	70	4
Kadıköy	Aramyan	65	34	3
Galata	Amenapırgiçyan?	47	-	6
Makriköy [Bakırköy]	Ardzırunyanl	26	-	1
[Toplam		3277	960	155]

Kaynak; [Artinian, 2004: s.80]2.Açıklama; Dr. Parunak Bey'in Babiâli'ye 1859'da sunduğu rapora göre İstanbul'daki 20 Ermeni okulunun öğrenci ve öğretmen sayıları.

<sup>2</sup> Kaynağa ait özgün not [Özgün metinde bulunmayan ikinci sütünü çeşitli kaynaklardan yararlanarak oluşturduk; doğruluğuna emin olmadığımız bilginin yanına soru işareti koyduk. Yukarıdaki rapordan 43 yıl sonra, Surp Pırgiç Hastanesi'nin 1902 yılığında yayımlanan verilere göre. 1901'de İstanbul'da 40 ilkokulda 3.316 erkek, 2.327 kız, toplam 5.643 öğrenci vardı. Patrikhane Maarif Komisyonu'nun 1903'te *Vicagatsuyts Kavaragan Azkayin Varjaranats Turkiyo* (Türkiye'de Taşradaki Ermeni Okullarının Durumu) başlığıyla iki kitapçık halinde yayımladığı bir rapora göre ise 1901-02'de 57 kentteki 818 Ermeni okuluna 60.315 erkek, 22.380 kız, toplam 82.695 öğrenci kayıtlıydı. Bu rakamlara liselerde veya misyoner okullarında okuyanların sayısı dahil değildi. Günümüzde ise İstanbul'da on ikisi ilköğretim, üçü ilköğretim ve lise, ikisi lise olmak üzere on yedi Ermeni okulu faaliyet gösteriyor. 2003-04 öğretim yılında bu okullara 3.289 öğrenci kaydedildi. Yukarıdaki listeden dört okul eğitim vermeyi sürdürüyor: Ortaköy'deki Tarkmançats (ilköğretim), KocamustafaPaşa'daki (Samatya) Sahakyan-Nunyan (ilköğretim-lise), Kumkapı'daki Bezciyan (ilköğretim) ve Kadıköy'deki Aramyan-Uncuyan (ilköğretim). İstanbul dışındaki kentlerde ise Ermeni okulu bulunmuyor. [Artinian, 2004: s.80].

## Misyoner Okullarının Tarihçesi

Misyoner gönderme anlamı taşıyan 'mittere' kelimesine dayanır[Yüksel, 1995:s.7]. Küçüköçüğü ise; Latince 'missio' teriminden 'misyon' sözlük anlamı itibariyle ' görev, yetki,' bundan türetilmiş olan ' misyoner terimi ise 'görevli olan kişi anlamlarına gelmekte yorumunu yapmaktadır[Küçüköçüğü, 2003:s.27]. Bayram; 'Hıristiyan geleneğinde misyoner, bir kavram olarak resmi kilise teşkilatı veya bir Hıristiyan cemaat tarafından Hıristiyan mesajını ve dinini yaymak amacıyla özel olarak yetiştirilen ve bu çerçevede özellikle Hıristiyanlık dışı toplumlarda görevlendirilen kişi anlamına gelir.' diye açıklamaktadır[a.g.e., s.27].

Hedef kitle olarak insanı ele alan ve herkesi içine alacak şekilde örgütlenen dinlere evrensel din diyebiliriz. Bu niteliğinden dolayı dini inançları anlatma, benimsetme ve taraftar edinmek için kullanılan yöntemler vardır. Kocabaşoçüğü; Hıristiyanlığın ortaya çıkışından itibaren belli aralıklarla dünyaya yayılan bir hareketti. XVIII.yy., XIX yy. ve XX.yy.'lar 'çağdaş misyonlar' yılı oldu tespitinde bulunmaktadır. Bunu ortaya koyan rakamlara bakılacak olursa; dünyada 1886 yılında 80'in üzerinde Protestan misyoner örgüt bulunmakta ve bunlardan 32'i Amerikan, 24'ü İngiliz, 24 diğeri Kıta Avrupasına aitti. Bu örgütlerden, Amerikalıların; birincisi; en etkili, uzun ömürlü olanı kısaca Board diye anılan ABCMF(American Board of Commissioners for Foreign Missions), İkincisi; Suriye ve Lübnan'daki çalışmalarını devralacak BFMPC(Board of Foreign Missions of the Presbyterian Church) idi[Kocabaşoçüğü, 1990:s.65-67].

Siyaset ve ticaretin dini faaliyetleri desteklerken bunun kazanç olarak siyaseti destekleyen döngü olarak geri döndüğü görülecektir. Katoliklik Fransız devletine Protestanlık İngiltere ve ABD'ye hizmet etmiştir. Halep civarında çıkan bir isyanda misyonerlerinin faaliyetlerini korumak amacı ile bölge yakınlarına donanmasını gönderen Birleşik devletler, Osmanlı devletinden isyanın sonlandırılmasını ve zarar gören vatandaşlarının zararlarının tazmini istemiştir. Misyonerler faaliyetleri, kendilerini koruyan ve kollayan ülkelerine karşılık olarak, Birleşik Devletlere hayran ve sempati ile bakan Ermeni yurttaşlar yetiştirerek cevap vermişlerdir. Katolikliğin arttığı yerde Fransız Devleti'nin ve tüccarlarının etkinliğinin artması gibi, Protestanlıkla beraber Ermenilerin Amerika'ya göç etmeleri ve ticari ilişkilerinde bu



ülkeyi tercih etmeleri de çerçevede değerlendirilebilir. Onun içindir ki bu ilişkiler karşılıklı yürümüş olay her ne kadar evrensel hedefler edinilmiş olsa da kazançlar milli ve mahalli kalacaktır.

Bu okulların çoğu yöneticileri misyoner olamayıp profesyonel yöneticilerdi. Bu okullardan bazılarının bugün Ermeni Hıristiyan nüfus yoğunluğu kalmamasına rağmen hayatiyetlerini devam ettirenleri vardır. O yıllara bakıldığında bu faaliyetlerin hedef kitlesi olarak Türklerde düşünülmüştü. Ancak bunun hukuken mümkün olmadığını gördüler ve de başarılı olamadılar [Danacıoğlu, 2000:s.134]. Bunun üzerine Hıristiyan kitle üzerine gidilmiş oldu. Osmanlı Devleti'nde faaliyet gösteren misyoner okullarının % 80 'i İngiltere ve ABD'den destekli Protestan okullarıydı. Misyonerler Asya'nın anahtarı olarak gördükleri Osmanlı Devleti topraklarındaki faaliyetlerini bu hedefe göre şekillendirmişlerdi [Fendoğlu, s.458].

Misyonerler o zaman daha fazla dikkat çeken Rumların üzerine eğildiler ancak onların üzerinde de başarılı olamadılar. Zira Rumların dışarı bağlantısını oluşturan Yunanistan devleti kurulmuştu. Milliyetçilik duyguları daha fazla gelişmişti. Hatta Rumlar misyonerlerin bu uyguladıkları eğitim yöntemini kendileri okul açmaya başladılar [Danacıoğlu, s.134]. Misyoner okullarına en iyi cevabı veren Ermeniler oldu. Zira o günkü yapılan gözlemlerin kanaatleri okullarda öngörülen Ermenice eğitim dili tutmamıştı. Ermenilerin İngilizce eğitimi benimsemişlerdi. Dini kaygılardan Müslümanlar bu okullardan uzak dururken Ermeniler, misyoner eğitime müspet cevap vermişlerdi [a.g.e., s.139-140]. Başarılı olan öğrenciler eğitimlerini tamamlamak üzere Amerika'ya gönderilmeye başlanmıştı. Bu gönderilişlerle hem ilk Amerikan Ermeni Diasporası oluşacak hem de yurt dışında Türkiye aleyhine faaliyetlerin çekirdeği teşkil edecekti [Haydaroğlu, s.469]. Danacıoğlu'nun belirttiğine göre Board okullarının kurucusu ABCMF'nin kuruluş gayesini oluşturan dürtü; '...bazı genç insanların kafir dünyaya İncil vazetme isteği...' olarak belirtmektedir [Danacıoğlu, s.132] ki, misyonerlerin misyonerlik tarihinde idealizmin harekete geçirdiği genç insanların fedakarlıkları ile bir çok dünya Hıristiyanlıkla tanışmıştı. Öteki'nin kafir görülerek fethedilecek unsur, kurtarılacak, günahlardan arındırılacak ruh gözüyle bakılması, sanırım misyonerlik faaliyetlerinin psikolojini anlamaya yeter. Bu okulların misyonerler tarafından gözetim altına alınmaları bir tarafa okullarda ilk defa Ermenice

dil ve Ermenice din kitaplarının misyonerlerce basılıp okutulması göz önüne alındığında bir ulusun milli heyecanının oluşturulmasındaki muharrik gücü anlaşılmalıdır[Yüksel, s.61]. 1834 yılında Ermeniler için misyoner destekli ilk okul İstanbul-Beyoğlu'nda açılmıştır. Kronolojik olarak Amerikalıların açmış oldukları Misyoner okulları; 1810 Harput Amerikan Koleji, 1830 Bursa Amerikan Okulu, 1837 İzmit Ticaret Okulu, 1840 İzmir Özel Amerikan Okulu, 1896 Merzifon Amerikan Koleji, 1841 İzmir Özel Amerikan Lisesi, 1843 Üsküdar Kız Lisesi, 1847 İstanbul Gedik Paşa Ortaokulu, 1862 Adapazarı Kız Ortaokulu, 1863 Robert Koleji, 1866 Beyrut Amerikan Üniversitesi, 1870 Bitlis Amerikan Okulu, 1871 Antep Amerikan Okulu, 1872 Van Lisesi, 1880 Maraş Amerikan Koleji, 1880 İzmit Okulu, 1880Sivas Amerikan Okulu, 1881Adana Kız okulu, 1885 Mardin Kız okulu, 1886 Mardin Erkek Okulu, 1888 Tarsus Amerikan Koleji, 1892 Apostolik Enstitüsü, 1893 Kayseri Talas Lisesi, 1893 Urla Erkek Lisesi, 1898 Milletlerarası İzmir Koleji.[Ertuğrul, s.162]

Katolik Fransızlar Amerikan Protestanlaştırma faaliyetleri ile rekabet içerisine girerek okul açma yarışına onlar da katılmışlardır. Ezelden beri amaçları Roma ile Bizans kiliselerini birleştirmek olan Katolik misyonerleri amaçları için Protestanların bu yeni modern rekabet aracı eğitimle katılmışlardır.

'Günümüzde, Paris'te entegre olmuş, dağınık ve içinde erimiş bir toplum var, hiç de zorlanmadan Paris'in ruhuna giren, hepsi, tıpkı büyükleri gibi, Konstantinopol'un, İzmir'in ve diğer şehirlerin Fransa sever okullarının, Fransa sevgisini aşırı coşkuyla öğreten öğretmenlerinden örnek alarak eğitim görmüşler.' Burada anlatılanlar entegre olmak; uyum sağlama anlamına gelse de, asimile olmanın Fransızlaşmanın bir ifadesidir. Tarihsel gelişimi içerisinde bu entegre'yi sağlayan okulların önemi vurgulanmaktadır [Kebabdjian, 1992: s.65].

Görüleceği üzere Fransızların sözü edilen okullarının yoğunluğu İstanbul'dur.<sup>3</sup>

---

<sup>3</sup> 1583 Saint-Benoit Fransız Okulu İstanbul. 1629 Saint-Georges Fransız Okulu İstanbul. 1629 Beyoğlu Saint-Loura Dil Oğlanları Koleji İstanbul. 1745 Saint-Georges Dil Oğlanları Koleji İstanbul. 1803 Galata Saint-Benoit Fransız Erkek Koleji İstanbul. 1839 Saint Benoit Providence Fransız Müessesesi İstanbul. 1842 Galata Saint Pierre Fransız Okulu İstanbul. 1844 Pangaltı Nötre Dame de Siou Fransız



Anadolu'da bulunan faaliyetlerin yoğunluğunu Amerikalılar oluşturmuştur [Ertuğrul,s.182]. 1900'lerde Amerikalıların 465, İngilizler'in 83, Fransızların 72, Ruslar'ın 44, İtalyanların 24, Almanların 7, Avusturya 7, Bulgar 212, Yunan 3, İran 3 'tür.[a.g.e., s.207] Sayıca fazla olarak dikkatimiz çeken Bulgarlar kendi milliyetlerine yöneliktir.Amerikan, İngiliz, Fransız, İtalyanlar Hıristiyanlara özelde de Ermenilere yönelik faaliyetlerde bulunmuşlardır.

#### 1.1.4.4. Askerlik

Osmanlı Devleti'nde zimmiler cizye adı verilen baş vergisini vererek askerlikten muaf oluyorlardı. Sadece eli silah tutabilen erkeklerden alınan bu vergi kutsal yerler İstanbul'da oturanlarla, din adamları ve yoksullardan alınmıyordu. Eşitliği bozan bu durum zamanla azınlıklara avantaj sağlayan bir durum meydana getirdi [Bozkurt,1996:s.22]. Askerlik sadece Müslümanların yaptığı bir işti. Bu Avrupalıların iddia ettiği gibi eşitliği bozan, aşağılayıcı bir durum olmasına karşın ilerleyen zaman diliminde savaşların yıkıcılığı artınca; aynı toplumsal dengeler ve denklem içerisinde bulunan Müslümanlar fakirleşmeye, azınlıklar zenginleşmeye başladılar.

---

Kız Lisesi İstanbul, 1846 Sainte-Pulcherie Fransız Kız Orta Okulu İstanbul, 1853 Taksim Saint-Vincent de Paul Fransız Okulu İstanbul, 1853 Bebek Saint-Joseph Fransız Müessesesi İstanbul, 1856 Pangaltı Nötre Dame de Sion Fransız Kız Lisesi İstanbul, 1857 Şişli Nötre Dame de la Paix Fransız Müessesesi İstanbul, 1853 Kadıköy Nötre Dame de Sion Fransız Kız lisesi İstanbul, 1864 Saint Joseph Erkek Koleji İstanbul, 1864 Paint-Pulcherie Cizvit Erkek Koleji İstanbul, 1870 Beyoğlu Saint-Michel Fransız Kolejii İstanbul, 1870 Taksim St. Jean Baptiste Fransız Okulu İstanbul, 1871 Pangaltı St. Esprit Fransız Erkek Okulu İstanbul, 1871 Pangaltı St. Esprit Fransız.Kız Okulu İstanbul, 1872 Beyoğlu Sainte-Elizabeth Fransız Yatılı Okulu İstanbul, 1872 Beyoğlu Sainte-Elizabeth Fransız Ücretsiz Okul İstanbul, 1878 Frere'lerin Kadıköy Erkek İlk Okulu İstanbul, 1882 Kumkapı Saint Jeanned'Arc Fransız Okulu, 1882 Saint-Louis Fransız Ruhban Okulu, 1883 Kumkapı Assomption Fransız Koleji, 1886 Fenerbahçe Ste. Irene Fransız Okulu İstanbul,1894 Üsküdar İmmaculee Conception Fransız Koleji İstanbul, 1895 Haydar Paşa Sainte-Euphemie Fransız Okulu İstanbul, 1896 Feriköy Saint Jean Chryssotome Fransız Koleji İstanbul, 1896 Bebek Saint-Gabriel Fransız Okulu İstanbul,1898 HaydarPaşa Saint-Louis Erkek Koleji İstanbul, 1909 Bakırköy Nötre Dame du Rosaire Fransız Kolejii İstanbul, 1910 Yeşilköy Sacre Coeur Fransız Okulu İstanbul.

Azınlıkların askerlikten muaf tutulmalarının nedeni, Osmanlı Devleti'nin ilk kuruluş yıllarından itibaren Müslümanların devletin ve toprağın sahibi, devletin efendileri konumunda olmalarıydı. Ancak son yüzyılın getirdiği değişikliklerle azınlıklar güçlenmeye başlamış bunun karşısında haklar elde etmişlerdi. Bu büyük değişikliklerin getirdiği 1839 Tanzimat'ta kişi hak ve özgürlüklerinde açılıma gidilirken, 1856 Islahat Fermanında kişiler yasa karşısında eşitlikten bahsediyordu. Yasalarla uygulamaların denkleşmesinin zaman aldığı sosyal değişimde en son II. Meşrutiyette açık bir dille azınlık yurttaşları seçilmiş, milletvekilleri aracılığı ile geçmişin izlerini silmeye çalışacaklardı. Bunlardan birisi de askerlikte uygulanan bedel meselesiydi.

Osmanlı ile Batıda yurttaşların askerlikle elde ettikleri bütünleşme fikrinin algılama farklılıkları vardı. Yurttaşların bu mesleği icra ederken bütünleşmeyi ifade eden ortak eylem özelliği taşıyordu. Zira uğruna ölünen bir vatan bütün yurttaşları eşitlerken, haklarını da eşitliyordu. Osmanlıda durum Batının tersi bir görünüm arz ettiği uygulamalar ile ortaya çıkacaktır. Zira askerlik yapma bağımsızlık yolunda bir adım kabul ediliyordu. II. Meşrutiyet'in yıl dönümünün yaklaştığı sırada Rum milletvekillerinden Kozmide Efendi ve Ermeni milletvekillerinden Ohannes Vartkes'in azınlıklarında askerlik yapmaları ile ilgili Mecliste yaptıkları konuşmaların etkisi ile 12 Temmuz 1909'da azınlıkları da kapsayan askerlik kanunu yürürlüğe girdi. Zira bir toprakta hak iddia etmek için onun uğruna ölünmesi gerekir ki hak iddia edilsin. 20-45 yaşlarını kapsayan Osmanlı vatandaşlarını kapsayan kanunla Rum, Ermeni ve Yahudi vatandaşlar askere alındılar. Mart 1911 yılında 200 bin kişilik Osmanlı ordusunun 40 bini Gayr-i Müslim'di. Aslında bu uygulama toplumsal bütünleşme ve Osmanlılık idealinin bir getirisi idi. Ama sürdürülemedi. Bu uygulamanın samimi fertleri, Gayr-ı Müslim Osmanlı vatandaşlarından Balkan savaşlarında, Çanakkale'de, ve diğer Birinci Dünya savaşının cephelerinde Müslümanlarla birlikte mücadele ederek şehit düşmüşler, toprağın kara bağrında koyun koyuna yatmaktadırlar. Onları saygıyla anıyoruz.

G. Müslim vatandaşların askerliğe katılımına katkısı olan Vartkes Efendi, Birinci Dünya savaşında Doğu-Anadolu'da giriştiği bölücü örgütlenme faaliyetlerine katılması iyi yorumlanmalıdır. Zaten Doğu cephesindeki Ermeniler düşmanla işbirliğine

giderlerken, Çanakkale savaşlarında geri hizmetinde yer alan Rumlar mecliste tartışılmış, ve bu Rumların ön cepheye gönderilmelerinde silahları ile Anzaklar'a teslim olmaları ile neticelenmiştir. Azınlıkların askere alınmamlarının tarihsel sosyolojik arka planı vardı. Bizatihi Askerlik istemelerinin nedeni uluslaşma bilincinde, toprak taleplerinde pay sahibi olmaktı. Batı'da bütünleştirmeyi sonuç kılan askerlik, Osmanlıda ayrışmanın yolu olarak kullanılacaktı[Arslan, 2003: s.241-245].

Vatan uğruna canların feda edildiği toprak, idealleri sembol eden bayrak, Ermeniler için dış güçlerin veya tarihin beklenmedik olaylarının hediye edeceği bir durum gibi gözüküyordu. Ermenilere tarihin öğrettiği bölge güçleri arasında değişen güçler dengesine göre hareket etme öğretisi tek başlarına hareket etme kabiliyetlerini hep örselemişti. Bu günkü Ermenistan devletinin köklerini atan Ruslar Ermenistan Vilayetini kurarken maksatları Ermenilere devlet bahşetmeyecekleri ortaya çıkmıştı. Ermenilerin 1. Dünya Savaşına hazırlanırken İngiliz ve Fransızlarla işbirliğine girmeleri bu politikalarında Ruslardan sonra yeni ortakları idi. 1922'de ortaya çıkan durum bu devletlerin hiç birinin Ermenilere yaklaşmakta samimi olmadıklarının ortaya çıkmasıydı. Geçen bu zaman diliminde Ermeniler Fransız ve Rus üniforması altında savaşarak ölmeleri kendilerine vatan hazırlamaktan öte ilgili devletlerin vatanlarına hizmet etmelerinden öteye geçmedi. Bu hizmetlerini ancak Ermeniler Fransızlara hatırlattıklarında hatırlandı. 1927'lerde Fransa'ya gelen Ermenilere 2. Dünya Savaşı'ndan sonra vatandaşlık verildi.

Ermenileri başka ülkelerin bayrak ve üniformaları altında vazife yapma, ölme, uğruna fedakarlık yapılan vatan edinme ideallerine kavuşturmamıştır.

## **1.2. Ermeni Kimliğinin Tarihi Arka Planı**

### **1.2.1. Ermenilerin Yaşadıkları Coğrafya**

Kimliğin en önemli unsuru aidiyettir. Kendini diğerlerinden ayıran sınırları belirlemek için aidiyete ait değerleri üretmek varlık alanını oluşturur. Varlığını sürdürmek ve gelecek nesillere aktarabilmek için var olma mücadelesinin en önemli özelliği; kendini diğerlerinden ayıran, kimliğin en belirgin şekliyle ortaya konulmasıyla mümkündür.

Ermenilerin kökenleri nereye dayanmaktadır?, nereden gelmişlerdir?, gibi soruların net bir cevabı henüz bulunmuş değildir. Bu sorulara Ermenilerin verdiği cevaplar, mitolojik yaklaşımının dayandığı kaynakları işaret etmektedir. Kendi tanımlamaları içerisinde Ermeniler, Yafes evladından Hz. Nuh'un torununun torunu(Okçulukta maharetli olduğu için) Hayk Nahabed'in soyundan geldiklerini öne sürmekte. Hz. Nuh'un torununun torunu 'Hayk'ın Çocuklarıyız' diyorlar[Dabağyan, 2003:s.21]. Ermenistan, ismini içinde barındırdığı etnik ırktan değil, coğrafyadan almaktadır. Irk ve ulus olarak Ermeniler'e Haykın çocukları veya Hayasalılar, ülkelerine de Hayastan, denilmektedir. Ermenilerin kökeni hakkında en çok rağbet gören Ermenilerin, M.Ö. 6. yy.da eski Hint-Avrupa kabilelerinden Balkan kökenli Trak-Frig'lerin Doğu Anadolu'ya göç etmiş olabilecekleridir[Sonyel, 1987:s.1]. Urartu ülkesinde bulunan yerli Nordik-Alpin kabileleriyle, göçmen Hint-Avrupalı karışımından meydana gelmiş olma ihtimali üzerinde durulmaktadır[Binark, 1995:s.XIV].

Ermenistan adı tarihi belgelere göre M.Ö. 518 yılında Pers Kralı I. Darius (M.Ö.521-M.Ö. 485) tarafından nakledilen yazıtında 'Harminiya, Harminyap, Armina ve Arminiya' adıyla İranlıların belgelerinde geçmektedir. Ermeni ismi bir milletten daha ziyade bir coğrafyanın adıdır. M.Ö. 188'de kurulan Artiksias Krallığı zamanında, Aramice 'yükses/yukarı/dağlık bölge' demek olan Ermenistan/Armania adı, Muş ve Ahlat bölgeleri, için kullanılırken, Romalılar tarafından orta ve yukarı Murat suyu ile Kür ve Aras Nehir boyları için kullanılmış ve zamanla benimsenmiştir[Türközü, 1982:s.1-4].

Ermenistan, M.Ö. 521 yılından 344 yılına kadar Perslilerin bir vilayeti olarak yönetildi. M.Ö. 344'ten 215 yılına kadar Makedonya İmparatorluğuna dahil edildi. 215'ten 190 yılına kadar ise Selephkider tarafından yönetildi. M.Ö. 190 yılından M.Ö. 220 yılına kadar ise Roma İmparatorluğu ile Parthern arasında sürekli el değiştirdi. M.Ö. 220'den M.S. 5. yy.ın başlangıcına kadar Sasani'lerin vilayeti oldu. M.S. 5. yy.dan M.S. 7. yy.a kadar Bizans İmparatorluğu'na katıldı. M.S. 7.yy.dan M.S. 10.yy.a kadar Arapların eline geçti. M.S. 10.yy.da tekrar Bizans hükümdarlığına, M.S. 11.yy.dan itibaren de Türklerin denetimine geçti[Özkan, 1985: s. 88-89].

Ermenilerin Kilikya yöresine gelişleri: Abbasilerin zayıfladığı bir dönemde

Bizans(976-1025); Kilikya bölgesini yeniden ele geçirmiştir. Doğu Anadolu'da da tekrar hakimiyet kuran Bizans, Ermenileri İç Anadolu ve Kilikya'ya sürerek Doğu Anadolu'yu Türk ve Müslümanlara karşı istihkam etmişti. Vaspurakan bölgesinde yaşayan Ardzruni ailesine mensup Apilkaripadlı Ermeni soylusuna Tarsus'un hakimiyetinin verilmesi(1042-1055) ve ardından Kilikya valiliğine atanması ile bölgede Bizans'a bağlı Ermeni yönetimi başlamış oldu. Kilikya'da ki Ermeni nüfusunu göçle zenginleştiren hususlar, yönetim ayrıcalıkları, savunması kolay bir coğrafya olması, ticari ardıllara bağlanan stratejik geçiş yollarının varlığı, tarıma el verişliliği gibi önem ve güzellikleri bir araya getiren özellikler Ermenilerin bölgeye gösterdiği ilgiyi artırmıştır. Anadolu Selçuklu Devleti'nin Haçlı saldırısına uğradığı bir dönemde, Haçlılar'a bağımlı Kilikya Ermeni Devleti kuruldu. Bizans-Haçlı mücadeleleri arasında, XII. yy. başlarına kadar Kilikya'ya hakim olduğunu görmekteyiz[Ersan, 2001:s.1-10].

## **1.2.2. Ermeni-Türk İlişkileri**

### **1.2.2.1. Selçuklu Dönemi**

İlk Türk-Ermeni ilişkisi Türklerin bugünkü İran üzerinden Kafkaslar'a, Anadolu'ya doğru hakimiyetlerini genişletmeleri ile olmuştur. Çağrı Bey'in Anadolu seferleri esnasında gerçekleşen ilk temaslar, Orta ve Batı Anadolu'da gerçekleşen Türk fütuhatının ilerlemesi neticesinde gelişmiştir[Halaçoğlu, 2004: s.13].

Selçukluların Doğu Anadolu seferlerinde(1018), Anadolu'nun Doğusunda Bizans'a tabi iki Ermeni Prensiği bulunmaktaydı. Bunlar Ani'yi elinde bulunduran Bagrat ailesi ile Van civarında meskun ve hükümler olan Vaspuragan prensliği bulunuyordu. Bu prenslikler daha önce Abbasilere tabi iken Bizans bunları tekrar kendine tabi hale getirmişti[Kürkçüoğlu, 2003:s.335]. 1021 tarihinde Vaspurakan Kral'ı Senekerim, 1045 yılında Ani Kral'ı II.Gagik-Haçik, 1064 yılında Kars Bagrat Kral'ı topraklarını Bizans'a devrettiler. Urfalı Mateos'un Vakayinamesinde belirttiği gibi Bizanslılar Ermenilerin ileri gelenlerini yurtlarından çıkartıp askeri valilerle yönetmeye ve bölge halkına zulmetmeye başlamışlardı. Bu dönem Ermenilerin bölgeyi terk edip daha iç bölgelere yayıldıkları zaman olarak biliniyor. Türklerin bu bölgeleri Bizanslılardan

almaları Ermenilerin rahatladıkları dönem olarak kabul edilmektedir[Türközü, 1982:s.8].

Ermeniler, Bizans'ın Arap-İslam akınlarından dolayı bölgeyi tahkim etme amacı ile İç Anadolu'ya ve Çukurova (Kilikya)'ya doğru tehcir edilmişlerdi. Akın ve savaşların bitip Selçukluların bölgede hakimiyetlerini tesis ettikten sonraki dönemde; Ermeniler'e iyi davranmalarını aynı döneme ait Ermeni kaynaklarını teyit etmektedir. Bu döneme denk gelen hükümdarlar Alparslan ve Melikşah dönemleridir[Ersan, 2003:s.329] [Kürkçüoğlu, 2003:s.340]. Bu rahatlamanın boyutunu anlamak için Bizans imparatorlarından Justinianos'dan Monomakhos'a arada gelen imparatorlar Gregorien mezhebini kaldırmak için mücadele etmişlerdi. II. Basileios(975-1025) Ermeni milli kimliğini ortadan kaldırmak, mezheplerin yok etmek ve Doğu sınırını tahkim etmek için Ermenileri Orta Anadolu'ya ve Sivas'a zorunlu göç uygulamıştı[Kürkçüoğlu, 2003:s.335]. Bu yüzden Ermeniler Türklerin fetihlerini kendilerine karşı algılamamışlar, çoğu zaman Bizans'ın yaptıkları karşısında cezalandırılması olarak düşünmüşlerdir[a.g.e., s.337]. Alparslan zamanında fethedilen yerlerde Ermeniler oturuyordu. Oturan yerlileri Ermeni, hakimleri Bizans olan bölge hakimiyetinin Selçuklulara geçmesiyle, bölge toprakları miri arazi haline getirildi. Bu durum Ermeni halkını hoşnut etti. Bizanslılardan ayrı bir millet olduğu anlaşılan Ermeniler'e dini özgürlükleri iade edildi. Kiliselerinin onarılmasına yardımlar yapıldığı gibi vergilerden de muaf tutuldu[a.g.e., s.340][Toksoy, 2003: s.343-347].

Çağrı Bey'in akını ile başlayan fetih süreci 1071 Malazgirt savaşı ile bölge üzerindeki Türk denetimini tamamladı. Bölgenin kontrolü; 1194'e kadar Irak Selçukluları, sonra sırasıyla; Harzemşahlar, İlhanlılar, Celayirliler(1334), 1334'de Timur Karakoyunlular'la Akkoyunlular(1450) arasında yer değiştiren bölgeye Safeviler hakim oldular. Haçlı seferlerinin etkin olduğu dönemde Ermeni krallığı kurulsada bu krallık, tamamen vesayet altında yaşamış, Memluklar son vermiştir. Safeviler'den sonra bölge tamamen Osmanlı idaresine geçmiştir[a.g.e., s.93].

#### **1.2.2.2. Osmanlı Dönemi**

İranlılarla Osmanlılar arasında sık sık yer değiştiren Revan bölgesi en son 1639 Kasr-ı



Şirin antlaşması ile Safevilere bırakılmıştı. İran içerisindeki karışıklıklar Ruslar'ın bölge üzerindeki hareketleri, 1826 yılında İran ile Ruslar arasında savaşı başlatmıştır. Rus-İran savaşında Rus'lar Eçmiazin ve Nahcivan'ı kısa sürede ellerine geçirdiler. Bu yerleri Abbasabad, Serdarabad, ve Revan takip etmiştir. Nihayet Aras Nehri aşılarak Merend, Tebriz, Mereg, Hoy Urumiye, Erdebil Rus ordularınca işgal edilmiştir. Savaşı kazanan Ruslar, İranlılar ile 22.02.1828 Türkmençay Anlaşmasını imzaladılar. Bu anlaşmaya göre Revan ve Nahcivan artık Ruslar'a aitti. İran'la Türkmençay, Osmanlılar'la yapılan Edirne Anlaşmalarında, Ruslar Ermenilerin Rusya'ya göç ettirilmelerini sağlayacak ayrıcalıklı bir madde(15.mad.) koydular. Bu maddede hedeflenen husus İran'ın Kuzey Batısı ile Osmanlı Devleti'nin Doğu Anadolu bölgesinde, mücavir alanda meskun Ermeniler göç ettirilerek Ermeni Vilayeti oluşturmaktı[Beydilli, 1988:s.366]. Ermenilerin İran'dan Rusya'ya göç ettirilmesini Albay Lazarev gerçekleştirmişti. Lazarev Ermenilerin tanıdığı ve sevdiği bir ailenin mensubuydu. 1816 yılında bu ailenin sağladığı imkanlarla Moskova'daki 'Ermeni Şark Dilleri Enstitüsü' kurulacaktı[a.g.e., s.368].

İran-Rus savaşından kısa bir zaman sonra Osmanlı-Rus savaşı patlak verdi. Savaşın hem Balkanlarda hem de Kafkaslarda mağlubiyetle neticelenmesi Osmanlı Devletiyle Ruslar arasında 2-14 Eylül'de 1829 Edirne Anlaşması yapılmasıyla son bulmuştur. Bu anlaşma ile Osmanlı Devleti de Revan ve Nahcivan Hanlıklarının Ruslar'a ait olduğunu kabul etti. Bu iki savaş arasında Ruslar Revan, Nahcivan ve Ordubad'ı içine alan coğrafyayı 17 Mart 1828 'de 'Ermeni Vilayeti' olarak ilan ettiler.

Yeni kurulan Ermeni Vilayetinin demografik yapısı gerek İran Ermenilerinin gerekse Osmanlı'nın Doğu vilayetlerinde bulunan Ermenilerin göçürülmesiyle Ermeni nüfusu yoğunlaştırılmaya çalışılmıştır. Buna yeni kurulan Ermeni Vilayeti'ne gereken nüfusun sağlanması amacıyla yapılan propagandaların da etkisi ile bir çok Ermeni geri çekilen Ruslarla yerlerini terk etmişlerdir[Aslan, ermenisorunu.gen.tr]. K. Beydilli'nin '1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Doğu Anadolu'dan Göçürülen Ermeniler' isimli çalışmasına göre göçürülen Ermeni sayısı 100 bini bulmuştur. Edirne Antlaşması'nın 13. maddesinde, Ruslar tarafından Türkiye'nin işgal edilen arazilerinde yaşayan Ermeniler'e 18 ay zarfında, taşıyabilecekleri emlakları ile Rusya vatandaşlığına geçme hakkı, Rusya'nın isteği üzerine verilmişti[Beydilli, 1988: s.407]. 1877-1878 Osmanlı-



Rus Savaşı ve sonrası 1890'lı yıllarda meydana gelen Ermeni İsyancıları esnasında 400 bine yakın Ermeni Kafkasya'nın çeşitli bölgelerine göçmüşlerdi[Aslan, ermenisorunu.gen.tr]. 1828 savaşında sadece göçürülenler Ermeniler değil, Balkanlardan Bulgarlar da katılmıştı. Osmanlı Devleti; o zamanın klasik anlayışı içerisinde nüfus bir devletin gücünü temsil ettiği yönünde olduğundan bu göçen nüfusun geri getirilmesi için çaba harcanacaktı[Beydilli, 1988:s.403].

Osmanlıdan birer birer kopan Hıristiyan azınlıklardan sonra Osmanlının her yerine dağılmış olan Ermeniler sadıka-i millet olarak anılıyorlardı. Ancak Osmanlının Doğu sınırının hemen yanı başında eski ve etkin Ermeni Kilisesi'nin yerleşmesi, Ermeni valilerin ve generallerinin yönetici olduğu, ordulara Ruslar adına komuta ettiği Rus Ermenistanı'nın varlığı ile Avrupalıların müdahalesine açık hale gelmiş bu son Hıristiyan teba üzerinde derin etkiler yapacaktı. Bernard Lewis bu süreç hakkında 'biri birinden ayırlamayacak gibi iç içe girmiş Ermeni ve Müslümanların arasına girmiş olan ayrılık tohumları bu yüzyılın en acılı günlerini hazırlamıştı. Sonuçları kan ve acı olan bir süreç başlamış oldu' demektedir[Lewis, 1993:s 353-354].

#### **1.2.2.2.1. Osmanlı Coğrafyasında Ermeni Nüfusu**

Tımarlıların değerlendirildiği; Mücmel Defter-i Hakani ve kırsal alanda bulunan vergi mükelleflerini saptayan Mufassal Defteri Hakaniler'de nüfusa dair geniş bilgiler vermektedir. 14. yy.a kadar uzanan ve 15. yy.'ın ortalarına kadar tutulan Mufassal Tahrir defterlei, hem nüfus hem ekonomik bilgileri içermektedir[İnalçık, a.g.m., s.IX-X]. Halaçoğlu; 16.yy'dan itibaren tutulan tapu tahrir defterlerinin Hıristiyan nüfusun durumunu ortaya koymaları açısından önemini vurgulamak-tadır[Halaçoğlu, s.19]. Bu çalışmalar istatistik amaçlı olmayıp devletin mali ve idari organlarının yapmış olduğu çalışmaların ürünüdür. Bu belgelerde kısaca yapılan bir araştırma göstermektedir ki; Ermeniler tarihte sadece belirli yerlerde yoğunlaşmışlar ancak çoğunluğu elde edebildikleri bir coğrafya olmamıştır[a.g.e., s. 20-22].

Osmanlı kaynaklarına göre Ermenilerin nüfus hesapları için Tanzimat öncesi ve sonrası diyebileceğimiz iki döneme ait kaynaklardan nüfus araştırması yapılabilir[Özdemir vd, 2004:s.7].Yalnız bu iki kaynağın nüfus sayım ve tespit

şekilleri birbirinden farklıdır. Klasik dönemin nüfus tespit çalışmaları için özel çalışmalarla net bilgiler elde edilebilir. Bugüne göre biraz eksikleri de olsa Modern döneme ait sayımlar Tanzimat sonrası başlamıştır. Osmanlı Devleti genelinde ilk iki nüfus sayımı Nüfus İstatistik kurumlarının teşekkülü ile değişik zamanlarda modern anlamda eksikleri olsa da sayımlar yapılmıştır. 1831 sayımı devletin 1826 yılında yeniçeri ocağının kaldırılması neticesinde imparatorluğun asker ve vergilendirme potansiyelini ölçme amaçlı yapılmış olmasına karşın sonuç bildireleri sadece birkaç vilayetle sınırlı kalmıştır. 1844 sayımının orijinal belgeleri elimize ulaşmamıştır. Bu sayımlardan sonra kapsamlı bilgiler içeren (Nüfusun; yaş, cinsiyet, medeni durum, etnik/dinsel cemaat, meslek, Doğum yeri, vs...) iki sayım yapılmıştır. Bunlar 1885 ve 1907 sayımlarıdır[Behar, 2003:s.xix]. 1909 yılında gayrimüslimlere askerlik yükümlülüğü getirilmesi ile tekrar nüfus çalışması yapılmıştır. Ara ara 1914 gibi zaman dilimlerinde nüfus istatistikleri gerekli düzenlemelerden sonra tekrar yayımlanmıştır. Bu çalışmalarda diğer nüfus çalışmalarından farklılık arz eden özellikler vardır. 1909 öncesi yapılan sayımlarda; Cidde bölgesi Mekke, Medine gibi yerler ile askerlikten muaf olanlar, İstanbul Doğumlular yazılmamışlardır. Osmanlı otoritesinin zayıf olduğu Doğu Anadolu tam netlik arz etmemektedir. 1909 sonrası daha güvenilir özelliklere sahiptir[Özdemir..., s.7-9]. Osmanlı nüfusu üzerine; Osmanlı Devleti'nin, yabancı devlet konsolos ve uzmanlarının ve de Ermeni Kilisesi'nin çalışmaları bulunmaktadır. Justin McCarthy 'Müslümanlar ve Azınlıklar' isimli çalışmasında Ermeni Kilisesinin Nüfus raporlarının tutarsızlığını üzerinde durarak düzeltmeler yapılmıştır[McCarthy, 1998b:s.56-58].

**Tablo 2: Vilâyat-ı Sitte Nüfusu(1912)**

	Erzur	Van	Bitlis	Harp	Diyarbe	Sivas	Topla
1912	215	185	180	168	105 000	165	1 018
1882	280	400	250	270	150 000	280	1 630

1912 [McCarthy, 1998b: s.47] ve 1882[a.g.e., s.55] yılı Patrikhane İstatistiklerine Göre Vilâyat-ı Sitte Nüfusu

**Tablo 3: Osmanlı Devleti'nde 1912 yılı Ermeni Nüfusu**

Açıklama;(Ermeni Patrikhanesinin İstatistikleri ),

<b>Türkiye Ermenistanı'nda</b>	<b>1.018.000</b>
Vilâyat-ı Sitte'nin diğer bölgelerinde	145.000
Kilikya'da	407.000
Avrupa Türkiyesinde	530.000
<b>Toplam</b>	<b>2.100.000</b>

Kaynak[a.g.e., s.50].

**Tablo 4: 1912 Vilâyat-ı Sitte'nin Düzeltilmiş Ermeni Nüfusu**

	<b>Erm.Patrik. İst.</b>	<b>Osm.</b>	<b>DüzeltilmişOs</b>
Erzurum	345 000	673 297	804 388
Van	122 000	179 380	270 518
Bitlis	127 000	309 999	408 703
Mamuret el Azîz	197 000	446 379	564 134
Diyarbakir	100 000	492 101	598 985
Sivas	287 000	939 735	1 112 270

Kaynak; [Mccarthy, 1998b:s.51]

Osmanlı Kaynaklarına Göre Ermeni Nüfusu;1881-1893 nüfus sayımında Osmanlı Ermeni Nüfus Toplamı; 997.595[Behar, s.40], 1905-1906 nüfus sayımında Osmanlı Ermeni Nüfus Toplamı; 1.031.708[a.g.e., s.56], 1914 'Memalik-i Osmaniyye'nin 1330 Senesi Nüfus İstatistiği' göre Osmanlı Ermeni Nüfus Toplamı; 1.161.169 [Karpat, s. 226]

### **Osmanlı Ermenilerinin Sosyal Durumları**

Ermeniler, Hıristiyanlığı ve Gregoryen Mezhebini seçmeden önce buldukları coğrafyanın yakınında olan İranlıların etkisinde kalarak Zerdüştdinine inanıyorlardı. İran'ın etkisine, dil ve kültür olarak yakınlığı bu zaman diliminde Ermenilerin Hıristiyanlığı(M.S.301) kabul etmesi, Roma'ya doğru yakınlaşmanın olduğunu görüyoruz. Bunun üzerine Sasani hükümdarı Keyhüsrev ve Ardeşir Ermenileri tekrar eski dinlerine dönmeleri için İran'ın içlerine sürdüler. Roma-İran mücadelesinde

Ermeni bölgesi iki devlet arasında bölündü. Ermeniler, Aziz Gregoir'in yaptığı gayretler neticesinde Hıristiyanlığı kabul ettiler. Ermeniler kendilerini Hıristiyanlığı kabul eden ilk millet kabul ederler[Kılıç, 2001:s.2-3].

Roma'nın Hıristiyanlığı kabul ettiği ilk günlerinde Ermeni-Roma ilişkileri iyileşse de bu durum uzun sürmedi. Hz.İsa'nın ruhaniyatı ile ilgili inanç tartışmaları Hıristiyanları bir çok mezhebe bölecektir. Ermeniler; Hz. İsa'da bir tabiat bulunduğu monofizit görüşünü benimserken, Hz. İsa'da iki tabiat bulunduğu diyofizit görüşünü benimseyen Roma kilisesi ile ayrılıyordu. Roma Katolik Kilisesi; Ermeniler üzerinde bu görüş ayrılığına dayanan mezhep farklılığını ortadan kaldırmak için baskıları artırdı. Bu dönemde Müslüman Arap ordularının bölgeye geldiği zamana denk gelmiştir. Müslümanların hoşgörüsü ile karşılaşan Ermeniler Arapların egemenliğini kabul ettiler. Bu duruma kızan Bizans'ın tepkisi sert olmuştur. Selçukluların bölgeye gelmelerinden önce Ermenilerin ilk büyük ölçekli denilecek sürgünü Sivas bölgesine gerçekleşmiştir. Daha sonraki dönemlerde Ermeniler'e Rum olmaları ve Ortodoksluğu seçmeleri için yapılan baskılar, Orta Anadolu'ya yerleşmelerine ve dağılmalarına neden olmuştur. Türklerin Doğu Anadolu'ya gelmeleri ile Anadolu'nun güneyine inen Ermeniler Toroslar'a doğru Kilikya bölgesine yerleşmişlerdir. Bizans ve Türkler arasında başlayan Anadolu'ya hakim olma mücadelesi esnasında Haçlı Seferlerinin başlaması bölgede otorite boşluğu meydana getirdi. Az bir zaman Kilikya'da Ermeni hakimiyeti yaşandı. Ancak bu hakimiyet, bölge devletlerinin vassallığını kabul etmeleriyle neticelenen tampon bir devlettir. Bu devletin en önemli özelliği gelecekte Ermeniler arasında oluşacak olan Katolik Mezhebinin doğumunu sağlayacak ilişkiler ağını başlattı[Kılıç, 2000: s.9].

Ermenilerin dini inançlarının şekillenişinde maruz kaldıkları zorluklar ve baskıların şüphesiz bir yeri vardır. Bugün Hıristiyan geleneğin en güçlü temsilcisi sayılan Roma merkezli Katolik Mezhebi, Anglo-Sakson siyasi geleneğinin temsilcisi İngiltere ve ABD'nin mezhebi Protestanlık, tüm gayretlere rağmen Ermeniler arasında az gelişme imkanı bulmuştur. Ermeniler, coğrafi uzaklığın verdiği güvenle Katolik dünyaya kayıtsız kalmış, İran'la mücadelelerinde yardımlarına gelmeyen Bizans'ın dini doktrinlerini kabul etmeme cesaretini göstermiştir[a.g.e., s.24].

Gregoryen Ermeni Kilisesinin birinci derecede merkezi Eçmiazin Katogikosluğudur. İkinci önemli merkezi Sis Katogikosluğudur. Aktamar Katogikosluğu, Sis Katogikosluğu ile birleşmiştir. Kudüs Patrikliği ve İstanbul Patrikhanesi ile dört ayrı merkezden oluşmaktadır. Gregoryen Ermeniler, sorumluluk alanı dörde bölünmüş bu kilise merkezleri tarafından idare edilmektedir.

#### **1.2.2.2.2. Ermeni Toplumunu Cemaat Yapısı**

##### **1.2.2.2.2.1. Milli Ermeni Kilisesi [Gregoryenler]**

Ermenilerin hayatına bir anlamda mit'ler hakimdir. İsmi Ermenilerin dinlerinin resmi ismi haline getiren ve bu yeni dinle tanıştıran Kirkor Lusaroviç'tir. Kayseri'de Hıristiyanlığı benimseyen Kirkor; Hıristiyanlığı yaymak için Ermenilerin arasına, bölgeye döner. Kirkor Lusaroviç Kralın Hıristiyanlığı kabul etmesini istemiştir. Kral bu isteği kabul eder. Kayseri'ye dönen Kirkor Lusaroviç, burada bulunan dini baş rahip tarafından Ermenilerin baş rahibi olarak kutsanır. Kirkor bölgeye Hıristiyanlığın yayılması için Suriye ve Kapadokya'dan rahipler getirtir. Part asıllı Gregoire(Kirkor) 301 yılında Ermeni Kilisesini kurmuş oldu[Evren, 2002: s.43].

Bazı farklı özellikleri olan bu kilise diğer Hıristiyan kiliselerden ayrılır. Apostolik (resuli) izafesini Hıristiyanlığın yayıldığı ilk yıllardaki Thade (Thadeus) ve Barthelemy (Bartholemeus) tarafından aydınlatıldıklarını kabul etmelerinden gelir. Önderleri ise Saint Gregoire'dir ve onun öncülüğünü kabul ederler.

Ermeni Kilisesi, Hıristiyanlığın açmazlarının tartışıldığı ve önemli kararların alındığı ilk üç konsüllerinin aldığı kararları tanımıştır. Ancak daha sonra önem taşıyan İstanbul(381), Kadıköy(451) konsül kararlarını kabul etmemiştir. Dvin'de(506) toplanan konsülde tartışma konusu olan Hz.İsa'nın kişiliği hakkında monofizit görüşünü deklare etmiştir. Bu tarihten sonra Ermeni Kilisesi diğer kiliselerden ayrılmış oldu. Ermeni Kimliğinin belirleyici ve en önemli vasfı mezhepleri olmuştu[a.g.e., s.25-28]. Dini özellikleri korumak için millet menfaatleri feda edildi. Dinleri de onları bugün koruyarak günümüze kadar getirdi.

Ecmiazin'de kurulan kilisenin bulunduğu yer kutsallaştırılmıştır. Kutsallığın kaynağını

kiliseyi Hz. İsa'nın inerek kurduğuna olan inançtan almaktadır. Hz. İsa'ya ve onun takipçisi ilk Hıristiyanlardan Thade(Thadeus) ve Barthelemy (Bartholemeus) aracılığı ile aziz Kirkor (Gregoir) Lusaroviç (aydınlatici)'in kişiliğinde kutsal kişilik ile tanrı arasında bağ kurulmaktadır. Böylece bir mit'in ihtiyaç duyduğu öğeler tamamlanmış oluyor. Buna ek olarak Patrik Arsaklı-Surenli Aziz Sahak(387-439)ve Aziz-Mesrop Mastroç'un gayretleri ile 392-405 yılları arasında Danyel Alfabeti ıslah edilerek Ermeni alfabesi meydana getirilmiş oldu[a.g.e., s.28-29]. Ermeni dili ve edebiyatı bundan sonra gelişmeye başladı.

Aziz Gregor'un çocukları sırası ile dini liderliği sürdürdüler. Sahak erkek evlat bırakmadan ölünce(439) yerine din adamları arasından kıdemlilerin seçildi. Halkın temsilcileri anlamına gelen Katogikoslar seçilmeye başladı. Eçmiazin'deki Kilise, ilk olmasından dolayı kurulduğu günden bu güne önemini sürdürdü[Sakarya, 1984: s.15].

#### **1.2.2.2.2. Katolik Ermeni Cemaati'nin Teşekkülü**

Ermenilerin yoğunlaştıkları ikinci coğrafya; Sis Katogikosluğu'nun kurulduğu Kilikya bölgesidir. Kilikya Ermenileri Haçlılar'ın Anadolu'da girdikleri askeri hareketlerinde lojistik destek sunmuşlar, ticaret yapmışlar, bölgenin yeni gücü Moğollar, Araplar ve Memluklar karşısında düştükleri zor durumlarda krallıklarının devamı için Roma ve Fransa'dan yardım talep etmişlerdi. Kilikya Ermenilerinin Haçlılarla girdikleri bu ilişkiler Ermeni Katolikliğinin temelini oluşturmuştur. Bölgenin Osmanlılarca fethi ile yetenekli ve iş bilir Ermenilerden oluşan yöre halkı İstanbul'a yerleştirilecektir. Kentli ve beyefendi Ermeni tipi bu Ermeniler arasından çıkacak ve İstanbul'da Katolikliğin gelişimini sağlayacaklardır. Paradan ve ticaretten anlamaları yurtdışı bağlantılarını gerekli kıldığı içindir ki; bu Ermeniler aynı zamanda Osmanlının dışa açılan kapısı olacaklardır. Bu sadece askeri, politik ilişkileri değil ticareti de geliştirmiştir. Katolikliğe yakınlaşan bu Ermeniler, Roma'nın misyoner faaliyetlerinin yoğunlaştığı 16.yy.dan itibaren Katolik Mezhebi'nden etkilenmeye başlamışlardır. Osmanlı topraklarında Katolik Cemaatinin ortaya çıkması, XVIII. yy.da giderek yoğunluk kazanmıştır[Beydilli, 1995: s.1].

Osmanlı'nın Fransa'ya tanıdığı kapitülasyonlar, zamanla Fransa'nın Katoliklerin



himayesini eline alacak şekilde gelişmiş, Fransa destekli Katolik misyoner faaliyetleri halini almıştır. Katolik Ermeniler'e her türlü yardımda bulunmuş olan Fransa, Ermenilerin sanat ve ticaret eğitimlerini kolaylaştırmıştır. 1810 yılında Paris'te eğitim veren Doğu Dilleri Okulu'nda Ermenice Kürsüsü kurulmuştur[Sakarya, 1984:s.71]. Bu propagandadan etkilenen Ermeniler, ana kiliseden koparak eski kiliseleri ile sürtüşmeye girmişlerdir.[Beydilli, 1995: s.1].

Buna karşılık Ermeni Patrikliği Rum Patriğinin de verdiği destek ile Babı Ali'ye Katolik misyonerlerin faaliyetlerinin kısıtlanmasına yönelik şikayetlerini dile getirmiştir. Bu şikayetleri dikkate alan Babı Ali Katolik misyoner faaliyetinde bulunan bu kişileri sınır dışı etmiş, içeriye soktukları neşriyatı yok etmiş ve bu faaliyetlerden etkilenen Ermenileri sürgüne göndermiştir[a.g.e., s.1-2]. Osmanlı Devleti, Katolik misyoner faaliyetlerinin kısıtlanmasıyla ilgilenmesinin birkaç yönü vardı. Katolikliğin merkezinin dışarıda olması, Osmanlının ezeli rakibi ve düşmanı İspanya, Avusturya'nın Katolik oluşu, Fransa himayesini gündeme getiren Cizvit misyonerlerinin Ermenilerin kurtuluşunun Frenkler aracılığı ile olacağı fikrini yaymış olmalarından dolayı Babı Ali Katolikliğin yayılmamasına yönelik tedbirler almıştır. Buna karşılık Katolikliğin Ermeniler arasında yayılmasının; Cizvit Misyonerlerinin Türkçe vaaz yapmaları ve çeşitli maddi imkanlarla etkilerini artırmaları, zengin fakir herkese yönelik çalışma yapmaları, ruhların zenginliği ile birlikte dünyevi ferahlığı da vaat etmeleri tesirli olmuştur. Katolik misyonerlerin Fakir Ermeniler için para yardımında bulunmaları, Zenginler için ise Katolikliğin Batı iş dünyasına açılan bir kapı görülmesi Katolikliğin özendirilmesinde etkili olmuştur[a.g.e. , s.2]. Papa'nın 17.yy'dan itibaren Doğu mezheplerini birleşme gayretlerinin hedefi olan Ermenilerden Cizvit Papazları'nın gayretleri ile bir Katolik cemaati oluşmaya başlamıştı. Osmanlı Devleti'ni özellikle Saray ile ilişkileri güçlü, Batıyla bağlantılı bankerlerin varlığı bu harekete ivme kazandırmıştır. 1830'larda İstanbul'da yerleşik 80 bankerin 25 milyon Frankı bulan serveti yeni yeni oluşmaya başlayan Katolik Ermeni cemaatinin gücünü göstermekteydi[Timur, 1990:s.22-23].

II.Mahmut dönemine gelindiğinde Ermeniler arasında mezhep kavgası zirveye çıkmıştı. Özellikle İstanbul'da bulunan Ermenilerin çokluğu ve bunların sarraflıkla uğraşmaları, zengin olanların sarayla olan ilişkilerinden dolayı özel ibadethane



açmalarına göz yumulmuş, herkes elde ettiği gücü menfaatleri doğrultusunda kullanmaya başlamıştı. Saray Özel Darphanesi'nde çalışan, Padişaha yakın ve onun güvenini kazanmış olan Artin Kazaz nüfuzunu Patriklik lehine kullandığı bilinmektedir. 20.08.1820 tarihinde Payitaht'ta Patrikhanenin basılması olayıdır[a.g.e., s.4-5]. Bu olaydan sonra Katoliklerin daha da güçlendiği ve ayrı bir daire teşkilini istedikleri bilinmektedir. Navarin deniz baskınından(1827) dolayı Fransız, İngiliz ve Rus elçileri ülkelerinde bulunmalarını fırsat bilen Devlet-i Aliye, Frenk, Rum ve Katolik'lerden kurtulmak için bunları yurt dışına sürdü. Ermenilerin, Osmanlı-Rus savaşında Ruslarla işbirliği şüphesi ortaya çıkınca tüm Ermenilerin sürülmesi gündeme geldi. Ancak Padişah Ermeni cemaatinin tetkikinden sonra buna karar verecekti. Bu durumda hesaplaşmalar için veya Patrikliğin bozuncu gördüğü Katoliklerin ref-i için bir fırsat doğmuş oldu.[a.g.e., s.8-9]

Ruslarla işbirliği yapan Ermeniler konusunda İran'ın Osmanlı'yı uyarması neticesinde II.Mahmut, Patrik Karabet ve selefi Bogos'u huzuruna çağırıp Ermenilerin sadakatini sorgulamıştır. Patrik sadakatini Gregoryen cemaatini kapsayacak şekilde kısıtlaması ve Katolikleri dışında bırakarak her türlü şüphe ile Padişahı karşı karşıya bırakması, 1828 Mart'ın'da Katolik Ermeniler Anadolu'nun değişik yerlerine sürgün edilmişlerdir. 4 Nisan 1828 'de Rus savaşının başlamasıyla tehcir işlemi ivedilik kazanmıştı[Sakarya, 1984:s.55-73][Çark, 1953:s.85-88]. Katolik Ermenilerin tehciri uzun sürmedi ve Fransa'nın araya girmesiyle Ermeni toplumunu, Gregoryen ve Katolik olarak iki ayrı cemaate ayıran süreç başlamış oldu. Sultan II Mahmut da 6 Ocak 1831 tarihinde yayınladığı fermanla, Katolik Ermeni cemaatinin ayrı bir millet olduğunu kabul etti[a.g.e., s.73].

#### **1.2.2.2.3. Protestan Ermeni Cemaatinin Teşekkülü**

Yunanlıların bağımsızlık elde etmiş olmaları, Osmanlı'da Rumlara karşı güvensizlik meydana gelmiş, Osmanlı'da etkin olan Rumların yerini Ermeniler almaya başlamıştı. İzmir'e gelen Amerikan ticari gemilerinin mallarını iç bölgelerde pazarlayacak yegane güç Ermenilerdi. Amerikalıların dikkatini çekmekte gecikmeyen Ermenilerin üzerine yapılan misyoner faaliyetlerinin sonucu 1914'lere gelindiğinde 21 ayrı merkezde misyon kurulmuş; dokuz hastahane, 426'ya yakın okul ortaya çıkmış; bunlara devam

eden öğrenci sayısı da 25.000 ni bulmuştu. Ayrıca, yetimhane aşhane gibi sosyal tesislerle Ermeniler'e ulaşacaklardı[Fendoğlu, 2003:s.457] İstanbul merkez olmak üzere Anadolu'yu üç istasyona ayıran Protestan misyonerler; korumacı devletlerin etkinliği ile 1848'de bu cemaatin tanınmasını sağladılar[Şimşir, eraren.org]. Osmanlı Devleti'nde faaliyet gösteren misyoner okullarının % 80'i İngiltere ve ABD'den destekli Protestan Okulları'ydı. Misyonerler Asya'nın anahtarı olarak gördükleri Osmanlı Devleti topraklarındaki faaliyetlerini bu hedefe göre şekillendirmişlerdi[Fendoğlu, s.458].

Bu çalışmaların neticesinde sadece Protestan cemaat oluşmadı, aynı zamanda Amerikan Ermeni Diasporası'nın oluşumu başlamış oldu. Bazı Ermeniler Amerikan tabiiyetine geçti. Hatta bunlar arasında yetişenlerden bazıları Amerika için diplomat olarak tekrar aynı yerlerinde vazifelerine devam ettiler[a.g.m.].

Ermenilerden Fransa desteğinde kopan Katoliklerden sonra İngiltere destekli olarak ikinci büyük kopuş Protestan cemaatinin teşekkülü ile gerçekleştirildi. 1850 yılında bu cemaatte kuruluşunu resmileştiren kilisesini kurdu. Bir araştırma Ermeni Cemaatin % 15'inin Protestanlığı seçtiğini, 1846 yılında dört olan Protestan kilise sayısının, 1870 yılında 73'e, 1900'lerde ise 112'ye ulaştığını belirtmektedir[Kılıç, s.182].

### **1.2.3. Ermeni Siyasi Partilerinin Faaliyetleri**

Ermeni toplumunun kiliseleri, partileri ve dernekleri en önemli dinamikleridir. Dünyadaki dış gelişmelerden etkilenen ve bu etkileri topluma taşıyan aydın hareketin hareket alanını oluşturan parti, dernek ve kilise üçgeni Ermeni toplumunun beyin görevini üstlenmiştir. Bütün isyan hareketlerini organize eden ve siyasi olaylarda Ermeni toplumunun tepkilerini yöneten en önemli unsur bu sınıf olmuştur.

Siyasi Parti hareketini ilk olarak barışçıl amaçlı kurulan dernekler oluşturmuştur. 1860 yılında Kilikya'yı canlandırma amaçlı Hayırsever Cemiyeti. Bunu takip eden 'Fedakarlar Cemiyeti'. 1870-80 yılları arasında Van'da 'Ararat', Muş'ta 'Mektepsevenler', 'Şarklı'; Adana bölgesinde 'Kilikya Cemiyeti' kurulmuş, daha sonra 'Ermenilerin Birleşik Cemiyeti' (Miyasiyal Enikerityon Hoyotis) adı altında

birleştirildi. Bu tarihlerde Van'da Rusya'nın koruyuculuk ve gözetiminde 'İttihat ve Halas' derneği, 'Karaaç Cemiyeti'; Erzurum'da, 'Silahlılar Cemiyeti', 'Milliyetperver Kadınlar Cemiyeti', İstanbul'da 'Ermeni Vatanperverler İttihadı', Erzurum'da 'Şurayı Ali', daha sonra ismi değiştirilerek 'Müdafa Vatandaşlar Cemiyeti' adını almıştır. 1890 yılında İstanbul'da 'Yıldırım İhtilalci Derneği' kurulmuştur.

Bu dernekler Ermeni davasını olgunlaştırıcı faaliyetlerde bulunmak, özellikle eğitici faaliyetleri organize etmek gibi faaliyetlerde bulunuyorlardı. Bu derneklerde faaliyet gösteren Ermenilerin en önemli özelliği, Kafkas kökenli Ermenilerin olmasıydı.

Türkiye'de faaliyetlerini rahat organize edemeyen ayrılıkçı Ermeni dernekler; eğitim amaçlı yurt dışına çıkan öğrencilerin örgütlenmesi ve eğitilmesi ile dışarıda amaçlarına ulaşmışlardı. Kurulan dernek ve siyasi partilerin fikri özellikleri, kuruldukları ülkelerin siyasi politik özelliklerini taşıyorlardı. [Sakarya, 1984:s.73-76].

### **1.2.3.1. Hınçak Partisi**

Kafkasyalı Ermeni Avedis Nazarbeg, karısı Maro ve 6 öğrenci tarafından yurt dışında, Cenevre'de 1887'de kurulmuştur. Daha sonra parti merkezi Londra'ya taşınmış ve gerekli olgunlaşma zamanı kabul edilen dönemlerde, İstanbul başta olmak üzere, imparatorluğun değişik yerlerinde şubeler açılmıştır. Parti, Marksist ilkeler çizgisine oturtulmuştu. Faaliyet alanı Doğu Anadolu bölgesi seçilmişti. Parti Programı sosyalist, milliyetçi ve devrimciydi. Amaçları Osmanlı Ermenilerinin bağımsızlığını sağlamaktı. Bu amaca yönelik, Osmanlı Devleti'nde komiteler kurmak, bu komitelere para desteği sağlamak, yapılacak faaliyetlerle devleti zayıf düşürmek, kurulacak Ermeni Devleti'ne zemin hazırlamak olacaktı. Hınçak Partisi aynı ismi taşıyan birde gazete kurmuştu. Parti aldığı bu kararları uygulamak için bölgeye geldiğinde istediği desteği bulamamıştı. İzmir, İstanbul, Halep gibi yerlerde şubeleri açıldı[Yaşarbaş, 1984:s.18]. Desteğin sağlanması için Ermenileri kendilerince başvurdukları şiddet politikaları ile önce Ermeniler arasından destek edindiler. 1890 Erzurum isyanı, aynı yıl İstanbul'da Ermeni Patırtısı isimli isyan girişimiyle ayaklanmalar tertiplenildi.

Yabancı desteği sağlamak için yurtdışında propaganda çalışmalarına ağırlık verdiler.

Yeni oluşmaya başlayan Ermeni Diasporalarının çekirdeğinde ne gibi bir aksiyon olduğu göz önünde tutulmalıdır[Kılıç, 2000:s.296-304].

1900'lerde Ermeniler arasında Marksist düşünceler henüz daha çok erken denilecek kadar yeni idi. Marksist düşüncelerini kabul ettirmede zorlanmalarından dolayı diğer Ermeni parti militanları ile değişik ülkelerde sokak çarpışmalarında birbirlerini öldürmüşlerdir. Ruslar, Hınçaklar'ın sadece Osmanlı'dan değil Rusya'dan da toprak talebi olduğunu öğrenmeleri neticesinde Hınçak ileri gelenlerini tutukladılar. Hınçaklar'ın bundan sonra zayıfladığı, yerlerini Taşnaklar'ın aldığı görülür[Sakarya, 1984:s.86].

### **1.2.3.2. Taşnak Partisi**

Hınçakların memnun edemediği bir kısım Ermeniler amaçlarını duyurmak için Truşak isminde gazete kurdular. Federasyon, birlik, ittifak anlamına gelen bu isim altında toplanarak diğer bütün Ermeni grupları bayrak altında toplamayı hedefleyerek Taşnaksutyun ismini aldılar[Yaşarbay, 1984:s.20]. Ermenice'deki tam isimleri Hay Hegapok Haslan Taşnakzutyun'dur[Boray, 2003:s.193]. İlk ayrılıklarında bir zaman Troşak Gazetesi'nin etrafında hareketlerini olgunlaştırdıklarından Troşak Partisi denildiğin de oldu. 1890 yılında kurulduklarında bir zaman programları olmadı. 1892 yılında gerçekleşen genel kongrelerinde Rus Narodnaya Volya(Halkın İradesi) Partisi'nden aldılar. Programları; sosyalist-demokrat, sosyalist-ihtilalci, milliyetçi ve ademi merkezîyetçi özellik taşıyordu[İlter, 2000:s.85]. Partinin Hınçaklardan ayrılan özelliği içerisinde sosyalist düşünceden kimseler de olsa, özellikle milliyetçi oluşlarıydı. Çekirdeği oluşturan grup ile Hınçaklar arasında hareket alanı olarak pek fark gözüküyordu. İdeolojiden ziyade pratiğe önem vermişlerdi. Osmanlı topraklarını Doğu ve Batı olarak ikiye ayırarak faaliyetlere giriştiler. Şubelerini sadece ülke topraklarında değil yabancı ülkelerin (Paris, Londra, Brüksel, Berlin, Leibzig, Cenevre, Roma.....) şehirlerine kaydırarak propaganda için zemin hazırladılar. İlk hedefleri bağımsızlık değil, bağımsızlığa adım adım yaklaşmaktı[Kılıç, s.305-308].

Şüphesiz bu partinin etkinliği diğerlerinden daha uzun soluklu olmuştur. Etkinliklerini uluslar arası bağlantılı başarı sağlamıştır. Hedeflerine ulaşmada hareket alanı ve

planlarını uygulamada hassasiyetlerinin inceliğini daha 1900'lerde Bulgarlarla, Makedonlarla, Osmanlıyı zayıflatacağından şüpheleri olmayan II. Abdülhamit'i düşürmede Genç Osmanlılarla yapılan ittifaklar göstermektedir[İlter, s.88-89].

#### **1.2.4. Tehcir, Tehcirin Şartları ve Uygulanması**

İttihat ve Terakki Partisi 'Osmanlılar Birliği fikriyatını savunuyordu. Millet sistemi gereği Ermeniler 1460 Fatih Sultan Mehmet'in Fermanı ve 1856 Nizamnamesi ile nerede ise bir iç bağımsızlık yaşıyorlardı. 1839 Tanzimat Fermanı'ndan itibaren milletlerin birlikteliğini vurgulamak için eşitlik gündeme gelince, zaten ellerindeki haklardan dolayı hürriyet ve üstün yaşam haklarını ellerinde tutan bu insanlar en önce bu fermana karşı çıktılar. 1876 Anayasası'nın 8. maddesi 'Devlet-i Osmaniye tabiiyetinde bulunan efradın cümlesine herhangi din ve mezhepten olur ise oldun bila istisna Osmanlı tabir olunur.' 17. madde de 'Osmanlıların kaffesi huzur-u kanunda .....memleketin hukuk ve vezaifinde müsavidir.' hükmü yer alıyordu. Osmanlı Devletini oluşturan asıl unsur, Türkler ırkçı söylemlerden uzak imparatorluğu diğer bütün unsurları ile beraber taşıyacak bir sistem inşa etmek niyetindeydiler[Göyünç, 1999:s.88].

1909 İhtilali'nde Taşnak Partisiyle birlikte hareket edilmişti. Bu katkının karşılığı yeni mecliste Ermeniler'e nüfusları oranında 13 milletvekilliği verilmiş hatta Balkan savaşlarında Dışişleri Bakanı Ermenilerden seçilmişti[Akyol, s.39]. Hınçaklar ve Taşnaklar, Meşrutiyetin iyi havasını ortaya koyan ve belirtilen uygulamaları mutlulukla karşılayan açıklamalarda bulunuyorlardı. Hınçaklardan ileri gelenlerden Sabahgulyan Beyoğlu Ermeni Kilisesinde '...Meşrutiyet ilan edildiğinden biz Hınçak komitecileri eğilimlerimizi ve ihtilal fikirlerimizi bırakıyor çalışmalarımızı memleketin ilerlemesine çeviriyoruz.' diyordu. Taşnakların ifadeleri Hınçaklardan geri değildi. Bütün kuvvetleri ile meşrutiyeti koruyacaklarını, bir gayeye yürümek için Genç Türklerle işbirliği yapacaklarını deklare ediyorlardı[Uras, 1987:s.571]. Zira Ermeniler 1897-1898 yıllarında Genç Türklerle ittifak yapmış, 4-9 şubat 1902 Paris Genç Türk toplantısına Sissian isimli bir temsilci göndermişlerdi. Bu kongrede; rejimin değiştirilmesinde ortak hareket edilmesi, ülke bütünlüğünün zedelenmemesine dikkat edilmesi, başarının neticelenmesinde Fransa'nın gözetiminde Berlin anlaşması

uyarınca yapılacak ıslahatların gerçekleştirilmesi kararları alınmıştı. Hatta Genç Türkler yabancı müdahalesi konusunda ayrılığa düşmüşlerdi[Özcan, 1985:s.106].

1914 yılına gelindiğinde dünya siyasetinin aldığı durum bir savaşın kaçınılmazlığı idi. 1908 yılında ilan edilen Ermeniler için meşrutiyet ortamının getirdiği iyimser hava dağılmıştı. Tüm milletlerin eşit olduğu ve yönetime dahil edilmeye çalışılarak imparatorluk devam ettirilmeye çalışılsa da Hıristiyan azınlık için bu pek mümkün gözüküyordu. 14 Nisan 1909 yılında patlak veren Adana Ermeni Batı basınına tam ters yansıtılarak verildi. Batıların müdahalesinden korkan hükümet bölgeye Cemal Paşa'yı göndererek olaydan çoğunun Müslümanlardan sorumlu tutulduğu 47 kişi cezalandırmıştı. Balkan Savaşı'nın cereyan ettiği esnada Ermenilerin Batı'lara müracaat ederek, planlanan ıslahatların yapılması için bastırmış ama hükümet savaş durumundan dolayı savaş sonrası ilgilenebileceğini bildirmiştir.

Bölgeyi her an istila etmek üzere olan Rusya'nın etkisini azaltmak için Balkan savaşlarından sonra, Nisan 1913'te Osmanlı Devleti İngiltere'ye müracaatla ıslahatlarla ilgili yardımcı olması için görüşme talebinde bulunmuş ancak İngiltere Rus hükümetinin de rızasını alma gereğini duymuştur. İngiltere büyükelçisinin Rus büyükelçisi ile yaptıkları görüşmede bölgede yapılacak ıslahatta Rus planına göre Doğu Anadolu'da 'Ermeni Vilayeti' kurulması, yabancı bir vali tarafından yönetilmesi teklif edildi. Valinin mülki idare ve yargı yetkilerinin yanında kendi jandarması ve polisi olacaktı. Bu arada bölgede meskun kişiler kendi bölgelerinde askerlik yapacaktı. Osmanlı Devleti bu teklifleri reddetti. Ancak bu sefer bölgenin iki ayrı olarak Trabzon, Erzurum, Sivas birinci bölge, Van, Bitlis, Harput, Diyarbakır ikinci bölgeyi oluşturacaktı.

8 şubat 1914 yılında kadar ki gelişen olaylar ve teklifler; Batılı devletlerin sıkıştırması karşısında ekonomik olarak Batı sermaye desteğine muhtaç olmuş, memurlarının maaşını veremeyen Osmanlı hükümeti, Rusya'nın birinci planına benzer şekilde Doğu Anadolu'da iki kesimli, denetleme yetkileri ile donatılmış her kesimin başında ayrı ayrı iki yabancı müfettişin olduğu, bir yapı oluşturulmasına razı olmuştu. En önemlisi bunun denetleme yetkisi Rusya'nın olacaktı ki bu Doğu Anadolu'nun denetiminin Rusya'ya geçmesi anlamına geliyordu. I.Dünya Savaşı ile Osmanlı Devleti kendini



Rus vesayetine sokan bu anlaşmadan kurtulmuş oldu[Halaçoğlu, 2004:s.38-48] .

Savaşın başlaması ile bölgede anlaşmalarla ele geçirme planlarının sadece politik değil uygulamada da Ermenilerin Osmanlı Devleti aleyhine ayaklanmaya hazır hale getirildiği, ve Ermenilerin silahlandıkları ortaya çıktı. Daha savaş patlak vermeden, binlerce Ermeni komitacı eğitim amaçlı Rus Ermenistanı'na geçmişti. .

Galata'daki Ermeni Yüksek Okulu'nda, G. Cevahirciyan başkanlığında, Taşnak-sutyun, Hınçak, Hınçak Veragezmiyal, ve Ramgavar gibi Ermeni komite ileri gelenlerinden oluşan bir toplantı düzenlendi. Toplantıda savaş ve tutumlarını görüştüler. Osmanlıya sadık kalmaları, askerlik görevlerini yerine getirmeleri, tahriklere kapılmamaları şeklinde deklarasyonda bulundular[Bektaş, 1994:s.100]. Ancak aynı komite daha sonra tüm şubelerine Rus ilerlemesi karşısında Ermenilerin askerden firarı, Rus ordusuna katılmaları, Osmanlı ordusunun ikmal hattının sabotaja uğratılması gibi ihanet içeren kararlar alınmıştı[İlter, 1993:s.58-64].

Bu kararın tesirini göstermesi gecikmedi ve 3 Ağustos'ta orduya çağrılanlar gelmemeye gelenler ise kaçmaya başladılar. Kaçanlar ve katılmayanlar sınırın ötesinde Rus bayrağı altında toplandılar. Ermeni saldırıları ilk Zeytun bölgesinde başladı. Rus sınırında Ermeni faaliyetleri artmış, ayaklanma ve diğer operasyonlar için silahlanmaya başlamışlardı.

14 Ekim'de savaşın başlaması ile Osmanlı Ordusu içindeki Ermeniler Rus tarafına geçerek önemli bilgiler verdiler. Çanakkale ve Irak savaşlarının kızıştığı dönemde Ermeniler, 15 Nisan 1915 Van çevresi, 17 Nisan Çatak, 18 Nisan Bitlis, 20 Nisan'da Van merkezli isyanlar başladı. Koordineli olarak başlayan bu isyanlar ile karşılıklı başlayan Rus saldırısı sonucu 16-17 Mayıs'ta Van düşmüş oldu. Ermeni isyanlarından dolayı ikmal yolları kesilen Osmanlı Ordusu çekilmek zorunda kaldı. Orduların çekilmesi ile bölgede Ermenilerin yaptığı katliamdan dolayı Müslüman halk yollara döküldü. Osmanlı Ordusu, Doğu Cephesi tam düşmeden bölge Müslümanlarının desteğini alarak tekrar Van kıyıları ele geçirdiğinde bölgede yaşayan 300 bin Ermeni, Kafkaslar'a doğru ricat etti[Yerasimos, 2002:s.286]. Müslüman ve Ermeni nüfusu savaşan orduların peşinde ileri-geri hareketleri bir çok insanın göçebe durumuna getirecekti. Erzurum, Bitlis, Trabzon işgale uğramıştı. Son asrın biriktirdiği kin ve

nefretler ile kendini savunmaya başlayan sivil halk arasında da bir savaş başlamış oldu. [McCarthy, 1998a.s.119].

Olaylar sadece Adana ve Van'la kalmadı. Art arda Anadolu'da; Kayseri, Bitlis, Muş, Diyarbakır, Elazığ, Erzurum, Sivas, Trabzon, Ankara, Urfa, İzmit, Adapazarı ve Bursa'da olaylar meydana geldi. Talat Paşa olayların devam etmesi halinde Erzurum milletvekili Vartkes Efendiye hükümetin sert tedbirler alacağı hususunda uyarıldı[Cengiz, 1983: s. 235-237].

Hükümetin ilk aldığı tedbirler arasında yabancı eğitimcilerin tahliyesi oldu. Yabancı uyrukluların her ne olursa olsun yurt içine girişi denetim altına alındı. Ermeni dernekleri kapatılarak evraklarına el konuldu, yöneticileri tutuklandı. Bu tutuklama kararının nedeni ve yerinde olmasının önemi Ermeni derneklerinin almış oldukları kararlar ve bunu uygulamada Ermeni köylerine kadar ulaştırıp uygulamaya koyulmalarıdır. Bu kararın alınması (24 Nisan 1915) üzerine İstanbul'da 2345 kişi tutuklandı [Gürün, 1983:s.213]. Ermeni ileri gelenlerinin tutuklanmasını daha sonra Ermeniler tarafından soykırım tarihi olarak anılmaya başlanacaktır. Bu tutuklulardan bir kısmı Ankara ve Çankırı'ya yerleştirildiler ve savaş sonrası geri döndüler[OADB, 1995:s.7,24]. Taşnak Komitesi'nin Erzurum 1914 toplantısında aldığı kararları uygulamak için milletvekili Vramyan ve Papazyan efendilerin Ermeni isyanı niteliğindeki toplumsal hareketi örgütlemek için İstanbul'a dönmeyip Van ve Muş'a gittikleri bilinmektedir.Daha sonra bu toplantının tutanakları Taşnakların Şam şubesine gönderilen nüshasından ve diğer istihbarat kaynaklarından ele geçirilmiştir[İlter, 1993:s.64-67]

Zeytun Ermenileri Konya'ya sevk edildi. Ancak bu sevkıyatta iç bölgelerde de yoğunlaşmaları tehlike doğurduğu için Halep'in güneyine-doğusuna ve Suriye'nin içlerine(Deyr-i Zor) sevk(13 Nisan 1915) edilmeye başlandı. Bu arada bu tedbirlere yabancı basının abartılı haberlerinin çıkması üzerine Talat Paşa meseleyi Meclisi Vükela'ya(29 Mayıs 1915) ilettili. Talat Paşa Sadârete sunduğu arzda;

1. Harp sahalarına yakın yerlerde bulunan Ermenilerin bir kısmı sınırlarını düşmana karşı müdafaa etmeye çalışan Osmanlı ordusunun hareketini güçleştirmektedir.
2. Ermeniler erzâk ve askerî mühimmatın sevkıyâtını zorlaştırmaktadırlar.

3. Düşman ile emel ve işbirliği yapmaktadırlar (tevhîd-i âmâl ve efâl etmektedirler).
4. Düşman saflarına katılmaktadırlar (Sühûf-u âdâyâ iltihak).
5. Memleket dâhilinde askerî birliklere ve masum Müslüman ahaliye silahla (müsellahan) saldırmaktadırlar.
6. Osmanlı şehir ve kasabalarına saldırmakta, katliâm ve yağmacılık yapmaktadırlar.

Düşman deniz kuvvetlerine erzâk temin etmekte, müstahkem mevkiileri göstermeye cüret etmektedirler. demekteydi[Şişman, vd: 2001].

30 Mayıs'ta Meclis uygulamayı yerinde bularak uygulamayı onayladı ve kapsamlı bir tehcir başlamış oldu. Amaç var olma mücadelesi veren bir ülkenin kendini koruması, yine kendi vatandaşı olan Ermenilerin düşmanla işbirliğine girerek ülkelerine zarar vermelerinin önüne geçmekti. Ermeniler yaklaşık olarak bir buçuk yıl sürecek olan uygulamanın neticesinde tehcire tabi tutuldular[Halaçoğlu, s.65-70].

Tehcirin uluslararası resmi olmayan gözlemcilerinin izlenimleri dünyaya yayılmıştır. Batılı devletler tehcir kararını takip eden 10 gün sonra Osmanlı Devleti hükümetini ve uygulamaya katılacak memurlarını savaş sonrasında sorumlu tutacaklarını bir nota ile bildirdiler[Bildirici, 1995:s.111]. Savaş sonrasında İttihat ve Terakki Partisi'nin önde gelenlerinin yargılanma sorgusu arasında Tehcir Kanunu ve uygulaması da yer almıştı[Kocahanoğlu, 1998]. İstanbul'u işgal eden devletlerin de baskılarının etkisinin olduğu sorgulamaların sonucunda mahkemeler kurulmuş, bu mahkemelerde Ermeni Tehciri ve ondan sorumlu tutulan kişiler yargılanmış, tehcir esnasında tehciri gerçekleştiren hükümet adamlarını yargılayacağını söyleyen İngilizler hiçbir şey yapmamışlardır[Bektaş, 1994:s.194]. Normal olmayan ve baskı altında yapılan bu yargılamaların mağdurlarına daha sonra iadeyi itibarda bulunulmuştur[Akça, 2003:s.25-33].

Savaş şartlarında sevk edilenlerin yerlerine emniyetle ulaşmaları, iskan, yiyecek durumları, taşınamaz mallarının tespiti ve sahiplerine ulaştırılmaları konuları ilgili kanunlarla yine ilgili makamlara bildirilmiş, takip edilmiştir[ Halaçoğlu, s.71-72][Kocahanoğlu, 1998:s.612].

Hükümet tedbir olarak halkın elinde bulundurdukları ateşli silahları toplama cihetine

gitmiş soruşturma ve tetkikler neticesinde; binlerce bomba, mavzer, gras tüfekleri, jandarma üniformaları ile, bomba yapımında kullanılan makineler ele geçirilmiştir. Ele geçirilen komite başkanlarının itirafları ile çıkarmaya yardım yapacakları, Osmanlı ordusunun direncini kırma faaliyeti planladıkları ortaya çıkmıştır. Ermeniler oluşturdukları 60-70 kişilik çetelerle faaliyetlerini Bahçecik ve Yalova üzerinden Bursa'ya doğru yaymışlardır. İsyân hareketleri İzmit'ten sonra Bursa'ya da sıçramıştır. [Sofuoğlu, 2002:s.797-803]. Bu faaliyetler neticesinde; başlangıçta tehcir sadece savaş hattı ve gerisini emniyete almaya yöneliktir. Orta ve Batı Anadolu'da uygulanmamıştır. İngiliz ve Fransız donanmalarının Çanakkale'yi, Ruslar'ın Karadeniz Ereğlisi'ni bombalamaları üzerine; Bursa, İzmit, Adapazarı ve Antakya'daki Ermenilerin isyana yönelik faaliyetleri göz önünde bulundurularak tehcir alanı genişletilmiştir[Bildirici, 1995:s.113].

1915'in başında Enver paşa ile Talat Paşa arasında cereyan eden şifreli telgraf metinlerinden anlaşılacağı üzere, Tehcir; önceden planlanan bir olay olmaktan öte, tarihi şartların dayatmasıydı[Halaçoğlu, 2004:s.65]. Savaş sonrası asıl amaç soykırım değil, Ermeni savaş gücünün zararsız hale getirilmesiydi [OADB, 1995: s.87]. Asıl amacın ortaya konulması ile ilgili gerçekleşen bir diğer olay ise din değiştirme olaylarıdır. Din değiştirmenin, tehcir olunan yerlerde kabul edileceği bildirilerek, su-istimallerin önüne geçilmesi hedeflenmişti[Halaçoğlu, 2004: s.85]. Tehcir olunanların malları, 10 Haziran 1915 yılında çıkarılan kanunla koruma altına alındı. Bir başkan biri mülkiye diğeri maliyeden iki üyeli 'Emval-i Metruke Komisyonu' kuruldu. Tehcir edilenlerin mallarının tasfiye edilenlerinin komisyonlarca bedelleri saptanarak sahiplerine ulaştırılması hedeflendi[a.g.e., s.72]. Geri dönüş yasasının 9. maddesi gereği korkudan din değiştirenlerin eski inanışlarına geri dönmelerine imkan tanınması, din değiştirme evlilikle birlikte olmuşsa Müslüman kocalarından evlilik akdinin bozulması ile eski hallerine dönebileceklerine dairdir[a.g.e., s.105]. Savaşın bitmesi ile birlikte Ermenilerin zarar vermelerinin ortadan kalktığı düşünülerek geri dönüş konusu 10 Nisan 1918 Meclis-i Vükela toplantısında ele alınmıştır. Bu muhacirlerin yerleştirilmesi ve iâsesi için seferberlik tahsisatından 60 milyon kuruşluk tahsisat yapıldı[Atnur, 2003:s.395]. Bu karar 31 Aralık 1918 tarihinde yasalaştırılmıştır[a.g.e., s.104][Çevik, 2003:s.121]. Bu yasa çerçevesinde kaç kişinin döndüğü tam olarak bilinmemekle birlikte, tehcir sonrası geri dönen Ermeni göçünün;

250 bin ila 300 bin olduğu tahmin edilmektedir.

Tehcir; İstanbul ve İzmir civarı ile Gregoriyen olmayan Katolik ve Protestan Ermenileri hariç tutacak şekilde yapılmıştı[a.g.e., s.74]. Daha sonra zararlı hareketlerde bulunanlardan Katolik ve Protestan Ermenilerden de tehcir edilenler olmuştu[a.g.e., s.72]. Tehcir uygulamasında verilen görev ve amaçlara uygun hareket etmeyen memurlar cezalandırılmıştır[OADB, 1995: s.250-251] Talat Paşa'nın tehciri gerçekleştiren memurlara, bunun bir imha hareketi değil, tehcir olduğunu belirtmesi ve tehcir edilen Ermenilerin yerlerine salimen ulaştırılmaları ve gidecekleri yerlere ulaşmaya kadar ihtiyaçlarının karşılanması gibi ayrıntılar ele alınarak sevkıyat tatbik edilmeye çalışılmıştır[BOA. DH. ŞFR, nr. 55/292]. Tehcir; günümüz büyük Ermeni diasporasının oluşumunu dolaylı olarak başlatmıştır.

Kastamonu, Balıkesir, Antalya, İstanbul, Urfa Ermenileri'yle, Protestan ve Katolik Ermeniler, hastalar, öğretmenler, yetim çocuklar ve kimsesiz kadınlar sevk edilmemişlerdi. Tüm Anadolu'ya yayılmış olan Ermenilerin sadece olay çıkardıkları yerler ile cephe tehdidi olarak görülen yerlerde sevkıyata tabi tutulmuşlardı. Halaçoğlu; 27 Mayıs 1915 ile 8 Şubat 1916 tarihleri arasında tehcire tabi tutulan kişilerin sayısını 422.758 olarak açıklamaktadır. Halaçoğlu'nun arşiv belgeleri üzerinde yaptığı çalışmalardan; Tehcire tabi tutulan 422.758 kişiden 382.148 kişi ya tehcir hedefine veya tehcir için toplama istasyonu olarak kullanılan Konya, Adana, Urfa gibi vilayetlerin sınırları içerisine yerleştirilmişlerdir. 56 bin civarındaki kayıp; salgın hastalıklardan(25-30 bin), eşkıya(9-10 bin) saldırılarından nerede olduğu bilinmeyen şekilde kayıplardan oluşan bir grup oluşturmaktadır[Halaçoğlu, 2004: s.96]. A. Süslü; İtilaf devletleri saflarında ölen Ermenileri de katarak kayıp rakamlarını yaklaşık olarak 211.069 olarak açıklamaktadır[Süslü, 1990:141-142].

Tehcir esnasında Ermeni kayıplarına sebep olarak, salgın hastalıklar da bulunmaktadır. Salgın hastalıklardan o dönemin en organize olmuş orduları, hatta komutanları bile kendilerini kurtaramamıştır[Bakar, 2003:s.243].<sup>4</sup> Salgın hastalıkların; hem İtilaf

---

<sup>4</sup> 3.ncü Ordu Komutanı Hafız Hakkı Paşa 5 Şubat 1915'te Tifüs, General Von der Goltz 6 Nisan 1916'te Tifüs, Irak Cephesi İngiliz komutanı General Frederik Maude Eylül 1917'de Kolera'dan ölmüşlerdir.(Bülent Bakar, Ermeni Tehciri ve Uygulaması, yayınlanmamış Dr. Tezi, 2003 İstanbul. s. 243)

kuvvetlerinde hem de Osmanlı ordusunda önemsenerek büyük sayıda zayıflara sebebiyet verdiği de bir gerçektir.

27 Mayıs 1331/9 Haziran 1915'ten 26 Kânûn-ı sanî 1331/8 Şubat 1916 tarihine kadar Anadolu'nun muhtelif bölgelerinden iskân sahalarına nakledilen ve yerlerinde bırakılan Ermeniler'den muhtaç olanlara ayni ve nakdi yardım yapılmıştır. Hastalar yerinde bırakılmış yetimler yetimhanelere yerleştirilmiştir. Tehcir çalışmaları için 1915 yılında 25 milyon, 1916 ekim sonuna kadar 86 milyon kuruş harcanmıştır. Yıl sonuna kadar ise bu rakam 150 milyon kuruşa ulaşmıştır [Beyoğlu, 2001: s.214].

Tehcir sonrası Ermenilerin; geri dönüş kanunu(31 Aralık 1918) ve Anadolu'yu işgal eden İtilaf devletleri himayesinde büyük çoğunluğunun (Fransızlarla birlikte hareket edenler; Kilikya'ya, Taşnak Ermeni hükümet ordusu ve çetelerle hareket edenler Doğu Anadolu vilayetlerine) geri döndüğü görülmüştür [OADB, 1995:s.106].

#### **Tablo 5: Osmanlı Topraklarından Göç Eden Ermeniler**

Açıklama; 1914-1918 Yılları Arasında Osmanlı Topraklarından Göç Eden Ermenilerin Ülkelere Göre Nüfus Dağılımları,

<b>Göç Edilen Ülke</b>	<b>Yıl</b>	<b>Miktar</b>
Rusya	1914-1918	350.000
İran	1914-1918	40.000
ABD	1900-1918	65.000
Avustralya	1915-1918	30.000
Hindistan	1915-1918	7.000
Arjantin	1915-1918	6.000
Fransa	1914-1920	100.000
Diğer Ülkelere	1914-1918	50.000
İtilaf askeri olarak ölenler	1914-1918	200.000
<b>TOPLAM</b>		<b>848.000</b>
Osmanlı Topraklarında Yaşayanlar ve	1918	644.900
<b>G.TOPLAM</b>		<b>1.492.900</b>

Kaynak;[Halçoğlu, 2004:s.108]



Anadolu'yu işgal eden Fransız ve Yunan ordularına karşı yapılan İstiklal savaşının(1922) kazanılmasından sonra, işgalcilerle birlikte hareket eden Ermenilerin; bu orduların geri çekilmesi esnasında Anadolu'yu terk ettikleri görülmüştür[Özdemir vd., 2004:s.142].

**Tablo 6: Dünya Coğrafyası Ermeni Nüfus Dağılımı**

Açıklama;1921 Sonrası Ermenilerin Dünya Coğrafyasındaki Nüfus Dağılımları,

<b>1. Türkiye'de :</b>	
İstanbul	150.000
Anadolu	131.000
Toplam	281.000
<b>2. Rusya'da :</b>	
Erivan Cumhuriyeti	1.250.000
Gürcistan	400.000
Azerbaycan	340.000
Transhazar Bölgesi	30.000
Rusya'nın diğer kısımları	225.000
Toplam	2.195.000
<b>3. Suriye-Filistin ve Mezopotamya</b>	
	104.000
Mısır, Sudan ve Etiyopya	28.000
Hindistan, Java ve Avustralya	12.000
İran	50.000
Toplam	194.000
<b>4. Yunanistan ve Kıbrıs</b>	
Bulgaristan	46.000
Romanya	43.000
Orta ve Batı Avrupa	38.000
Toplam	206.000
<b>5. ABD ve Kanada</b>	
Güney Amerika	3.000
Toplam	128.000
<b>GENEL TOPLAM</b>	<b>3.004.000</b>

Kaynak; [Özdemir....., 2004: s.155-156]

Malta sürgünlerini oluşturan aydın ve bürokratlarından savaş suçlusu görülen kişiler ile ilgili mahkemelerde Ermeni Meselesi' hakkında delil bulunamamıştır. [Çelik, 2003:s.27-41][Bektaş, 1994:s.193-194]. İngiltere, Osmanlı Devleti ile savaşa girmediği için tehcirin yapıldığı topraklarda konsolos bulunduran Amerika'ya Malta sürgünleri ile ilgili delil bulması için müracaat etmişti. 2 Haziran 1921'de suçlularla ilgili bir belge olmadığını konsolos raporlarını gözden geçirerek bildirdi[Bostan, 2001:s.201]. Bu arada İstanbul'un işgal yıllarında Baskı altındaki hükümetin Dahiliye Nezareti tarafından Türk, Rum ve Ermenilerden müteşekkil bir komisyon kuruldu. Konu müteakiben Meclis-i Vükela'da 11, 14 ve 16 Aralık 1918 tarihlerinde ele alındı. Tehcir esnasında Bayburt mutasarrıflığı döneminde tehciri yönetmiş olan Nusret Bey ile Boğazlayan Kaymakamı Kemal Bey idam edildiler. Gerçeklerin anlaşılması üzerine idam kararının siyasi olduğu ortaya çıktı ve iade-i itibarda bulunuldu[Atnur, 2003:s.399].

Ermeniler, Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndan mağlup ayrılmasını neticesinde biri Kilikya'da devlet kurmak veya Kafkaslarda kurulan Ermeni Devleti ile birleşmek, diğeri de Doğu Anadolu topraklarının kurulan Ermeni Devleti'ne ilhak edilmek üzere harekete geçmişlerdi. Fransız Ordusu üniforması altında savaşan Ermeniler Kilikya'da yine mezkur devletin himayesinde bölgede faaliyete geçmişlerdi. Her iki bölgede de Milli Mücadele'yi gerçekleştiren Kuvayı Milliye tarafından bu girişimler akamete uğratılmıştır.

Milli Mücadelenin kazanılmasından sonra Ermeni Devleti'nin kurulmasının imkansızlığı ortaya çıkmıştır. Ermeni devleti kurma çalışmaları dostluk ortamını ortadan kaldırmıştır. Birlikte yaşanamayacağına kanaat getiren Ermeniler de; Fransa'yla yapılan Ankara anlaşmasında deklare edilen ve daha sonra Lozan anlaşmasında tekrarlanan; kalmaları halinde dokunulmayacağı, zarar verilmeyeceği, gidenlerin iki yıl içerisinde geri dönmeleri halinde Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olabileceklerinin bildirilmesine rağmen Anadolu'yu terk etmişlerdir. Yeni Türk Devleti'nin uluslararası arenada kabulünü sağlayan Lozan Konferansı'nda(1922-1924) Ermeni Meselesi konuşulmuş ve Türk Heyetinin iddiaları kabul edilmiştir.

### 1.3. Günümüzde Ermeni Kimliğinin Tarihi Sacayağı ('Tehcir', 'Diaspora', 'Soykırım')

Bu bölümde çalışmanın Sosyolojik çerçevesini oluşturan kavramları ele alınacaktır. Bunlar sırası ile; Tehcir, Diaspora ve Soykırım olarak belirlenmiştir. Bu tarihsel sıralamanın, tarihsel gelişimi itibariyle olaylar zincirinin birbirini etkilediğinden hareket edilerek hipotezin ve alt hipotezlerin oluşturulmasında bize yardımcı olacağı kanaatindeyiz.

Hipotezin araştırma konusu; Diaspora'da Ermeni Kimliği'dir. Tez araştırma alanı için Halep ve Paris seçilmiştir. 1915 Ermeni tehciri büyük çoğunluğu Halep ve civarına yapılmıştı. Buralardan da dünyanın çeşitli ülkelerine dağıldılar. Bugün dünyanın nerede ise her yerinde Ermeniler'e rastlamak mümkün. Yoğunluklu olarak buldukları yerlerin başında Rusya Federasyonu, Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, Avustralya, Güney Amerika'da özellikle Arjantin, Arap dünyasında Suriye, Lübnan ve Mısır gibi ülkeler sayılabilir. Bunlardan en etkili lobcilik faaliyeti yapan Ermeni Diasporası ABD ve Fransa Ermeni diasporaları gelmektedir. Etkinliğin şiddete döndüğü Lübnan Diasporası kendine ayrı bir edinmiştir.

Diasporayı oluşturan geniş kitle hareketi, 1915 tehcirinin başlamasından sonra gelişmiştir. Diasporanın gücünün bugün anavatan Ermenistan'ı aşan bir güç olmasının yanında, Ermenistan'a da yön veren bir güç olmasının ayrı bir anlamı vardır.

Diasporayı oluşturan insanların benliğinde tehcirin tartışılmaz bir yeri vardır. Bunun önemini anlamak için aynı diasporayı oluşturan ancak tehciri yaşamamış veya tehcire uğrayanların çocuklarının dışındaki kitlenin de tehcire uğramışlığı kabullenmeleri ve aynı etkileri taşımaları gözlemlenmiştir. Tehcir, Diasporik kimliğin oluşumunda temel belirleyici başat özelliğe sahiptir. Buna tehcir sendromu da denilebilir. 27 Mayıs 1915 Ermeni tarihi açısından bir dönüm noktası kabul edilir. Tehcirin Ermeniler üzerinde haksızlığa uğramışlık, kurban olmuşluk duygusunun bir kişilik ve kimlik özelliği haline gelmesine sebebiyet vermiştir. Hemen hemen tüm Ermenileri sarmış olan bu duygunun, Diaspora Ermenilerini dinamikleştiren, harekete geçiren bir dinamo görevi görmektedir. Ermenilikle eş değer görülen bu üretilmiş değer adı bugün artık kıyıma uğrama, kesim, Yahudilerle aynı kaderi paylaşmışlık duygusunu vermek ve bundan

uluslar arası güç almak için 'soykırım' veya Batı dillerinde ifade edilen şekli ile genocide denmektedir. Birbirini tetikleyen sosyal olaylar zincirinin neticesinde bir değer olarak üretilmiş şekli; Tehcir, Ermeni Diasporası'nın oluşumuna etki ediyor. Diaspora canlılığını, sürekliliğini, varlık nedenini bir değer üreterek kendini ifade ediyor. Gelecek nesillere bugünkü durumunu aktarmak için tehcirin anlamına soykırımı ekliyor.

Değerleri üretirken, bulunduğu yabancı bir ülkede var olmanın farklılığını ortaya koyması göz ardı edilmemiştir. Ermenilerin değerlerin tamda ortasına iki değer koydukları görülmüştür. Bu değerlerden birincisi; Ermeniler, kültürü oluşturan kaynakları beslenme aracı olarak kullandıkları Türkçe ile gelecek nesillere aktarmaları, ikincisi; aidiyetin oluşturduğu tarih ve coğrafyaya olan bağlılık, bunlardan kendilerini kopardığına inandıkları Türklere olan düşmanlıkları söylenebilir. Düşmanlığın kaynaklarına inilecek olursa bununla kendilerini bir coğrafyaya, tarihi olarak geçmişle bağlantı kurarak kimliğin yeniden üretildiği görülecektir. Soykırım acısıyla bütünleştirilen Ermenilik, varlık nedenini ortaya koyarak kimliğinin inşasını gerçekleştirmiş oluyor. Bundan dolayıdır ki Soykırım iddialarının temelinde, aidiyet hissedilen coğrafyadan ve kimlik değerlerinin köklerinden kopmadan dolayıdır. Soykırımı iddialarını, yaşanan talihsiz olayların şifahi kültürle nesilden nesile destansı şekilde aktarılması beslemektedir. Diaspora'da Ermeni Kimliği'ni; Tehcirle oluşan Diaspora ve Soykırım iddiaları şekillendirmiştir.

### **1.3.1.Tehcir**

Tehcir Arapça kökenli bir kelimedir. Hicret etmekten 'göç ettirme' karşılığındadır. Bu göç ettirmede zorlama anlamı kullanılırken Batılıların temerküz diyeceğimiz soyutlama, kampa yerleştirme anlamı yoktur. Daha çok ilgilenilen ana tema mekanın değiştirilmesidir. Kısaca buna Yer Değiştirme denilmiştir. Sürgünde ulaşılan yerde özgürlükler yoktur. Tehcir'de yeri değiştirilen kişiler yeni gittikleri yeri tamamen yeni yurtları olarak hemen yerleşir ve hayatiyetlerini sürdürmeye başlarlar. Hapishane veya ona benzer kamp anlayışı yoktur. Sadece özgürlük açısından seçici özgürlüğü kısıtlayan, kısmi kullanılan mekanın yer değiştirilmesidir[Özkan, 1985: s.85].

Göç; hem ülke içi hem de ülkeler arası seviyede gerçekleşen bir nüfus hareketliliği, bir tür toplumsal ve çevre değişikliğidir[Doğan, 2001:s.21].

Uluslar arası göç olgusu iki şekilde sınıflandırılmıştır. İçeriden dışa göç(emigration), dışarıdan içe(immigration) göç şeklinde iki devletten birisine yapılan kategorik bir düşüncenin ürünüdür. Bunu kategorileştiren devletin siyasal düşüncesidir[Sayad, 2003:s.25-26]

H.M.Taşdelen vd. yazarların yaptıkları çalışmanın teorik göç olgusunu açıkladıkları zorunlu göç kavramı; Tehciri göç olgusu içerisinde modelleştirmeyi sağlayabilir açıklıktadır. Göz önüne alınan gerçekliği ile tehcir aynı zamanda göç olgusu içerisinde de ele alınmalıdır. Göç ve göçmenlik modern zamanların parçalayıcı, insanları yerinden yurdundan eden bir özelliği vardır. Ömür boyu veya geçici olarak yer değiştirme olgusudur. Göç gönüllü olabileceği gibi tehcir çerçevesinden bakıldığında zorunlu olan şeklide içerisinde barındırır. Bir takım hürriyetlerin sınırlandırılması şeklinde resmi otoritenin güç kullanması gibi nedenlerden dolayı oluşan durumlarda zorunlu göç meydana gelir [Taşdelen vd, 2000:s.2]. Göçün ülke sınırları içinde ve dışına yapılmasına göre ikiye ayrılması, kavramlaştırılırken Osmanlı Devleti'nin 1915 Tehcirinin yapılan ithamlara da aydınlık getirecek niteliktedir. Zira Tehcir veya Osmanlı Devleti'nin yaptığı yer değiştirmeler iç göç özelliği taşımaktadır. Yine kendi kontrolündeki sınırların içine zorunlu göç gerçekleştirilmiştir. Hatta Ruslar'ın Müslüman ahaliyi Türk sınırına doğru sürmesi iç bünyede karışıklıklara neden olurken Enver Paşa bizde isyancı Ermenileri Rusya'ya doğru mu ? sürelim diye Talat Paşaya düşünceleri sorulmuştur. Ancak Osmanlı Devleti iç göçe karar vererek uygulamaya geçirmiştir.

### **Osmanlı Devleti'nin Uyguladığı Yer Değiştirme Siyasetinin Nedenleri:**

Tehcirin(iskan ettirilme anlamında) bir yerin fethi sonrası oranın Müslümanlaştırılmasında kullanıldığını görüyoruz. Ancak sadece fetih sonrası Müslümanlaştırma dışında amaçlarla da kullanıldığını görmekteyiz.

Osmanlı iktisadiyatının bozulma gösterdiği 18.yy.'da Anadolu'da ören yerlerinin ticari geçiş yerlerinin boş kalmaması, eşkiyanın işgal etmemesinin önlenmesine amacıyla

şenlendirilmesine yönelik çalışmalar için değişik yerlerden insanların toplanarak bu yerlere yeni yerleşimler kurulmuştur. Sorunlu bölgelerde problem çıkaran göçer kabilelerin de bu amaçla seyreltildikleri ya da yerlerinin değiştirildiği görülmektedir.

Yine devletin kaybettiği topraklardan göç eden insanları yerleştirmek için aynı yöntemle tehcir ile bu eylemi gerçekleştirdiğini görmekteyiz.

Yine devletin kaybettiği topraklardan göç eden insanları yerleştirmek için aynı yöntemle tehcir ile bu eylemi gerçekleştirdiğini görmekteyiz.

Var olduğu bütün yıllar boyunca bu hareketliliği yaşayan imparatorluk kendinden önceki devlet deneyimlerinden istifade ederek kurucu ailenin ait olduğu kabilenin karşıtı tehdit oluşturabilecek tüm güçlü kabilelerin bu şekilde imparatorluğun yaşamının verimliliği için iskan politikası uygulanmıştır. Bu şekilde hareket edilerek merkezi yönetimin güçlülüğü sağlanmıştır[Halaçoğlu, 1997: s.2-9].

Osmanlı Devleti'nin ilerleyiş ve geri dönüş diyeceğimiz yılları boyunca büyük nüfus hareketliliği sağlanmış, bu amaçla geniş kitleler hareket etmişlerdir. Bu hareketlilik esnasında aşiretler, kabileler, değişik irili ufaklı gurupların parçalanarak yeni kaynaşmalarla yeni bir halk üretilmiştir. Bu hareketlilikte bir yerin fethedildiğinde Türkleştirmek ve İslamlaştırmak için olduğu gibi, problem çıkaran büyük guruplar parçalanarak sürgüne gönderilmiştir.

Bir başka nedende ağır vergilerden dolayı yerlerini terk edenlerin tekrar şenlendirilmesine yönelik olarak iskan politikaları izlenmiştir.

Bu anlamda Osmanlı'da zorla yapılan bu iskan politikalarını; cebri iskan ve sürgün şeklinde sınıflandırabiliriz. Potansiyel ayaklanma ve mücadele direnme noktaları kırılmıştır[Arslan, 2001a:s.255].Yapılan sürgünlerde isyan eden veya huzursuzluk çıkaran guruplar ters ve uzak istikametlere yerleştirilmişlerdir[a.g.e., s.319].

Bu anlamda tehcir, Osmanlı Devleti tarafından uygulana gelen bir uygulamadır. Uygulamanın alanını yerleştirme ve yer değiştirme kavramları çerçevesinde güncellik kazandırılacak olursa Müslümanların da bu uygulamaya değişik nedenler doğrultusunda dahil edilmiştir.



Tehcir, Osmanlı Devleti'nin genelde uyguladığı bir iskan politikasıdır. Ermenilerin Osmanlı'nın elinde kalmış bu son vatan topraklarının derinliklerine kadar yayılmış bulunmakta idiler. Bir ayaklanma ile meydana getirdikleri tehlikenin boyutları korkunçtu. Onun için Osmanlı'nın daha önceleri kendi ırkdaşları ve dindaşlarına yaptıkları gibi Ermenileri zorunlu ve planlı bir şekilde göç ettirilmişdir. Zorunlu göç Balkanlarda ve Ortadoğu'da sorunların çözümü için sorunların çözümü için uygulanan bir yöntemdi[McCarthy, 2001b].

Osmanlılar Müslüman halkta olduğu gibi İstanbul'un şenlendirilmesi kalkındırılması amacı ile Ermenileri İstanbul'a getirmişlerdi. II.Mahmut döneminde Katolik Ermenilerde sürgün edildiler. Devlet gerek gördüğünde değişik nedenlerden dolayı Müslim-gayri Müslim teb-a'nın yerlerini değiştirebiliyordu. Devletin ve milletin bekasının yanında, Osmanlıların önem verdiği nizamı alemdi. Düzenin korunması her şeyin üstünde yer alıyordu.

Türk kavimlerinin Anadolu'ya seferlerinden dolayı, Bizans bu bölgeyi İran ile paylaşarak yeni iskan politikaları uygulamaya koymuştu. Daha önce 387'de İranlılar, bölgenin İranlılaşması için Ermenileri tehcir etti. Aynı durumu 1000'li yıllarda Bizans, Anadolu'yu Araplardan ve diğer Türk kavimlerinden korumak için, yöresel yönetici durumundaki Ermeni aileleri, ileri gelenleri tecrit ve iç kısımlara tehcir etmeye başladılar. Ermenilerin İç Anadolu'da Sivas, Kayseri'ye gelişleri bu uygulamalar sonucudur[Kürkçüoğlu, 2000:s.37-46].

Osmanlı Devleti kendisinden önce kurulan Türk devletlerinin bir birikimi idi. Türklerin aile, soy, kabile ve aşiret yapıları ile güçlü bağları vardı. Bu yapıdan dolayı her ailenin güçlü olmasından dolayı iktidara aday olmaları ihtimaldi. Sırf bundan dolayı devlet bürokrasisi devşirme sistemine bağlanmıştı. Zira devşirmelerin azli veya siyaseten katl yolu ile ortadan kalkmaları neticesinde kan davası güdecek kimseleri yoktu. Devlet bürokrasisinde uygulanan bu sistem güçlü akrabalık bağları ile belli yöreleri elinde tutan Türk boyları içinde geçerli idi. Emir Timur'un Anadolu'yu işgalinde Yıldırım Beyazıt'ın birleştirdiği siyasi Anadolu haritası parçalanmış, yerini eski düzenin devamı niteliğindeki beylikler hemen hayata geçmişti. Birliğin yeniden sağlanmasından sonra bu yapı değiştirilmek için aşiretler ve aileler yer değiştirme yolu

ile Anadolu homojen bir yapı oluşturulmak istenmişti. Anadolu'daki Beylikleri oluşturan aşiretlerin birbirinin içine girecek şekilde İmparatorluğun çok geniş bir coğrafyasına dağıtılmışlardır. Bu yapılanmanın çeşitliliğini görmek ve incelemek için Cevdet Türkay'ın çalışmasına bakmak iyi bir örneklik teşkil edecektir [Türkay, 2001]. Bu uygulamaya bakıldığında devletin ve milletin selametinin ne kadar önemli olduğu hatta bazen kişilerin hak ve özgürlüklerinden üstünde tutulduğu görülecektir. Herkesçe bilinen Fatih'in 'Kardeş Katli'ne cevaz veren kanunu nizam-ı alemi korumaya yönelikti. Böyle bir devlet geleneğinin hakim olduğu anlayışta son dönem Osmanlı Devleti'nde herkesin kurtarıcı olarak sahnede yerini aldığı görülmektedir. İttihat ve Terakki Cemiyeti de bunun için iktidara talip olmuş ancak iktidarının ilk günlerinde Balkanlar'ın ellerinden çıktığını görerek adeta şok yaşamıştı. Bab-ı Ali baskını onların ideallerini ne kadar yerine getirmede keskin hareket ettiklerinin göstergesi idi. Her şeyin kaybedilmeye yüz tuttuğu bu vatanperver maceraperestler elde kalan son vatan parçasının tehlikeye atılmasına izin verecek bir psikolojileri yoktu. Devlet geleneğinde mesele çözücü olarak kullanılan yöntemle zamanın getirdiği özel psikolojik ortam birleşince Tehcir kararı Ermeniler'e uygulanmış oldu [Babacan, 2003:s35]. Ermeni Meselesi'nin çıkışından itibaren alınan tedbirler; 1893-1900 yılları arasında tedhişçi uygulamalarla Anadolu'nun huzurunu bazen terör örgütleri faaliyetlerine karşı kurulan Hamidiye Alayları, 1914-1918 yılları arasında düşmanla işbirliğinin önünü Tehcir kararı, 1919-1922 yıllarında bütün yurttaki etkili olan Milli Mücadele ile ülkenin bütünlüğü korunmuş oldu [Kocabaş, 2003:s.161-162].

### 1.3.2. Diaspora

Diaspora Eski Helence'de yayılmak anlamına gelir [Karpat, s.4]. Bir halkın veya toplumun dünyanın değişik yerlerine dağılması karşılama için kullanılır. Sık kullanılması 1990'lara rastlayan bu kelime Filistinliler ve özellikle Yahudiler için kullanılmıştır. Diaspora kavramının günümüz terminolojisinde 'farklı topraklara dağılan bütün göçmen topluluklar' için kullanılmaktadır [Marshall, 1999:s.151]. Eskiden diaspora denilince sadece Yahudi diasporası bilinirdi [Aktay, 2003:s155]. Ancak bugün anavatanından sürülmüş, çıkarılmış veya ekonomik nedenlerden dolayı göç etmiş bütün topluluklara diaspora denilmektedir. Bunların içerisinde bilinenleri

içerisinde Yahudilerin yanı başında Filistin ve Ermeni diasporaları bulunmaktadır. Diasporaların özelliğindedir ki, bir gün anavataına dönme özlemi ve isteğinin bulunmasıdır. Fakat bugün diaspora kavramının sadece ana yurdundan çıkarılmışlığının dışında iş gücü amacıyla vatanını terk edenler için de kullanılmaktadır. Avrupa'da iş gücü amacıyla bulunanların oluşturdukları guruplarda eklenmektedir[a.g.e., s.4]. Ermeni Diasporası ise Ermenistan dışında yaşayan ve dünyanın bir çok ülkesinde o ülkelerin vatandaşı olarak yaşayan Ermenileri kastetmektedir[Taşkıran, 2001:s.3].Her ne şekilde oluşmuş olursa olsun kabul edilen anavatanından başka bir yerde bulunma diasporayı oluşturmaktadır.

Ermeni Diasporası kavramını 1980'lerden sonra Avrupa ve Amerika'da yapılan yayınlarda görmekteyiz. Taşkıran'a göre Ermeni asıllı yazarların hazırladığı yayınlarda 'Ermeni diasporası', Ermenistan dışında ve dünyanın bir çok ülkesinde dağınık şekilde yaşayan, yaşadıkları ülkelerin vatandaşı oluğu kastedilmekle birlikte bu kavrama iki anlam yüklenmektedir[Taşkıran, s.4]. Bunlardan birincisi; Ermeni diasporasını, Ermenistan devleti dışında yaşayan Ermeniler olarak değil, Anadolu'dan göç ettirilen ve bir daha Anadolu'ya göç etmelerine izin verilmeyen<sup>5</sup> ve bundan dolayı dünyanın değişik ülkelerine dağılan diaspora, İkinci yüklenen anlam ise; Ermenistan dışında yaşayan Ermeniler olgusudur. Yalnız buradaki Ermenistan tanımı bugünkü Ermeni devleti değil sınırları içerisinde Doğu Anadolu'nun olduğu, İran'dan Azerbaycan'dan ve Gürcistan'dan toprakları içine alan bir Ermenistan tasarlanmaktadır. 6[a.g.e., s.4]. Taşkıran'ın Anahide Terminassion'dan naklettiği diaspora yaklaşımı ; '...Diaspora yakın zamanın kavramıdır ve bu 1915 yılında Osm. İmp.'da Ermenilerin maruz kaldığı katliamların ve sürgünlerin sonucudur. 1915 olaylarının etkileri Kemalist ihtilal tarafından da sürdürülmüştür. I. Dünya savaşı sırasında başlayan, Ermenilerin kaçış ve dağılışı, 1921 Fransız ordusunun Çukurova'yı boşaltmasıyla ve Sevr Anlaşması'nı ve onunla birlikte Ermenilerin Anadolu'da bir milli yurt düşüncelerini de iptal eden 1923 Lozan Anlaşması'nın

---

<sup>5</sup> Halep görüşmelerinde Garold'ın üzerinde ısrarla durduğu hususlardan biriside Ermenilerin geri dönme isteklerinin Cumhuriyet Türkiye'si tarafından kabul edilmediği idi.

<sup>6</sup> Bununla ilgili olarak Halep görüşmelerinde konunu içerisinde geçtiği şekli ile Sarkiz beyle yapılan söyleşide Ermenilerin yalnızca Karabağı değil Azeri topraklarında % 20 gibi bir alanı işgal ettiğini söyledim. Sarkiz gülererek 'oralara Azeri toprağı değil ki!' dedi. Bu anlayışa söyleyebilecek cevabım yoktu.

imzalanması ile büyük boyutlara ulaşmıştır. O zaman büyük çapta bir mülteci akını olmuştur. Zira kaçanların, bugün modern Türkiye olan asıl ülkelerine geri dönme hakları yoktur...'[Taşkiran, s.4] ataların anavatanı, hayal edilen büyük Ermenistan sergilenmektedir. Fransızların Mısır'da eğittikleri 10 bin Ermeni Fransa'nın oluşturduğu Doğu Lejyonu'nda Çukurova'nın işgalinde kullanılacaklardı. Bu lejyonun bölgede yaptığı insanlık dışı uygulamalar bir arada yaşanılmayacak köklü düşmanlıkların oluşturulduğu bir dönemi başlatacaktır [Evren, 2001:s.270]. 1921'de Çukurova'yı Fransız orduları ile terk eden Ermenilerin yaşadıkları mahcubiyet nedenini, düşmanla işbirliği anlamına gelen Fransız üniforması ile Türklere karşı savaşmış olmaları[Turabian, 1971] ve aynı üniforma altında Müslüman komşularına yaptıkları mezalim oluşturmaktadır[OADB, 2002:s.206]. Ermenilerin1921 Ankara, 1924 Lozan Anlaşması ile geri gelmelerine imkan sağlayan ve 2 yıl gibi bir zamanı kapsayan geri dönüşten yararlanan kimse çıkmamıştır. Yapılan mezalimlerin [a.g.e., c.II, s.8,10,11,13,49,55...c.III... ]7 oluştur-duğu suçluluk geri dönüşü engellemiştir.

Ermeniler bilinen tarihleri içinde siyasi bir birliktelik oluşturamadıkları için ilgi ve yeteneklerini ticarete ve zanaata vermişler ve yeteneklerini bu yönde geliştirmişlerdir. Dikkati çeken bir başka husus ise Hıristiyanlıkta kendilerine özgü mezhepleri ve siyasi birlikteliğin gereklerini çağrıştıran din adamlarının etrafında kenetlenmeleridir. Ermeni Kilisesinin etrafında organize olan bu millet bilinen dünyanın bir çok yerine dağılmışlardır. Ermeni diasporasının temelleri ve kökenleri bu davranışlarda gizlidir.

Büyük güçlerin çarpışma noktasında olduklarından siyasi birliktelik kuramamaları, dini mezhep farklılığından dolayı baskılara uğramaları Ermenileri kimlik olarak farklılaşmalarını, dinamik olmalarını sağlarken yaşadıkları coğrafyada azınlık kalmalarına ve dağılmalarına sebebiyet vermiştir.

Bugün Ermenilerin bilinen dört büyük diasporası bulunmaktadır. Sırası ile en büyük Ermeni Diasporası Rusya Federasyonu'nda 1 milyondan fazla bulunmaktadır. İkinci büyüklükte 650-700 bini bulan ABD'de bulunmaktadır. Bunları takip eden Fransa(350-400 bin) ve etkinlik bakımından Suriye(200binlerden göç nedeni ile

---

<sup>7</sup> Ayrıntılı bilgi için dipnotunu verdiğimiz Osmanlı Arşivleri Dairesi yayınlarında çıkan Fransız-Ermeni ilişkilerini ortaya koyan esere bakılabilir.

tahmini olarak 90 binlere inmiştir.)-Lübnan Diasporası gelmektedir. Bunun dışında değişik Arap ülkelerinde, Güney Amerika ülkelerinde(Arjantin gibi...) Avustralya kıtasında bulunmaktadırlar[Taşkıran, 2002:s.5-6].

Diaspora'nın en büyük özelliğinin anavatana dönüş arzusu olduğunu vurgulamıştık. Onun için yaptığımız görüşmelerde anavatan kavramını sorguladık. Diaspora'yı oluşturan Ermenilerin, Türkiye kökenli olmalarına rağmen anavatan olarak bugünkü Ermenistan'ı görmekteler. Yeni oluşan bu vatana dönme konusunda tereddüt geçirmektedirler.

### **Rusya Ermeni Diasporası**

Diasporanın oluşumu Bizanslılar ile İranlıların Ermeni topraklarını işgali(387), ve bölgeye Arap İslam ordularının gelmesi, ardından da Selçuklu akınları ve bölgenin hakimiyetini ellerine almaları neticesinde milli benliklerini koruma mücadelesini veren Ermeni tüccar ve seyyahların XI. yy.'da Rusya'ya geldikleri söylenmektedir. Bu yüz yıllarda Kiev rusyası'nda güney devletleri ile ticareti yönlendirdikleri, ticaret, zanaat ve hekimlikle uğraştıkları bilinmektedir. Bu uğraşları karşılığında bazı ayrıcalıkları elde etmişlerdir[Cabbarlı].

Güney Rusya'da XIII. yy. ile XIV. y.yılları arasında Lvov ve Yazloviç şehirlerine yerleşen Ermeniler buralarda kendilerine ait kilise ve yerleşim birimleri kurmaya başladılar. Askerlikten muaf olan bu Ermeniler aynı zamanda çok az vergi veriyor veya çoğu durumda vergiden muaf tutuluyorlardı. Zira Rusya ile güney arasında ticari bağlantıyı sağlıyorlardı[a.g.m.].

XVI-XVII. yüzyıllardan itibaren Ermeniler Rusya'nın güneyinde Volını-Luçk, Vladimir, Tismeniç, Gorodenk, Obertin ve Stanislav'da (şimdiki İvano-Frankovsk) yerleşmeye, ticaret ve zanaatkarlıkla uğraşmaya başladılar[a.g.m.].

Rusya'nın XIV.yy.'da Moskova merkezli devlet kurması ve güney devletleri ile ticari ilişkileri hızlandırması neticesinde Volga nehri boyunca yerleşen Kafkasya kökenli Ermeni tüccarların önemini artırmıştır. XII.yy.'a gelindiğinde Rusya'nın kapitalist ekonomideki ağırlığında Ermenilerin önemi de artmış oldu[a.g.m.].

Asya ve Avrupa ipek ticaretini elinde bulunduran Ermeniler İran'ın dış ticarete kapısı olan şehri Nor Cugi şehri Ermenilerin elinde idi. Cugi tüccarı Hoca Zakhar Sagrağyan 1659'da elmas ve başka değerli hediyelerle Rusya'ya giderek Rus Çarı'yla Ermeniler'e sağlanacak kolaylıkların şartlarını görüştü ve 1667'de bu konuda bir anlaşma imzalandı. Bunun neticesinde Ermeniler Astrahan'da toplanmaya başladılar[a.g.m.].

Çar I. Pedro, 1695'lere gelindiğinde bizatihi ticari hususlarda yardımcı olması için İran şahına mektup yazıyordu. 1711 yılında Ermeniler'e yardımcı olacak kanun çıkarılacaktı. Rusya'da Ermeniler vergiden muaf ticaret yapacaklardı. En son yapılan bu kanunlarla Astrahan Ermenileri milli bir nitelik kazanmıştı. Bir diğer önemli yer ise Kizlyar kalesi idi ve Astrahan Ermenilerinin ayrıcalıklarından yararlanıyorlardı. Bu kale İran ve Türkiye ticaret yolu üzerinde idi. İkinci bir önem arz eden Ermeni kolonisini oluşturuyorlardı [a.g.m.].

XVIII. yy. ikinci yarısından sonra Rusya Devleti'nin başkentinde görmeye başladığımız Ermeniler Doğu dillerini bildikleri için tercümanlık ve devlet danışmanlıklarına getirildiklerini görüyoruz. Burada bulunan Ermeniler sadece ticaret değil sanat ve üniversite tahsili diyeceğimiz alanlarda da boy göstereceklerdi. 1842'de Kazan üniversitesinde, 1849'da ise Petersburg Üniversitesi'nde Ermeni Dili ve Edebiyatı Fakültesi açıldı[a.g.m.].

Ermeni Rus ilişkilerinin bahar dönemini yaşadığı bu yıllarda Ermenilerin rehberliğinde Ruslar Hazar havzasına girdiler. Ruslar 1804 yılında Gürcistan'ı işgal edecek sonrasında bölgeye yerleşmek için Ruslar; İran(1826) ve Osmanlı(1826-1828) savaşları yapacaklardı. Bu savaşların neticesinde bölgede bugünkü Ermenistan'ın temellerinin atıldığı Ermeni Vilayeti kurulacaktı. Bu topraklarda bulunan ve çoğunluğu oluşturan Müslüman nüfus eritilme siyaseti güdülererek yok edilecekti. Ermeniler gerek Osmanlı topraklarından gerekse İran'dan toplanarak Ermenistan oluşturuldu. Ruslar bu tarihten sonra Tiflis'i bu bölgenin yönetildiği merkez haline getirdiler. Ermeniler kendilerine ait gazete, okul ve ruhani merkezler açtılar[a.g.m.].

Ermeni Rus ilişkilerinin derinlik kazandığı bu dönemden sonra Ermeniler Rus politikalarının bir parçası haline gelecek ve Osmanlı Ermenilerinin dirlik ve düzeni bozulacaktır. Rusya Ermeni diasporası Ruslar'a hazar havzasının yolunu açmıştır.



Buna karşılık hiçbir zaman yerine getirmedikleri ve yerine getirmeyi düşünmedikleri bağımsızlık vaatleri ile Ermenileri oyalacak ve kullanacaklardı[a.g.m.].

Bugün 1992'de kurulan Ermenistan Devleti'nden siyasi ve ekonomik istikrarsızlıktan dolayı dünyanın değişik ülkelerine çok sayıda göçler olmuştur. Bunlardan Rusya'nın Krasnadar ve Stavropol[Karpat, s.5] şehirlerine olan göçlerle yaklaşık olarak Rusya'da yaşayan Ermeni nüfusu 1.2 milyonu bulmaktadır[Cabbarlı].

### **ABD Ermeni Diasporası**

Amerikanın kurulduğu yıllarda Amerika henüz Ermenilerden haberdar değildi. 1770'lerde bir İngiliz kolonisi olan Amerika 1775-1813 yıllarında İngiltere'ye karşı bağımsızlık savaşını kazanmıştır. Amerikan mallarının dış pazara açılması için en uygun pazar olarak gözüken Osmanlı topraklarına yönelmiştir. Daha o yıllarda Osmanlı Devleti'nin tanımadığı Amerika ile ticari anlaşmaları yoktu. Ancak Amerikan gemileri İngiliz ticaret gemilerinin faydalandığı haklardan faydalanarak İzmir limanı ile Boston limanı arasında sefer yapmaya başladılar. 1802 yılında William Stewart adında bir Amerikalı gayri resmi sıfatla konsolos olarak İzmir'e geldi. 1811 yılında Woodmas and Offley şirketi ilk kurulan amerikan şirketi ünvanını aldı. 1824'te bu şirketlerin sayısı dörde yükseldi.

1827 yılında Navarin'de birleşik Avrupa donanması tarafından yakılması, 1828-1829 yılları arasında Osmanlı-Rus Savaşı ve Yunanistan'ın Mora yarımadasının koparılması Yunan Devleti'nin kurulması 1830'larda sıkışan Osmanlı Devleti'ne dış yardım ve müttefik arayışlarına itmiştir. Yaklaşık bu çağrıyı 45 yıldır yapan Amerika'ya olumlu cevap bu yılda gelecektir. 7 mayıs 1830'da gerçekleşen bu anlaşma Osmanlı ile Amerika'yı birbirine yaklaştıracaktır. Bu ticari anlaşma ile Amerikalıların mallarının dağıtımını yapacak olan Yunan savaşının meydana getirdiği güvensizlik ve hoşnutsuzluğundan dolayı işlerden çekilen Rumların yerini alan Ermenilerdi. Bu durumda Ermeniler Rumlardan daha fazla avantajlı idiler. Çünkü Rumlar Batı Anadolu ile sınırlı kalırken Ermeniler iç bölgelerle bağlantıyı daha rahat sağlayacak imkanlara sahipti.

XIX. ikinci yarısından sonra Ermenilerin Amerika'ya göç ettiklerini görmekteyiz. 1840'lerden itibaren yapılan bu göçlerin karakteristik özelliği Ermenilerin misyonerlerden dinledikleri bu yeni dünya hakkında merak uyanmış, eğitim amacı ile Amerikan üniversitelerinde eğitim görmek için bu ülkeye gitmişlerdi. Bunların bir kısmı yerleşerek ilk Amerikan Ermeni diasporasını oluşturacaklardı [İpek, 1995: s.260].

Bu ilişkiden kısa zamanda zenginleşen ve Amerika uyruğuna geçen Ermenileri görüyoruz. Bunlardan bazıları Boston'a yerleşen ilk Ermenileri oluşturdular. Ermeni Amerikan ilişkileri bununla da sınırlı kalmadı. Amerikalılar Osmanlı topraklarını sadece ticari potansiyel olarak görmediler. 1810'lerin başında kurulan American Board of Comisioners for Foreign Mission, 1819 yılında Osmanlı Devleti topraklarını hedefleri arasına aldı. 1820'lerden sonra da misyoner göndermeye başlamıştır. Osmanlı topraklarını üç istasyona ayıran teşkilatın muazzam çalışmaları neticesinde olmayan bir Protestan cemaat ortaya çıkmıştır. 1893 yılına kadar 624 okul, 436 ibadethane açmışlardı. Bu tarihte 1317 misyoner görev yapmaktaydı. Aynı yıllara kadar 3 milyon İncil ve 4 milyona yakın diğer kitaplardan dağıtılmıştı. 10 milyon dolara yakın para harcama yapılmıştı. Bu paraların yarısından fazlası Amerikan halkından bağış olarak toplanmıştı. Tüm bu çabaların neticesinde Ermeni gençlerden Amerika'da eğitim görmek amacıyla gelen öğrencilerin sayısı 70'i bulmuştu. Bu gençler eğitimlerinden sonra aynı amaçlara hizmet için geri dönüyorlardı. Korumacılık kalkını altına girmek için Amerikan vatandaşlığına girenler oluyordu. Suç işleseler bile Osmanlı hükümeti bunları yargılayamıyordu. [Kantarıcı, eraren.org].

1890-1900 yılları arasında 12000 işçi-köylü zanaatkar Ermeni'nin göç ettiği belirlenmiştir. 1792-1879 yılları arasında salgın hastalık ve uzun süren savaşların etkisi ile ekonomik durgunluk ve Anadolu nüfusunun azalmasına neden olmuştu. Kırım, Kafkaslar ve Balkanlardan gelen nüfus bu açığı kapatacağı. Ancak bu yeni gelen nüfusa miri arazileri mülk olarak verilirken yerli halk devletin kiracısı olarak yaşamaya devam etti. Limanlara yakın olan zengin topraklarda Avrupa'nın istediği ürünlerin ekilmesi buraları zenginleştirirken iç kısımlar fakirleşmişti. Bütün bu olaylara paralel olarak Güney Amerika'nın ziraate açılan toprakları ile Kuzey Amerikanın sanayileşen fabrikalarına ihtiyaç duyulan işçilerin temini Anadolu'dan Ermeni göçünü getirmişti

[Ipek, s.260].

Bir de 1890'lı yıllarda gerçekleşen başarısız Ermeni isyanlarında yerleşik Ermeni halktan destek alamayan zengin kentli tüccarlar ile ihtilalci dernek üyeleri İran, Mısır, Avrupa ve özellikle Amerika'ya göç ettiler[a.g.e., s.260-261]

Nüfusun bir güç olduğunun farkında olan Osmanlı Devleti göç hadiselerini denetim altına alabilmek için yasak getirdi. Nedenlerini araştırmak için İntihab-ı Memurin Komisyonu Reisi Hüseyin Hamid bey görevlendirildi(12 Ekim 1896). Ancak göçmenleri gidecekleri ülkelere özellikle Amerika'ya yönlendiren simsarların faaliyetleri önlenemedi. Devleti Aliye'nin aldığı tedbirler arasında ilgili devletlerin temsilcilikleri ile bağlantı kurmak ta vardı. 1890-1900 yıllarında zikrettiğimiz işçi, köylü ve küçük zanaatkar sınıftan kimseler göç etmiştir[a.g.e., s.263]. Göç yasağının kalkması ile kitlesel göç hızlanmıştır. Bu göçlerden bazılarında siyasi nitelik taşıdığı tartışılmaz bir gerçektir. Zira 1830 Amerikan-Türk ticaret anlaşmasının Amerikan vatandaşlarının mahkemelerce muhakeme edilemez hükmünden yararlanarak faaliyetlerde bulunmaktı [a.g.e., s.264].

Görüldüğü üzere ABD'ye Ermeni göçünün en önemli amilleri; Protestan propagandası yapan misyoner faaliyetleri, misyoner faaliyetlerini kökleştiren ve kurumsal hale getiren misyoner okulları, Amerikan tüccarları, basında ve Amerika'da gerek ticari gerekse eğitim amaçlı seyahat edenlerin geri dönüşte anlattıkları fırsatlar ülkesi imajı, ve ülkede uzun yıllar süren istikrarsızlığın bunalttığı siyasi havanın katkıları ile bu göçler gerçekleşmiştir[Şafak, 2001:s.2-3]. Gidenlerin sanatkar, meslek sahibi ve çalışan<sup>8</sup> kesimden oluşu, gidilen ülkenin kazancı olurken Anadolu'nun fakirleşmesi anlamını taşımaktaydı[Yavi, 2001:s.44].

Birinci Dünya savaşı öncesinde bu rakamlar 50.000 buluyordu. 1915 yılında bu rakamlara 25 bin daha eklendi.1924 yılında ise yaklaşık Türkiye ve Sovyetlerden 100 bin insan Amerika'ya doğru yola çıkmıştı. 1970'lere gelindiğinde toplam Ermeni diasporasının 350-400 bin arası değiştiği idi[Kantarıcı, eraren.org].

---

<sup>8</sup> 1892'de Göçeden 3257 Kişiden ; Sanatkar 265, Çeşitli İşlerde Çalışanlardan 2281, Bir Meslek Sahibi Olanlar 15, İşsiz 696(Şafak, 2001:S.5)

Başlangıcı ticaretle gelişen Ermeni–Amerika ilişkileri daha sonra dini mezhep yörengeli gelişmiştir. Başlangıcı 1800’lerin başlarına tekabül eden bu ilişki 1924 Lozan anlaşması ile Ermenilerin ilgili maddesi[Ertan, ermenisorunu.gen.tr.] gereği tekrar Türk vatandaşlığını seçme imkanları var iken ortadan kaldırdıkları güvensizliğin ardından kendilerini ayaklandıran ülkelerin topraklarına göç etmişlerdir[Kantaracı, eraren.org].

Bugün Ermenilerin büyük çoğunluğu Kaliforniya’da Los Angeles bölgesinde yaşamaktadırlar. 250 binleri bulan Ermeni nüfusunun 175 bini Los Angeles bölgesinde yaşamaktadır. 1985’lere gelindiğinde yıllık bütçesi 12 milyon doları bulan 6.000 öğrencinin öğrenim gördüğü 25 okulları bulunmaktadır. Bu okullar sayesinde kimliklerini devam ettirme imkanı bulmaktadırlar. 135 kilisenin faaliyette bulunduğu, her yıl bu kiliselerin 35 milyon dolar yardım topladığı düşünülecek olursa etkinliğin büyüklüğü anlaşılabilir. Bu etkinlik üniversite kürsülerine kadar ulaşmış bulunmaktadır. Taşkiran’ın çalışmasında Ermenilerin kendi aralarında yaptıkları bir değerlendirmeyi buraya aktarmaya çalışacağız. Bu çalışmada ABD’de doğanlar ile göç ile gelenlerin arasındaki görüş farklılıkları belirtilmiş. ABD’de doğanlar bir anne-babadan gelmeyi önemserken, göçle gelenler çok fazla önemsememektedir. ABD’de doğanlar daha az İngilizce ve Ermenice yayın okurken, göçle gelenler bu tür yayınlara daha fazla ilgi göstermektedir. ABD’de doğanlar kiliseye daha fazla bağlılık gösterip başışta bulunurken, göçle gelenler kiliseye daha az bağımlılık göstermekte, Ermeni okullarını, siyasi kültürel faaliyetlerin kiliseden önce geldiğini, Ermeni kimliğini daha fazla vurguladığını düşünmektedirler. Silahlı mücadelede ABD’de doğanlar; demokratik yollarla çözüm olabileceğine inanırken, silahlı mücadelenin kimliği olgunlaştırdığı, ortaya çıkardığını düşünmekte. Göçle gelenler; silahlı mücadelenin demokratik çözümlerle birlikte sürdürülmesi gerektiğine inanmaktalar[Taşkiran, 2003:s.6-7]. Diasporanın kimlik arayışlarının tam olarak kendini tanımlayacak şekilde oturmadığı görülmektedir. Kuşakların buldukları ülkelere tam olarak entegre veya asimile olmadan da veya geri dönüp köklerine sahip çıkmaları olmadan yabancılaşma ve neden olduğu travma sürüp gidecektir.

## Fransa Ermeni Diasporası

Fransız Ermeni Toplumunun ilk oluşum nüveleri Katolik misyonerlerin XIX. yy. başlarında Anadolu'dan Paris'e gönderdikleri öğrencileri ve birkaç işadamından ibaretti. Bu küçük Ermeni diasporasının ilk nüveleri Marsilya ve Lyon'da yerleşmişlerdi. Bunlardan bu yıllarda parlayan ismi ile Mıgırdıç Portakalyan olmuştu. Bu şahıs İstanbul doğumlu olmakla birlikte Van'da bir 1870'de okul açmış, fakat bu okul ayrılıkçı faaliyetlerin odağı haline getirmişti. 1878 yılında Teoloji koleji açmış ancak yaptığı faaliyetlerden tutuklanacağını anlayınca Fransa tabiiyetine geçerek yurtdışına kaçmıştır. Faaliyetlerine Fransa'da devam eden bu zat Marsilya'da bir basım evi ve Ermeni Birliği adında bir de dernek kurmuştur. Bu zatın etrafında toplanan kişi sayısı 50 kişi kadardı ki, bu sayılar Ermenilerin Fransa diasporasında ne zaman oluştuğu hakkında bir fikir verebilir[Babacan, stradigma.com].

Bugün ise bu sayı resmi rakamlarda 350 bin ile 400 bin arasında değişmektedir. 1914 öncesinde bu sayı 4000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Fransa'ya Ermeni göçü 1915'le başlamış ve bu rakamların asıl şişmeye başlaması 1930'ları bulmuştur. Tehcir hareketinden sonra Tehcirin son durağı, Suriye ve Lübnan, Milletler Cemiyeti tarafından Fransız mandasına verilmişti; Fransız yönetiminin altına geçmesi neticesinde, Ermeniler Fransa'ya göç etmeye başlamışlardır. Ancak unutulmamalıdır ki asıl belirleyici olan iki tarih 1921'de Fransızların Ankara anlaşması ile İşgal altında tuttıkları Çukurova bölgesini terk ederken burada tehcir sonrası kurmayı planladıkları Kilikya devleti planlarının suya düşmesi neticesinde ve 1939 yılında Hatay ilinin Türkiye'ye katılması neticesinde Ermeniler yoğunluklu olarak Suriye-Lübnan üzerinden Fransa'ya göç etmişlerdir. Tabiidir ki bu göçlerin hedefinin Fransa olmasının nedeni 19.yy.'dan kalma bu ülkenin Ermeniler'le geliştirdiği ticari, siyasi ilişkilerin sonucu olarak kabul edilebilir.

Ermenilerin ortaya çıkardıkları gettolaşma örneği verilebilecek yerler ortaya çıkmıştır. Alfortville, Maisons-Alfort ve Issy-les-Moulineaux gösterilebilir. Ayrıca Marsilya ve Lyon gibi büyük şehirlerin etrafında da çeşitli Ermeni grupları yaşamaktadır.

Ermeni Diasporası dinamikliğini yeni gelen dalga göçlerle beslenirken aynı zamanda katmanlaştığı görülmektedir. Tehcirin başlattığı ilk dalgadan sonra, Ermenistan'a

giden gayri memnun Ermenilerin tekrar geldikleri 1950 grubu takip etmiştir. 1975 yılında Lübnan'da çıkan iç savaşın huzursuzluğundan kaçan Ermeniler üçüncü dalgayı oluşturmuşlardır. Buna 1980 Türkiye'sinin siyasal rejim yapısından kaçanlar da eklenmiştir. 1990'lara gelindiğinde Sovyetlerin dağılması ile ortaya çıkan Ermenistan Devleti'nin siyasi zayıflığının yarattığı güvensizlik ile ekonomik zorluklar eklenince yeni tabaka Ermeni göçü eklenmiştir. Dolayısı ile dört katmanlı bir Ermeni topluluk karşımıza çıkmaktadır. Bütünü ile bütün ideolojik farklılıkları içerisinde gittikleri yere taşımışlardır. Bugün bunu temsil eden Taşnaksutyun, Hınçak ve Ramgavar partileri faaliyet göstermektedir. Fransız Ermeni Diasporası yine de Amerikan diasporası ile birlikte anılacak aktif faaliyetleri içinde barındıran bir özelliğe sahiptir[Akgönül, eraren.org.].

### **Suriye-Lübnan Ermeni Diasporası**

Suriye ve Lübnan Ermeni Diasporasının oluşumu birbirinden farklıdır. Suriye Ermeni Diasporasının oluşum süreci tamamen tehcirle bağlantılı oluşmuştur. Bölgenin eski olmasından dolayı buralarda özellikle Halep'te Ermenilerin varlığı söz konusudur. Ancak asıl diaspora 1915'ten sonra oluşmuştur.

Fransızların Kilikya bölgesinde topladıkları Ermeniler'le kurmayı planladıkları devletleşme süreci başarılı olamadı. Milli Mücadele başarılı olmuş, Batı cephesinde dengeler kurulmaya başlanmıştır. Güney cephesinde sivil halkın Urfa, Antep ve Maraş ayaklanmaları Fransızları hesaplarında düzeltmeye gitmişti. Bu ayaklanmalara neden olan Fransız lejyonundan vazife yapan Ermeni askerlerin komşu oldukları Türklere yaptıkları zulümdü. Sakarya savaşından önce Fransızlar Milli Mücadele kuvvetleri ile anlaşma yaparak güneyde işgal altında tuttıkları yerleri boşalttılar. Giderlerken Türk hükümetinden geride kalacak Ermeniler için güvence istediler, ancak Ermeniler buna rağmen bölgeyi Fransızlarla beraber terk ettiler. Bir kısmı İskenderun sancağına yerleşirken bir kısmı da Lübnan Beyrut'a yerleştiler. Beyrut'a ilk gelen Maraş Ermenileri, kısa zamanda kendi kasabalarını kurarak, Beyrut nehrinin Doğu kıyısında arsalar ve bahçeler satın aldılar. Kozan (Sis), Adana, Amanos (Gâvur Dağları) ve Van Ermenileri, Beyrut'un kuzeydoğusunda bulunan Bourj Hammond banliyösünü kurdular. Suriye ve Lübnan'a yapılan ikinci bir Ermeni göçü, 1939 yılında oldu.



Fransa'nın yönettiği İskenderun Sancağı'nın 1939 yılında Türkiye'ye teslim edilmesinden sonra da, Fransızlar tarafından 1919 ve 1921 yıllarında Çukurova, Erzin, Dört Yol, İskenderun, Belen, Kırıkhan ve Samandağ ile çevre köylere yerleştirilen Ermeniler de Suriye ve Lübnan'a göç edeceklerdir. Bu arada Sis(kozan) Katağikosluğu isim değiştirmeden önce İskenderun, sonra Halep, ardından da Beyrut'a yerleşmiş oldu.

Ermeniler burada bulunan siyasal yapının özelliklerinden istifade ederek kendi partileri ile mecliste bir veya iki milletvekili ile temsil edilerek ülkenin içinde etkinliklerini sürdürmektedirler. Ermenilerin siyasal ve dini çeşitliliğini yansıyan tüm unsurları içinde barındıran bu diaspora ismini terör örgütü ASALA(Ermenistan'ın Kurtuluşu İçin Ermeni Gizli Ordusu) ile duyurmuştur. Fanatik bir özelliği olan bu diaspora daha sonra göç vererek özellikle Fransız Ermeni Diasporasını beslemiştir[İlter, eraren.org.].

### 1.3.3. Soykırım

TDK'nın 1988 yılı basımlı Türkçe sözlüğünde Soy kırımı; 'Bir İnsan topluluğunu ulusal, dinsel vb. sebeplerle yok etme, jenosit.' tanımlanmaktadır. Çelik Petit Larousse sözlünde 1944'ten itibaren kullanılan 'genocide/ soy kırımı ' kavramı, 'genos/ırk' ve 'caedere-öldürmek' köklerinden gelmekte ve 'bir insan, millet, etnik veya din grubunu ortadan kaldırmak maksadı ile işlenen cinayet'; Petit Robert Sözlüğünde de, 'Bir etnik grubun metodik olarak ortadan kaldırılması' olarak tanımladığını aktarmaktadır[Çelik, t.y.:s.39].

Yunanca ırk, ulus ve soy anlamlarına gelen 'genos' sözcüğüne öldürme anlamına gelen 'cide' sözcüğünün eklenmesiyle geliştirilmiş[Dedeoğlu]. Soykırım/ genocide; Polonyalı bir yahudi olan Raphael Lemkin tarafından bulunarak kurgulanmıştır. Bu tanımlamada sınırlar farklılık arz ediyordu<sup>9</sup>.

'Soykırım kelimesini bulan Raphael Lemkin, grupların kültürel, sosyal, ekonomik ve politik olarak imhasını da soykırım olarak nitelemiştir. Leo Kuper ise etnik olmayan

<sup>9</sup> Soykırım suçu ilk kez 1944 yılında, Rafael Lempkin'nin bu tarihten on yıl önce "Axis Rule in Occupied Europe" adlı kitabında yaptığı bir öneriye dayandırılarak tanımlandı.[ <http://www.amnesty-turkiye.org/arsiv/vifois1005200203.shtml>]

diğer alt gruplara- örneğın ekonomik sınıflara, kolektif gruplara, ve çeşitli sosyal kategorilere- yapılan saldırıları da soykırım olarak nitelemiştir.'[McCarthy, 2001]

Hangi işlenen suçların Soykırımı gireceğinin kategorileri belirtilmiştir. Buna göre; fiziki soykırım, etnik soykırım, kültürel soykırım, biyolojik soykırım, ekonomik soykırım, ekolojik soykırım, soykırımcı tehcir, soykırımcı asimilasyon, etnik temizlik, ahlak ve ulus-devlet soykırım olarak belirlenmiştir[Yürükel, 2004:s.13].

Soykırım; Soykırım Suçundan Korunma ve Bu Suçu Men Etme Kararı' [ek-5] Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 9 Aralık 1948 tarihli toplantısında kabul edilmiş ve 11 Ocak 1951'de yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşma Türkiye tarafından da imzalanmış ve TBMM tarafından da kabul edilmiştir.

Bu kavramın asıl ortaya çıkış amacı bu kavramı bulan kişinin kimliği ile yakından alakalıdır. Zira 2.dünya savaşında Yahudiler(5-6 milyon) Çingenerler(200 bin civarında), Sovyet askeri tutsakları(3 mil. fazla) ve herhangi bir şekilde bedensel veya zihinsel özürlüler(70 bin) Alman NAZİ (Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi) partisi tarafından sistemli bir şekilde yok edilmişti. Fakat burada mağdurlardan daha fazla Yahudiler ön plana çıkarak savaş sonrasında dile gelmiştir. Halen bu durum psikolojik olarak kullanılan bir malzemedir.

Değişik aşamalardan geçen 'Ermeni Sorunu', Ermeniler, değişik dönemleri soykırım olarak kabul ediyorlar. 1890 döneminde çıkan isyanlara Abdülhamit dönemi soykırımı, 1915 İttihat ve Terakki Partisinin soykırımı ve 1921'den sonraki dönemde oluşan ihtilafların çözümü için yapılan savaş ve Ermenilerin ülkeyi terk etmelerine de Atatürk'ün soykırımı denilmektedir. Almanya tarafından kabule dilen 'Holocaust'un ardından, II. Dünya savaşı sonrasında oluşan uluslar arası hukukta 'soykırım'ın bir suç olarak kabul edilerek önlenmesine yönelik BM kararlarının alınması, cezalandırılmasında zaman aşımının kaldırılması ile Ermeniler; geçmişte kullanılan "sevkıyat", "mezalim", "mukatele", "kıyım", "kırım" gibi kavramların yerlerini soykırımı bırakarak Ermeni Sorunu uluslar arası gündeme taşınması hedeflenmiştir[Göka, eraren.org].

Birleşmiş Milletler Soykırım suçunun önlenmesi ve cezalandırılması sözleşmesinde esas alınan kriterler ile Ermeni Sorunun taşıdığı özellikler örtüşmemektedir.

Soykırım suçunun kanunlaşmasının esasını Yahudi soykırımı olarak bilinen 'Holocaust' oluşturmaktadır. Onun içindir ki; Yahudi soykırımı ile Ermeni Tehcirinin karşılaştırılmalı tahlilinin yapılarak BM soykırım suçunu cezalandırılması ve önlenmesi anlaşma maddelerine uyup uymadığına bakılmaktadır.

Soykırım; Daha öncede belirtildiği gibi Nazi Almanyası'nın Yahudilere yapmış olduğu toptan yok etme eyleminin(Holocost, toptan yok etme), Lemkin tarafından icat edilmiş bir kelime olmasıdır. Soykırım sözleşmesinin 2. maddesinde soykırımı "ulusal, ırksal, etnik ya da dini bir grubu bu niteliği yüzünden kısmen veya tamamen yok etmek amacıyla işlenen beş tip eylem çerçevesinde tanımlıyor.

Bu beş eylem:

1. Grup üyelerinin öldürülmesi,
2. Grup üyelerinin fiziki veya zihni sağlığını bozucu girişimler,
3. Grubun kısmi veya tüm fiziki yok olmasına neden olacak varlık koşullarına bilerek sürüklenmesi,
4. Grup içi doğumları önleyici tedbirler almak
5. Gruba ait çocukların zorla bir başka gruba transfer edilmeleri[Kunt, istanbul.edu.tr]

Bunun için; soykırım yapmak, soykırım planı yapmak, direkt veya kamuoyu yoluyla, soykırımı desteklemek, soykırımı teşebbüs etmek, soykırımı ortak olmak, suçun tarifine girmektedir. Ayrıca en önemlisi suçun ispat edilmesi ve soykırım niyetinin belgelenmesi gerekmektedir. Bunun kişiler veya hükümet görevlileri, devlet adamları, bireyler veya görevli kişiler cezalandırılır.

Milli, etnik, ırki ve dini gruplarla sınırlanmış, siyasi ve diğer gruplar koruma kapsamına alınmamıştır. Oysa dünyada en fazla ölümlerin geldiği bilinen siyasi gruplar arası savaşlar olmaktadır. Bundan dolayı Kamboçya rejiminin öldürdüğü 'da 2 milyon insan soykırım kapsamında değerlendirilmemektedir.eski Yugoslavya'da işlenen ölümlerden Srebrenitsa hariç diğerleri soykırım olarak

tanımlanmamaktadır[Aktan, 2003:s.208].

Şu ana kadar Nazi Almanyasının Yahudilere, Ruanda'da Tutsilerin Hutululara, Sırpların Sreprentsa'da gerçekleştirdiği öldürme olayları soykırım olarak bu kapsamda ele alınarak cezalandırılmıştır. Sırpların diğer yedi bölgede işlenen suçlar insanlık suçu nitelenmesi ile değerlendirilmiştir[Ersoy, metu.edu.tr].

Yahudiler ile Ermeniler arasında hareket olarak derin farklılıklar vardır. Bu iki olayın milletlerini ve hareketlerini birbirinden ayıran temel özellikler;

Birincisi; Ermenilerin üyesi oldukları toplumdaki ayrılarak bağımsız devlet kurma çabaları vardı. Yahudilerin emelleri veya bağımsız devlet kurma hayalleri mevcut değildi. Olsa bile bu devletin sınırları Almanya ile sınır olamayacak kadar uzak olan Filistin toprakları idi. Varlıkları itibariyle Alman Devleti'nin varlığını tehdit etmekten çok uzak bulunuyorlardı.

İkincisi; Ermeniler dış bir devlet ile içerisinde buldukları toplumun bağımsızlığını temelden tehdit eden ilişkilere girmişler, Yahudilerin Alman Devleti'nin bağımsızlığını tehdit edecek bir dış güçle ilişkiye girdikleri görülmemiştir.

Üçüncüsü; Ermeniler sık sık isyan etmişler ve de silaha sarılmışlardır. Yahudilerin Nazi Almanyası'na karşı silahlı bir eylemi söz konusu değildir. Hatta bu durum yok edildikleri son ana kadar sürmüştür.

Dördüncüsü; Ermenilerin toprak talepleri vardır. Yahudilerin talep ettikleri topraklar Alman milli topraklarının dışında olabilirdi. Zaten bu olayda Nazi Almanyası'nın Yahudileri tüm Avrupa'dan kovması neticesinde gerçekleşmiştir. Bogos Nubar Paşa Sevres anlaşmasına müdahil devletlere başvuruda bulunarak Ermenilerin de Osmanlı Devleti'ne karşı savaşan taraf olması için müracatta bulunmuştu[Tacar, foreignpolicy.org.tr]. Yine Fransızların Kilikya bölgesini tahliye edeceklerini söylemeleri üzerine Ermeni ileri gelenleri Ermenileri yüzüstü bırakmayacaklarını, zira Fransa saflarında binlerce Ermeninin savaştığı söylemişlerdir. Gerard Bedrossian, 'La Diaspora Armenienne en France' makalesinde; '1922'de J.Mathorez'in yazdığı gibi Ermeniler dostluklarını Fransa için savaşarak ödemişlerdir.' demektedir

[Bedrossian,1992:s.45]

Farklılıklara bakıldığında her iki hareketin birbirine benzemediği görülecektir. Birisinin kaynağı Anti-semitizm denilen Hıristiyan kültürün ürettiği Yahudi düşmanlığı neticesinde buldukları toplumun içinde var olduklarından dolayı yok edilmişlerdir. Diğer hareket toprak talebi üzerine kurulu bağımsızlık hareketinin silahlı örgütlenme ve düşmanla işbirliğine varan hareketini önüne geçmek için yer değiştirme özelliği taşımaktadır.

Yahudilerin yok edilmesi için toplama kampları, çalışma kampları, gaz odaları gibi hazırlık aşamaları ile sistemli bir hareket vardır. Kaldı ki tüm bu olan olayların olabilmesi için 1933 yılında iktidara gelen Nazi partisinin propagandalarla Alman kamuoyunu ikna etme faaliyetleri unutulmamalıdır. Alman halkı buna propagandalarla zaten var olan(anti-semitizm) uyarılmış ve uyandırılmıştır. Savaşın içerisinde de soykırım eylemi gerçekleştirilmiştir.

1909 yılında Hıristiyan unsurlarla birlikte Ermenilerinde askere alındığı, Cephe komutanı Enver Paşa Ermenilerin düşmanla işbirliği ve koordineli isyan hareketlerine bakarak Talat Paşa'dan durum hakkında fikir sorması bu hareketin(tehcir) planlı olmadığı, hatta şartların zorlaması ile birden gerçekleştirildiğinin en önemli kanıtı ve özelliğidir. İlk tehcirin cephe hattı ve gerisinde uygulandığı, diğer bölgelerdeki Ermeni faaliyetlerinin faaliyetleri doğrultusunda tehcir genişletilmiştir. Protestan ve Katolik Ermenilerin tehcir edilmedikleri düşünülürse, Yahudilerin soykırımı ile Ermeni tehcirinin benzeyen hiçbir tarafı yoktur.

Ermenilerde mağdur olmuşluk durumundan istifade etmek için Yahudilerin dünya kamuoyunda oluşturdukları havadan istifade etmek için 1915 tehcirini soykırım olarak dünyaya tanıtmak amacıyla var güçleri ile kampanya yürütmektedirler. Soykırım ile Ermeniler kendilerini yeniden üreterek kimliklerini açığa çıkarmışlardır[Köni, turkinfo.de]10

---

<sup>10</sup> Hasan Köni'nin 'Ermeni Meselesi ve Türkiye'nin uluslar arası konumu' konferansından [http://www.turkinfo.de/turkcehaber/2001\\_0395.htm](http://www.turkinfo.de/turkcehaber/2001_0395.htm) 'Aslında bu soykırım işi bir kimlik sorunu. (Komiyla ilgili bir anı.) Kanada'da verdiğim bir konferansta, söylediğim

Her milletin kendine özgü özellikleri vardır. Bu özelliklerinden en önemlisi koruyuculuk ve zayıfın yanında yer alma özelliğidir. Görüşmelerde Ermenilerin kabul ettiği bu gerçek; 'Komşularımız bize yardım etti, bazılarımızı korudu ve sakladılar' gibi ifadelerle bugün rastlanılmakta ve kabul edilmektedir. Türkçe'yi bir dil olarak kullanmaları(ki; bu durum Ermenistan'da bulunan bazı Ermeniler için de geçerlidir[Karpat, s.5].), buldukları mahallerde Türklerle komşuluk yapmaları, göstermektedir ki Ermeniler'e Türklerin soykırım yapmaları mümkün gözükmemektedir. Ermeniler'le Türklerin birliktelikleri yaklaşık bin yılı bulmuş ancak içlerinde barındırdıkları Ermeni kimliğine dokunmamıştır. Türklerle birlikte geçen yıllarda dil, din ve milliyet özelliklerini koruyan Ermenilerin, bunca yıldan sonra sonuçları acı olan ama kendilerinin netice verdikleri ayrılık sonrası, kendilerine oyun oynayan Batı dünyasının içerisinde asimile olmaya başlamaları, asimile olmamak için soykırım iddiaları ile kendilerini kurtarma yoluna girmiş olmalarıdır.

Şer'i hükümlere rağmen Anadolu'da ihtiyaca binaen kilise açılmasına, en eski din mezhebi Süryanilik ve ateşe tapan Yezidiliğin yaşamasına, izin verilmiştir. Unutulmalıdır ki; Ermeniler aynı dinin farklı mezhebinden oldukları için Bizanslılardan ve eski dinlerini bırakıp Hıristiyan olduklarından dolayı İranlılardan zulüm görmüş, Türk adaleti ile karşılaşınca Türk adet ve geleneklerini benimsemişti. Baskı görülen yerde göç ederek kimliğini koruma yollarına giren Ermeni Kimliğinin, Türk kültürünü benimsemesi uyumluluğun ve Ermeniler'e gösterilen özgürlük ve hoş görünün işaretidir.

İstanbul'da, İşgal kuvvetleri savaş suçlusunu olarak topladıkları Osmanlı üst düzey yöneticileri ve aydınlarını tutuklayarak Malta adasına sürgün etmiş, ama bunları

---

*herşeye neden itiraz ettiğini sorduğum bir bayan, kendisinin Ermeni olduğunu, dedesini Türklerin kestiğini, Ermenice ya da Türkçe bilmediğini, tarihçi de olmadığını söyledi. Konferans sonrası konuştuğumda samimi olarak bana şunu söyledi: "Bu bir kimlik sorunu. Ben gördüğünüz gibi Amerkalı'ya benziyorum. Bu toplum içinde ben kayboldum. Bu genosid tezini ileri sürdükten sonra ise varım (Katliama uğradım ki Ermeni'yim, düşünüyorum ki varım gibi bir şey.) Bu benim varlığımı kanıtlıyor. Bu varlığım kanıtlandıktan sonra bana burs verdiler. Saygınlığım var. Buranın basını bizi dinler hale geldi" dedi. Hakikaten sözde soykırımı iş alanı yaratmış. Bu iş 75-80 milyon dolarlık bir endüstri. (Eğer bugün soykırımını kabul etsek en aşağı 20 bin Ermeni işsiz kalacak.) Kitaplar yazıyorlar, toplantılar yapıyorlar, para aktarıyorlar ve heykeller dikiyorlar. Amerika'daki moda olan kimlik konusu.'*



yargılayacak malzeme ve kanıt bulamadığından serbest bırakmak zorunda kalmışlardır [Tacar, eraren.org][Şimşir, 1985].

Ermeniler için II.Dünya savaşı bir dönüm noktası olmuştur. Yahudilerin soykırımı(The Holocaust) tabi tutulmaları, yok edilmeleri karşısında elde ettikleri tazminat Ermenileri harekete geçirmiştir. İnsan hakları çerçevesinde yeni bir ideolojik ve psikolojik atmosfer ortaya çıkmıştır[Göka, eraren.org]. Ermeniler, Hitler'e atfettikleri bazı sözler bile icat edilmiştir. Bu iddianın temelini Hitler'in Ermeni soykırımını Osmanlı 1915 Ermeni tehcirinden esinlendiğini bile iddia etmişlerdir. Bütün bu iddialar Ermeni iddialarını Yahudilerle birleştirme gayretlerinin ürünü olarak ortaya çıkmaktadır [a.g.m.]. Ermeni milliyetçilerin uzun vadede, önce "tazminat" koparmayı arkasından Doğu Anadolu'yu kendi topraklarına katmayı planlamadıklarını kim söyleyebilir?[McCarthy, did-dpa.org]

Bütün bu iddiaların tutarsızlığı şu noktalarda birleşmektedir. Ermeniler silahlı olarak isyan etmişler ve açık bir şekilde düşmanla işbirliği yapmışlardır. Yahudiler'de ne silahlı direniş ne de düşmanla işbirliği söz konusudur. Yahudiler yok edilme amaçlı olarak ölüm kamplarında toplanmışlardır. Ermeniler ise iskana tabi tutulmuşlardır. İskan yerlerine ulaşma amaçlı olarak tehcir gerçekleşmiştir. Zamanın şartları gereği hükümetin de kabul ettiği kontrolsüzlükten kaynaklanan yollarda meydana gelen eşkiya ve intikam amaçlı komşu kabilelerin saldırıları, salgı hastalıklardan ölen insanlar vardır.

Görüşmelerde Agop(H) beyin dediği gibi; 'koparılmaya çalışılan tazminat paraları yine Batılıların cebine, bankalarına gidecek. Öyleyse bunu iyi düşünmek lazım.' Başa gelenlerden en fazla zarar gören halkın aydın görüşlülüğü, gerçeği görmede önde gözüken liderleri geçerek geride bıraktığı bir gerçektir.

Özellikler Lübnan ve Suriye'den göç eden Ermenilerde yoğun bir Türk karşıtlığı propagandası yapılmıştır. Birinci Dünya savaşı ile ilgili olarak geliştirdikleri Türk karşıtı hikayelerde, Türk düşmanlığını bu aileler arasında canlı tutmuştur. Göçle gidilen ülkelere bu duygu taşınmıştır[Laçiner, 2001:s.160-161].

Ermenilerin buldukları ülkelerin göçmen vatandaşı oldular. Ermeni Kimliğinin esasını dini olgular sınırlarını oluştururken koruma alanlarını da meydana getiriyordu. Hıristiyan ülkelerin içerisinde olmaları bu koruyucu kalkanı ortadan kaldırdı. Neticede Ermenilerin 3. kuşaktan itibaren 'beyaz soykırım', asimilasyon tehdidine maruz kaldılar. Diaspora bu tehditten kaçınabilmek için soykırıma odaklandı. Üretilen bu tarih Ermenileri canlı tutmaya yönelikti[Taşdelen, 2002:s.688].

Ermeniler için Diaspora'da bulunmak cazip değildir. Hiç birisi kendisini Fransa'ya ait hissetmiyor. Yönlerini geldikleri Türkiye'ye de dönemiyorlar. Bu suç adeta günah sayılmış. İlklerin vatan hasreti ile buldukları çaresizlik ve acı durumun sorumlusu tuttıkları Türkleri suçluyorlar. En çok ve en masum söylenen neden buradayız? Sorusu ile durumları açıklamak ve çıkış yolu bulmak istiyorlar.

J.C.K.; Diaspora'nın; Diaspora Kimliğini oluşturan psikolojik dinamiklerin başında gelen soykırım algılamasını; Ermenistan'ın bağımsızlığından beri Diaspora özerkliğini kazandı. Eskisinden daha fazla evvelden soğuk savaş problemiyle hükümlüydü, bugün ise Diaspora çok iyi yapılı bir sürü dernekleri olan donatımı ve politiği ile daha sağlam, Psikolojik düşünceleri özerk, eskisinden daha güçlü bu soykırım problemiyle ve kendisi bu soykırımın tanınmasında uzmanlaşıyor.' şeklinde anlatıyor.[P-J.C.K.]

Paris ve Halep görüşmelerinde 1915 hakkında düşünceleriniz, hisleriniz nelerdir? sorgusundan kimliği en çok etkileyen hatta tarihleri donduran soykırımın düşüncesini çerçevesini çizmeye, bir Ermeni için neyin neden önemli olduğunu öğrenmeye çalışıldı. Kısaca seçilenler;

'Sevkiyatın burada bulunan bizler için önemi çok büyük. Burada olmamızın sizlere bir şeyler anlatması lazım. Burada herkes için büyük bir mesele, bunun çözülünceye kadar da bunun takipçisi olacağız. Bu insanlar boşu boşuna ölüp gitmiş olmamalı. Neden Türkiye bunu görmüyor veya görmezden geliyor.Tarihte bunlar olmuş, bizler niye buradayız. Bunları görmezden gelerek ne elde etmiş olacak. Tüm dünya bunu kabul etti. Bir siz kabul etmediniz \* burada tansiyon yükseliyor taraf olmanın, karışıklığın hedefi oluyorsunuz. Sonra benim bulunma nedenim misafir oluşum aklına gelip benden özür mahiyetinde, tabii ki sen yapmadın hatta bir çok Türk halkı komşularını korudu. Bizim meselemiz devletle, devletin bunu tanınması lazım.Değilse bu insanların

bizlerin acısı bitmez. '( H-Levon)

'Çok önemli. Bir hesabımız var, düşmanlığımız bir gerçek. Türkiye bunları kabul etsin sonra hesaplaşırız. Tarihle oynama olmaz. Bu meselenin önemi büyük bizim için. Babamın adı Artin Barsumyan. Hep Türkiye'de kalmışlar. Akrabalarımızdan sevkıyatta 18 gidenden 1'si geri gelmiş. Soykırım, sadece insan kırımını olmamış lisan kırımını da olmuş. Anlatırlar büyüklerimiz Antep'te Ermenice konuşanın dilini kesmişler.

2 bağ, 2'de evimiz kalmış. Bir zaman abim Antep'e gitmişti. Bir adam bağından üzüm ikram etmiş, beklide sizin bağınızdan yiyin demiş. İyi bir adamdı bu zat öldü 450 Dolar alacağım vardı. Bak hakkımı helal ediyorum. Adam diyor ki belki de sizin bağın üzümü. Oradaki yaşayanlar kimin malı kimin biliyorlar. Bir adamı kökünden kesersen ne olur. Bu meselede kan gütmüyoruz. Şimdi düşmanız ve komşuyuz. Düşmanlık gider ama komşuluk gitmez. Onun için yarın dost olabiliriz. Aramızda hak var, o hakkımızı verirsiniz tekrar her şey düzelir. Ölenler öldü geri gelmez ama hakkımız duruyor, adalet istiyoruz. Birbirimizle yaşamaya mecburuz. Ben niye emeğimi buraya döküyorum, ha orada dökseydim ya. Ermeniler usta sanatçı insanlar. Dökmecilik, kuyumculuk, kazancılık, bakırcılık buralara biz getirdik. Daha düne kadar makinelerini tamir için Antep'ten buraya getirilirdi oralarda usta kalmadığı için.' (H-R. ve A. Barsumyan Kardeşler)

'O vakiti unutmuyoruz. 24 nisan bizim için önemli. O vakit cebime 100 lira girse yine de o işi yapmam. Evde kalırım Dedemin bacıları, kardaşı, babası, anası orada ölmüşler. Çok önemli. O gün kiliseye giderim. Onları anmak için mumlar yakarım. O gün evde televizyon bile açılmaz. Sadece yakınlar ziyaret edilir.'(H-Hoseep)

'Vurdular, kestiler, 1928 doğumluyum, görmedik ama duyduk. Bizim babalarımız şahit öksüz kaldılar, buraya çocuk geldiler. Dedem Kahtalı, devlette büyük rütbeli birisi idi, mahkemede müstentik.

Kimler kaldı, etrafımızda ne vardı da, Babaannesini kestiler, kardeşi güneş altında ölmüş.

Büyükler oturmalı, aydınlatmalı. Bu sevkıyatı ve kesimi inkar etmesinler.

“Verme malın veresiye

akar gider kara suya

Baş kırılır göz çıkar

Sulh ederler yarısıya”

Yani kalan mallarımızın hepsini alamaz isek de, yarısını alsak cüz olsa birbirine yakışır. Olmuş bir şey, gitmiştir. Birbirimizi tanımak daha iyi olmaz mı? Ermeniler daima sizleri hatırlıyorlar. Bu mesele çözülsün Türkler ile Ermeniler gardaş gibi olurlar. Çünkü 850 sene beraber yaşamışlar. Yaşamışlar ki; halan konuşuyorlar’ (H-Kevork).

‘Çok önemli. Vatanlarının dışına kondu hepsi. Maddiyen iyi olsa oraya gitmeyi icap eder. İttihat ve Terakki esas teşkil eden Siyonizm idi. Hepsinin amacı Siyonist devlet kurmak<sup>11</sup> ve Türkiye’yi, geri bırakmaktı. Türkiye bu hadise ile 50 yıl geri kaldı.

---

<sup>11</sup> A-)Yahudiler ve Ermeniler tarih boyunca çok sık karşılaşmamış olmalarına karşın karşılaştıkları dönemlerde pek de iyi ilişkiler kuramadıkları anlaşılır. Bunda en önemli nedenin Ermeni dinî inancında Yahudilere karşı oluşan hoşgörüsüzlük olduğu söylenebilir. Osmanlı dönemi Yahudi karşıtı binlerce örnekle doludur. Birçok Yahudi, Ermeni ve Yunan entrikaları sonucunda ölmüş ya da tüm servetini kaybetmiştir. Düşmanlık düşmanlığı doğurmuş ve Ermeni-Yunan işbirliği karşısında Osmanlı Yahudileri Türk ve diğer Müslüman tebaaya daha çok yaklaşmışlardır. Bunun sonucu olarak Ermeniler, Yahudileri “Türklerin işbirlikçisi” olmakla suçlamışlar, hatta bazı aşırı Ermeniler İttihat ve Terakki yönetimini Ermeniler’e karşı yönlendirenlerin Yahudiler ve Masonlar olduğunu dahi iddia edebilmişlerdir. [3] Bu iddiaları ciddiye almak mümkün değilse de iki toplum arasındaki sürtüşmeyi göstermesi açısından ilginçtir. İsrail’in Ermeni İddialarına Yaklaşımı ve Ermeni Sorununa Etkileri [Sedat Şenol Kantarcı, Ararat Sanatsal Ermeni Propogandası [www.eraren.org/turkce/makaleler](http://www.eraren.org/turkce/makaleler) ]

B-)İttihatçılar ve Osmanlı Yahudi Cemaati

İngiliz Dışişleri Bakanlığı belgelerinden, The Times’ın (Londra) İstanbul muhabirinin haberlerinden ya da Osmanlı başkentinin tutucu gazetelerinden 1908 devrimini araştıran bir kişi, Yahudilerin İT Cemiyeti hareketinde oynadıkları önemli rol karşısında şaşkınlığa düşebilir. Bütün bu kaynaklar, hareketin gerçek karakterini yanlış anlamışlar ve onu, Yahudilerin kendi amaçları için kullandıkları >bir Yahudi-Mason komplosu olarak değerlendirmişlerdir. İngiliz sefiri «Yahudi İttihat ve Terakki Cemiyeti»nden ve »İttihat ve Terakki Cemiyeti’ni temsil eden çıkarıcı düzmece masonlar ile Yahudilerin birliğinden gözetmektedir. Enformasyonun, önemli bir kısmını İngiliz sefaret kaynaklarından edinmiş olması muhtemel olan, The Times muhabiri Philip Graves de aynı teraneyi tutturmuştur. Bazıları Rumlara ait olan yerli tutucu gazeteler ise, İttihatçı politikaların sorumluluğunu Yahudilere ve Selanik’in sahte Yahudilerine (dönmelere) yüklemekte, böylece İttihatçı politikaların Müslüman cemaatine zararlı olmasının kaçınılmaz olduğunu ima etmektedirler.

İttihat ve Terakki Cemiyetininin Yahudilerle bağlantısını —bu hiç bir zaman uluslar arası bir nitelik kazanmamış olmakla birlikte— görenler tümüyle- de yanılmıyorlardı. Ancak, İT Cemiyeti’ni Yahudi emelleri ve çıkarları için bir cephe ve Türkleri de yalnızca bu emellerin araçtan gibi yorumlamaları doğru değildi, Osmanlı Yahudileri 1908 öncesinde ve sonrasında, ittihatçı hareket içinde gerçekten önemli bir rol oynadılar ama hiç bir zaman, hareketi kendi amaçları doğrultusunda kullanabilen bir güç olmadılar

Büyükler oturmalı, aydınlatmalı. Bu sevkıyatı ve kesimi inkar etmesinler.

“Verme malın veresiye

akar gider kara suya

Baş kırılır göz çıkar

Sulh ederler yarısıya”

Yani kalan mallarımızın hepsini alamaz isek de, yarısını alsak cüz olsa birbirine yakışır. Olmuş bir şey, gitmiştir. Birbirimizi tanımak daha iyi olmaz mı? Ermeniler daima sizleri hatırlıyorlar. Bu mesele çözülsün Türkler ile Ermeniler gardaş gibi olurlar. Çünkü 850 sene beraber yaşamışlar. Yaşamışlar ki, halan konuşuyorlar’ (H-Kevork).

‘Çok önemli. Vatanlarının dışına kondu hepsi. Maddiyen iyi olsa oraya gitmeyi icap eder. İttihat ve Terakki esas teşkil eden Siyonizm idi. Hepsinin amacı Siyonist devlet kurmak<sup>11</sup> ve Türkiye’yi, geri bırakmaktı. Türkiye bu hadise ile 50 yıl geri kaldı.

---

<sup>11</sup> A-)Yahudiler ve Ermeniler tarih boyunca çok sık karşılaşmamış olmalarına karşın karşılaştıkları dönemlerde pek de iyi ilişkiler kuramadıkları anlaşılır. Bunda en önemli nedenin Ermeni dinî inancında Yahudilere karşı oluşan hoşgörüsüzlük olduğu söylenebilir. Osmanlı dönemi Yahudi karşıtı binlerce örnekle doludur. Birçok Yahudi, Ermeni ve Yunan entrikaları sonucunda ölmüş ya da tüm servetini kaybetmiştir. Düşmanlık düşmanlığı doğurmuş ve Ermeni-Yunan işbirliği karşısında Osmanlı Yahudileri Türk ve diğer Müslüman tebaaya daha çok yaklaşmışlardır. Bunun sonucu olarak Ermeniler, Yahudileri “Türklerin işbirlikçisi” olmakla suçlamışlar, hatta bazı aşırı Ermeniler İttihat ve Terakki yönetimini Ermeniler’e karşı yönlendirenlerin Yahudiler ve Masonlar olduğunu dahi iddia edebilmişlerdir. [3] Bu iddiaları ciddiye almak mümkün değilse de iki toplum arasındaki sürtüşmeyi göstermesi açısından ilginçtir. İsrail’in Ermeni İddialarına Yaklaşımı ve Ermeni Sorununa Etkileri [Sedat Şenol Kantarcı, Ararat Sanatsal Ermeni Propogandası [www.eraren.org/turkce/makaleler](http://www.eraren.org/turkce/makaleler) ]

B-)İttihatçılar ve Osmanlı Yahudi Cemaati

İngiliz Dışişleri Bakanlığı belgelerinden, The Times’ın (Londra) İstanbul muhabirinin haberlerinden ya da Osmanlı başkentinin tutucu gazetelerinden 1908 devrimini araştıran bir kişi, Yahudilerin İT Cemiyeti hareketinde oynadıkları önemli rol karşısında şaşkınlığa düşebilir. Bütün bu kaynaklar, hareketin gerçek karakterini yanlış anlamışlar ve onu, Yahudilerin kendi amaçları için kullandıkları >bir Yahudi-Mason komplosu olarak değerlendirmişlerdir. İngiliz sefiri «Yahudi İttihat ve Terakki Cemiyeti»nden ve »İttihat ve Terakki Cemiyeti’ni temsil eden çıkarıcı düzmece masonlar ile Yahudilerin birliğinden gözetmektedir. Enformasyonun, önemli bir kısmını İngiliz sefaret kaynaklarından edinmiş olması muhtemel olan. The Times muhabiri Philip Graves de aynı teraneyi tutturmuştur. Bazıları Rumlara ait olan yerli tutucu gazeteler ise, İttihatçı politikaların sorumluluğunu Yahudilere ve Selanik’in sahte Yahudilerine (dönmelere) yüklemekte, böylece İttihatçı politikaların Müslüman cemaatine zararlı olmasının kaçınılmaz olduğunu ima etmektedirler.

İttihat ve Terakki Cemiyetinin Yahudilerle 'bağlantısını —bu hiç bir zaman uluslar arası bir nitelik kazanmamış olmakla birlikte— görenler tümüyle- de yanılmıyorlardı. Ancak, İT Cemiyeti’ni Yahudi emelleri ve çıkarları için bir cephe ve Türkleri de yalnızca bu emellerin araçtan gibi yorumlamaları doğru değildi, Osmanlı Yahudileri 1908 öncesinde ve sonrasında, ittihatçı hareket içinde gerçekten önemli bir rol oynadılar ama hiç bir zaman, hareketi kendi amaçları doğrultusunda kullanabilen bir güç olmadılar

Ermeniler Türkiye’de iken demir, bakır vardı. Topraktan çıkartıp işlerlerdi. Bütün bunlar geri kaldı. Esnaf bütün Ermeni idi. 25 yıla kadar makine kırılınca tamiri için buraya getirilirdi. Daha yeni yeni gelmiyorlar. Türkiye’nin geri kalmasını Yahudiler geri kalmasını istediler.

Bu meselede ahalinin suçu yoktu. Ne yapıldı ise ahalinin üstüne; Kürt ve Çerkezlere sizlere beleş avrat, beleş toprak var deyip ahalinin üstüne sürdüler. Bu zulümden ahaliyi Türk komşuları sakladılar.

Almanlar bile barıştılar. Niye biz düşman kalmalıyız. Ama ecnebler bırakmazlar. Azerbaycan meselesi çıkarttılar.Ecnebler yaptırdılar.850 yıl yaşadık, dostça, Ecnebler bizim akıllı büyükleri ayağa kaldırdılar sonra yüzün koyu bıraktılar. Türkiye’ye darbe gelirse yine ecnebiden gelir. Bu bilinmelidir ki; ben seviniyorum Türkiye’nin kendi kendine bir şeyler yapır.’[H-Sahak]

Aynı görüşmelerde Türkler hakkında ne düşünüyorsunuz? Sorusunu yönelttik. Kırgınlık vardı. Ancak Anadolu’da paylaşılan değerlerin, güzel günlerde üretilenlerin hatırası vardı;

“Türk insanı hakkında ne hissediyorsunuz?”

‘Bunu Türk insanı yapmadı, hatta yapılanlarda Ermenileri Türklerden komşularından koruyanlar oldu. Meclisten devlet adamlığından istifa edenlerin olduğunu biliyoruz. Bu meselede Türk halkını taraf görmüyoruz .Ama Türk devleti bunu tanımalı bizim acımızı dindirmeli.Türklerle tekrara kaynaşabiliriz.Hem bu düşmanlık kime yarıyor.Bugün burada dünyanın diğer ülkelerine dağılmış üreten insanlar ne diye oralara hizmet etsindi ki yazık değil mi?’ ( H-Levon)

‘Çocuk yeni doğmuş ne bilsin Türkü, Ermeni’yi dostu düşmanı.Burada herkes Türk televizyonlarını izlerler.Yanlışı öğretirler, Ermenileri düşman öğretirler, O’da Türkü

---

Feroz Ahmad , *‘İttihatçılıktan Kemalizme’*, çev. ; Fatmagül Berktaş. Kaynak yayımları , İstanbul Kasım 1985, s.165



düşman beller.Eski Protik (politika) yanlış, şimdi ki protik dost belletir geç kalındı, ama olsun devam edilmeli. Düşman gösteriliyor, düşman belleniyor, dost gösterilirse dost olunur'.(H-Agop)

'Bu iş olmuş birmiş. Tarihi çok bilmiyorum. Acaba Ecnebi mi demiş bunları dışarı at. Bak gömleğimi Türkiye'den giyiniyorum. Türkiye'den bir iş gelsin yaparım. 24 nisan ise biraz evvel sormuştun bu ölenleri anmak için.

Sabah kiliseye gider, hepsine mumlar yakar, burada ölenlerin kabirlerini ziyaret eder eve giderim. O gün televizyon açılmaz. Öğleden sonra vatan kasetleri Ermeni lisanından ö günleri anlatan, türküleri dinlerim.

Bir arkadaşım var seni onunla tanıştıracam. Biraz sıkı kafadır. O bize geleceği zaman televizyon kanallarını değiştiririm. Anneme o gelmede önce telefon açarım ama anlamaz ki annem hemen gelir değiştiririm. Gelir kontrol eder ve tamam der. Her kes bir değil fanatik sıkı olanlarda var.(H-hoseep)

Türklerle ilgili herhangi bir meselemiz yok. Bütün suç hükümetin. Bunların içinde de Yahudiler ve dönmeler vardı bunu onlar yaptı. Sevkıyat esnasın bazı Ermenilerin kurtulmalarını komşuları sağladı. Sevmeselerdi bu yardımı yapmazlardı'.(H-Kevork)

'Biz Türklerin faydasını gördük zararını görmedik. Sizin suyunuzu, Fırat'ın suyunu içiyoruz.İnsan insandır. Türkler 24 nisanı tanısın iyi olur. O zaman alaka artar gelip gitmeler olur...Sizin dilinizi halen kullanıyoruz. Kalkınca ya Allah deyirik. Allah hepimizin Allahı. Şeytan İngiliz, Fransız, Amerika onun başı siyonist yahudi.

Adam dünyaya gelmiş insan gibi yaşamak için. İçine düşmanlık girerse o başka. Avrupa'ya bak o kadar millet yavaş yavaş birleşiyor.

En önemli şey insanlıktır.Onu tutmak için kültür lazım, onun için okumak, Kültürün içinde fark yoktur o bizi birleştirebilir...'[H-Sahak]

'Kendimden farklı görmüyorum. Türklerin arasında yaşıyorum. Müşterilerimin çoğu Türklerden. Yaşlanmadan da buradan gitmeyi düşünmüyorum. Tatile geçen yıl İspanya'ya gitmiştik. Şimdiden bakıyorum çocuklar anneleri aracılığı ile Türkiye'ye

gitmek için bana aracı ediyorlar. Bizim bir sorunumuz yok. Ancak bu meselelerin çözülmesini de şart görüyorum. Benim gibi bir çok Ermeni bu durumdan hoşnutsuz. İnsanları aydınlatılmaları gerekiyor'. [P- S.T.]

Soykırımı; varlıklarını içerisinden çıkamadıkları labirentte hayatiyetlerini devam ettirmek için sarıldıkları bir dal olarak görüyorlar.

Soykırım iddialarının çok yönlü olarak ele alınması sosyal bilimlerin doğası gereğidir. Sosyal olayların birden fazla nedeninin olması ve meydana gelirken sonsuz denilecek denklemlerin rol oynaması sonu kestirilemeyen, beklenilmeyen sonuçlar verebilmektedir. Kontrolümüzde zannettiğimiz bir çok şeyin aslında bu denklemlerin içerisinde değiştiğini görebilmekteyiz.

Soykırım hadisesinin tarihi derinliklerde araştırılarak neticede Türkiye'ye ve Türklere atfedilen çirkin iddiaların reddini gerektirecek belgelerle ispatlansa bile bunu olayların olduğu gibi değil de görülmek istendiği şekilde, hem de suçlanarak geri dönerse ki böyle olmaktadır, şaşırılmamalıdır. Sorunun cevaplarını doğru yerde aramak gerekir. Soykırımı verilecek en inandırıcı cevaplar bile Ermenilerin diaspora, gerçeğini değiştirmeyecektir [ben neden buradayım?, ben de ne olur Sivas'ta ölseydim de mezarım Sivas'ta olsaydı(Artin Mosesxian)]. Sorunun temelleri; tarihi arenada cereyan etmiş olsa da, uluslar arası siyasi güç odaklarının çıkarları için kullandıkları bir kart ve kimlik sorunudur.

Ermenilerin hayatında bu yüzyıla ait iki büyük göç dalgası yaşanmıştır. Bunlardan birincisi iki şekilde gerçekleşmiştir. Birinci göçün ilk ayağı tehcir kabul edilebilir. İkinci ayağı ise 1921 sonrasıdır. Anadolu'dan kopuş bu süreçle yaşanmıştır. 1921 sonrası Anadolu'da Milli Türk hareketinin başarılı olmasından dolayı Ermeni Devleti'nin kurulamayacağı anlaşılmıştır. Kendilerine devlet kurma vaadinde bulunan işgalci devletler bir bir Anadolu'yu terk etmişlerdir. Anadolu'da bulunan işgalcilerin işgallerini sona erdirerek Anadolu'yu terk etmesiyle, işgalcilerle işbirliği yaptıklarından dolayı Ermeniler de işgalcilerle birlikte Anadolu'yu terk etmişlerdir. Bu dönemi yaşayan Ermeniler Osmanlı kimliğini taşıyorlardı. Yaşanan acı olaylara rağmen Türklere karşı kin ve nefret duydukları söylenemez. Nereye gitmiş olurlarsa olsunlar ait oldukları coğrafyanın kimlik özelliklerini yaşatmaya devam ettiler. Belki

hasretle, bu hasretin acılarıyla. Ama burada ne nefretten ne de düşmanlıktan söz edemeyiz. Bu Ermenilerin bir Türk gibi yaşadıkları ve gelenekleri sürdürdüklerini, dil olarak Türkçe'yi konuştuklarını, yemek olarak aynı damak zevkini sürdürdüklerini söyleyebiliriz. R.H.A. ile yapılan bu görüşmede ve diğer görüşmelerde bunların açık izlerini bulabiliriz. Argo kullanırken, Beşiktaş maçlarını konservatuar çalışmalarına gizli gizli taşırken, gözlemlenen ve halen kahvehanelerde İstanbul'daki kahvehanelerden farksız kağıt oynarken, Market değil Türkçe bakkallarında hala aynı sıcak müşteri ilişkisini devam ettirirken, Alexian Ali İhsan olarak telaffuz ediliyor, akşamları 'Digi Türk' kanalından(o tarihlerde lig maçlarını bu özel şifreli kanal veriyordu) izliyorlar. Paris için genelleştirebileceğimiz her Ermeni esnafın işyerinde (Avrupa'nın ve Türklerin yoğun olduğu şehirlerde genel dağıtım ağına sahip ulusal Türk gazetesi) Hürriyet Gazetesi bulunmaktadır.

Bir kimlik sorunu olarak soykırım iddiaları ve Türk karşıtlığının nedenlerini araştırılacak olursa; bunlardan birincisinin soğuk savaş yıllarında oynanan politik oyunların rolünün azımsanmayacak kadar büyük olduğu görülür.

Birincisi, 'Türk ve Türkiye karşıtlığını artık burada siz bulamazsınız. Zamanın burada oynadığı çok büyük bir şey var. Kuşaktan kuşağa ister istemez bu karşıtlığın dozu kırıılır. İkinci etken, Türk ve Türkiye karşıtlığını dinamitleyen en büyük etken soğuk savaştır. Soğuk savaş döneminde Sovyetler Birliği ve ABD'nin birbirlerini yemeleri Ermeniler ve daha bir çok üniteler kullanıldı. Üçüncü etken: Küreselleşmenin başlaması. İster istemez bu üç etken Türk ve Türkiye karşıtlığının epey hafiflemesine neden oldu'[P-R.H.A.]

Bu kadar benzeşmenin olduğu bir ortamdan nasıl oluyor da kin ve nefrete dayalı iddiaların beslenerek doğduğudur. Zira yaşatılan kültürel benzerliklere rağmen ikinci ve üçüncü nesil Ermeniler Türkiye'yi görmemiş ve Türklerle karşılaşmamışlardır. Bunun nedenlerinin ip uçları J.C.K.'la yapılan görüşmede kendini göstermektedir. Zira neden 1960'lara kadar bir sorun olmadı da birden 1960 sonrası olaylar gelişti? İşte bu sorunun kilit cevabında, içerisinde kendini göstermiştir. Olaylar Tehcirin 50.yıl dönümünde Erivan'da yapılan gösterilerin tüm diasporaya sıçraması idi. JCK'nın kendisi de 68 kuşağındandır. O yılların özelliği Sosyalist hareketlerin bütün dünyayı

etkisi altına aldığı yıllardır. Sovyetlerin II. Dünya savaşı sonrasında Türkiye'den toprak talepleri dikkati çekmektedir. Soğuk savaş diye nitelenen, birinin başını Sovyetlerin çektiği çift kutuplu bir dünyaya doğru gidilmektedir. Sovyetlerin Çarlık döneminde olduğu gibi Akdeniz'e inmesine engel teşkil etmektedir. Türkiye'yi yıpratmak için kuruluşundan itibaren Marxist eğilimleri bilinen Hınçaklar bu işin organizesinde kullanılmıştır. Hınçaklar Sovyetlerin müttefiki konumuna denk gelen Suriye ve Lübnan'da faaliyetlerini Türkiye aleyhine yoğunlaştıracaktı. Türkiye'den talep edilen Ermeni toprakları Sovyet Ermenistan'ı için talep ediliyordu. İşte bu propaganda döneminin izleri halen devam etmektedir. Soğuk savaş döneminin politikaları neticesinde Ermeni Meselesi Sovyetler tarafından Batının müttefiki Türkiye'yi yıpratmak için kullanılmıştır. Aynı dönemlerde Kıbrıs sorunundan dolayı aynı kampta yer almıza rağmen Yunanistan'ın olaya destekleri bilinen bir gerçektir.

İkinci neden olarak; Ermenilerin ikinci dünya savaşından sonra Kafkaslar'dan Orta Doğu'dan, Sudan ve Hindistan'dan Batının şehirlerine ve Amerika'ya göç ettiği görülmektedir. Geçen zaman dilimi içerisinde buldukları farklı kültürel ortamlarda farklılaşmış ve bütünlük gösteremeyen Ermenilerin; organize olmuş yerleşik ve derinliğe sahip Batılı kültürler karşısında erime, asimile olmaya başlamalarıdır. Bu durum Ermeniler için tarihte yaşanan en dramatik olaylardan daha tehlikeli bir durum meydana getiriyordu. Buna ilk tepkiyi kilise verdi. Zira Ermeni kilisesi Ermeni cemaatsiz yapamazdı. Diğer din ve benzeri mezhepler gibi evrensel değildi. Gelenekselleşmiş Ermeniler'e özgü bir yapısı vardı ve cemaatini kaybetmesi kendi sonu olurdu. Bundan dolayı diasporanın toparlanması için ilk müdahalelerin kaynağı oldu. Bunu takip eden süreçte siyasi partiler harekete geçti. Bir etninin uluslaşabilmesi için gerekli olan şartlar vardır. Bunlardan en önemli üç özellik öne çıkmaktadır. Birincisi etrafında toplanılacak şanlı bir başarı, Anılacak ve paylaşılacak acı ve ortak hedef. Ermenilerin yakın geçmişlerinde bir başarıları yoktu, Motive edilecek ortak hedeften henüz yoksundular zira dağınmışlardı. Geriye acı kalıyordu. Bunun için savaşta bulunmamışlardı. Kaybedecekleri ülkeleri olmanıştı. 1918'te Taşnakların kurduğu Ermenistan devleti 1922'de Sovyetleştirilmişti ama bu ulusal bir hüznü dönüşecek bir deneyim değildi. Geriye kullanabilecekleri tehcir kaldı. Burada tekrar zikredilmesi gereken husus Ermenilerin yoğun olarak Anadolu'yu terk etmeleri savaşın bitmesi ile bozulan istikrarsız dönem ve 1921 sonrasıdır. Yerlerini terk etmenin verdiği acı, iç

savaş diyebileceğimiz boğazlaşmaya dönüşen Müslümanlarla Ermeniler arasındaki öldürmeler tehciye yansıtılarak bir ortak acı üretildi. farklı yerlerde Ortak bilincin hikayelerini, bir kez olmuş bir olayı her yerde sanki milyonlarca olmuş gibi dinleyebilirsiniz. Bu arada üretim merkezi kilise olduğu için kutsanma mitolojik unsurların da devreye girdiği görülecektir. Seçilmişlik duygusunu veren Hz.Nuh'un oğlu Yasef'in torunu Hayk'tan gelme özelliği verirken, ayrıcalıklı olma duygusunu kiliselerini ilk olması veriyordu. Zira Batı toplumları barbarlıkla Hıristiyanlığın üzerine giderken onlar topluca Hıristiyanlığa geçerek ilk olma ayrıcalığını kazanmışlardı. Bu onlarda diğerlerinin saygı duyacakları bir öncelikti. Kiliselerinin Apostolik(resuli) olması kiliselerine ayrı bir kutsallık kazandırıyor. Ağrı dağı'nın bir kült olarak sunulması bütün bu mitolojik özellikleri maddi bir varlığa yükleyerek millete hedef gösterilerek ethnic olmaktan uluslaşma bilinci hedefleniyordu. Bütün bu olguların taşıyıcısı ve hareket ettirici motor görevi ise Türk düşmanlığı olarak seçilmişti. Hayali düşman işi gerçekten tutmuştu. Ancak Ermeni Kimliğinin artık doğru düzgün bir raya oturtulması gerekir. Belki aciliyetten kimlik bunalımını atlatmak için kullanılan ortak idealin malzemesi olmak bir süre idare edebilir ama gerçekler ile yüzleşildiğinde yeni Ermeni kuşağı kaybedilmekle karşı karşıya kalabilir.

İki halkın tekrar bütünleşmesinden, bir araya gelmesinden, karşıtlıklardan beslenenleri korkutuyor. Tarihi geçmiş itibariyle incelediğimiz olayların bize söylediği suni olarak bu topraklar üzerinde planları olanlar Ermenileri Türklere karşı kullandılar ve hala bunu malzeme olarak kullanmaya devam edeceğe benziyorlar[Göncü, 2001:s25]. Taha Akyol'un İlber Ortaylı ile yaptığı görüşmede Ortaylı;'birbirine benzeyen iki halktan' bahsediyor. Fransa'da öğrenci veya iş için bulunmuş kişiler karşılaştıkları Ermenilerden aynı izlenimleri aktarıyorlar. Hüseyin Çelik'in görüşleri ile gözlemlenen Paris ve Halep gözlemleri arasında bir fark yok. Bakkal Gaspar'ın dükkanında Erol beyle yapılan ve saatleri aşan görüşmede konuşulanlar kahvehane konularının tarzından farksız gözüküyor. İşyerinden akşam evine dönerken uğradığı Gaspar'ın bakkalında anket dolduran pazarcı Ermeni de aynı özellikleri taşıyor. Türkiye'ye ait, ortak değerlerinin üretildiği ve izlerini taşıdığı bu insanlarla yeniden bütünleşmenin yolları aranmalıdır. Oluşturulan Türk düşmanlığına sessiz kalınmamalıdır. Sessiz kalmak düşmanlığa katkıda bulunmakla eş değer olduğu gibi Ermenileri Batılıların planlarının parçası haline getirecektir. Türk toplumu ile yüzlerce yıla dayanan

birlikteliğin ürünü olarak ortaya çıkan değerleri ve bu değerleri içlerinde barındıran Ermeniler, içerisinde buldukları kimlik bunalımından kurtaracak olan yine Türk kültürel birikimleridir. Soykırım mitinin kaynağı yabancılaşmanın ürettiği negatif yansıtma olarak kabul edilebilir. Bu tarz bir iletişim tarihi geçmişe yönelmek olarak algılanmalıdır. Kimliğin kendini koruma adına içerisine girdiği krizden kurtulmak için tarihle negatif yükleme yaparak yeniden üretim çabalarıdır.

Bir kültürün üretilmesi uzun yıllara dayanan birikimlere ve korunmuş sınırlara ihtiyaç duyar. Bunun için değişik ve güçlü aynı zamanda yabancı kültürlerin içerisinde dağınık yaşayan Ermenilerin kısa zamanda milli kültürel değerlerini üretemeyecek gibi gözüküyorlar. İçlerinde bulunulan bu durumdan kurtulmanın yolu tarihin içinde saklı hazır üretilmiş, deneyimlerin geçmiş hali hazırda diaspora tarafından kullanılan Türk kültürel değerlerinin kullanımı ve canlandırılmasıdır.





## 2. UYGULAMALI ARAŞTIRMA: Diaspora’da Ermeni Kimliği; Paris ve Halep Örnekleri

### Araştırmannın Konusu

#### Problem

Doğu Toplum yapısı içerisinde binlerce yıl Türklerle beraber yaşayan Ermenilerin; Birinci Dünya Savaşı’nın getirdiği yıkımla birlikte Diaspora’da Batı Toplum yapısı içerisinde karşılaşılan yapı farklılığı, meydana gelen problemler karşısında geliştirilen yeni kimlik olgusu ve Türk insanına yansıyan şeklidir.

İlk kuşakların beraberlerinde getirdikleri Osmanlı-Türk kimliği, farklı bir çevrede sosyalleşen yeni kuşakların kimliklerini karşılamaması bu problemin ortaya çıktığı alanı oluşturmuştur. Çok kültürlülüğün yaşanmadığı ve de asimile etmede ustalaşmış Batı kültürünün içerisinde Diaspora Ermenilerinin verdiği kimlik mücadelesi, kendilerinin içerisinde bulunma nedeni gördükleri, bir o kadarda kimliklerinin üretiminde negatif yükleme/ötekileştirmede kullandıkları Türk düşmanlığı kadar, Türk dili ve kültürüne duyulan ihtiyaç bir ikilemi ortaya çıkarmıştır.

Tezin konusunu oluşturan problem; coğrafyaya bağlı olarak kültürel kullanım alanı değişikliğinin getirdiği farklılaşma karşısında, yeni alan Diaspora’da kimliğin yeniden inşası probleminin ortaya çıkmasıdır.

Tez konusu; Tehcirin dolaylı nedeni olduğu Diaspora oluşumunun, Ermeni kimliğinde meydana getirdiği değişimdir.

Yıllar sonra birlikte yaşadıkları Türk toplumuna karşı geliştirdikleri reflekslerin sosyolojik nedenleri olarak görülen; Diaspora ile neticelenecek tarihi olayların başlangıcı olarak Tehcir, Tehcirin dolaylı nedeni olduğu Diaspora, farklı bir çevrede sosyalleşen Ermenilerin asimile olmakla karşı karşıya kaldıkları, Kimlik farklılaşmasına karşı geliştirdikleri Soykırım miti, bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Buldukları coğrafyanın etkisi ile Doğu Toplum özellikleri taşıyan Ermenilerin Batı Toplum yapısı içerisinde karşı karşıya kaldıkları en önemli sorunlardan birisi kimlik sorunu olmuştur. İlk Diasporayı oluşturan Ermenilerin, aile içinde ve de kültür adacıkları gettolarında üretilen ve aktarılan kültürel değerler ile bu özel alanı çevreleyen hakim kültür arasında bulunan farkların oluşturduğu gerilim, kültürel ve değerlerin çatışmasını, farklılaşmayı, yabancılaşmayı ve kimlik krizini gündeme getirmiştir. Farklı bir çevrede sosyalleşen ikinci ve onu takip eden kuşaklarda kimlik farklılaşması ve kimlik krizi görülmesi düşünülmüştür. Bunun aşılması için kimliğin en önemli unsuru özdeşleşme/aynileşme/benzer kılma'da, Diaspora'da Ermeniliğin inşasına yeniden girişilmiştir. Kimliğin sürekliliğini sağlayabilmek ve kendini koruyabilmek için; kimliğin negatif yönünü temsil eden ötekileştirmenin inşasında Soykırım Miti üretilerek kullanılmıştır. Soykırım Miti Ermenilerin Fransa ve diğer Diasporalarda bulunmalarının nedenselliğini(neden buradayız?) açıklarken aynı zamanda kimliği besleyen, varlığının sürekliliğini sağlayan güç kaynağı olarak ortaya çıkmıştır.

Araştırma; 'Diaspora'da Ermeni Kimliği'dir. Ermenilerin çoğunluğunun Diaspora'da bulunmasından dolayı; Ermeni Kimliğinin genel özelliğini Diaspora Kimliği oluşturmaktadır.

Araştırma konusunu oluşturan kavramlar; Diaspora, Ermeni ve Kimlik'tir. Konunun ele alındığı mekan, Paris ve Halep şehirleridir. Kimliğin tanımlayıcı özelliğinden dolayı genel bir Ermeni kimliğinden farklılaşan Diaspora vurgusu öne çıkmaktadır. Diasporaların buldukları ülke, kültür ve coğrafyaları ile ilişkileri göz önüne alındığında Türkiye'ye benzeyen yönleri ile Doğu toplum yapısını yansıtan ve bağımlı değişkeni oluşturan Halep, Batı toplum yapısını ve bağımsız değişkeni oluşturan Paris seçilmiştir.

Halep'te Ermeni Diasporası; Birinci Dünya savaşının sonucunda Osmanlı Devleti'nin bu toprakları kaybetmesi neticesinde oluşmuştur.

Paris Ermeni Diasporası; Birinci Dünya savaşını müteakip Adana, Maraş ve Hatay bölgesindeki Fransız askeri hareketlerinden etkilenen Ermenilerin Fransa'nın yoğunluklu Marsilya ve Paris'e göç etmeleri ile oluşmuştur. Marsilya tek katmanlı ilk gelen Ermenilerin oluşturduğu bir yapı iken, Paris Ermeni Diasporası; diasporanın

zenginleşerek beslendiği göçlerle değişik zaman ve ülkelerden gelen Ermenilerin oluşturduğu çok katmanlı bir yapıyı meydana gelmiştir.

Araştırmanın konusunun çerçevesini çizen ve daraltan genel bir Ermeni Kimliğinden ayrılarak Diasporik Kimliğe yönelmiştir. Tarihi geçmişten kaynaklanan Ermeni nüfus hareketliliği diasporik özellik kazanmıştır. Ancak bu kazanımlar genel bir Ermeni Kimliğinin oluşumunu hazırlarken, çalışmada; 1915 Tehcir'inin başlattığı diasporik hareketin şekillendirdiği kimlik farklılaşması göz önüne alınmıştır. Ele alınan konu, Ermeni ulusunun doğuşundan günümüze uzanan tarihi çizgide şekillenen Ermeni Kimliğinden farklı olarak diasporik kimliğe indirgenmiştir. Bunun içindir ki; çalışmada genel Ermeni Kimliğinin motifleri kullanılmamıştır. Kimlik olgusu, kimliği şekillendiren, belirleyiciliğinde ve üretilmesinde etkin olan kültür; kimlikle olan ilişkileri ele alınmış, müstakil Ermeni kültürü dışarıda bırakılmıştır. Bu sınırlayıcı hassasiyetler çalışmanın derinliğini sağlamaya yönelik alınan tedbirler çerçevesinde değerlendirilmiştir.

### **Araştırmanın Amacı**

Yapılan bu çalışma ile bir zamanlar yıllarca beraber yaşadıkları Türk toplumuna karşı refleks geliştiren Diaspora Ermenilerinin davranışlarının açıklanmasına sosyolojik katkıda bulunarak, neden bu şekilde davrandıklarının ortaya konulması ve sorunun temellerine inilmesi amaçlanmıştır.

Diaspora Ermeni Kimliğinin oluşumunda tehcirin rolü, soykırım düşüncesinin ne derece etkin olduğu, kimliğin; soykırım düşüncesinin, kıyıma uğramanın, etrafında ne derece şekillendiğinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Diaspora Ermeni Kimliğinin üzerine oturduğu dinamikler nelerdir? Kimliği oluşturan ana unsurlar nelerdir? Bir değişim var mıdır?, varsa yönü nedir? Nasıl düşünüyor? Nelerden Etkileniyor ve etkilediği alanı nedir? gibi, sorulara cevap aranmıştır.

Diaspora'da Ermeni Kimliği'nin araştırılmasıdır. Suriye'de Halep ve Fransa'da da Paris şehirleri araştırma sahası seçilmiştir. Araştırmanın genelinde bilgi edinmeye yönelik dokümantasyon yöntemi ile yayınlanmış bilgilerden yararlanma, soru sorma tekniğine dayanan görüşme ve gözlem'den yararlanılmıştır.

Ermeni Meselesi'nin kaynağının zaman boyutunu tarihi gelişim, mekanı ise Diaspora Ermenileridir. Geçen yüzyılın büyük devletlerinin Osmanlı Devleti'nin paylaşılmasına yönelik hesaplaşması ilk dünya savaşı ile neticelenmiş, sonuçları Türklerin büyük toprak kayıpları, genç neslinin büyük oranda yok olması, nerede ise bağımsızlığını kaybetme tehlikesi yaşayarak Milli Mücadele ile yeni bir devlet yapılanmasını doğurmuştur. Ermeniler için ise yaşadıkları yerleri terk etmeye mecbur kalarak yeni bir hayat anlamına gelen doğdukları topraklardan uzaklaşarak diaspora ile neticelenmiştir.

Buldukları yerleri terk etmeleri, gerek tehcir gerekse tehcir sonrası dünyanın değişik ülkelerine dağılmaları; Ermenilerin hayatında önemli değişimlere neden olmuştur. Bu değişimin meydana getirdiği yeni olguların var olduğu kabul edilmektedir. Ermeni sorunun tarihsel kökleri bir tarafa bugüne ait değişimin meydana getirdiği hangi olgular Ermenileri etkilemektedir? Bugünün Ermeni Kimliğinin özellikle Diaspora Ermenilerinin kimliğini şekillendiren faktörler nelerdir?

Şüphesiz Ermeni Kimliğinin dinamikleri çok farklı etkenlere dayanmaktadır. Ancak model oluştururken araştırılan ve dikkat edilen özellik Diaspora'da Ermeni Kimlik'inin ne derece soykırım etrafında şekillendiği, Türk düşmanlığı ve taşıdıkları kültürün Türklerle olan ilişki ve etki alanı belirlenmeye çalışıldı. Meydana gelen olaylardan kimliği etkileyen, belirleyicilik açısından Türk karşıtlığının varlığı yoklanmaya çalışılmıştır.

### **Araştırmanın Önemi**

Diaspora Ermenilerinin, Türk toplumuna karşı geliştirdikleri reflektörlerin temel nedenlerin anlaşılmasının sorunun çözümüne önemli bir katkı sağlayacaktır. Çalışma konusunun toplumlar arası çatışma alanını oluşturması, etkilerinin dünya devletleri arasında siyasi ilişkileri etkilemesi, çalışmanın önemini ortaya koymakta ve büyük bir sorumluluk yüklemektedir.

Araştırma, Ermeni Sorunu'nun kaynağı ve üretildiği alan Diaspora üzerinde durulmuştur.

Araştırma; 'Diaspora'da Ermeni Kimliği' konusunu oluşturan çerçevenin hipotezini, alt hipotezlerini kurmak, tezi destekleyen verileri toplamak, bulgulara ulaşmak için görüşme, gözlem ve anket tekniği kullanılmıştır. Ermeni Diasporası'nın oluşumunu tetikleyen dinamiklerin etkilediği özellikler, bu özelliklerin temellendirdiği Diaspora Kimliğini oluşturan ana unsurlar, kimliği nasıl örgülediği ve ne gibi etkenlerin etrafında şekillendiği gerçeği ortaya çıkarmaya ve açığa çıkarmaya çalışıldı.

Diasporanın oluşumu aynı zamanda onun kimliğini etkilemekte ve karakterini şekillendirmektedir. Diaspora oluşum öncesi taşıdığı kimliği ile oluştuğu mekanın kimliği arasında ara kimlikler meydana getirmesi, savunma mekanizması, koruma sınırları için soyutlanma gerçekleştirilmesi beklenir. Bunu kendini emniyette hissedinceye kadar sürdürür. Bu bir direnç göstermedir. Direncin kırılması, entegrasyonun başlaması ve koruma kalkanının erimesi, yaşanan süreç ile doğru orantılıdır. Ermeni Kimliğinin doğal sınırlarını neler oluşturuyordu? Yeni mekanda varlık gösterme mücadelesinin dinamiklerini, geliştirdiği savunma alanının sınırlarını ölçebilmek için görüşme ve anket sorularını; sorgulanan kimlik değişiminin karşılaştığı sorunları ortaya çıkaracak şekilde yönelttik. Sorularda aranan cevap 'Ermeni Kimliğinin' ne etrafında dönüp-dolaştığı? olmuştur.

Ermeni Diasporası'nı genel hatları ile ikiye ayırmak mümkündür. Rusya ve İran Ermenileri olarak tanımlayabileceğimiz Batı Ermenileri. Bu Ermeniler bugün çok az bir kısmı İran, bağımsız Ermeni devleti ve Rusya federasyonunda yaşamaktadırlar. Bu Ermenilerin, Ermeni Meselesi olarak tanımlanan harekette etkileri sınırlıdır. Konuştukları Ermenice'nin Batı diyalektiğini kullanmaktadırlar. Kullanılan dilin etki alanı düşünülürse Rusça ve Farsça'nın etkisi altındadır. Daha yerleşik Kafkasyalı özelliklere sahiptirler[wrc.lingnet.org].

Amerika, Kanada, Suriye-Lübnan ağırlıklı diğer Arap ülkeleri, Güney Amerika ülkeleri, Avustralya ile Fransa merkezli Avrupa'ya dağılmış olan Ermeniler Anadolu kökenli Ermenilerdir. Konuştukları Ermenice; Ermenice'nin Doğu diyalektiği olup Türkçe'nin etkisi altındadır[wrc.lingnet.org].

Ermeni Meselesi'nin arkasında ikinci grupta yer alan Diaspora Ermenileri bulunmaktadır. Ermeni Meselesi'nin olgunlaştırılıp dava haline getirilmesinin nedeni

araştırıldığında ilk Diaspora neslini takip eden ikinci ve üçüncü nesillerin karşılaştığı zorluklar olduğu görülecektir. Diaspora Ermenileri için hayal edilen bir ülkenin bile olmadığı düşünülürse; kimliklerini ve varlıklarını anlamlandırılan değerlerin üretildiği topraklardan bütün tarihi birikimlerini bırakarak geri dönemeyecek şekilde kopmuş, buna karşılık Batı toplumlarının içinde yabancılaşma ve dışlanma ile karşılaşmıştır. Kimliğin yeniden üretilmesinde geçmişle bağlantı kurma ihtiyacı için Türkler kullanılmış, kimliğin ötekileştirme ve negatif yüklenmesinde çekilen acıların kullanıldığı soykırım miti üretilmiştir. Diaspora Ermenilerinin Anadolu kökenli bir Diaspora olduğu, bir çok Ermeninin Diaspora oluşumu esnasında Ermenice yerine yaygın olarak -Türkçe'yi kullanmıştır. Uzun yıllar Türk kültürü ile etkileşimi düşünülürse, Ermenilerin kimliklerini inşa ederken Türk kültürünü kullanmaları anlaşılabilir. Ermeniler; Türk kültürünün olduğu Doğu Toplum yapısından, diasporanın olduğu Batı Toplum yapısına geçmeleri asimilasyon tehlikesi ile karşı karşıya kalmışlardır. Ermeniler asimilasyon ve dışlanmanın nedenini Diaspora'da bulunmaya, Diaspora'da bulunma nedenlerini de, Türkler olarak görmektedirler. Bu nedenin simgeleştiği 1915 tehciri sembolleştirilerek Diaspora'da Ermeni Kimliğinin üretilmesinde karşıtlık olarak ortaya çıkmıştır. Diaspora Ermeni kimliği hipotez ve varsayımlarda anlatıldığı üzere Türk karşıtlığı ve Türk kültürü etrafında şekillenmektedir. Ermenilerin Ermeni kalmalarının bu dayanakları ortadan kalkacak olursa; içinde buldukları Batı toplumlarının uzmanlaştığı entegrasyon, uyum ve asimilasyon ile eritme potansiyel gücü karşısında yok olmaya başlayacaktır.

Ermeniler milli kimlik üretmek için Ermenistan'ın kurulması ile büyük bir imkan yakalamış bulunmaktalar. Ancak kimliğin milli kültürel dinamiklerin üzerinde inşa edilmesi uzun zaman gerektirmektedir. Ermenilerin bu zaman içerisinde buldukları Batı toplumlarının kültürel ortamlarından en az etkilenecek devamlılıklarını sürdürebilmek için muhtaç oldukları tarihi birikimlerden beslenmeye devam etmek zorundadırlar. Bu da tarihle olan bağlantının, Türk kültürü ve dili ile olan bağların sürekliliğiyle mümkündür. Ermeni tarihinin son bin yılı Türklerle olan birlikteliğe dayanmaktadır. Ermenilerin kültürel ve geçmiş hafızasına ait değerler bu ortak tarihte gizlidir. Diaspora'da Ermeni Kimliği çalışması; Ermenilerin yeniden kimliklerinin inşasında ihtiyaç duydukları değerlerin tarihi ortak geçmişte bulunduğu önemini vurgulamaktadır. Ermenice; Ermenilerin kültürlerini kuşatan ve taşıyan, dünyadaki



bütün Ermenileri ortak bir paydada toplayan, dil halini almalıdır. Ermenice'nin ihtiyaç duyduğu zaman içerisinde geçmişi toparlayacak, Batı toplum yapısında koruyucu zırh görevi üstlenecek Türk diline ihtiyacı vardır. Ermeniler şu ana kadar kimliklerinin üretilmesinde ihtiyaç duyulan tarihi bağlardan istifade ettikleri görülmektedir. Diasporik Ermeni Kimliğinin yeniden üretilmesinde kullanılan Türk düşmanlığı ve Türk dili, belirli bir yere kadar Ermeni varlığının kimlik görüntüsünü beslemiştir. Ancak Türk düşmanlığının aşırı kullanılması Ermenileri Doğu toplum yapısından kopma eşiğine getirecektir. Karşıtlığa dayalı aşırılıklar Diaspora Ermeni Kimliğini tarihi kültürel değerlerden beslenmeyi tehdit ederek kültürel kopmaların eşiğine taşıyacaktır. Bunun sonucu, içinde bulunulan toplumla entegrasyona yönelen, asimilasyonu kolaylaştıran bir açıklık oluşturacaktır. Binilen dalı kesme anlamına gelen Türk karşıtlığının yerine, daha reel Ermeni kimliğine katkıda bulunacak, Ermeni Kimliği'ne canlılık katacak tarihi ve kültürel başarılarla vurgular yapılmalıdır. Bunun için icada gerek olmadığı gibi bir tercih konusu ve var olan geçmiş kullanılabilir. Bunun neticesinde Ermeni Kimliğinin kendini daha rahat ifade ettiği ve asimilasyondan daha az etki ile kendini ürettiği görülecektir. Ermeni başarılarının kahramanları; mimarları, doktor ve sağlık hizmetleri, tüccar ve zanaatkarları, müzisyenleri ile Türk tarihinin içerisinde bulunmaktadır. Uzun yılların birimi ile elde edilen ve bir milleti var eden değerlerin; Türk karşıtlığında sembolleşen soykırım mitine kurban edilmemelidir. Bu değerlerin taşıyıcısı ve üretim alanının Türk kültürü olduğu unutulmamalıdır. Ermeniler; iki toplumu geçmişi ile bir birine bağlayan ve var olmalarını sağlayan ortak paylaşım alanından, sürekliliği sağlayan Türk dilinden uzaklaşmamalıdır.

### **Varsayımlar**

Çalışmanın paralellik oluşturması amacı ile Suriye ve Fransa seçilmiştir. Osmanlı Devleti'nin Ermenileri tehcir ettiği, Halep şehri; Suriye-Lübnan'ın Fransa mandasına geçmesinden dolayı Ermenilerin büyük çoğunluğu, manda dönemi ve takip eden zaman diliminde Fransa'ya gitmişlerdir. Suriye'de kalanlar; tehcirle yerleştikleri yerlerini terk etmemişler, Halep ve civarında kalmışlardır. Fransa'ya yapılan ilk göç ve yoğunlaşmalar Marsilya'ya olmuştur. Buna rağmen Paris'in seçilmesinin nedeni; Marsilya'nın model olarak Halep'e benzemesine karşılık, Paris'in Ermeni

Diasporası'nı dört ana katmana ayırtabileceğimiz, farklı zaman ve mekanlardan gelerek oluşan Ermeni topluluklarını bütün çeşitliliği ile içinde barındırmasıdır.

Araştırmanın sınırlarını Halep ve Paris oluşturmaktadır. Halep, diasporanın Doğum ve başlangıcını oluştururken, Paris son durağını temsil etmektedir. Göç'ün diasporik yönü Halep'ten Paris'e doğrudur. Bunun için araştırmada bir eksen oluşturabilmek için bu iki şehir seçilmiştir. Ayrıca araştırmanın bu iki şehirle sınırlı kalması sağlanırken Diaspora Ermeni Kimliğinin genel özelliklerini ve sorunlarını yansıtacağı kabul edilmiştir.

Ermeniler; bir Ermeni kimliğinden bahsedildiği yıllardan günümüze yaşadığı coğrafyadan hareketle Doğulu sayılmışlardır. Bundan hareketle Türklerin de oluşturduğu Doğu-İslam kültürel ekseninden farklılaşmaları din kabul edilmiştir. Doğu toplum yapısı içerisinde Ermeni Kimliğinin en belirgin özelliği Hıristiyan oluşlarıdır. Batı toplum yapısı içerisinde ise farklılıkları; mezhep farklılaşmasına dayandığı kabul edilmiştir.

Ermeni kimliğini Doğu toplum yapısı içerisinde dini farklılık oluştururken, Batı toplum yapısı içerisinde mezhep farklılığı kimlik sınırını oluşturduğu var sayılmıştır.

Yapılan görüşmelerde; 12'ü Paris, 13'ü Halep olmak üzere 25 kişidir. Bu kişilerle yapılan görüşmelerin Paris ve Halep Diaspora Ermenilerini temsil edeceği varsayılmıştır.

Görüşmelerde yapılan açıklamaların gerçeklere dayandığı kabul edilmiştir.

## **Araştırmanın Hipotezi ve Alt Hipotezler**

### **Tezin Hipotezi**

Diaspora'da Ermeni Kimliği; Türk karşıtlığı, Türk kültürel özellikleri ve bu özellikleri sağlayan Türkçe ile sürdürülmektedir.

### **Alt Hipotezler:**

Ermeniler: Türk karşıtlığının temellerini; bütün birikimlerini ve mutlu geçmişlerini

geride bırakarak vatansız duruma düşmüşlerdir. Anadolu'ya geri dönme umutları olmayan vatansız Ermeniler; sığınmacı olarak ait olmadıkları yabancı toplum içerisinde bulunmanın ve dışlanmanın verdiği acılarla yeni bir hayata başlamışlardır. Tarihi yaşanan acılarla derinleşen geçmiş, geçmişle olan tarihi irtibatını sürdürmek için üretilen soykırım iddiaları, Diaspora'da Ermeni Kimliğinin oluşumu için gerekli olan farklılıkta kullanılmıştır. Türk karşıtlığı; soykırım iddiaları ile sembolleştirilerek Diaspora'da Ermeni varlığının ana temeli haline getirilmiştir.

Ermeniler Doğu medeniyeti ve Türk kültür grubuna üye bir toplum yapısı içinde yer almışlardır. Diaspora'da Ermeni Kimliği; Doğu toplumları içerisinde din farklılığı, kendileri için birleştirici bir özellik oluştururken; Batı toplumları içerisinde mezhep farklılığı kendileri için birleştirici, ötekiler için ayırıcı bir özellik oluşturmaktadır.

Halep'te koruma sınırını oluşturan ve sağlayan din iken, Paris'te Doğu medeniyeti-Türk kültürel benzerliğinden üretilen kültürel değerlerin yaşatılması ve bunun taşıyıcısı dil olmuştur.

Diaspora Ermeni Kimliğinin tarihle olan bağını temsil eden kültür taşıyıcısı ve üretim alanı(dil) Türkçe ile bağını sürdürerek Ermeni Kimliğinin sürekliliğini ve canlılığını korumuştur.

Ermeni etnik varlığı ve kimliğinin oluşumunda; yaşadıkları coğrafyanın göç bölgesi olması, büyük güç odaklarının(Bizans ve İran) tehdidi altında bulunması karşısında neden olmuştur. Buna rağmen İranlıların dininden çıkarak Hıristiyanlığı kabul etmeleri, Bizans'tan uzaklaşmalarına ve karışmalarına sınır teşkil eden mezhep farklılaşmasının Ermeni Kimliğinin oluşumunda etkin rol oynamıştır.

Daha sonraki bölgesel güç olan Araplar ve Türklerin dini inanç farklılığı ile Ermenilerin dini-etnik çerçevede örgütlenmelerine imkan tanıması, Ermeni etnik varlığının uluslaşmasına katkıda bulunmuştur.

Osmanlı Devleti egemenliğinde geçen zaman diliminde Ermenilerin misyoner faaliyetleri ile kimlikleri tehdit edilmiştir. Ermeni (Gregoryen) Kilisesi Osmanlı Devleti ile işbirliği yaparak bu girişimleri engelleme faaliyetlerinde bulunmuştur.

Roma kilisesinin Doğu kiliselerini Katolik dünyasının çatısı altında toplama gayretleri ile Fransa'nın siyasi menfaatleri için yaptığı çalışmalar önemli misyoner faaliyetleridir. Ermeniler bu çalışmalardan etkilenseler de büyük çoğunluğu diyeceğimiz ana kitle Ermeni milli kimliğini oluşturan Apostolik kiliseye sadık kalmışlardır. Bunu sağlayan en önemli unsur; misyoner faaliyetlerini önlemeye çalışan Osmanlı Devleti ve bu güçten faydalanan Ermeni Patrikliğidir. Türk İslam toplumunun içerisinde olmaları Ermeni Kimliğini canlı tutarak doğal bir sınır oluştururken, Ermeni kimliğini etkileyecek diğer unsurlardan da korumuştur.

Ermenilerin Diaspora'da yaşamaya başlamaları ile değişen coğrafi şartlar; Tehcirle birlikte meydana gelmiştir. Ermeni Kimliğinin koruma sınırlarını oluşturan Doğu-İslam kültürel alanı ortadan kalkmıştır.

Halep; Doğu-İslam kültürel özelliklerini temsil etmekte, Paris; Batı ve Katolik dünyasının özelliklerini taşımaktadır.

Halep; İslam dininin şekillendirdiği Doğu toplum yapısının Türkiye ile kültürel benzerliklerin sürdürüldüğü özelliklere sahiptir. Halep, araştırmanın bağımlı değişkeni oluşturmaktadır. Bağımlı değişkenin; Doğu toplum yapısı ve Ermeni kimliğini çevreleyen dini farklılaşma esasları çerçevesinde oluştuğu düşünülmüştür. Suriye ile Türkiye'nin kısa bir zaman önce Osmanlı çatısı altında bir toplum olması, Doğu toplum yapısına ve dini benzerliğine birlikte vurgu yapmaktadır. Suriye'nin ve Türkiye'nin kültürel farklılıklarına rağmen Ermeni kimliğini farklılaştıracak özelliklerden ziyade, Doğu toplum yapısı ve din benzerliği, Ermeni kimliğini korumuş ve tarihten geldiği şekilde sürmesini sağlamıştır.

Tehcirle oluşan Paris ve Halep diasporaları; bu olguların test edilmesini sağlamıştır. Her iki şehirde yaşayan Ermenilerin ortak özelliği; oluşturdukları kültürel adacıklar sayesinde günümüze kadar çıkmış oldukları coğrafyanın ana özelliklerini korumuş olmalarıdır.

Ancak Paris'te bu durumun hızla aşındığı gözlemlenmiştir. Fransız toplumu ile entegre olma, asimilasyonu başlatmıştır. Osmanlı Devleti'ndeki gibi dini ve eğitim örgütlenmesi gibi kurumlaşma imkanlarından uzak olmaları düşünülecek olursa

asimile olma tehdidinin boyutları anlaşılabilir. Ermeni kimliğini koruyacak kültürel beslenmeyi sağlayacak, kurumsal gelişmişliğin eksikliği neden olmaktadır. Kültürel beslenmeyi sağlayacak kurumsal nitelikteki dernek ve partilerin kültürden çok siyasal nitelik kazanması gösterilebilir.

Diaspora Ermeni Kimliğini canlı tutan Türk dili unutulduğunda, Ermeniler Fransız Kültürüne yaklaşmaktadır. Fransız toplumunda ötekileşmeyi sağlayarak farklılaşmayı sürdüren Türkçe'nin yerini Fransızca alacaktır.

Her iki şehirde yaşayan Ermenilerin kültürün ana taşıyıcısı Türk dilini yaşattıkları ve muhafaza ettikleri görülmektedir. Halep Ermeni Diasporası, tehcir öncesi yaşanan şartlarla benzer kültürel özelliklerin taşıdığı kabul edilmiştir.

Halep Doğu-İslam kültürel özelliklerini taşımaktadır. Ermeniler için değişen tek şey; burada, Türklerin yerini Arapların almasıdır. Suriye'de Türk kültürünün devamlılığını sağlayanlar arasında Ermenilerin olduğu söylenebilir. Burada doğal koruma sınırını oluşturan ana özellik dini farklılıktır.

Paris; Batı kültürel normlarının hakim olduğu bir şehirdir. Bir başka özelliği; her ne kadar bugün laik toplum olsa da, tarihi süreçte Ermenileri kendine benzeterak eritmeye çalışan Katolik hareketin en önemli merkezlerindedir. Paris Ermeni Diasporası, doğal koruma sınırlarından yoksun olmasının ötesinde kendisini asimile etmeye çalışan bir kültürün ortasında savunmasız bulunmaktadır.

Gettolaşma, Ermenilerin kimliklerini korumak için oluşturdukları kültürel adacıkları ile tarihi kültürel bağlarını yaşattıkları görülmektedir.

Yeryüzünde yaşayan Ermenilerin çoğunluğu Diaspora'da yaşamaktadır. Diasporanın oluşumunda 1915 Ermeni Tehcirinin rolü büyüktür. Ancak Tehcir olayıyla bağlantılı olarak 1960'lı yıllarda gündeme getirilen sözde soykırım iddiaları bir Türk karşıtlığı olarak Ermeni Kimliğinin bir özelliği haline getirilmiştir. Bununla birlikte Ermeniler'de tarihi uzun birlikteliğe dayanan kültürel benzeşim olgusu söz konusudur. Özellikle yaygın Türkçe'nin kullanımı Diaspora'da yaşayan Ermenilerin asimilasyonuna karşı önemli koruyucu unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Soykırım

iddiası kimlik bilincini canlı tutan bir diğer unsurdur. Bu durum Ermenileri kimlik ikilemi ile karşı karşıya bırakmaktadır.

Bu nedenlerden dolayı 'Diaspora'da Ermeni Kimlik' ikilemi; tarihsel birliktelikten kaynaklanan uzun yılların birikimi neticesinde oluşan kültürel benzerliklerin beslediği geçmişe özlem, bütün elde edilen birikimlerin kaybı anlamına gelen öz kaynaklardan uzaklaşmayı ifade eden diaspora olgusunun beslediği soykırım iddiaları, ikilemi oluşturmaktadır.

### **Sınırlılıklar**

Bu çalışma Fransa'nın başkenti Paris ve Suriye'nin ikinci büyük kenti Halep şehirleri ile sınırlıdır.

Çalışma bu şehirlerde yaşayan gerek Osmanlı dönemi gerekse Cumhuriyet Türkiye kökenli, tehcir, ekonomik veya siyasi nedenlerden dolayı Bu ülke şehirlerinde bulunan Diaspora Ermenileri ile sınırlıdır.

Bu şehirde yaşayan Ermenilerden diaporaya Sovyetlerden, 1992 yılında kurulan Ermenistan'dan katılanlar sınırdışı kabul edilerek çalışma alanı Batı Ermenileri kabul edilen Türkiye Ermenileridir.

### **Tanımlar**

Ermeniler: Diaspora olarak adlandırılan Paris ve Halep'te yaşayan Türkiye kökenli Batı Ermenileri

Türkler: Diaspora Ermeni Kimliğinin inşasında ötekileştirmede kullanılan negatif anlam yüklenen taraf.

Kültür Adacıkları: Diaspora Ermenilerinin kültürel üretim, kimlik inşası ve ötekilerden korunma amaçlı reddetme ve kabul sınırlarının oluşturulduğu mesken alanları.

Diaspora: Herhangi bir nedenden dolayı insanların yaşadıkları yerleri terk edip farklı bir yerde yaşamalarını ifade eder. Çalışmada geçen Diaspora Ermenilerinin yaşadığı Paris ve Halep şehirleri diasporanın olduğu mekanı karşılamaktadır.



Bireysel Ermenilik: Ermeni toplumunun fertlerini karşılar. Kişileri birer fert olarak algılar. Fiziki varlık alanını dolduran biyolojik bir varlıktır.

Kurumsal Ermenilik:Ermeni Toplumsalının inşa ederek tüzel kişilik kazandırdığı düşünlerin inşa ettiği kurumlardır.

## 2.1. Araştırmanın Yöntemi

Kaynak oluşturma çalışmalarına günümüzün bilgi ve iletişiminin en geniş ağını oluşturan İnternet üzerinden “Ermeni”, Tehcir”, “Diaspora”, Kimlik” kelimelerinin referans alınarak araştırmalara başlandı. Konu hakkında İnternet’te Türkçe ve İngilizce olmak üzere değişik dillerde çok kaynak yayına ulaşıldı.

İnternet üzerinden yapılan araştırmalar neticesinde toplanan bilgiler tasnif edilerek incelendi. İnternet ortamında bilgi sunan ve paylaşan Kütüphanelere ait katalog taraması da yapıldı.

Mehmet Perinçek’in ‘Milli Mücadele Dönemi Türkiye-Rusya İlişkileri’ni konu alan çalışması esnasında Sovyetler Birliği Arşivlerinden derlediği Rusça kaynaklar dilimize tercüme edilmiş ancak konumuzun birinci dereceden ilgi alanının dışında olduğuna kanaat getirilerek bu belgeler değerlendirilmeye tabi tutulmamıştır.

Ermeni-Türk ilişkilerinin ele alındığı bölümün incelenmesinde Dokümantasyon yöntemine müracaat edilmiştir. Dokümantasyon yönteminden elde edilen bilgilerden görüşmelerin alt yapısı hazırlanmış, çalışmasının yapılacağı saha seçilmiştir.

Araştırmanın ana gövdesini oluşturacak saha çalışmasının hazırlıklarına geçilmiştir. Bu hazırlıklar iki aşamada gerçekleşmiştir. Birincisi; görüşme(mülakat) ve anket yapma çalışma kalıplarının hazırlanması ve çalışmanın belgelenmesi için kullanılacak ses kayıt cihazı, fotoğraf makinesi gibi teknik donanımların hazırlığına geçilmiştir. İkincisi; araştırma için uygun zaman, finans, seyahat edilecek ülkeler için gerekli vize, ikamet ve Ermeniler’le temasın sağlanması için referans gibi ayrıntılı çalışmalar yapılmıştır. Saha sondaj çalışması için tüm gerekler yerine getirilince Fransa ve Suriye’ye seyahatler gerçekleştirilmiştir.

Kartopu yönteminin uygulandığı saha araştırmasında kullanılan teknikler; görüşme, gözlem ve anket(Paris için) uygulamasıdır.

Kartopu yöntemi; ana kütleyle ait bir birime ulaşılır. O birim diğer birimlere, diğer birimler daha başka birimlere ulaşarak örneklem kartopu gibi büyüterek örneklem hacmini oluşturur. Kartopu yönteminde temel zorluk ilk birime ulaşmada yaşanır. [Yazıcıoğlu, 2004:s.45] İlk birime ulaştıktan sonra örneklem hacmini Kartopu etkisi şeklinde zincirleme olarak genişletmek mümkündür[Altunışık, 2002:s.64]

Bu yöntemi araştırmanın evrenini teşkil eden ana kütlelerin bireylerine ulaşmada çekilen güçlüklerden dolayı başvurulur. Bu yöntemde tek uçlu bir birimle örnekleme tamamlamak çalışmanın temsilini zayıflatır. Bundan dolayı çalışmanın temsil gücünü artırmak için diğer birimlere ulaşılan temas uç sayısının artırılması ile giderilebilir.

Görüşme ile anket soruları paralellik kurabilecek şekilde hazırlanmıştır. Çalışma ölçme ve değerlendirmede kolaylık sağlarken, ortak değişimi izleyebilme imkanlarını oluşturma amaçlanmıştır. Ankette ve görüşmelerde; olgu soruları, tutum ve davranış sorularından meydana gelmektedir.

Hazırlık aşamasında hazırlanan görüşme soruları görüşülen herkese soruldu. Bundaki amaç standart bilgilere ulaşılırken araştırma konusu olan değişimi (kimlik algılaması) izleyebilmektir. Görüşmelerde sorulan sorulardan alınan cevapları değerlendirmeye tabi tutularak, tekrar eden değerlerden parametrik sonuçlara ulaşmayı hedeflemiştir. Hipotez ve destekleyen alt hipotezlerle; çalışmanın nihai hedeflerine ulaşılması amaçlanmıştır. Bunun için; vatan anlayışları, kendilerini tanımlama şekilleri, çevre ilişkileri, Türkiye'ye bakış açıları, evlilik tercihleri, dini aktivitelerin sıklık düzeyi, iş ilgi alanları, akrabalık ilişkileri çerçevesinde diğer diasporalarla olan ilgileri, dili kullanmada seçkin davranışlarını belirleyen sınırların sorgulanması, 1915'in anlamı, Türkiye'den bildikleri şehir isimleri(bilgisini sorgularken geçmişin izleri ve tarihi bağların sürekliliğinin devamının varlığı gibi) ele alınan başlıca değer konuları kabul edilmiştir.

Görüşmeler esnasında birebir yazılı not tutulmuş, görüşmenin akabinde ses kayıt cihazına anekdotlar şeklinde gözlemler kayıt yapılarak çözümleri yazıya geçilmiştir.

Bu kayıtlar aynı zamanda görüşmelerle birlikte gözlemleri oluşturmuştur. Görüşmelerde araştırma çerçevesini şekillendirmek amacı ile oluşturulan standart görüşmelerin dışında geniş bilgi içeren 3 görüşme çalışmanın sonuna ayrıca ek olarak verilmiştir. Anekdotların yazıya geçirilen kayıtları ayrı ayrı ek şeklinde verilmiştir.

## 2.2. Evren ve Örneklem

Paris ve Halep'te yaşayan Diaspora Ermenileri çalışmanın Evrenini meydana getirmektedir. Görüşmeye katılan 25 kişi çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır.

Paris Ermeni Diasporası, değişik zamanlarda meydana gelen göçlerle dört katmana ayrılabilir bir yapıya sahiptir. Fransa Ermeni Diasporasını oluşturan yaklaşık 450-600 bin Ermeninin yaklaşık 150 bini Paris'te yaşamaktadır. Araştırmaya konu olacak özelliklere sahiptir. Ayrıca Paris Ermenilerin yoğun yaşadıkları Kültür adacıkları kabul edilen Alfortville ve Arnaudville banliyölerine de sahiptir. Çalışmada bu yerler gözlem amaçlı ziyaretlerle çalışmaya dahil edilmiştir.

Halep Ermeni Diasporası tehcirle gelişen Ermeni Diasporası'nın oluşumunun izleri ve örneklerini taşımaktadır. Suriye Ermeni Diasporası'nın yaklaşık 200 bin nüfusunu, yaklaşık 90 bin kadarı Halep'te yaşamaktadır. Araştırmanın başarı ve zenginliği açısından Halep Ermeni Diasporası'nın da kültür adacıkları olan Cideyde, Aziziye Süleymaniye, Mehattat gibi mahalleri bulunmaktadır.

Saha araştırma çalışması; veri toplamada kullanılan Kartopu yöntemi ile gerçekleştirilen görüşme, gözlem ve anketlerden elde edilen verilerle tamamlanmıştır.

Görüşmeler: Paris ve Halep'te bulunan Diaspora Ermenileri ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmede 25 Diaspora Ermenisi ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmede 12'si Paris Diasporası'ndan, 13'ü Halep Diasporası'ndan olmak üzere 25 kişi ile görüşmelerde bulunulmuştur.

Paris görüşmeleri Mart 2004'te gerçekleştirilmiştir. Araştırma yönteminde konu edildiği şekli ile çalışma kartopu yöntemi ile yansız olasılık üzerine kurgulanmıştır. Kartopu yönteminin oluşturduğu sakıncalardan etkilenmemek için tüm çalışma tek bir

bağlantı üzerine oturtularak tamamlanmamıştır. Tüm çalışma bağlantı başlangıç ucu en az 5 olarak saptanmıştır. Görüşmelere konu kişiler 10 kişi ile tamamlanmıştır. Bu çalışmada Harold, JCK ve RFA ile yapılan görüşmeler daha derinliklidir. Standart mülakat sorularının dışına çıkılarak konu üzerinde görüşme gerçekleştirilmiştir. JCK ve Harold kurumsal özelliği olan kişilerdir. JCK Ermeni meselesi üzerine kendini adanmış deneyimli bir kişiliktir. Araştırmaya konuk olan diğer kişiler halktan kişiler olup kimlik değişimini üzerlerinde daha bağımsız taşıyan daha çok bireysel Ermeniliğin temsilcileri konumundadırlar.

Halep görüşmeleri Mayıs 2004'te gerçekleştirilmiştir. 13 kişi ile tamamlanan çalışmada tüm Araştırma grubu bireysel Ermeniliğin temsilcileridir. Paris'te yapılan çalışmaların tecrübesinden de faydalanılarak kartopu yöntemi Halep'te de kullanılmıştır. Araştırma grubu üyelerine ulaşmada tek bağlantı ucu kullanılmamıştır. Gerold ve Sarkiz'le yapılan görüşmeler diğer Araştırma grubu ile yapılan görüşmelerden farklı olarak bazı soruların değerlendirme dışında bırakılarak yapılmıştır.

Çalışmada ismi geçen kişilerin haklarını koruma amaçlı olarak ya önadları, ya da isim-soy isimlerinin baş harfleri, ya da takma isimler kullanılmıştır. Kişilerin haklarını koruma amaçlı gizli tutulan bu uygulama, gerektiğinde isimler açıklanacak şekilde araştırmacıda bulunmaktadır.

Görüşmelerden standartların dışında yapılan görüşmelerden; P-Herold, P-JKC ve P-R.H.A. çalışmada Ek-1 olarak verilmiştir.

Gözlem Notları:Araştırma çalışmaları ve görüşmeler esnasında yapılan gözlemler değerlendirilmek üzere notlar halinde toplanmıştır. Gözlem notları araştırmanın raporlarının yazılmasında değerlendirilerek çalışmada kullanılmıştır.

Anket:Çalışmanın zorluklarının yansıdığı alanlardan birisi anket uygulamaları esnasında ortaya çıkmıştır. Bu yüzden anket çalışması sadece Paris'te çalışmalarında uygulanmış ve 64 kişi le sınırlı kalmıştır. Anket sonuç bilgilerini Evren Örnekleme ilişkisi içerisinde Paris Ermeni Diasporası'nı bağlayıcılık açısından ele almamak kaydı ile yinede yapılan anket çalışmasının bilgi içermesinden dolayı açıklayıcı olarak

çalışmada kullanılmıştır.

Anket çalışmaları esnasında kullanılabilen anketlerden seçilerek kullanılamayacak durumda olanlar ayıklanmıştır.

Çalışmanın sonuna uygulanan Anket Örneği Formu Ek-3 olarak eklenmiştir.

## **2.3.Verilerin Toplanması ve Değerlendirilmesi**

### **2.3.1. Verilerin Toplanması**

#### **2.3.1.1. Paris Veri Toplama Çalışması**

Paris'te Ermeni Diasporası kadar Türk Diasporası da bulunmaktadır. Ermeniler bir zamanlar aynı coğrafyayı paylaştıkları ve yabancı olmadıkları Türklerle arkadaşlık dostluk ve alış-verişte bulunuyorlar. Eski tanıdık coğrafyalarına ilgi göstermeleri, Anadolu coğrafyasından kopmadıklarının önemli bir işaretidir. Düşmanlığa dayalı da olsa iletişim devam etmektedir. Ermeniler için bu durum, bir anlamda kültürel beslenme sağlıyor. Ermeniliği kimlik olarak anlamlı kılan kök bağlarını besliyor. Ermeniler için kullanılan dil Ermenice'nin dışında; Türklerle Türkçe pratiklerini sürdürürken bu onlara Ermeniliklerini, geçmişlerini ve kim olduklarını hatırlatıyor. Ermeni olduğunu hatırlatan hatıralarla, Türlerle ve kendi aralarında Türkçe konuşurken daha Ermeni, Fransızca konuşurken, kendini çepeçevre kuşatan, vatandaşı olduğu ülkenin dili ile asimile olmanın sınırları içine giriyorlar.

Türkiye'den Ermeniler'le ilgili referans çalışmaları netice vermese de, Paris'e ulaşılan üçüncü gününde Ermeniler'le irtibat kurulmuştur.

Paris'te yaşayan Türklerden S.Türkel, işadamlarından S.İnanır, M.Bozağaoğlu, A.Özen, ve Durmuş beylerin yakın arkadaş çevresini oluşturan Ermenilerden kurulan irtibatlarla çalışmalara başlanılmıştır.

S.T., Paris Ermeni Diasporası'nın üyelerinden ilk temas edilen kişi olmuştur. R.H.A. ise Türkiye'den de görüşme planlarına alınıp ulaşılamayan görüşme adaylarındandı. Kartopu yöntemi sayesinde, referans kaynakları R.H.A. beyi de programa dahil etti. Ermenilerin yoğun yaşadıkları, Ermeni Diasporası'nın kültür adacıklarından olan

Alfortville'i R.H.A. beyle, Arnaudville'i S.T. ile gezme ve görme imkanı oldu. S.T.; Artin ve R.H.A. ile görüşmelerde yardımcı oldular R.H.A., J.C.K.'a giden yolları gösterdi. Ayrıca Alfortville'i tanıtmaya amaçlı gezerken; Erol, Gaspar ve Garo beylerle tanışıldı, görüşme yapıldı.

J.C.K.'la yapılan görüşme beraberinde Herold beyle tanışma ve görüşme imkanları hazırlandı.

İsmi vermeyen Artin beyin yakın arkadaşına; '- sen ayvayı zaten yemişsin...' diyerek takıldığı beyefendi yine Artin beyin verdiği Ayvaciyan takma ismi ile kayıtlarımıza geçti.

Fransa'ya yeni gelmiş olan Arman, İstanbul Ermenilerinden matbaacılık yapan Berc ve Papazlık yapan J.K. ile tanıştırdı. J.K. ısrarla siyasetten uzak olduğunu vurguladı. Kendisi ile görüşme isteğimi zamanının olmamasına rağmen Türkiye'den buralara kadar geldiğim ve sadece Türk olmanın hatırı için kahve içme nezaketini gösterdi.

Kartopu yöntemi ile bütün Ermeni Diasporası'na temas ederek, sürekli büyümesi, genişleme istidadı göstermesi çalışma açısından zengin içerik ve kolaylık sağlamıştır. Araştırma için hedeflenen verilerin toplanması; anket, görüşme ve gözlem çalışmalarından elde edilerek tamamlanmıştır.

### **2.3.1.2. Halep Veri Toplama Çalışması**

Paris çalışmalarından edinilen tecrübe gösterdi ki; çalışma yapılacak ülke ile ilgili bir takım meseleleri çözmek gerekiyor. Bunların başında, kalınacak zaman, yapılacak harcamaların tahmini hesaplamaları, uygun ortamın seçilmesi, araştırma referanslarının bulunması gibi bir dizi hazırlık gerekmektedir.

Referans bulma; hazırlık çalışmalarında önemli aşamalardan birisiydi. M. Aylidere; referans çalışmalarında Hüsnü Mahalli ve bölgede iş yapan Yılmaz T. tanışılmasında yardımcı oldular. Hüsnü Mahalli; Halep'te takip edilecek yol ve yöntemi, Yılmaz beyle yapılan görüşmede ikametgah ve rehberlik hizmetleri konusunda kılavuzluk yaptılar.



Sakarya Ünv. S.B.E.'nün, Suriye, Halep'te 'bulunma amacı ve işbirliği teklifini' içeren mektup ile Halep Ünv.'ne müracaat edildi. Ancak Halep Ünv.'nden talep edilen işbirliği sağlanamadı.

Çalışmalar; Halep şehrini tanıma amaçlı yapılan gezi esnasında tanışılan Ermeniler'le görüşme yapılarak gerçekleştirilmiştir. Her ülkenin kendine özgü özel şartlarının var olduğu yaşanan olaylarla tecrübe edilmiştir. Hüsnü beyin takip edilmesini salık verdiği yol bürokrasiye takılmış, Yılmaz beyin referansları sadece ikametgah için işe yaramıştı.

Şehri tanıma amaçlı gezi esnasında tanışılan kişilerin birbirlerine referans olmaları ile başlayan Kartopu büyüyerek çalışma tamamlanmıştır. Tanışılan ilk kişi A. Mansour bir Araptı. Tanıştırdığı Ermeni arkadaşları ile bir ilki oluşturdu. Levon, Bedros, Rupen, Artin beylerle yapılan görüşmelerle çalışma başladı. A.Mansour'un arkadaşı Al-Abbas'ın tanıştırdığı Buket hanımın Ermenileri tanımak için verdiği bilgiler rehberliğinde Telal Çarşısı'nda diğer Ermeniler'le yapılan çalışmalar araştırmaya zenginlik kattı.. Ermenilerin yoğun oldukları çevrelerde bulunarak gerekli temaslar kuruldu ve görüşmeler tamamlandı.

### **2.3.2. Verilerin Değerlendirilmesi**

Veriler 2004 yılı içerisinde düzenlenen Paris ve Halep seyahatleri ile elde edilmiştir. Elde edilen bilgiler neticesinde birinci derecede görüşme ve gözlem notları ve kısmi anket neticelerine dayanılarak araştırma rapor haline getirilmiştir.

Görüşmeler, Araştırma grubu üyelerinin izin verdiği ölçüde teyp'e kaydedilerek bire bir çözümlenmiş, izin alınamayan görüşmelerde notlar alınarak kayda geçirilerek değerlendirmeye tabi tutulmuşlardır. Birebir yapılan çözümlenmeler daha sonra çalışmada kullanılabilir hale getirilerek değerlendirilme ve yorumlanmaya tabi tutulmuşlardır.

Gözlem notları, ya anekdot şeklinde teyp'te kayıt altına alınmış daha sonra çözümlenmiş veya yazılı notlara dönüştürülerek elde edilmiştir.

Görüşme, gözlem ve anket sorularından toplanan bilgiler uygun başlıklar altında toplanarak yorumlanmış ve değerlendirilmiştir.

## 2.4. Araştırmanın Bulguları

### 2.4.1. Araştırma Grubunun Kişisel Özellikleri

#### 2.4.2.1. Mülakat Örneklem Grubunun Kişisel Özellikleri

Tablo 7: Mülakat Örneklem Grubunun Kişisel Özellikleri

	Sayı		Yüzde
	Halep	Paris	
<b>CINSİYET</b>			
Kız	1	1	% 8
Erkek	12	11	% 92
Toplam	25		% 100
<b>DOĞUM YERİ</b>			
Türkiye	-	10	% 40
Suriye	13	-	% 52
Fransa	-	2	% 8
Diğer	-	-	-
Toplam	25		% 100
<b>YAŞ</b>			
20-29	--	--	--
30-39	5	1	%24
40-49	3	1	%16
50-59	1	7	%32
60-69		1	%4
70-79	4	1	%20
80-89		1	%4
Toplam	25		%100

<b>BABA MESLEĞİ</b>			
İşçi	-	3	%12
İş adamı	-	-	
Memur	3	3	%24
Emekli	-	-	
Zanaatkar	6	3	%36
Esnaf	4	3	%28
İşsiz	-	-	
Diğer	-	-	
<b>Toplam</b>		<b>25</b>	<b>%100</b>
<b>ANNE MESLEĞİ</b>			
İşçi	-		
İş kadını	-	2	%8
Memur	-		
Emekli	-		
İşsiz	-		
Ev hanımı	13	10	%92
Diğer	-		
<b>Toplam</b>		<b>25</b>	<b>%100</b>
<b>EBEVEYN ETNİK KÖKEN</b>			
Ermeni Baba	13	12	%100
<b>Toplam</b>	<b>25</b>		<b>%100</b>
Ermeni Anne	13	12	%100
<b>Toplam</b>	<b>25</b>		<b>%100</b>
<b>İLKÖĞRETİM MEZUNİYET</b>			
Ermeni Cemaat Okulları	13	10	%92
Ülke Milli Eğitim Okulları	-	2	%8
<b>Toplam</b>	<b>25</b>		<b>%100</b>

Görüşmelere katılan Araştırma grubu üyelerinin Cinsiyet değişkeni % 92 itibariyle Erkek, % 8 itibariyle Bayanlardan oluşmaktadır. Bunun ana nedeni Kartopu yönteminde ulaşılan kişilerin genelde bay oluşu etkili olduğu kanaati ile birlikte

Örnekleme oluşturan Araştırma grubu üyelerinin annelerinin iş durumunda görüldüğü gibi ev hanımı olmaları, görüşme talebinde bulunduğumuz bazı Ermeni bayanların görüşmeyi eşlerine yönlendirerek çekinceli davranmaları etkili olmuştur.

Doğum Yeri sınıflamasında görüşmelere katılan Araştırma grubundan doğum yeri Türkiye olan Ermeniler % 40'ı oluşturmaktadır. Bu Ermeniler Paris Diasporası'nda yaşamaktadırlar. Görüşmeye konul olan Halep Diasporası'nın tamamı Halep'te doğmuşlardır. Ve genel Araştırma grubu üyelerine oranı %52'dir. Paris'te doğan Araştırma grubu üyelerinin genele oranı %2'de kalmıştır.

Her 10 yılı bir kuşak kabul ederek yaptığımız kuşak yaş sınıflamasında, yaşı 30-39 arası dilimi oluşturan 6 kişi %24 ile 6. kuşağı, yaşı 40-49 arası dilimi oluşturan 4 kişi %16 ile 5. kuşağı, yaşı 50-59 arası dilimi oluşturan 8 kişi %32 ile 4. kuşağı, yaşı 60-69 arası dilimi oluşturan 1 kişi %4 ile 3.kuşağı, yaşı 70-79 arası dilimi oluşturan 5 kişi %20 ile 2.kuşağı, yaşı 80-89arası dilimi oluşturan 1 kişi %4 ile 1.kuşağı oluşturmaktadır.

Görüşmeye katılan Araştırma grubu üyelerinin Baba meslekleri %12 işçi, %24 memur, %36 zanaatkar, %28 esnaf çıkmıştır. Meslek sınıflamasının esnaf ve zanaatkar toplamının %64 çıkması genel kanaat Ermenilerin esnaflık ve zanaatkar oldukları görüşünü desteklemektedir. İşçi olanlar ise kendi işyeri sahibi olamayıp yine zanaatkar alanlarda çalışan vasıflı işçilerdir.

Anne mesleğinde ise bayanların genelde doğu toplum yapısına uygun ev hanımı olmaları dikkati çekmiştir. Görüşmelere konu olan bu sınıflamada 25 kişinin %92'si ev hanımıdır. %8'lik dilimi oluşturan iş kadını Ermenilerin Paris Diasporası grubuna dahil ait olup Batı toplumunda olmaları dikkat çekmiştir.

Evlilik kimliğinin önemli sınırını oluşturmaktadır. Kabul/reddetme olayları kimliğin sürdürülmesinde gerçekleştirilmesinde kullanılan en önemli bir olaydır. Ermenilerin bunda hassas davrandıkları gözlemlenmiştir. Görüşmelere katılan tüm Araştırma grubu üyelerinin ebeveynleri Ermeni etnik grubuna dahil kimselerdir. Ancak Paris Diasporası'nda ebeveynlerinin gösterdikleri bu sıkı denetime uymada kendilerinin gevşeklik göstermeye başladıkları gözlemlenmiştir.

Ermeni kimliğinin kurumsal olarak bireylerine benimsetildiği ve taşındığı yerlerden birisi eğitimdir. Halep ve Türkiye doğumlu Paris Diaspora Ermenilerinin Ermeni ilköğretim okullarında eğitim aldıkları(%92), Paris Ermeni Diasporası üyelerinden Paris doğumlu(%2) kişilerin Fransız milli eğitim sisteminde eğitim aldıkları öğrenilmiştir. Doğu toplum yapısında Ermeniler kendi eğitim kurumlarına sahip iken, Batı'da Ermeniler buldukları ülkelerin eğitim sisteminde ilkeğitim-öğretime tabi tutulmaktadır. Görüşmelere katılan Araştırma grubu üyelerinden %8'lik dilimi oluşturan 2 kişi Fransız milli eğitim sisteminde eğitim almışlardır.

Görüşmelere katılan kişilerin cinsiyet, Doğum Yeri, Yaş, Ebeveyn Etnik Köken, Ebeveyn Mesleki Durum, İlköğretim Eğitim Kaynağı ile sınırlandırılmıştır.

Tutum ve Davranış Soruları; Bir sivil toplum kuruluşuna (Kilise, dernek, cemiyet, kulüp, birlik gibi) gidiyor musunuz?, Eğer gidiliyorsa; Ne tür bir kuruluşa gidiyorsunuz?, Neden böyle bir kuruluşa gidiyorsunuz?, Türkçe biliyor musunuz ?, Evet ise nasıl öğrendiniz? Aile içinde hangi dil konuşuluyor?, Günlük hayatınızda Ermeni arkadaşlarınızla hangi dili konuşuyorsunuz?, Dini eğitim aldınız mı?, Din eğitimi nerede aldınız ?, Kimin düzenlediği sosyal, kültürel, dini veya sportif etkinliklere katılıyorsunuz ?, Hangi gazete ve televizyonları takip ediyorsunuz?, Kiminle evlenmek istersiniz? Veya Evlisiniz? Hangi dilde müzik dinlersiniz?, Kiliseye gidiyor musunuz?, Size göre Fransızlar diğer yabancıları mı, Ermenileri mi daha çok seviyorlar?, Boş zamanlarınızda daha çok kimlerle birlikte oluyorsunuz?, Türkiye'yi ziyaret ettiniz mi?, Veya düşünür müsünüz?, Vatan nedir?, 1915 hadiselerinin sizce önemi nedir ?, Önünüze bir fırsat çıksa Türkiye'ye yerleşmek ister misiniz?, Kendinizi öncelikle nasıl tanımlıyorsunuz? Tutum ve davranış soruları olarak yönlendirilmiştir.

Kimlik ne kadar? Soykırım etrafında şekilleniyor. Diaspora Kimliğinin marjinal bir kimlik olmasından dolayı, soykırım iddiaları ile geçmişlerinin mirasçısı bugünün Türkleri ile iletişim kurmaya çalışan Ermeniler, diyaloga açıklar mı? Diasporanın oluşumunda tehcirin rolü, Diaspora Kimliği'nin oluşmasında tehcirin ve soykırım düşüncesinin ne derece etkin olduğu, kimliğin soykırım etrafında ne derece şekillendiğinin sorgulanması amaçlanmıştır. Kimliğin belirleyici özelliklerinden aidiyetin yönünü belirleyen vatan anlayışında bugünkü Ermenistan'a olan bağlılık

dereceleri ve taşıdığı anlam araştırılmıştır. Tezin Sonuç kısmında bütün bunlar değerlendirilerek çalışma tamamlanmıştır.

#### 2.4.2.2. Anket Örneklem Grubunun Kişisel Özellikleri

**Tablo 8: Anket Örneklem Grubunun Kişisel Özellikleri**

	Sayı	Yüzde
	Paris	
<b>1-CİNSİYET</b>		
Kız	20	% 34
Erkek	38	% 66
Toplam	58	% 100
<b>2-DOĞUM YERİ</b>		
Türkiye	38	% 66
Fransa	20	% 34
Diğer	---	
Toplam	58	% 100
<b>3-YAŞ</b>		
20-29	36	%62
30-39	5	%9
40-49	---	
50-59	4	%7
60-69	7	%12
70-79	3	%5
80-89	3	%5
Toplam	58	%100
<b>4-BABA MESLEĞİ</b>		
İşçi	25	%43
İş adamı	12	%21
Memur	1	%2
Emekli	4	%7



Zanaatkar	1	%2
Esnaf	14	%23
İşsiz	1	%2
Diğer		%
Toplam	58	%100
<b>5-ANNE MESLEĞİ</b>		
İşçi	17	%29
İş kadını	5	%9
Memur	2	%3
Emekli	2	%3
İşsiz	-	
Ev hanımı	32	%56
Diğer	-	
Toplam		%100
<b>6,7-EBEVEYN ETNİK KÖKEN</b>		
6-Ermeni Baba	58	%100
Toplam	58	%100
7-Ermeni Anne	54	%93
-Fransız Anne	4	%7
Toplam	58	%100
<b>8-İLKÖĞRETİM MEZUNİYET</b>		
Ermeni Cemaat Okulları	31	%53,5
Fransız Milli Eğitim Okulları	20	%34,5
Türkiye Milli Eğitim Okulları	5	%9
Okumamış	2	%3
Toplam	58	%100

Anket Örneklem Grubunun Kişisel Özellikleri; Cinsiyet değişkeni, Kız %34, Erkek%66, Doğum yeri değişkeni; Türkiye %66-Fransa %34, Yaş değişkeni; 20-29 %62- yaş, 30-39 %9- yaş, 40-49 %0- yaş, 50-59 %7 -yaş, 60-69 %12- yaş,70-79 %5- yaş, 80-89%5, Baba Mesleği; İşçi,%43- İş adamı,%21- Memur,%2- Emekli,%7-

Zanaatkar,%2- Esnaf,%23 İşsiz,%2, Anne Mesleği; İşçi, %29- İş Kadını, %9- Memur, %3- Emekli, %3- Ev hanımı, %56, Ebeveyn Etnik Köken; Ermeni Baba,%100- Ermeni Anne,%93- Fransız Anne% 7, İlköğretim Mezuniyet; Ermeni Cemaat Okulları,%53,5- Fransız Milli Eğitim Okulları, %34,5- Türkiye Milli Eğitim Okulları,%9-Okumamış, %3.

#### 2.4.2. Dil

Ermeni kimliği açısından bakıldığında dil meselesi oldukça karışık bir meseledir. Uzun zamanlar Türklerle birlikte oldukları için Ermeniler Türk dilini kullanmışlardır.<sup>12</sup> Dil, kültürün üretilip aktarıldığı bir yapı kabul edilmektedir. Cizvit Papazlarının Gregorien Ermenileri Katolikleştirmek için Türkçe vaaz vermeleri manidardır. 1600'lü yıllara rastlayan bu olaylardan sonra Anadolu'yu gezen gezginler Ermenilerin, Türklerin gelenek ve göreneklerini benimsediklerinden dolayı Hıristiyan Türkler denilmiştir[Beydilli, 1995:s.1]. 1835-1839 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin hizmetinde bulunan ve Mısır valisi Mehmet Ali Paşa kuvvetlerine karşı 29 Haziran 1839'da Nizip savaşını yapan Osmanlı ordusunda yer alan Moltke, Türk hakimiyeti altındaki Ermeniler için 'Bu Ermeniler'e aslında Hıristiyan Türkler demek mümkün, bu hakim milletin adetlerinden, hatta lisanından o kadar çok şey almışlardır...'der[Moltke, 1969:s.35]. Rus İncil Cemiyeti'nin 1815 yılında Petersburg'da bastırıldığı 15 bin Ermenice, ardından tamamı Türkçe konuşan Osmanlı Ermenilerine ulaştırılmak üzere 1822'de Türkçe bastırılmış İncil göndermesine bakmak yeterlidir[Babacan, stradigma. com]. Halen Türkçe'yi kullanmaları, buldukları mahallerde Türklerle komşuluk yapmaları ki; Ermenistan'da bulunan bazı Ermeniler için de geçerlidir[Karpat, s.5]. Can köşesinde yazdığı, 'Dünya Ermeni Olimpiyat Oyunları için Türkiye Ermenilerini temsilen Erivan'a giden kafile, Türkçe

---

<sup>12</sup> 'Cemaat ibadetlerini Türkçe olarak yerine getiriyor. Yüzyıl öncesinde de, ibadetler Türkçe yapılmış. Dua kitapları Ermeni alfabesiyle yazılı olmasına karşın, Türkçe okunmaktaymış. Cemaatin en son Ermeni rahibi ise 1938 yılında Ankara'dan ayrılan Torbacıyan. Şimdiki "Momper"ler Fransız kökenliler ve yaklaşık elli yıldır Ankara'dalar. Bugün İstanbul'da eğitim görenlerin dışında Ankara'da Ermenice bilen yoktur.. Eskiden de cemaat içinde Ermenice bilen sayısının az olduğunu söyleyebiliriz. Şimdi dua kitapları bile tamamıyla Türkçe'dir. Nostaljik birer anı olarak evlerde Ermenice yazılmış dua kitapları Ve İncil'ler hâlâ saklanmaktadır. Ancak yaşlılar hâlâ Büyük iman Duası "Haymer"i, torunlarına Ermenice öğretmek için epey çaba harcamaktadırlar. Bunda Ermeni kitlesiyle dilsel bağı kesilmiş olmasının payı bulunmak.....'[Hancı, 1995:s.36]

konuştuğu ve hala Türkiye’de kalmayı sürdürdüğü için diğer Ermeni gruplar tarafından aşığılandı, neredeyse tartaklandı’ haberi Ermeniler arasında Türkçe’nin sürekliliğini haber vermektedir[Can, 2003]. Ermenistan’dan Rusya’ya göçen bir kısım Ermeniler hala Türkçe konuşmaktadır[Karpat, s.5]. Herold’da 1988 depreminde Ermenistan’da bulunmuş ve özellikle Türkiye Ermenilerinin hala göç ettikleri bölgenin özelliklerini taşıyan dili kullandıklarını belirlemiştir. ‘...Vapurla gittiğimiz Marsilya’ya bir akşam üzeri vardık. Vapurun merdivenlerinden daha ilk yolcular inmeden Fransız hamallar doluşmaya başladı. Aralarından biri yolculara doğru Türkçe seslenince ben rahatlayarak Jak Usta’yı sordum, "Buyurun, ben oğluyum." dedi.’, Orhan Okay’ın hatıralarında naklettiği bu hadisede Fransa’da canlı tutulan Türkçe’nin tanıklığıdır. Amerika’da büyümüş ve kalmış olan Levon Maraşlıyan XI. Türk Tarih Kongresinde konuşurken; konuşmasının açılışını Türkçe yapmıştır[Maraşlıyan, 2000].

Fransa’da öğrencilik yıllarını geçirirken tanıştığı kişileri anlatan bir başka Türk de Hüseyin Çelik. Diğer tanıkların ve Çelik’in hatıralarında üzerinde durduğu olgu ile anlatılarının çizdiği paralel benzerliklerdir. Oluşumu yüzyıllara dayanan, birikimle oluşan değerlerin gelecek nesillere aktarıldığı, kültürün taşıyıcısı ve üretim alanı dil’dir. Tüm bu özellikleri ile Ermeniler tarafından kullanılan Türkçe, yüzyıllara dayanan Türk- Ermeni kültürel benzerliğini, Ermeni kültür ve değerlerini taşıyan unsur olarak kullanması ortaya koymaktadır[Çelik, t.y.:s.18].

Ermenistan’ı tanıtan Internet sitesinde Ermeni dili; Hint-Avrupa dil grubunda gösterilirken, Gürcü dilinde olduğu gibi Kafkas dillerinden etkilendiğini ve Farsça’dan birçok kelimenin girdiğini belirtir. Ermenistan’da konuşulan ağız Doğu Ermenileri olan bugünkü Ermenistan Rusya ve İran’ı içine almaktadır. Ancak Diaspora Ermenilerinin kullandıkları dilin Türkçe’den etkilendiğinin söylemektedir[lingnet.org] Bu etkilenmenin boyutunu anlamak için önemli bir gösterge de; Ermenilerin büyük çoğunluğunun Türkçe konuşmasıdır.

Paris anketi ve de Halep görüşmelerinde kullandığımız dil Türkçe olmuştur. Paris görüşmelerinde J.C.K. ve Herold ile tercüman aracılığı ile konuşulmuştur. Halep’te Türkçe bildikleri sonradan anlaşıldığı üzere karşılıklarından dolayı Sarkiz ve Gerold İngilizce konuşmayı tercih etmişlerdir. Araştırmanın bu bir iki istisnası dışında Türkçe

yürütülmüştür. Başka bir dile ihtiyaç kalmamıştır. Halep çalışmalarında Ermenilerle irtibatımızı sağlayan Ahmad ile İngilizce-Arapça anlaşırken, tanışılan ve görüşme yapılan Ermenilerle Türkçe konuşulmuştur.

Görüşmelerde Araştırma grubundan (%100)25 kişiden, (%16) 4 kişi bizimle Türkçe dışında bir dille; Fransızca ve İngilizce ile konuştu. Bu %16'lık dilimi oluşturan 4 kişiden Halep Diasporası'na üye 2 kişi Türkçe'yi bildikleri halde Türk düşmanlığı ve Türkiye muhalefetinden dolayı Türkçe konuşmadıkları tespit edilmiştir. Paris Diasporası üyesi 2 kişiden 1 üye kurumsal sorumluluk ve Türkçe'yi tam bilememeden dolayı Fransızca görüşmeyi tercih etmiştir. Araştırma grubundan Herold'un gerçekten Türkçe bilip bilmediğini tespit etme durumumuz olmamıştır. Dolayısı ile Türkçe'yi bilme oranı % 96'ya yükselmektedir. Diğer Araştırma grubu (%84) 21 kişi gayet akıcı ve güzel Türkçeleri ile bizimle görüştüler. Onlara Türkçe'yi nerede ve nasıl öğrendiklerini yönelttik. Bunlardan (%40)10 kişi zaten Türkiye doğumlu ve belirli bir zaman Türkiye'de yaşamış, İlköğretimlerini cemaat okulu da olsa Türkiye'de tamamlamışlardı. Geriye kalan (%44) 11 kişi Türkiye ile irtibatı olmadan Türkçe'yi biliyorlardı. 11 kişinin Türk Dili'ni bilmeleri ile diğer 10 kişi arasında hiçbir fark görülmemiştir.

Araştırma grubuna; Türkçe'yi Nerede ve Nasıl Öğrendiniz? Sorunu yönlendirdik. Halep Ermenileri; anne, aile ve televizyon olarak cevaplandırıdılar.

Ailenin Türkçe konuşmasını; '-Türkçe'yi büyükanne ve büyük babalarımızdan öğrendik<sup>13</sup>. Anne ve babalarımız evde Ermenice konuşurlardı. Büyükanne ve büyükbabalarımız evde Türkçe konuşurlardı. [H-Garo]' ifade etmektedir.

Bay Rupen'in yaklaşımı eskiye ve maziye sahip çıkarak Türkçe onaylanıyor. Türkçe yoksa geçmişte yok. Ermeniliğe anlam katan değerlerde. '-Evet, aileden. Zaten Türk

---

<sup>13</sup> 'Büyük anne ve büyük babalarımız' denilen kişiler buraya yani Halep'e ilk gelenlerin çocukları veya çocuk yaşta gelenler. 1915 veya 1920'de çocuk olanlar Tehcir kuşağından sonra gelen ikinci nesil. Bu nesil tamamen Türkçe konuşurken çocukları evde Ermenice konuşuyor torunları ise dedelerinden büyük babalarından Türkçe öğrenerek Türk televizyonları izleyerek Türkçe öğreniyorlar. Türk kültürü ile irtibat devam ediyor. Çünkü bırakılıp gelinen toprakların, geçmişin hikayeleri, hatıralar olumlu yada olumsuz hikayeleri hep ilgi odağında oluyor.] Halep-Anckdot

televizyonlarını izliyoruz. Türkçe'yi buralarda bizler yaşatıyoruz. Lisanımız vatanımız. [H-Rupen]' demektedir.

Halep Diasporasında Türkçe yaygın hali ile biliniyor. Adeta Suriye'de Türkçe Ermeniler aracılığı ile yaşatılıyor. Türkçe ailede konuşuluyor. Evlerde izlenen Türk televizyonları ile bu durum pekiştiriliyor. Türk televizyonlarının izlenirlik durumu Türkiye'ye olan ilgi başlığında ayrıca değerlendirilecektir. Televizyon Türkçenin akıcılığını sağlayan unsur olarak hizmet ediyor.

Paris diasprası Ermenileri için durum farklı değil. Aile, okul ve çevre ile Türkçe oluşturulan doğal bir ortamda öğretiliyor, kullanılarak canlılığı sağlanıyor.

**Tablo 9: Paris Ermeni Diasporası Türkçe Bilme Durumu**

	<b>KIZ</b>	<b>ERKEK</b>	<b>Genel Toplam</b>
Evet	14	35	49 %84
Hayır	6	2	8 %14
Cevapsız		1	1 %2
Toplam	20 %34,5	38 %65.5	58 %100

Paris'te uyguladığımız ankette Türkçe biliyor musunuz? Sorumuza 58(%100) kişiden 49'u(%86) Evet 8'i(%14) Hayır seçeneğini cevaplamışlardır. Evet seçeneğini kullanan 20 Kız denekten 14'ü Evet, 6'sı Hayır seçeneğini kullanırken 38 Erkek denekten sadece 2'si hayır seçeneğini tercih etmiştir. Bir cevapsız kalmıştır.

Türkçe bilinirlik durumu cinsiyet değişkenine göre dağılımı; Kız Araştırma grubundan %70(14), Erkek Araştırma grubundan %94(35) şeklinde gerçekleşmiştir.

Erkeklerin Kızlara göre daha fazla Türkçe bildikleri görülmektedir.

**Tablo 10:Türk Dilinin Öğrenildiği Yer**

	<b>Kız</b>	<b>Erkek</b>	<b>Genel Toplam</b>
Aile	13	26	39 %67
Okul	4	15	19 %33
Toplam	17 %30	41 %70	58 %100

(Çoklu Seçenek Tercih Edilmiştir)

14 Kız, 35 Erkek Araştırma grubu üyesi çoklu tercih kullandığı Türkçe'nin Nerede öğrenildiğini gösteren ölçekte; ailenin %67 gibi bir oranla öne çıktığı görülmektedir. Okul kavramı Türkiye Doğumlu Ermenilerin gerek Ermeni Cemaat okulları, gerekse T.C. MEB Okulları anlaşılmalıdır. Eğitimlerini Türkiye'de gerçekleştiren Ermenilerin tercihlerinden bu anlaşılmıştır. Cemaat okullarında ve Türkiye'de eğitimini gören Ermeni Diaspora üyesi Araştırma grubu üyelerimizden %33 gibi okul faktörü devreye girdiği görülmektedir.

Aile İçinde Konuşulan Dil sorgulamasında "Aile içinde hangi dil konuşuluyor?" sorusu yöneltilmiştir. Levon'un; 'Ermenice konuşuyoruz, ama Arapça'da Türkçe'de konuşuyorduk. Şöyle bazen araya bir kelime geliyor, Türkçe, öyle devam ediyor. Ancak çoğu çoğuna Türk televizyonlarını takip ediyorum[H-Levon]' anlatımı ile her üç dilin kullanımını diğer katılımcı Araştırma grubunda paylaşıyorlar. Aile içinde Türkçe, Ermenice ve kısmen Arapça kullanılıyor.

Paris Ermeni Diasporası'nda Türkçe yoğunluklu Ermenice ve Fransızca kullanılıyor. Bu Araştırma grubundan sadece Haçik bir Fransız ile evli olduğu için aile içinde Fransızca kullanıldığını ifade ediyor. Bu ailede Ermenice de kullanılmayan bir dil olması dikkat çekici. Fransız veya yabancılarla yapılan evliliklerin etnik kültürel olguda farklılaşmayı getiriyor. Evliliğe olan hassas eğilimin zaten Batı Diasporalarında gevşediğini gözlemlediğimizi ve bunun da etnik kültüre etkisinin negatif yansıdığını söylemek gerekir.

Paris Diasporası'nda Türkiye kökenli Ermenilerin evlerinde Türk televizyonlarını uydu aracılığı ile takip ettiklerini ve de işyerlerinde Türk gazetelerini günlük takip ediyorlar.

**Tablo 11:Aile İçinde Kullanılan Dil**

	Hep Erm.	Gn. Erm.	Gn Fr.	T. Fr.	İki dil B.	Türkçe	Gn. Topl.
TR doğ.	3 % 8	3 % 8	3 % 8	-	22 %57	7 % 18	38 %65
FR doğ.	3 % 15	3 %15	3 %15	3 %15	8 %40	-	20 %35
Toplam	6 % 10	6 %10	6 %10	3 %5	30 %52	7 %12	58 %100



“Aile İçinde Kullanılan Dil” sorgulamasında 58 denek cevabı geçerli kabul edilmiştir. Bu sorgulamada Türkiye Doğumlular ile Fransa Doğumlular değişkenleri arasında ilişki dikkate alınarak, Ermenice, Fransızca, Türkçe’nin kullanımı araştırılmıştır.

Hep, ifadesi kesinliği ifade ederken Genellikle, ifadesi esnek bir kullanımı ve diğer dillerinde kullanılabileceği dşnlmştr. İki dil birlikte ifadesi; Türkiye Doğumlularda Türkçe’nin varlığını ön plana çıkarırken, Fransa Doğumlularda Fransızca’yı ön plana çıkartmaktadır.

Aile İçi Dil sorgulamasında toplam %20 Ermenice, % 15 Fransızca, % 12 Türkçe Dil kullanım ağırlığı ortaya çıkmaktadır. 58 denek üzerinde durulması gereken ağırlık noktasını oluşturan ve %52’lik ikili dil kullanımını etkileyen Fransızca%15 ve Trke%12’dir. Türkiye doğumlu Diaspora’dan Fransa doğumlu diasporaya ağırlık kaydıca Aile İçi Dil kullanımının yönü değişme gösterecektir. Doğumla gerçekleşen farklı bir ortamda sosyalleşme Kimlik farklılaşmasında etkili olan dil kullanımını etkisi altına alacaktır.

Günlük Hayatta Konuşulan Dil sorgulamasında;“Günlük hayatınızda hangi dili konuşuyorsunuz?” sorulmuştur. Hoseep’in verdiği cevap; ‘... İş işlerinde Arapça, büyüklerle konuşurken Türkçe konuşurum. Evde hep Türkiye televizyonları izleriz. Gözümüzü atik Türkçe konuşuyoruz[H-Hoseep].’ genel kanaati pekiştiren ve karşılaşılan cevaplar arasındadır. Kevork’un verdiği cevap: -Arapça. Türk televizyonlarını izliyoruz. Van, Muş, Erzurum, Erzincan, Malatya , Adıyaman tarafının Ermenileri Türkçe anlar ama Ermenice konuşurlardı. Maraş, Antep, Kilis, Bilecik, Ermenileri Ermenice bilmenin yanında Türkçe’yi bilir, anlar, ve evlerinde de Türkçe’yi konuşurlardı. Biz daha çok konuşmayı Televizyondan ğrendik.’ demektedir. -Her üç dil pratik yapıyor. Aile dışında Arap’la Arapça, Ermeniler’le Ermenice, Arapça, Türkçe karışık konuşulmaktadır[H-Garo].

Konuşulan muhatap Arap ise Arapça, değilse dil kullanımı karşmakta Türkçe ile birlikte Ermenice ve birazda Arağa kullnılmaktadır.

Paris diasporasının durumunda benzerlik arzetmekte Fransızca karışık Türkçe ve Ermenice birlikte kullanılmaktadır.

J.C.K.; kimliğin korunmasında kültür adacıklarının etkisini; 'Ermeni toplumunun yoğun olduğu bölgelerde mesela Alfortville'de Ermeniler daha çok Ermeniler'le evlenir, Ermenice konuşur ve Ermeni kimliği üzerine daha yoğundurlar. Ama diğer bölgelere baktığımızda bu değişiyor. Yoğun olmadığı bölgelerde tamamen Fransızca konuşuluyor.' diye açıklamaktadır.

'3. nesil kendilerini politika, kültürel, ve dil yönünden nasıl değerlendire bilirlerdi, bütün bu olaylara karşı ve Fransız olmaları yanı yarı Fransız, Fransızca dersler görüyorlardı Fransa'da, bir çoğu Ermeni dilinin kullanımını kaybediyordu, bu tam verilmemişti, sağlanamamıştı,...'(P-J.C.K.)

'-Ermenice konuşuyoruz , ama Arapça'da Türkçe'de konuşuyoruz,....., şöyle bazen araya bir kelime geliyor, Türkçe, öyle devam ediyor. Ancak çoğu çoğuna Türk televizyonlarını takip ediyorum .'(H-Levon)

'Ermeniler arasında Ermenice, kullanımda dil karışmaları oluyor. Türk televizyonlarını izliyoruz çoğu çoğuna. -Çanak anten dijital alıcı'ım var. Bununla Türk televizyonlarını izliyorum . İzlemenin ötesinde programları takip ediyorum. Ceviz kabuğu, bazı tv dizileri' (H-Bedros)

Geçmişin çekiciliği aynı zamanda ilgi de uyandırmış. Büyüklerinden dinledikleri hikayelerle büyümüşler. Geçmişin gölgesi bir iz gibi takip etmiş.Türkçe'yi biliyor, konuşuyor ama daha çok televizyonlardan izliyor demek daha doğru olur. Türkçe'yi büyükanne ve büyükbabalarından öğrenmişler. Anne ve babaları evde Ermenice konuşurlarken Büyükanne ve büyükbabaları Türkçe konuşuyorlar. Büyük anne ve büyükbabaları buraya yani Halep'e ilk gelenlerin çocukları veya çocuk yaşta gelenler. 1915 veya 1920'de çocuk olanlar ikinci nesil. Bu nesil tamamen Türkçe konuşurken çocukları evde Ermenice konuşuyor torunları ise dedelerinden büyük babalarından Türkçe öğrenerek Türk televizyonları izleyerek Türkçe öğreniyorlar. Türk kültürü ile irtibat devam ediyor. Çünkü bırakılıp gelinen toprakların olumlu yada olumsuz hikayeleri hep ilgi odağı oluyor[H-Garo].

Halep'te; Türk dilinin kullanımının sürekliliğini sağlayan önemli unsurlardan birisi de ulusal yayın yapan Türk televizyonlarının izlenmesidir. Uydu alıcıları aracılığı ile

Türkiye takip edilmektedir.

Paris'te de; Halep'e benzer şekilde, uydu aracılığıyla Türk televizyonları izlenmektedir. Buna ek olarak, Avrupa basım ve dağıtım yapılan Türk gazeteleri de Ermeniler tarafından tüketilmektedir. Özellikle Türkiye'den tehcir sonrası iş için gitmiş Ermenilerin iş yerlerinde bu gazeteleri bulmak mümkün.

Dilin kullanımını sağlayan medyanın yeri ve önemi, sessiz ve derinden etkinliğini sürdürmektedir. Türk kültürünü yaygınlaştırmak, Anadolu kökenli diasporaların Türk kültüründen beslenmelerini sağlamak için Uluslararası medya yayınlarını daha da aktif hale getirmenin faydaları, ülkemiz adına bir potansiyel olarak karşımızda durmaktadır.

**Tablo 12:Günlük Hayatta Kullanılan Dil**

	HepErm.	Gn. Erm.	Gn Fr.	T.Fr.	İki dil B.	Türkçe	Gn. Topl.
TR doğ.	2 %5	2 %5	7 %18	1 %2	19 %50	7 %18	38 %65
FR doğ.	-	2 %10	5 %25	5%25	8 %40	-	20 %35
Toplam	2 %3	4 %6	12 %20	6%10	27 %46	7 %12	58 %100

Aile içinde kullanılan(Hep Ermenice %10+Genellikle Ermenice%10) %20,Günlük hayatta kullanılan Ermenice (Hep Ermenice %3+Genellikle Ermenice%6)% 9'a, gerilemiştir. Burada farklılaşan çevrenin etkisi görülmektedir. %15 olan Fransızca, % 30'a yükselmiştir. İkili Dil kullanımında Aile içi Dil'de %52 olan Türkçe+Fransızca Kullanımı %46'ya gerileyerek Fransızca'nın çevre kullanımını artırmıştır. Türkçe kullanımı Aile içinde olduğu gibi Günlük hayatta kullanımı da % 12 kalmıştır. Türkçe'nin Aile içinde ve Günlük hayatta kullanımını etkin kılanların Türkiye Doğumlu Ermenilerin etkin oldukları görülmüştür.

Kültürün bir diğer yansımalarının görüldüğü alan müziktir. Buraya sevgi kadar diğer duyguların girdiği bilinen bir gerçektir. Bu gerçekliğin içerisinde bir toplumun düşünsel izleride birlikte taşınır. Bunun için Diaspora Ermenilerine müzik tercihlerini sorduk.; "Hangi dilde müzik dinlersiniz?". Aldığımız cevaplar Paris Ermeni Diasporası üyesi Araştırma grubu üyelerimiz Fransızca müziğin yanında Türkçe müziğin yaygın olarak dinlenildiği idi. Halep Diasporası üyesi Araştırma grubu üyelerimiz de Paris Diaspora üyeleri gibi buldukları ülke müziği Arapçanın yanında Türkçe müzik

dinlediklerini ifade ettiler. Halep Ermeni Diasporası Ermenice müzikte dinlediklerini ifade ettiler. Halepte dinlenen müzik arasına İbrahim Tatlıses, Gülden Karaböcek gibi hayranları olan Araştırma grubu üyelerimiz vardı.

Türkiye'nin müzik aracılığı ile esintilerini bu ülkelerdeki Ermenilere ulaşması kimlik anlamında geçmişle kurulan kültürel bağın etkilerinin sürekliliğini göstermektedir.

**Tablo 13: Dinlenen Müzik'te Dil Tercihi**

	<b>KIZ</b>	<b>ERKEK</b>	<b>Genel Toplam</b>
Ermenice	-	3	3 %5
Fransızca	1	3	4 %7
Her ikisini de	9	13	22 %38
Hiçbirini	1	1	2 %4
Diğer	7	8	15 %26
Türkçe	1	10	11 %20
Toplam	19	37	58 %100

Dinlenen Müzik Tercihinde Ermenice %6, Fransızca %7, Her iki Dilde(Ermenice, Fransızca)%39, diğer yabancı bir dilde Müzik dinleme %27, Türkçe %20 sıralaması gerçekleşmiştir.

Müzik, kültür taşıyıcı özelliği olan Dil içerisinde değerlendirilebilecek önemli bir unsurmandır. Hangi Dilde Müzik Dinlersiniz? Sorgulamasında Araştırma grubu, ortak kültürel bileşimi tercih etmekte. Bunun resmeden %39'luk tercih en fazla durumu ortaya koymaktadır. Dil tercihlerinde geçişliliği de gösteren bir durum ortaya çıkmaktadır. Ermenice müzik dinlemenin azlığı bu dildeki kültürel birikime ulaşmada zayıflığı, yine bu dilde kültürel müzik üretiminin az olduğu anlamları ortaya çıkmaktadır. Bu anlamların dışında Ermenilerin Türk kültürel ortamından Ermeni milli kültürüne geçiş yapamadan daha güçlü Batı kültürel toplum yapısının içerisine geçtiklerinin de göstergesidir. Türkçe müzik, %17 payda ile etkili bir durumda olduğunu göstermektedir.

### 2.4.3. Din

Hıristiyanlık, yasaklı yıllarda birbirlerinden habersiz dini yaymaya çalışan farklı gruplardan oluşuyordu. Bu yıllarda herkes kendi anladığı şekli ile Hıristiyanlığı yayıyordu. Yasaklı dinden serbest din halini alırken farklı anlayışlar tartışılarak bir bütün oluşturmak için birbirini takip eden konsüller düzenlenecek ve alınan kararlar ile düşünce birlikteliği sağlanmaya çalışılacaktı. O günkü tartışmalar bütünleşme yerine alınan kararların farklılaşmanın esaslarını oluşturarak günümüze uzanan tartışma ve mezhep farklılıklarını ortaya çıkaracaktı. Bu farklılıklarda anlayış farklılıklarına etki eden toplum farklılığı kadar siyasal düşünüşünde etkili olduğudur. Ermenilerin ateşe tapma olarak tanımlayacağımız dinlerini bırakıp Hıristiyanlığı seçmeleri, İran'la karşı karşıya getirmişti. Ermeniler, İran'ın baskıları karşısında Hıristiyanlığı seçmiş olmalarından dolayı müttefik gördükleri Bizans'ın yardıma çağırılmışlardı. Bizans'ın yardıma gelmemesine tepki olarak Ermeniler savaşı bahane göstererek Kadıköy konsülüne katılmamışlar, katılmadıkları bu kararları kabul etmeyerek mezhep farklılaşmasının atmışlardır. Dini mezhep farklılaşması aynı zamanda Bizans'a karşı bir sınır oluşturma idi. Mezhep farklılaşması aynı zamanda milli tanımlamayı netleştiriyordu. Kilise inancının oluşturduğu çerçevede ayin dilinin millileşmesini, dinin kutsallık kazanan yazıyı, dinin dayandığı resuli yol ile takdis edilmesini, Eçmiazin ile kutsal mekanı üretmek yanında getirecekti. Zaten alınan kararlarla şekillenen Ortodoks dünya egemen Bizans dünyasının dini olacaktır. Bu kriterleri kabul aynı zamanda milliliği de kimlik olarak diğerini/ötekini içine girme anlamını taşıdığından Ermeniler koruma sınırlarını oluşturacak olan farklılaşmaya giden adımları atmışlardır.

Bilindiği üzere Kuzey Batı İran, Kafkasya ve Doğu Anadolu önemli ticaret, göç ve akın yolları üzerinde bulunmaktadır. Ermenilerin dağınık olarak yaşadıkları bu bölgelere İran, Makedon, Roma, Bizans, Araplar ve Türkler hakim olmuşlardır. İranlılar Ateşe tapmaları için, Bizanslılar Ortodoks olmaları için Ermenileri zorlamışlardır. Daha sonra Rum Fener Patrikhanesi ile Roma arasında kendi nüfuzlarına alma gayretlerine sahne olmuştur. 18.yy.'a geldiğinde Fransa ve İngiltere ile Amerikanın hedefi olmuşlardır. Türklerin egemenliğinde olmalarına rağmen tarihin bütün dönemlerinden inanç farklılıklarından dolayı takibata alınmış olan Ermenileri

Türkler kendi inançlarını kabul ettirme ve Müslüman yapmak için bir zorlama yapmamış üstelik kendi egemenliğinde milli benliklerini koruyacak şekilde örgütlenmelerine izin vermiştir. 'millet sistemi' ile iktidar gücünün büyük bir kısmını, Ermeni toplumunun dini ve dünyevi işlerini tedvin eden bir kurum olarak Kilise'ye bırakmıştır. Bu durum ise Ermenileri 'toplum-kilise' bütünlüğü içerisinde milli kimlik kazanmaya doğru yol alan gelişmelerin temelini atmıştır[İpek, 1995:s.257]. Ortaylı 'millet sistemi'ni bir kompartımana benzetir. Ortaylı Türk kimliği içinde azınlıkların barışçıl nasıl yer aldığını şu şekilde formüleştirecek açıklıyor: 'Milletlerin idari teşkilatı onların merkezle antlaşma ve müzakere ve istimalet sisteminde olduğu gibi bir tür akitle dini hürriyet, kültürel muhtariyet, ve idari işbirliği(idari muhtariyet değil) statüsünü vermeleridir. Millet başı ruhani liderdir.'[Ortaylı, 1999b:s12] Meclisin teşekkülünde görüldüğü gibi bu dini liderlik laikler tarafından iştiraklerle zayıflatılarak dini liderlik paylaşılmaya götürülmüştür[a.g.m., s.12].

Ermeniler bin yılı bulan bir zaman diliminde Türklerle birlikte yaşamış, coğrafya olarak İmparatorluk sınırları içinde dağılmış ve belki de Türklerle kültürel bütünleşme de en fazla mesafe almış Hıristiyan milleti. Türkler Anadolu'yu vatan edinirken, Türklerle Ermenileri karşı karşıya getirecek bir durum olmamıştı. Bölge tarihinin bilinen tüm zamanlarında, göçlerin geçiş alanı olması, egemen büyük devletlerin mücadele alanı olması, Ermenilerin yaşadığı coğrafyayı tampon bölge konumuna getirmişti M.Ö. 521 yılından 344 yılına kadar bölge Perslilerin bir vilayeti idi. M.Ö. 344'ten 215 yılına kadar Makedonya İmparatorluğuna dahil edildi, 215'ten 190 yılına kadar ise Selephkider tarafından yönetildi. M.Ö. 190 yılından 220 yılına kadar ise Roma İmparatorluğu ile Parthern arasında sürekli el değiştirdi. 220'den 5. Yüzyılın başlangıcına kadar Sasani'lerin vilayeti oldu. 5.yy.'dan 7.yy.'la kadar Bizans İmparatorluğu'na katıldı. 7.yy.'dan 10.yy.'a kadar Arapların eline geçti. 10.yy.'da tekrar Bizans hükümdarlığına, 11. yy.'dan itibaren de Türklerin kontrolüne geçti[Özkan, 1985: s. 88-89].

1071 Malazgirt savaşı ile bölge Türklerin kontrolüne geçmiştir. Bölgenin kontrolü; 1194'e kadar Irak Selçukluları, sonra Harzemşahlar, İlhanlılar, Celayirliler(1334), 1334'de Timur, Timur sonrası(1450) Karakoyunlularla Akkoyunlular arasında yer değiştirmiştir. En son Safeviler bölgeye hakim olmuşlardır. Haçlı seferlerinin etkin



olduğu dönemde Ermeni krallığı kurulsa da bu krallık tamamen vesayet altında yaşamıştır. Bu devletin sonunu ise Memluklar getirmiştir. Safevilerden sonra bölge tamamen Osmanlı idaresine geçmiştir[a.g.e., s.93]. Daha güçlü bölgesel devletlerin varlığı; bilinen bir milli Ermeni devletini tartışmalı hale getirmişti. Bu durum Ermenileri bir ulus olma özelliklerinden uzaklaştırarak bölgede yaşayan halk haline getirmiştir. Ermeni kimliğini bu olumsuzlukların içinde geliştiren ve günümüze taşıyan en belirgin özellik, devletin yerini kilisenin almasına yol açmıştır. Bu durum din ile millet kavramlarını Yahudilerde olduğu gibi bir kimlikte birleştirmiş ve bütünleştirmiştir. Ermenilerde; Hıristiyanlığa geçişte bütüncül davranmaları, milli ve ilk kilise olma- özelliği olan Apostolik (Gregoryen) Ortodoks Kilisesi etrafında örgütlenmeleri, siyasal davranışlarını kilise adamları aracılığı ile sürdürmeleri; din-millet bütünlüğünü ön plana çıkarmıştır.

Kilisenin Ermeni Kimliğinin şekillenmesinde belirleyiciliği, siyasal yönetim olan devlet organizesinin yerini kilisenin alması etkili oldu. Ancak burada daha önemli olan taraf ise Batılı dış güçlerin hedef seçtikleri Ermeni cemaatinden taraftar edinme gayretlerine rağmen, cemaat içi mücadeleler olmuş; Ancak bu sorunların üstesinden Ermeni Kilisesinin organize ettiği ve neticesinde milli kimliğinin gelişmesine yol açacak anayasa, meclis, siyasi partiler, dernekler gibi kurumların gelişmesinde kilise üretici rol üstlenecektir[a.g.e., s.257]. Ermeni toplumunun devleti kilise olunca; devlet başkanları da din adamları olmuştur. Aziz Gregor'dan sonra çocukları sırası ile dini liderliği sürdürdüler. Ancak Sahak erkek evlat bırakmadan ölünce(439) yerine din adamları arasından kıdemlilerin seçildiği, halkın temsilcileri anlamına gelen Katogikoslar seçilmeye başlandı.Ermenileri tek çatı altında toplama kudretine sahip kiliselerin başı olan din adamları(Katogikoslar-milletin temsilcileri) milliliğin başlangıcını sağlayan önderleri olmuşlardır. Bunlardan sadece Patrik Nerses'in oynadığı rol ve kişiliği yeterli olacaktır sanırım. Buradan yapılacak olan genelleme değildir. Ancak tarihi gelişmeler Patriklere bu sorumluluğu yüklemiştir. Zira Ermeni toplumunun siyasal şemsiyesi kiliseleri olmuştur.

Burada özellikle belirtilmesi gereken Apostolik-aziz Gregor'un öğretileri doğrultusunda şekillenmiş- kilisesidir.<sup>14</sup> Katoliklerin kendilerini soyutladıkları zorlandıklarında Ermeni kimliğini kabul ettikleridir[Hancı,1995:s.36].

Ermeniliğin bir din olarak algılanmasına neden olan mezhep farklılığının etnik ile birleşmesini J.K. 'Eğer Katolikse ben Fransızım diyor. Gergoriyen Apostolik Ermeniler kendilerini Ermeni olarak tanıtip kimliklerini Ermeni kabul ediyor.(Paris görüşme notları K. J., Opera) ortaya koymaktadır. Yılların birikimi, tabii gözlemcisi K.J.'ın görüşleri ile bu görüşleri paylaşan Ortaylının, 'Ermeni Katolikler Ermeni etnik kimliğini ikinci hatta sonuncu plana itiyorlar'. tespitleri tamamen örtüşüyor[Ortaylı, 1999b:s.78].

Araştırmada araştırma grubunun dini eğitim alma durumu, dini eğitim almış olanların bu eğitimi nerede aldıkları ve kiliseye gidip gitmedikleri araştırılmıştır. Bu sorgulamada dini eğitimin derecelendirilmesi yapılmamıştır. Sadece sorgulanan Araştırma grubu üyelerinin bu soruyu cevaplandırırken belirli bir bilgiyi sistematik olarak alıp almadıkları göz önünde bulundurulmuştur. Buna göre Ermeni cemaat okullarında eğitim alan Ermenilerin aynı zamanda temel dini eğitimlerini okulda aldıkları görülmüştür. Dini eğitimin sürekliliğini sağlayan unsurda ailenin de devreye girdiği, Kilise ile bütünleşerek kimlik bilincinde etkisi ortaya çıkmıştır. Dindarlık derecelendirilmesine gidilmemiştir. Ancak yapılan çalışmada Dini eğitim, Kiliseye gitme sıklık derecesi ölçüldüğünde gregorienlik mezhep anlayışı Ermeni kimliğini sağladıktan sonra bu merkeze bağlı kalmak şartı ile dindarlığın bu merkeze belirli uzaklıklarda serbestleştiği görülmüştür.

Halep Ermeni Diasporası Dini eğitim alma ve Kiliseye bağlılığı Paris Ermeni diasporasına göre daha bağlı olduğu görülmüştür. Paris Ermeni Diasporasında Kiliseye bağlılık ve gitme sıklık düzeyi dini günler, özel günler dışında Arasıra şeklinde dizinlenmiştir.

<sup>14</sup> 'Cemaatin grup kimliğini, irki özelliklerinden ziyade, Katolik ve Hristiyan oluşları belirlemektedir. Cemaat kendisini "Katolik" olarak tanımlamaktadır. Katolikliğin bir mezhep olduğunun hatırlatılması ve irki özelliklerinin nereden geldiğinin ısrarla sorulması üzerine, ancak "Ermeni" yanıtı alınabilmektedir [Hancı,1995:s.36]

Halep Ermeni diasporasında Kiliseye gitme sıklık düzeyi daha düzenlilik göstermektedir. İçinde buldukları Müslüman toplum yapısının etkisi, cemaat okulunda alınan eğitimin etkisinin olduğu düşünülmüştür.

Paris Ermeni Diasporası Hıristiyan bir toplum içerisinde bulunmaları, alınan laik eğitimin etkisi, yeteri kadar Gregorien Kilisesi'nin olmayışı bunda etkili olmuştur. Kimlik sorgulamasında ele alınan sonuçlarda kendisini hümaniter yaklaşımın etkisi gözlemlenmiştir. Önceliklerin arasına kendisini insan olarak tanımlama yaklaşımı içerisinde bulunan Batı toplumunun etkileri olarak yorumlanmıştır. Halep ile bu durum karşılaştırıldığında Ermeniler kendilerini öncelikli olarak Ermeni olarak tanımlamışlardır. Dini inanış ve dini ritüellere aktif katılım içerisinde bulunan toplumun etkilerine göre farklılaştığı gözlemlenmiştir.

**Tablo 14: Dini Eğitim Alma Düzeyi(Türkiye doğumlular)**

	Kilise	Okul	Aile	Dernek	Gn.Topl.
Yeterince Dini Eğitim Ald.	5	6	6	-	17 %45
Biraz Dini Eğitim Ald.	2	13	6	-	21 %55
Toplam	7 %16	19 %51	12 %32	-	38 %100

Dini Eğitim alma düzeyleri ile ilgili bir kriter düzenlenmemiş olup kişilerin kendi beyanları yansıtılmıştır. Araştırma grubu üyelerine “Dini Eğitim Alma Düzeyler”i sorgulandığında %35 gibi bir Araştırma grubu üyesi hiç dini eğitim almadığı beyanı alınmıştır. Araştırma grubu dini eğitimi alanların oranı %65'tir. Yeterince Dini Eğitim Aldım %28, Biraz Dini Eğitim Aldım %37 cevabı alınmıştır.

Hiç dini eğitim almayanların Fransa doğumlular arasında çoğunlukta %40 olması, Diaspora'da dini eğitim imkanlarını göstermektedir. Ermeni kimliğinin genelleyici en önemli özelliğinin mezhep farklılığına dayandığı ve dini eğitimin önemli olduğu düşünülürse, diasporanın kimlik değişiminde çevre kültür faktörünün önemi ortaya çıkmaktadır. Ermeni kimliği kendini çevreleyen doğu toplum yapısı içerisinde dini örgütlenmesini gerçekleştirerek sınırlarını koruma altına almıştır. Batı toplum yapısı içerisinde bu durumun zayıfladığı gözlemlenmektedir. Bu da kimliğin inşasında farklı ensrümanların devreye girdiğinin göstergesidir.

**Tablo 15: Dini Eğitim Alma Yer Ölçeği (Fransa Doğumlular)**

	Kilise	Okul	Aile	Dernek	Gn.Toplam
Yeterince dini. Eğit. Ald.	1	4	4	-	9 %75
Biraz Dini Eğitim Ald.		2	1	-	3 %25
Toplam	1	6	5		12 %100

Fransa Doğumlular değişkenine göre “Dini Eğitim Alma” ölçeklenmesi; %75 “Yeterince Dini. Eğitim Aldım”, %25 “Biraz Dini Eğitim Aldım” şeklindedir. Okul ve ailenin ağırlık kazandığı bu eğitimde Kilise yeterince ağırlığının olmadığı görülmektedir. Bu durum Paris’te Ermeni Kiliselerinin yeteri kadar pay sahibi olmadığını göstermektedir.

**Tablo 16: Dini Eğitim Alma Yer Ölçeği (Türkiye doğumlular)**

	Kilise	Okul	Aile	Dernek	Gn.Toplam
Yeterince Dini Eğitim Ald.	4	2	2	-	8 %31
Biraz Dini Eğitim Ald.	2	11	5	-	18 %69
Toplam	6	13	7	-	26 %100

Türkiye doğumlu Ermeniler Cemaat okullarında okuma imkanına sahip olduklarından Dini eğitim almada Okulun önceliği hemen görülmektedir. Ermeni Cemaat okulları ve de köklü geçmişin birikimi kendini hissettirmektedir.

**Tablo 17:Paris Diasporası Dini Eğitim Alma Ölçeği(Tablo1 ve 2’nin Bileşimi)**

	Kilise	Okul	Aile	Dernek	Gn.Topl.
Yeterince Dini Eğitim Ald.	4	6	6	-	16 %43
Biraz Dini Eğitim Ald.	2	13	6	-	21 %57
Toplam	6 %16	19 %51	12 %32	-	38 %100

Dini eğitim almada ağırlığı birincil derecede Aile(%32) ve Okul Eğitiminin(%51) rol aldığı gözükmektedir. Kilise’nin Eğitim yeri olmaktan öte dini vazifelerin yerine getirildiği toplumu bir arada tutan özelliği ile kalmaktadır.

**Tablo 18: Kiliseye Devamlılık (Türkiye doğumlular)**

Dini Eğitim Alma Düzeyi	Fr.'de Doğanlar	TR.'de Doğanlar	Toplam
Yeterince Dini Eğitim Aldım	9 % 45	7 % 19	16 %28
Biraz Dini Eğitim Aldım	3 % 15	18 % 47	21 %36
Hiç Almadım	8 % 40	13 % 34	21 %36
Gn. Topl.	20 % 100	38 %100	58 %100

Kilise'ye devamlılık ölçeğinde, Sık sık(%5), Genellikle(%24), Arasıra(%54), Bir kez(%2) olumlu gitme düzeylerini göstermektedir. Araştırma grubu üyelerinin dini ihtiyaçlarını giderme, Diaspora toplumunun çevre kültürel ortamdan ayıran, mezhep farklılığını ön plana çıkaran kilise faktöründe Türkiye Doğumlu Ermenilerin %86'lık bir oranda devamlılıkları görülmektedir.

**Tablo 19: Kiliseye Devamlılık (Fransa Doğumlular)**

Fr.Doğumlular	Sık sık	Genellikle	Arasıra	Bir kez	Hiç	Gn.Topl.
Yet. D. Eğt. A.	-	4	3	-	5	12 %60
Biraz D. Eğt. A.	-	-	-	-	-	-
D. Eğt. Hiç A.	-	1	2	1	4	8 %40
Toplam		5	5	1	9	20 %100

Fransa Doğumlu diaspora Ermenilerinin Kiliseye devamlılık çizelgesinde görülen Hiç katılım derecelendirmesi % 45 gibi bir orana ulaşmasının verdiği anlam; sadece dinden kopuşu değil kültürel Ermenilikten de kopuşu göstermektedir. Bundan çıkarılan anlama dinsizlik gibi negatif bir anlam yüklenemeyeceği gibi, altı çizilmesi gereken Diasporik Ermeni Kimliğinde Kilisenin etkinliğinin zayıfladığını göstermektedir.

**Tablo 20: Paris Ermeni Diasporası Kiliseye Devam Ölçeği**

FR+TR	Sık sık	Genellikle	Arasıra	Bir kez	Hiç	Gn.Topl.
Yet. D. Eğt. A.	2	8	5	-	5	20 %33
Biraz D. Eğt. A.	1	5	12	-	-	18 %32
D. Eğt. Hiç A.	-	1	8	2	9	20 %35
Toplam	3 %5	14 %24	25 %43	2 %4	14 %24	58 %100

Türkiye ve Fransa Doğumlular değişkenleri birleştirilerek devamlılık ölçeği değerlendirildiğinde Sık sık(%5), Genellikle(%24), Arasına(%43), Bir kez(4), Hiç(%24), çıkmıştır. Arasına aralığının %43'lük dilime sahip olması Dinin Ermeni Toplumunu üzerindeki etkisinin kültürel seviyede gerçekleştiğini göstermektedir. Din aracılığı ile Ermeniliğe bağlılık düzeyi Türkiye Doğumlu Ermenilerde daha güçlü iken Fransa Doğumlu Ermenilerde zayıfladığı görülmektedir.

#### **2.4.4. Siyasi Partiler ve Dernekler**

Diaspora'da bulunan ve birer propaganda merkezi olarak çalışan bu dernek ve siyasi partilerin görevi Diaspora'da asimile olup kaybolmanın önünde durup Ermenileri görünür hale getirmektir.

Ermeni Siyasi Partilerini dün itibariyle Ermeni siyasi meselesinin ortaya çıkışını araştırırken ortaya koymuştuk. Derneklerinin etkinliklerine de değindik.Siyasi partilerin ve derneklerinin etkinliğini, bugününü ele alacağız. Zaman değişse de dün sinema perdesinden bugüne yansıyan olaylar gibi güncel ve benzerlikler taşıyor. Bunun açık anlamı; Siyasi Partileri oluşturan üyeler diasporanın oluşumunda da fikirlerini de örgütlerini de taşıdılar ve yeniden örgütlendiler. Zaten bu örgütlenmeler ilk dışarıda kurulmuşlardı, merkezlerini Anadolu'ya taşımış olsalar da Avrupa merkezlerinde şubeleri aktif durumda idi.

1890'lı yılların başlarında kurulan Taşnak Partisi bağımsız Ermenistan için çalışan bir parti idi. Bolşevik ihtilalinin getirdiği, bölgede oluşan iktidar boşluğunda; 1918–1920'li yıllarda Rusya Ermenistanı'nda başarılı olarak Ermeni devletini kurdular. Doğu Anadolu'nun ilhakı için savaşanlar, Milli Mücadele veren yeni Türk Devleti'ne karşı kaybederek Gümrü Anlaşmasını yaptılar. Bu anlaşma milli Türk Devleti'nin ilk yaptığı sınır anlaşması idi. Aynı zamanda Taşnakların kurduğu Ermenistan Devleti'nin ilk tanınması anlamını da taşıyordu. Bu devlet 1922'lerde Sovyetleştirilerek dağıtılacaktır. Taşnakların tasfiyesi ile bölge üzerinde nüfuz değişimi olacak ve Marxist söylemi ile Sovyetlere yakın olan Hınçaklar yerlerini alacaklardır. Taşnak hareketi diasporaya çekilecektir.



Taşnaklar, 1991'de kurulan Ermenistan başkanı Ter Petrosyan zamanında faaliyetleri yasaklı bir parti iken, diasporanın baskıları ile dağlık Karabağ meselesinin ateşlediği milliyetçi duyguların hakim olduğu Ermenistan'da iktidar değişikliği olacak; Robert Koçaryan zamanında Taşnak Partisi'ne konan yasak kaldırılarak Taşnak Parti başkanı Vagan Ovanisyan başkanlık danışmanlığına getirilecektir[Gürses, 1998:s.160-161].

Diaspora'da bugün faaliyette bulunan Ermeni Devrimci Federasyonu, Sosyal Demokrat Hınçak Partisi, Ermeni Liberal Demokrat Partisi şu an Ermenistan'da faaliyette bulunuyorlar[Kasım, eraren.org]. Ter-Petrosyan dönemini de sonlandıran bu partilerin, Petrosyanın dış politikalarını beğenmemiş olmalarıdır. R. Koçaryan dönemini başlatan durum Koçaryan'ın dış politikada özellikle D. Karabağ konusunda yayılcı politikalara izin ve ağırlık vermesidir.

Hınçak Partisi Marxist gelenekten olması Sovyet Ermenistanı'nın yanında yer almıştır. Taşnaklar; Sovyetlerin Ermenistan'ı işgali ile Sovyetleştirilen Ermenistan'dan uzaklaştırılmıştır.

Ramgavar Partisi; Burjuva kesime hitabeden liberal bir partidir. Zenginlerin partisi olarak bilinir. Ermeni Genel Yardımlaşma Birliği bu partiye bağlı çalışan bir dernektir.

Göçle birlikte Ermeni Siyasi Partileri ve derneklerinin de taşındığını belirtmiştik. Merkezleri Paris'e taşınmışlardır. Çoğu yardımlaşma derneğidir. Kimliğin korunmasında etkileri tartışılmaz. Önemli olanlarından 'Nor Seround' , 'Mavi Haç' , 'Ermeni Kültürevi' , 'Ermeni İzcileri' sayılabilir. Bu dernekler Taşnakların çizgisinde bulunan derneklerdir.

Sovyet yanlısı Hınçakların dernekleri 'Kızıl Haç', 'Fransız Ermeni Gençliği Hareketi(JAF)', JAF yanlısı 'İzciler Organizasyonu', 1948'den itibaren Décines, Lyon, Valence, Paris, Alfortville, Sevran gibi şehirlere yayılmıştır. Dernek iki bölümden oluşur, daha yaşlıların bulunduğu 'Fransa Ermenileri Fransız Kültür Birliği' (Union Culturelle Française des Arméniens de France) ve daha gençlerin bulunduğu adı geçen JAF. Özellikle 1960'lara kadar bu iki derneğin düzenlediği balolar, tiyatro gösterileri vb. bütün Ermeniler'e hitap etmekteydi.

'Ermeni Yardımlaşma Genel Birliği'(Union Générale Arménienne de Bienfaisance U.G.A.B.); Ramgavar Partisinin çizgisinde bir dernektir. 1906 yılında Kahire'de kurulmuştur. 1910'lerden itibaren Marsilya'da faaliyetlerini sürdürmüştür. Çok zengin olan bu dernek 22.000 üyelidir. Servet denilecek kadar parası ile bir çok okul ve kültür merkezi işletmektedir. Ermenistanın kurulmasından sonra ilgisini Ermenistan'a yöneltmiştir. Fransa'daki 5 şubesiyle (Marsilya, Lyon, Vienne, Valence ve Paris) UGAB Fransa Ermenileri'nin zengin tabakasına hitap eder, Paris'teki Ermeni Etütleri Kütüphanesi (ki 30.000 cilt belge bulunmaktadır) gene bu dernek tarafından işletilmektedir. Ayrıca Raimcy'de bulunan Tebrotzassère Ermeni Okulu, Paris'teki 'Ermeni Öğrenciler Evi' ve 'Manukyan Kültür Merkezi' yine bu derneğe bağlıdır.

Fransa'nın sosyal yapısından kaynaklı çok değişik ve etkinliği olan dernekler ağı mevcuttur. Bundan dolayı Anavatan kavramının sulanmasından dolayı faaliyetlerin bulunulan ülkeye yönelmesi neticesinde Parti çevresinde odaklanmış derneklerden bağımsız sosyo-kültürel derneklerin varlığı kaçınılmaz olmuştur. Meslek gruplarına hitap eden iki kuruluş bu bağımsız derneklerden iki tanesi önemlidir; 'Fransa Ermeni Doktorlar Birliği' ve 'Ermeni Mesleklerarası Grubu'.

Terörün biçimlendirdiği , 1975- 1985 arası etkin olan; 'Ermeni Milli Hareketi' (Mouvement National Arménien, M.N.A), Fransız Ermeni Dayanışması (Solidarité Franco-Arménienne) ve 'Toprak ve Kültür Derneği' (Terre et Culture) bunlardan bazılarıdır. 'Toprak ve Kültür Derneği' derneği 1977'de teröre destek amacıyla kurulmuş ve şubeleri bir çok ülkede bulunmaktadır. 1991'den beri bu dernekler Union Internationale des Organisations Terre et Culture (UIOTC) çatısı altında birleşmişlerdir. Ermenistan'a dönüş projesi içindedirler.

1988 Ermenistan depremi diasporanın Ermenistana yardımı amaçlı yeniden organize olmasını sağlamış ve harekete geçirmiştir. Bunlardan 1989'da Charles Aznavour'un önderliğinde kurulan 'Aznavour pour L'Arménie' Fransa'da Ermenilerin Fransızlar nezdinde sempatilerini sağlamıştır.

1991'de Paris'te 'Ermeni Dernekleri Forumu' meydana gelmiştir. Bu organizasyon diğer bütün organizasyonları tek çatı altında toplama gayretindedir. Amaç güç birliği yaparak parçalanmışlığın önüne geçmek, diğer ülkelerdeki diasporalarla bağları

kurmak be Ermenistan ile ilişkileri kuvvetlendirmektir. Bu şekilde diasporanın varlığını devam ettirirken dünya önünde özellikle Avrupa ve Fransa'da Ermeni davasının haklılığını ortaya çıkarmaktır. Fransa'da cemaatlere yer tanınmamıştır. Ancak bu faaliyetlerle cemaatleşmenin önünü açma ve tanınma gayreti içerisinde dirler. Ermenilerin en büyük korkusunun asimile olduğu düşünülürse ünlü olmuş Fransız ismi kullananlara baskı kullanılarak Ermeniliklerinin ortaya çıkması yönündedir. Les Nouvelles D'Arménie isimli dergide yapılan röportajlar ve yayımlar buna hizmet etmektedir. Ermeniliklerini açıklamayanlara kötü gözle bakılmakta ve ifşa edilmektedir [Akgönül, eraren.org ]

Dünün Osmanlı topraklarında Kilise'nin icra ettiği fonksiyonerliği Siyasi Partiler, dernekleri ve bunlardan bağımsız dernek faaliyetleri ile kimliğin korunmasına çalışılmaktadır.

Araştırma grubu üyelerine "Bir Sivil Toplum Kuruluşuna (Kilise, Dernek, Cemiyet, Kulüp, Birlik Gibi) Gidiyor musunuz?" sorusu yöneltilmiştir. Araştırma grubu Halep Ermeni Diasporasından '...Ermeni okul mesullüğü ... [H-Artun]', 'Çocukluğumdan itibaren Kiliseye hizmet etmekteyim. Kilise hizmetlerinde bulunuyorum... [H-Sahak]', -Hayır, bu iş yeteri kadar zaten beni meşgul ediyor. Ama daha önceleri tiyatro gurubumuz vardı, amatör olarak bu işle ilgilendim. Burada bütün bunların kulüpleri var. Üye değilim ama katılmaya çalışıyorum... [H-Rupen]', farklı cevap vererek sivil toplum kuruluşlarının içinde yer aldıklarını belirtmişlerdir. Diğer Araştırma grubu Levon'un dediği gibi: '-Hayır nireyee öyle işten eve, evden işe. İşimizle evliyiz. Vaktimiz yok ki. Gördüğün gibi tıklımışız buraya [H-Levon]' benzer beyanda bulunmuşlardır.

Ülkenin siyasal yönetim yapısından kaynaklanan durum göz önünde bulundurulduğunda Ermenilerin kültürel yapılarının desteklendiği ve faaliyetlerine izin verildiği anlaşılmıştır.

Siyasal yapılanmanın aldığı şeklin zaten kültürel olgular içerisinde sürdürülerek kimliğin inşa ve üretiminin yapıldığı düşünülürse Ermeni kimliğinin canlı tutulmasında Halep Diasporası'nda STK'ların önemi büyüktür. Halep Ermeni Diaspora üyesi Araştırma grubu üyelerinin soruyu bilinçli değerlendirdikleri

düşünülerek, STK'ların sağladığı imkanlardan faydalandıkları ancak bu faaliyetlere üyelik ve sıklık olarak katılmadıkları görülmüştür. Halep Ermeni Diaspora üyesi (%100)13kişiden, (%54) 7'si bu faaliyetlere hayır cevabı verirken (%46)6'sı katıldıklarını kabul etmişlerdir.

Paris Ermeni Diasporası'nın üyeleri(%100) 12 kişiden; (%42) 5' evet şeklinde cevaplarırken,(%58) 7'si hayır şeklinde cevap vermişlerdir.

Harold ve JCK dernek yöneticiliği yaparken, RHA aktif olarak dernek ve Ermeni kimliğinin gelişimi adına lobi faaliyetlerini yapan Diaspora üyesidir. Katılma nedenlerini sorduğumuz Gaspar katılma nedenini; -Evet-Kültür derneğine gidiyorum. Anadilimi geliştirmek, sportif faaliyetlerde bulunmak, Ermeniler'le daha fazla beraber olmak için bu derneğe gidiyorum. Değilse buraların havası beni sıkıyor. Buradan da çok hoşlandığım söylenemez.' şeklinde açıklamıştır.

**Tablo 21: Sivil Toplum Kuruluşuna Gitme Durumu)**

	<b>Evet</b>	<b>Hayır</b>	<b>Genel Toplam</b>
Kız	5	16	21 %36
Erkek	17	20	37 %64
Toplam	22 %38	36 %63	58 %100

Bu sorgulamaya göre Araştırma grubu üyelerinin sivil toplum kuruluşlarına ilgilerinin %36 ilgi gösterdikleri, %64 ilgi göstermedikleri gözlemlenmiştir.

**Tablo 22: STK Etkinliklerine Katılma Sıklık Ölçeği**

	<b>Kız</b>	<b>Erkek</b>	<b>Genel Toplam</b>
Sürekli	1	1	2 %4,5
Sık sık	2	4	6 %28.5
Arada bir	2	12	14 %67
Toplam	5	17	21 %100

“Ne Kadar Sıklıkla Gidiyorsunuz?” Sorgulamasında Araştırma grubu üyelerinin; Sivil Toplum Kuruluşlarına ilgi gösteren 22(%38) Araştırma grubu üyesi, %4,5'i Sürekli

STK'ların etkinliklerine katılmakta olduğunu, %28,5'inin Sık Sık STK etkinliklerine katıldığını, büyük çoğunluğu oluşturan %67'lik Araştırma grubu da Arasıra etkinliklere katıldıkları gözlemlenmiştir.

**Tablo 23: STK'ların Tür ve Çeşitliliği**

	Kız	Erkek	Genel Toplam
Kilise Derneği	1	8	9 %28
Kültür Derneği	2	9	11 %33
Spor Kulübü	2	5	7 %21
Müzik Kursu	3	2	5 %15
Diğer .....	-	1	1 %3
<b>Toplam</b>	<b>8</b>	<b>25</b>	<b>33 %100</b>

(Çoklu Tercih Yapılmıştır)

“Ne Tür Bir Kuruluşa Gidiyorsunuz?” Sorgulamasında Araştırma grubu üyelerinin ne tür bir STK etkinliğine katıldığını sorguladık. Araştırma grubu, %33 ile Kültür Derneklerine, %28 ile Kilise Derneklerine, %21 ile Spor Kulüplerine, %15 ile Müzik Kurslarına, %3'le diğer kategorisinde değişik etkinliklere katılmaktalar. Burada önemli olan Ermeni Kültürünün en yaygın şekli ile Diaspora'da yaşatılmak için gayret gösterildiği Kültür Derneklerine olan ilgi ile Gregorienliğin aktarıldığı Kilise Derneklerinin etkin olduğu dikkati çekmektedir. Ancak genel STK etkinliklerine olan eğilimin %37 gibi düşük kalması yine de Kültür ve Kilise Derneklerinin bu çoğunluğu elde edecek %61'lik eğilimi çekirdek olarak zayıf bırakmaktadır.

**Tablo 24: STK'ya Gitme Nedeni**

	Kız	Erkek	Genel Toplam
Ermenilerle birlikte vakit geçirebilmek için.	3	10	13 %32
Dini bilgilerimi geliştirmek için	1	5	6 %15
Anadilimi geliştirmek için	2	3	5 %12
Folklor veya müzik eğitimi almak için	3	5	8 %19
Sportif faaliyetlerde bulunmak için	2	7	9 %22
Diğer (Lütfen belirtiniz)	-	-	-
<b>Toplam</b>	<b>11</b>	<b>30</b>	<b>41 %100</b>

(Birden Fazla Seçenekte Çoklu Tercih Yapılmıştır)

Birden fazla seçeneğin işaretlendiği bu sorgulamada en fazla “Ermenilerle birlikte vakit geçirebilmek için” %32, “Dini bilgilerimi geliştirmek için” %15, “Anadilimi geliştirmek için” %12, “Folklor veya müzik eğitimi almak için” %19, “Sportif faaliyetlerde bulunmak için” %22 şeklinde dağılmıştır. Spor faaliyetlerinin Fransız toplumu içerisinde değerlendirmeye tabi tutulsa bile Ermenilerle beraber olam isteği, Ana Dilin öğrenilmesi ve kendi kültürünün folklorik ve müziğinin öğrenme çabaları için bir araya gelme %37 gibi STK'lara katılımın çekirdek azınlığın %78'lik bir kültürel birlikteliği STK'ların Ermeni Kimliğinin canlı tutulması üretimine Ermeni Diaporasının olumlu bir anlam veren katılımını göstermektedir.

## 2.4.5. Kimlik

### 2.4.5.1. Diaspora'da Kimlik Farklaşması

Tehcirle gerçekleşen diaspora ortamının kimliğin değişkenliğine etkisi düşünülmüştür [Doğan, 2001:s.22]. Fonksiyonel olarak kimliğin özelliği değişken olmasıdır. Kendilerine Türkiye'de gavur denilmesine tepki koyan Ermenilerin ecnebi gözü ile baktıkları FR' lara gavur demeleri ilginç karşılanmamalıdır. Neticede ait oldukları kolektif kültürün etkisini içlerinde halen barındırmaktadırlar.

‘Philips firmasının ürettiği bir tartı aleti vardı, sattılar onu şimdiki ismi Global oldu. Bu şirkette Hollanda asıllı Almanya’da çalışan bir adam vardı . Bir de İranlı vardı. Her ikisi ile de iyi arkadaşım. Ama bana İranlı daha yakın geliyordu...’ (H-Bedros)

Bedros'un anlatmaya çalıştığı, Ermeni Kimliğinin içerisinde bulunduğu durum ecnebilerin içerisinde doğulu Ermeni kimliği ile kalabilecekleridir. Ermenilerin içerisinde buldukları hakim unsur Türklerin özelliği Doğu toplum yapısı ile örtüşürken, Ermeni kimliğini olumlu anlamda muhafazakar bir yapı içerisinde koruma altına almıştır.<sup>15</sup> Toplum yapısının benzerliği[Akyol, 2002:s.37-38]'nin boyutları

<sup>15</sup> Babür Kuzucuoğlu - 1960'ların şartlarında Paris'e gitmek için Tren'i kullanıyordum. Daha o yıllarda gencim. Bu seyahatlerin birisinde benim bulunduğum kompartımanda bir Ermeni ailede seyahat ediyordu. Yol yorgunluğu uyurken elim Ermeni ailenin benimle yaşıt kızının omzuna kaymış. Babası hemen bizi ayırarak aramıza girdi. Ermeniler öyle liberal falan değiller. Bir Türk kadar muhafazakardırlar. Adam bana Paris'te nasıl yaşamam ve nelere dikkat etmem hususunda epey nasihatte bulundu. [Babür Kuzucuoğlu yaşamını uzun zamandır Pariste sürdürüyor. Maltepe(istanbul)'de evinde yaptığımız görüşmeden anekdot.]



edebiyattan mutfağa kadar varmıştı. Muhafazakar olan bu yapının koruma adına aynı işi görmüştür. Bu yapının Suriye’de de devam ettiği öne sürülebilir. Ancak Paris Batılı kültürel bir ortamdır. Ortamın farklılığı, Kültür adacıkları [Kastoryano, 2000:s.18] oluşturan Ermenilerin artık kültürel farklılaşma ile birlikte bu adacıkları yavaş yavaş terk etmeye başladıkları gözlemlenmektedir. Bir yandan buldukları ülkelerin toplumsal, ekonomik,kültürel hatta siyasal yapılarının içerisine girerek bütünleşme içerisine girerken, kökenlerinden gelen ayırt edici özelliklerini korumayı başarmışlardır.Ermeni diasporasının oluşumun tarihselliğinin1045 Bagrat 1375 Kilikya krallıklarının son bulması ile geliştiği düşünülürse diasporanın nerede ise oluşumunun temelleri 1000 yıla yaklaşmaktadır [Zekiyen, 2001:s.32]

Buldukları ülkenin kültürel etkisi altında yeni bir kimlik oluşuna girilmiştir. Suriye Ermenilerinin buldukları ülkenin siyasi ideolojik durumunun meydana getirdiği kaygılardan Suriyeli Ermeniyiz demesi ile Paris’te görüştüğümüz Ermenilerin Fransız Ermenisiz demeleri arasında artık bariz farklılaşmaların başladığı görülmektedir. Kültürel entegrasyonun asimilasyona dönüşme sürecinin başladığı ve Türk karşıtlığı, yeni kurulan Ermenistan ile kadim kimlik üretim dinamikleri olan kilise, dernek ve siyasi partiler bu süreci yavaşlatan unsurlar olarak ortaya çıkmaktadır.

R.H.A. Diaspora’da olmanın kimlik psikolojisini; ‘dünyanın en çağdaş bilmem ne kültürüne sahip kim hangi ulus olursa olsun Diaspora’da yaşamaya mahkum olduktan sonra geriye gider.Niye? Çünkü aklıyla değil duygusuyla hareket etmeye başlar. Duygusuyla hareket etmeye başladığı zaman objektifliğini kaybeder. Objektifliğini kaybettiği zamanda da çağına ayak uyduramaz.’ şeklinde paylaşmaktadır[P-R.H.A.].

Diaspora’da olmanın kimlik değişimine olan etkisini; bugün diaspora Ermenilerinin dernek başkanlarından birisini yapan Kebabdjian’ın ‘Ermenilerin Paris’i’ yazısında net görebiliyoruz.’.... Ressamlar, Edmond Kiraz ve « Les Parisiennes »(Parisliler)’i, Hoviv ve eğlenceli resimleri, Jean Carzou ve Paris görüntüleri, Jansem ve tüm bir yeni nesil ressamlar, ve aralarında en çok sevdiğim Jean Kazandjian, hepsi Paris coşkusu ifade ediyor. Günümüzde, onların çocukları ve torunları kendilerini tamamen Fransız hissediyorlar.’ demektedir.

Ermeni nüfusunun dünya dağılımının analizinde görülecektir ki, Ermenilerin büyük çoğunluğu Diaspora'da yaşamaktadır. Yaklaşık olarak tahmin edilen Ermeni nüfusu Ermenistan devleti sınırlarında; 2.5 milyon, Rusya Federasyonu'nda; 1.2 milyon, ABD'de 800 bin ile 1 milyon arasında, Fransa'da 450-650 arasında, Suriye-Lübnan; 200 bin ve diğer dağılmış olanlar ile toplam 6.5 milyon olmaktadır. Çalışmada bu rakamı Ermenilerin kendi ifadelerinden aktarıldığı şekli ile 8 milyon'a kadar çıkarmak mümkün. Burada önemli olan nerede ise % 60 gibi bir Ermeni'nin Diaspora'da yaşıyor olmasıdır. Ermeni Devleti'nin kurulmasından önce diaspora Ermenileri buldukları ülkelerin kültürel asimilasyonu ile karşı karşıya kalmışlardır.

Ermeni Kimliğinin başat özelliğinin dini mezhep farklılığına dayandığı göz önünde bulundurulacak olursa; örneğin Fransa'da bir Fransız vatandaşı olarak Katolik bir toplum içerisinde dini bir eğitim alma imkanına sahip değildirler. Buna karşılık Fransızlar laik bir toplum içinde Katolik dini eğitim almasalar bile, tarihi kültürel ve sosyal kimlik birikimlerinin oluşturduğu ortam sürekliliği sağlamaya yeterlidir. Aynı laik toplum yapısının sunduğu eşit olarak sunduğu kültürel ortamdaki özel bir kültürel aktarım sunulmuyor, sığınılan kültür adacıklarının dışına taşınıldığında erime ve asimilasyon başlayacaktır. Çünkü eşitlikçi vatandaşlığa dayalı laik toplum yapısından kaynaklanan, farklılıkların bu farklılıklarını besleyecek özel imkanları destekleyerek sunmadığı için Ermeni kültürü zayıflayacaktır. Şimdilik siyasal olarak Türk düşmanlığının beslediği diaspora Ermeni Kimliğinin aşındığını gösteren araştırmaları görmek yeterli olacaktır.

Paris Ermeni diasporası ile ilgili yapılan anket değerlendirmelerinde 15. 16. ve 23 soruların değerlendirmeleridir. Bu üç soruda dini eğitim alınıp alınmadığı (Yeterince aldım, Biraz Aldım, Hiç almadım), alanların nereden aldıkları (Kilis, Okul, Aile, dernek) ve Kiliseye gidenlerin (Sık sık, Genellikle, Ara sıra, Bir kere, Hiç) sıklık ölçeği değerlendirilmiştir

Paris Anketine 57 kişi katılmıştır. Bunlardan 37 tanesi Türkiye doğumlu, 20 tanesi de Fransa doğumludur.

Ankette Diasporayı oluşturan Ermenilerden; Paris doğumlular ile Türkiye doğumlu ayrımı ve değerlendirilmesi yapılmıştır. Bunun nedeni Ermenilerin nerede ise

anavatanı sayılacak olan Türkiye’de geçmişten kalan örgütlü, bağımsız kimliğin aktarılmasını sağlayan mekanizmaların sürekliliğinin göz önünde bulundurulması idi.

Kimlik bunalımını artıran ana faktörlerin başında Ermeniler’e Gregorien kültürel aktarımının zayıfladığı görülmektedir. Halep’te bulunan Ermenilerin tamamı kiliseye gitmede istikrar göstererek bağlılık gösterirken, bu oranın Fransa doğumlulardan kaynaklanan Paris diasporasında kilise ile olan bağın zayıfladığı görülmektedir.

Bu açığın kapanması için kullanılan malzeme soykırım ile kapatılmaya çalışılmaktadır. Derneklerde dini bilgi ve eğitimin verilmemesi, içinde bulunulan toplumsal değerlerin harmanlanarak soykırım etrafında şekillenen programları ile süreklilik sağlanmaya çalışılmaktadır.

Halep’te Ermeniler kendilerine ait Osmanlı devlet yapısında olduğu gibi kurumlarını kurma imkanlarını elde ederek devam etmişler. Yapılan görüşmelerde dini eğitimi ya okul ya da kiliseye giderek tamamlamışlar. Zaten Müslüman bir toplumun ortasında en belirleyici özellik Gregorien olmak. Bir başka Hıristiyan mezhebe geçilse bile kendi cemaatlerini terk etmiş kabul ediliyor. Hoseep bir arkadaşım Süryani oldu diyor. Evlilik ile bile olsa bu, bu şekilde algılanıyor.

‘Herkes okulda kendi dini hakkında dini bilgiyi alır. Her Pazar kiliseye de devam ediyorum’(H-Levon)

Halep görüşmelerinde dini yaşantıyı sorguladığımızda kimlik kuşatıcılığı ve korumada birinci derecede vazife gördüğü gözlemlendi. Levon’da olduğu gibi değer Ermenilerde benzer davranışı sergileyerek kilise bağlılıkları, kilisenin cemaati kuşatıcılığı ve örgülemesi söz konusudur.

Paris’in Hıristiyan toplum içerisinde olması farklılaşmayı ortadan kaldırdığı için yeterince dini beslenememe kimliğin softlaşmasını sağlayarak kimliği zayıflatıyor. Günlük hayat temasları, iş çevresi, dil eğitim, evlilik tercihlerinin karşılıklı olması bunu ne belirleyici etkenlerinden denilebilir.

Cemaat Kimliğinden Bireysel Kimliğe Geçiş

Ermenilerin Paris'te Osmanlı'da olduğu gibi millet çatısı altında kendi sınırlarını oluşturacak imkanları yok olmuştur. Fransa ve Suriye'de vatandaş olarak kabul edilmektedirler. Cemaat yapısını parçalayan bu durum eğitime yansımaktadır. Bu da Ermeni kimliğini etkileyen evlilik gibi kurumsal ilişkilerin karışmasını gündeme taşımaktadır. Fransız Ermenisi olmak ilerleyen zaman diliminde annem Ermeni babam Fransız veya babam Ermeni annem Fransız şeklinde karışmalarla kimliğin farklılaşması gündeme gelecektir/gelmektedir. Ermeniliği güçlü kılan cemaat yapısını parçalayan mezhep farklılıkları(Katolikliğin yayılmaya devam etmesi, bizim yaptığımız bir tespitte Gregorienler'in kilise ile aralarının pek de iyi olmadığı), demokratik ortamın, ülke yönetimini vatandaşlık esası ile bireyselliği öne çıkarması farklı bireysel kimliklerin habercisidir.

#### Diasporik Ermeni Kimliğinin Belli Başlı Özellikleri

Ermeniler için sorulacak sorulardan birisi de, dünyanın ne gelişmiş be organize olmada siyasal bütünlüğü sağlamış bir çok kültür ve medeniyetin tarih sahnesinden silinmiş olmasına rağmen, siyasal bütünlüğe erişememiş, dünyanın göç yollarının bulunduğu, yaşadıkları coğrafyanın yanı başında bölgesel güçlerin hakimiyet alanlarının olmasına rağmen var olmayı sürdürmeyi başardılar. Etnik grupların farklılıklarının meydana gelmesinde ve korunmalarında iki nedenin olduğundan bahsedilir. Bunlardan tercih edilen görüş 'kültürel farklılıkları coğrafi ve toplumsal yalıtılmışlıkla açıklayan görüştür. Etnik grupların çevreleri ile kişisel veya gruplar arası ilişkiler olsa da sınırların var olduğu gerçeğidir. Bu sınırların varlığı; dışlama ve dahil etme süreçlerinde gerçekleşmektedir. Kendi aralarında biyolojik varlığını sürdüren, temel kültürel değerlere sahip, karşılıklı etkileşim alanı oluşturan, grup üyeleri tarafından gruba aidiyetle tanımlanan özellikler etnik grubu ötekinden ayırırır[Barth, 2001:s.12-13]. Ermeni diasprası dünyanın her tarafına dağılmışken ulusak karakteri belirgin bir kültür geliştirmeyi başarmışlardır. Kendisini çevreleyen hakim kültürler ile arasındaki ilişkiyi belli bir yaklaşılmaya karşılayarak bunu gerçekleştirmiştir. Farklılıklarını koruyarak çevresi ile bütünleşmiştir [Zekiyan, s.112]

Bir gruba aidiyetin, etnik kimliğin görüntüsünün sembolleştiği en önemli olgulardan biriside evliliğdir. Nasıl oluyor da çevreleri ile ilişkiye girdikleri halde asimile

olmadıklarını dışlama ve kabul sınırları ile olduğunu belirtmiştik. Evlilik ve diğer etnikliğin sürekliliğini sağlayan kurumsal ilişkilerde hassasiyetle korunan dışlama ve kabul referanslarının sıkı kontrolü ile gerçekleştirilmektedir. % 71 gibi evlilikte hassasiyet sağlanırken %30 gibi bir entegrasyonun getirdiği yumuşama görülmektedir.

Bu oran Halep'te nerede ise sıfır noktasındadır. Halep Ermeni diasporası ilişkilerinde kontrol daha sıkı görülmektedir. Cemaat dışı evlilik nerede ise yok gibidir. Son yıllarda bu yapıda da yumuşamanın olduğu cemaat üyeleri tarafından belirtilse de yapılan görüşme ve gözlemlerde sınırların kendini korumada ciddiyetini sürdürdüğü yönündedir. Ancak Paris'te durumun değişmeye başladığı çok rahat görülmektedir.

'Ermeniyle evliyim, bizde bunun zaten aksi olmaz' (H-Levon)

'-Tercihim Ermeni olmalı'(H-Bedros)

'herkes birbirine yakın yerlerde otururlar, evlenirken hatta aynı memleketli ile evlenirler,.....Antep'li, Antep'li ile Kilisli, Kilisli ile evleniyor.' (H-Agop)

'Bekarım, bir Ermeni ile evleneceğim. Ermeni olmazsa olmaz. Şimdi huyu huyuna suyu suyuna olmazsa nasıl anlaşırsın sonra. Bir birbirimizle uyuşmalı anlayışlarımız bir olmalı, hani onun için değilse başka bir şey için değil. Hem anneme bakmalı. Ben evlenince anamla beraber kalacağım ona bakmalı, değil mi?' Hoseep

'Bir kişi ile yaşamada kültürel uyumluluk açısından Ermeni olsa iyi olur. Zaten yapı da buna eğimli. Bunun dışında bir şeyin olmasına da aileler izin vermez. Bir kız bir başkasıyla evlense mümkün değil ailesi izin vermez olmuşsa ailenin haberi yoktur. Ancak son 10 yıldır karışmalar olmaya başladı, o da Hıristiyanlar arasında. Sadece dini olarak Hıristiyan olması önemli. İnsanlığa önem veririm.' (H-Buket)

Halep'te bu sınırlama referanslarının daha güçlü olduğunu görülmüştür. Evlilik tercihleri ile etni'nin homojenliğinin sulandırılmasına, kaybolmasına izin verilmemekte, grup üyelerine bu özellik sıkı bir şekilde geçirilmektedir. Hoseep gayri meşru aile hayatı yaşadığı Müslüman bayanla, dinini değiştirse bile aile hayatını kurmayı düşünmemektedir. Buket evlilik olasılığının sınırlarını en fazla Ortodoks Rum cemaatine kadar genişletebilmektedir. Hoseep bir başka Hıristiyan mezhepten olan

evliliğinden dolayı arkadaşına ‘...o Süryani oldu.’ demektedir.

Paris ve Halep görüşmelerinde; Kendinizi öncelikle nasıl tanımlıyorsunuz? sorusu;

‘-Ermeni kökenli Arap(Suriyeli anlamında’) (H-Levon)

‘Ermeni kökenli Suriyeli’(H-Bedros)

‘Ermeniler işleyen, üreten, iyi karakterli, dürüst insan. Bize bunu öğretirler. Hapishanede Ermeni bulmanız zordur. Dünyanın neresine giderseniz gidin bu böyledir. Eğer bizden birisi adi bir suç işlerse önce onu cemaatimiz cezalandırır. Bu ceza onun dışlamasıdır. Size bir hikaye anlatayım; bu hikaye Ermeni kişiliğini ve kimliğini net ortaya koyuyor; zamanın birinde Roma Kralı Ermeni Kralını ülkesine davet eder. Ülkesini gezdirir ve gezdirirken savaşlarını adaletle yönettikleri adalet saraylarının işleyişini, ordularının muhkemliğini anlatır.Ermeni Kralına gelince der ki; Bizim kılıçlarımız paslıdır ama oraklarımız parlaktır.Adalet sarayımızın yollarını ot bağlamıştır, ama kiliselerimizin yolları çamurludur. Bununla demek istenilen adli olayların azlığından insanların problemsiz bir hayat yaşarken , kılıç yerine orakların parlaklığı üretkenliği, çalışkanlığı anlatıyor. (H-Bedros)

‘Ermeniyim. Ve Suriye’de yaşıyorum. Bu memleketi sevdim. Ben Ermeniyim Ermeni kalacağım. Ölürüm benim milletimi değişmem. Arkadaşım Süryani bir kız sevdi onunla evlendi Süryani oldu’.(H-Hoseep)

‘-Ermeni Ortodoks’[H-Kevork]

‘Öncelikli olarak İnsan, sonra Suriyeli Ermeni.’[H-Vasken]

‘Önce Ermeni ve tabii ki insan’.[Artin Mousesxian]

‘İnsan, Ermeni, Fransız Ermenisi.’ [P-Gaspar]

Paris ve Halep görüşmelerinde; Kendinizi öncelikle nasıl tanımlıyorsunuz? sorusu kimlik tanımlamaları bize buldukları ülkelere referanslar gönderirken etnik kimliklerini ortaya koyduklarını, etnik kimlik sınırlarının Halep’te daha net, Paris’te değişimin başladığını ortaya koymuştur. Türkiye ve Suriye-Lübnan’dan gidenlerde etnik kimlik canlı iken, Fransa’da doğanlarda değişim gözlenmiştir.



Paris'te Ermeni kimlik olgusunun değişmekte, etni'nin homojenliğini bozacak, fikri gelişmelerin olduğu görölmektedir. Bunu zamanla etninin kararlılığını sulandıracağı düşünülebilir. Tamamen ortadan kaldırmasa da varlığını homojenliğini bozacak şekilde tehdit edecektir.

Etnikliği kuşatan sınırların korunması veya aşınması ile ilgili görüntüler gerginlikler oluşturacaktır. Bunun en geçerli nedeni etnikliğin varlığını koruma ve sürdürme direncidir. Etniklik için ırka ait özelliklerin öne çıkarılarak diğerleri ile karıştırılmasının önüne geçilmesi için sınırlar belirgindir. Halep'te yaptığımız sözlü araştırmada kim kiminle evleniyor sorusunun cevapları şunlardı. Halep'in yerlisi(dikkat edilecek husus burada hakim kültürün temsilcisi Araplardan bahsedilmiyor) herkesle evlendiği, Türkmenlerin diğerlerinden kız alıp, kızlarının diğerleri ile evliliklerine izin vermediği, Ermenilerin ne kız alıp ne de kız vermedikleri ancak aşınma duvarının yakınında duran liberalleşme eğiliminde olanlarda aynı dinin farklı mezhebinde olanlarla sıcak bakıldığı, evlilik gerçekleşse bile bunlara Ermeni denilmediği (Hoosop'un 'bir arkadaşım Süryani oldu' ifadesi önemlidir), din ve millet değiştirmiş gibi isimlendirildikleri görölmüştür.

Sınırların oluşumunun fiziki olduğu da gözlemlenen bir durumdur. Buna gettolaşma da denilmektedir. Bu tür gettoların Sosyolojik ismini kültürel adacıklar kavramı karşılamaktadır. Halep'te bu tür kültürel adacıkları; Cideyde, Aziziye, Midan, Villat, Mehattat Bağdat sayılabilir. Paris'te Alfortville, Maisons-Alfort ve Issy-les-Moulineaux, Arnaudville, Lyon ve Marsilya şehirleri başlıca mekanlar olarak sayılabilir. İngiltere'de bulunan Ermeni cemaati de Londra'da belli bölgelerde(boroughs) toplanmışlardır. Bunlar Ealing, Hounslow, Brent, ve Haringey bölgeleridir. Sayılarının az olmasına rağmen kimliklerini muhafaza etmesine yardımcı olmuştur.

Tarih bilinci oluşturulmasına yönelik hem Ermenilerin hem de Batılıların yaptıkları Ermeni Tarihi çalışmaları tarih bilinci oluşturmaya yöneliktir. Ermeni tarihi-kültürel kimliği oluşturulması amacıyla ırki olarak Ermenilerin soy kütüğü, dini anlamda Ermenilerin mezheplerine özel vurgulamalarda bulunulmakta (Hıristiyanlığı kabul eden ilk mezhep ve dini milli kiliseye sahip olmaları gibi), yaşanan bölge sınırları

itibariyle kültür adacıkları oluşturmaktalar.

Aidiyet; diasporik özellik taşıyan guruplar kendilerini, tarihin karanlık devirlerinde kalmış, onları heyecanlandırarak, bir gün tekrarını gerçekleştirecekleri, bir siyasal birlikteliği belleklerinde canlandırırlar. Görüşmelerimizde bay Artin (Halep) meşhur Kralları Dikran'ı anlatırken bu heyecanı dile getiriyordu. Bedros Türklerin iddialarını karşıt görüşler arasında sıralarken; '...her ne kadar sizler kabul etmeseniz de bizlerin bu bölgede kurduğumuz devletler...' şeklinde açıklıyordu[Smith, 2002:s.22]. Sasonlu Gaspar'ın ifadeleriyle nerede ise tamtamına örtüşüyor. Türkiye'de doğmuş olmasına rağmen Ermenistan'ı benim birinci anavatanım diyor. Orası artık bizim vatanımız dedikten sonra ziyaret edip etmediğini sorduğumuzda ziyaretini gerçekleştirmiş olduğunu öğreniyoruz. Ancak yerleşmeyi düşünür müsünüz? sorumuza hayır cevabını alıyoruz. Yılların hızla geçmesi çok şeyi alıp götürüyor. Sosyolojik anlamda değişimi getiriyor. Bu değişim ne Fransız toplumuna tam uyum ne Türk toplumuna yabancılaşma ne de yeni yurt Ermenistan'a entegre olma. Bunların arası geçişliliği gösteren yeni bir durum.

Mitoloji; uluslaşmış milletler için yüzyıllar içerisinde şekillenmiş olan kimliklerinin ihtiyaç duymadığı mitolojik değer ve anlatılar anlamlı olmayabilir. Ancak mitolojik anlatı ve değerler daha bu süreci tamamlamamış siyasal birlikteliği örgütleyememiş topluluklar için yaşamın vazgeçilmez unsuru haline gelmiştir. Mitolojik değerler atalar kültü olarak varlığı, kökleri derin aidiyet ve milliyetçilik duygularını anlamlı kılan değerlerdir[a.g.e., s.22]. Onun için kimlik ve değerlere duyulan ihtiyacı karşılayan mit'ler ve tarihi olaylar topluluğun varlığını anlamlı hale getirir. Mit değer üreten yönü ile toplumsal varlığın geçmiş hafızasını teşkil eder. Bütün milletlerin üretilmiş kahramanları ve mitolojik olayları vardır. Bunlar ne kadar efsunlu ve akıl almaz olursa olsun köklerinin derinliği ile geçmişe bağlar.

Ermeni tarihi demek nerede ise diaspora ile eşit anılabilir. Bunun için Ermeni Diasporasının ihtiyacı olan mitoloji çok sayıda üretilmiştir.

#### 2.4.5.2. Kimliğin Etnik Görünümü

Kimliğin etnik varlığının bazı şartları vardır. Bunlardan birisi etnik görünümüdür. Biyolojik yapı farklılıklarının ötekenden ayırt eden bazı özellikleri etnik kimliği açığa çıkarır. Bu şekilde kültürel kimlik şekil ve davranış farklılığı ile diğerlerinden hemen ayırt edilir. Ermeniler bu anlamda Fransa'da ve Suriye'de genel tiplerini ile buldukları toplumdan ayrılmaktalar. Ermenilerin kökeni üzerine geniş bir tartışma yapılmaktadır. Bu teorilerden en canlı tutulana M.Ö VI. yy. sonlarında Trakya'dan Anadolu'ya geldikleri, Trak-Frig kabilelerinin karışımı olarak Urartu ülkesine yerleştikleri üzerinde durulmaktadır. Bu teoriye göre Irk olarak, Urartu ülkesinde bulunan Nordik-Alpin ile yerli ve göçmen Hint-Avrupalı karışımından meydana gelmişler[Binark,1995: s.XIV].

Tipolojik olarak Ermeniler Doğu toplumlarına uygun bir tipi canlandırmaktadır. Bunu destekleyen kültürel olgularla birleştirildiğinde nerede olurlarsa olsunlar bu tipleri bozulmadıkça, biyolojik-fiziki özelliklerini destekleyen kültürel yaşam birbirine destek verdiği müddetçe Ermeni kalmaya devam edeceklerdir. Bugünün diaspora Ermeni kimliğini tehdit eden evliliklerin Ermeni cemaati dışına yönelme eğilimi biyo-fiziksel ve kültürel Ermeniliğin önündeki en ciddi meselelerdendir. Zira koruma sınırlarını oluşturan İslam gibi bir ortamdan mezhep farklılıklarını inceleyecek dini benzerlik sağlayan toplumsal bir yapı tarafından koruma alanları kemirilecektir.

Etnik topluluğu besleyen kültürel unsurların oluşması gerekir. Kültürel öğelerin topluluğun bireyleri tarafından benimsenip onun müessesleşmesi gerekir. Ermeni dilinin yazılı hale gelmesi ve gelişmesi Hıristiyanlığın kabulü ile gerçekleşmiştir. Buna bağlı olarak Ermeni alfabesi geliştirilmiş, bunun etrafında Ermeni yazını gelişmiştir. Yazılı ve kültürel edebiyatı içinde buldukları toplumların edebiyatlarından da beslenerek hayatîyetini ve devamlılığını sürdürmüştür[Türkmen, 1992].<sup>16</sup>

<sup>16</sup> 'Ermeni halkı, Anadolu halk kültüründen etkilenmiş başta "Aşug"lar, Türk aşıkları gibi faaliyette bulunmuşlar ve Türkçe şiirle söylemişlerdir. Anadolu Türkü de bu Ermeni aşuglarını Türk aşıkından farklı görmemiş, Ermenileri de halk hikayelerinde, masallarda birer kahraman olara değerlendirmiştir. Hatta Kerem ile Aslı'da olduğu gibi din ve milliyet farkına bakmaksızın, kahramanların yarısını Ermenilerden almakta mahzur görmemiştir.' Fikret Türkmen, Türk Halk Edebiyatının Ermeni Kültürüne Tesiri, Akademi Kitabevi, İzmir 1992. s.1  
Ermenilerin en büyük destanlarından biri Sasonlu David Destanı'dır. Bu destanın teşekkülü 8-10.

Sözlü edebiyatın yanı sıra yazılı basına da yer vermek gerekir ki Ermeniler hem yurt dışında hem de Osmanlı idaresinde güçlü bir basına sahip oldukları bilinmektedir. Osmanlı idaresinin Fransa yörengeli Batılılaşma programından etkilenen Ermenilerde öncelikli olarak Fransa ile irtibata geçmiş olmalarıdır. Bu ilişkilerin neticesinde küçük bir Fransız kopyası sayılabilecek Batılılaşma hareketinin öne Ermeniler içinde hem açılmış hem de başlamış oldu. Bunu başlatanlar zengin Ermenilerin çocuklarının eğitim amaçlı Batılı ülkelere yapmış oldukları seyahatlerin güçlü bir etkisi ve tesiri vardır. Bunun ilk tesiri Batılı anlamda Ermeni entelijansiyası tıp edebiyat gibi sahalarda ülkeye geri dönerken Batılı düşünce ve kurumsal kimlikle geri dönüyorlardı. İşte bu kişilikteki Ermeniler ulus bilincini uyandıracak gazete, dergi, Ermeni diline dönüşü simgeleyen sözlük çalışmalarını başlatmış oldular[Artinian, 2004: s.81]. Artinian çalışmasında o dönemde çıkan dergilerin ayrıntılı listesini vermektedir[Artinian, 2004: s.82-83].<sup>17</sup>

yüzyıllar arasında olmuştur. David, Türk destanlarında olduğu gibi, olağanüstü bir ata ve kılıca sahiptir. Türk hükümdarının kızı Handuduya âşık olmuş, Arapların Kafkas bölgesini işgalleri sırasında büyük kahramanlıklar göstermiştir. Handudu, sıkışık bir döneminde David'e haber göndererek yardım ister. David yardıma gelir, ancak Handuduya âşık olur ve onunla evlenmek ister. Kızın bu teklifi kabul etmesi için şartları vardır. Handudu ile at yarıştıracak, çeşitli yarışlar yapacak, bunları kazandığı takdirde onunla evlenecektir. Bir çok mücadele sonunda David le Handudu evlenirler. Miher adlı bir oğulları olur. David ölünce destanı bu çocuk devam ettirir. (SSR Halgları Edebiyatı MüntehaBatı. Tertib edeni: Penah Halilov. Baku 1956, s. 234 vd).a.g.e.. s.2

Görüldüğü gibi, bu destandaki pek çok motif Türk destanlarında gördüğümüz motifler aynıdır. Evlenmek isteyen delikanlının, istediği kızı çeşitli yarışlarda yenmesi şartı, Dede Korkut Kitabı'nda, daha sonra Şah İsmail ile Gülizar Hikâyesi'nde (Arap Üzengi suretinde) açık olarak anlatılmaktadır. Yine Türk destanlarında görülen destan daireleri, yani destanın esas kahramanı ölünce yerine geçen kişinin, destanı devam ettirmesi geleneği Sasonlu David Destanı'na da girmiştir. Meselâ Manas Destanı 'nda, Manas ölünce oğlu Semetey, o da ölünce oğlu Seytek destanı devam ettirmektedirler.

[12. yüzyıldan itibaren Türkçe'nin Ermeni halkı arasında geniş şekilde yayılması,, halkın duygu ve düşüncelerini aktiren klasik ve halk şairlerini de etkiledi ve gittikçe artan sayıda Ermeni şairini Türkçe şiirler söylemeye, Türk şairlerinden tercüme yapmaya zorladı. 12. yüzyılın büyük şairleri Hakani, Nesimi ve Nizami'den şiirler Ermenice'ye tercüme edildi. Meselâ, Hakanifcin bir rubaisini tercüme eden 13. yüzyılın Ermeni şairi Frig, kendi şiirlerinde de Hakani'nin işlediği konulara geniş yer vermiş. hattâ aynı şiir şekilleri ile 60 kadar da şiiri günümüze kadar ulaşmıştır. ]a.g.e..s.8

[Türkçe 13. yüzyıldan itibaren, özellikle Kafkasya'da genel anlaşma dili haline gelmiştir. Bu yüzyılın Ermeni tarihçisi Grakos Gansagesi (1202-1272) 1858'de Moskova'da, 1865'te Venedik'te, 1961'de Erivan'da basılan Ermeni Tarihi adlı eserinde, yaşadığı Gence şehrinde, Türklerin sosyal yapısından bahsettikten sonra kitabına yüzlerce Türkçe kelime almış ve bu kelimeleri sıraladıktan sonra, "... Çok yıllardan beri tanış olmadığımız bu çür sözlerle indi biz ister istemez tanış olduk." (Ermeni Tarihi, Vanesia 1965, s. 149-150) demiştir. Grakos'un saydığı kelimeler arasında, Tangrı, gurgan (kuzu), dengiz, ayıgu (ayı), elirgan (dünya), kök (gök), odur (ışık), ötmek (ekmek), ümen (inck), agaçı (bacı), toran (baş) vb. kelimelerin incelenmesi Türkçenin fonetik ve morfolojik bazı problemlerine ışık tutabilecek önemli bilgiler verebilir.] a.g.e..s. 7

<sup>17</sup> 1832-1855 arasında yayımlanan dergilerin listesi aşağıdadır:

*Luro Kir Medzi Derutyan Osmanyayn* [Devlet-i Âli Osmani Gazetesi] 1832-1840, İstanbul

*İşdemaran Bidani Kidelyats* [Yararlı Bilgiler Deposu] 1839-1854, İzmir, Protestan misyonerler

Ermenilerin yaptıkları tüm bu çalışmalar zaten islami bir sınırla korunan Ermeni Kimliğinin yeniden Batılı normlara göre üretilmesinin yollarını açmıştır. Bugün Ermeniler buldukları ülkelerde diasporayı canlı tutacak tüm imkanları seferber etmişlerdir. Dernek faaliyetleri, siyasi partiler ve kilise bu amaca hizmet etmektedir.

Bunlara ilaveten modern dünyanın sunduğu gazete ve dergiciliğin yanı sıra kitle iletişim araçları olarak tanımlanan medyanın yani türevleri olan radyo, televizyon, sinema ve İnternet iletişimi ciddi olarak kullanılmaktadır. Tez çalışmamızın yakın zamanlarına denk gelen Atom Egoyan'ın Ararat filmi ile Ermeni milli bilincini nasıl uyandığını en çarpıcı şekli ile anlatan Anne-Mayriğ<sup>18</sup>(Ülkemizde yayın yapan cncb-e kanalı bu filmi haziran 2004'ün ilk haftasında gösterdi.) filmi örnek gösterebilirim[Laçiner-Şenol Kantarcı, 2002: s.28].

Evlilik Tercihi; Kimliğin etnik görünümünün korunması ve sürekliliğin sağlanması kültürel olduğu kadar biyolojik yönleri olan bir durumda ortaya çıkarmaktadır.

yayını

*Azıtarar Püzantyan* [Bizans Habercisi] 1840-1841, İstanbul, editör: Haçadur Vosganyan

*Arşduys Araradyan* [Ararat Şafağı] 1840-1886, İzmir, editörü Çugas Baltazaryan

*Haydarar Kir Liro Medzi Derutyanyan Osmanyan* [Devlet-i Âli Osmani Duyum Gazetesi] 1841-1848, İstanbul

*Hayrenaser* [Yurtsever] 1843-1846, İstanbul, editör: Haçadur H. Melikselumyants

Takvim-i Vekayi 1843, İstanbul

*Kermanyo Yegeğetsvo Tlbvadznen* [Alman Kilisesi'nden Haberier] 1845, İzmir, Ermeni Protestan toplumu yayını

*Ceride-i Havadis* 1846, İstanbul

*Hayasdan* [Ermenistan] 1846-1852, İstanbul, editör: Hovhannes Deroyents ve Mıgırdiç Ağaton

*Surhantag Püzantyan* [Bizans Postası] 1847-1850, İstanbul

*Panper BardizO-gan* [Bardizag (Bahçecik) Habercisi] 1849, İstanbul, editör: Hovhannes Mıgıryan

*Hayrenaser* [Yurtsever] 1850-1853, İstanbul, İzmir, editör: Abraham Muradyan

*Panaser* [Feylesof] 1851-1853, İstanbul, editör: Hovhannes Hisaryan

*Purasdan S. Sahakyan* [S. Sahakyan Bahçesi] 1851-1853, İstanbul *Masis* 1852-1907, İstanbul, editör: Garabed Ütüciyan

*Noyyan Agami* [Nuh'un Güvercini] 1852-1853, İstanbul, editör: Sahak Abroyan\* ve Krikor Margosyan\*

*Meamta-ı Havadis* 1852-1863, İstanbul, editör: Vartan Paşa\* [Hovsep Vartanyan]

*Arpi Araradyan* [Ararat Güneşi] 1853-1856, İzmir, editör: Harutyun Dedeyan

*İndamı İmasdaser* [Ehil Feylosof] 1854-1855, İstanbul, editör: Vahan Sofalyan

*Tutag Haygazyan* [Haygazyan Papağanı] 1854-1855, İzmir, editör: Papa: Virtanes

*Asdgik Arevelyan* [Doğu Yıldızı] 1855-1856, İstanbul, Mesrobyan Derneği yayını

*Ardnvi Vaspurakan* [Vaspurakan Kralı] 1855-1864, İstanbul ve Van, editör: Mıgırdiç Hırımyan\*

*Avedaper* (Müjdecı) 1855-1915, İstanbul, Amerikan Misyoner Cemiyeti yayını

*Ahbor-ı Kostantiniye* 1855-1858, İstanbul, Ermeni harfli Türkçe

*Zohal* 1855, İstanbul, editör: Hovhannes Deroyents, Ermeni harfli Türkçe [Artinian, 2004: s.82-83]

<sup>18</sup> Henri Verneul'in yapımcılığını üstlendiği, başrollerini ; Omar Shrif (Hagop) , Claudia Cardinale(Araxi-Anne) paylaşmışlardır.



Korunma için en önemli özellik sınırların oluşturularak bu sınırların sıkı sıkıya korunması ile ilgilidir. Bununla ilgili geliştirilen sıkı denetim mekanizmasının en etkili işletildiği alan evliliklerdir.

Araştırma grubu üyelerimize yönlendirdiğimiz evlilik ile ilgili sorularımıza verilen cevaplar Diaspora Ermenilerinin bu sınırı ne derece korodukları ve bakış açılarını yansıtmaktadır.

Halep Ermeni Diasporası üyesi Araştırma grubu üyelerinin verdiği cevaplar burada sınırların sıkı denetim içerisinde olduğunu göstermektedir.

-Bekarım, bir Ermeni ile evleneceğim. Ermeni olmazsa olmaz. Şimdi huyu huyuna, suyu suyuna olmazsa nasıl anlaşırız sonra. Birbirimizle uyumlu anlayışlarımız bir olmalı, hani onun için değilse başka bir şey için değil. Hem anneme bakmalı. Ben evlenince anamla beraber kalacağım ona bakmalı, değil mi? -Gün gelecek evleneceğim. Esas olan benden evvel anneme bakması. Onun için biraz zordur evlenmek. Bugünün kızları tek ev istiyorlar. Namus anlayışımız, yaramazlık olursa aileler bir araya gelir boşanırlar, değilse namus için adam öldürme olmaz. Bizim baci 22 yaşında bizden çıktı, daha dar pantolon giymemiş. Kayınçoğa dedim ki; bu kız baba evinde böyle öğrendi bunu serbest bırakma[H-Hoseep].

-Ermeni. Herkes birbirine yakın yerlerde otururlar, evlenirken hatta aynı memleketli ile evlenirler, Antep'li, Antep'li ile Kilisli, Kilisli ile evleniyor[H-Agop].

-Sadece dini olarak Hıristiyan olması önemli. İnsanlığa önem veririm. Bir kişi ile yaşamada kültürel uyumluluk açısından Ermeni olsa iyi olur. Zaten yapıda buna eğimli. Bunun dışında bir şeyin olmasına da aileler izin vermez. Bir kız bir başkasıyla evlense mümkün değil ailesi izin vermez olmuşsa ailenin haberi yoktur. Ancak son 10 yıldır karışmalar olmaya başladı, o da Hıristiyanlar arasında[H-Buket].

Sınırın en gevşetildiği ve genişletildiği alan yine Hıristiyanlarla sınırlı. Eğer bir başkası ile evleniliyorsa dışlama için o artık Süryani oldu gibi ifadeler kullanılarak cemaat dışı ediliyor. Bu sayede kültürel bütünlükle birlikte etni'nin biyolojik sürekliliğinde sağlanmış oluyor. Etnik akrabalığın dışında yapılan evliliklerde zaten kopmaların



görülmesi tabii gibidir. Paris Diasporası üyelerinden denek Haçik'in Fransız bir bayanla evliliği neticesinde Haçik'in annesi 'artık Fransız olduk'... evde kullanılan dilin Fransızca olması gibi etnik yapıdan uzakaşmayı gösterirken etnik kimliğin bayraklaştırdığı 1915 tehcirine de kayıtsızlığın söz konusu olduğu gözlemlenmiştir.

Etni'nin kendisini koruma amaçlı oluşturduğu koruma sınırının doğu toplum yapısında kendini korurken Batı toplum yapısında aşındığı gözlemlenmiştir. Gelecek kuşaklarda bunun hızla artacağı düşünülmektedir.

**Tablo 25: Evlilik Tercihi**

	Ermeni	Fransız	Bşk Mil.	Farketmez	Hiç kimse	Gn.Topl.
TR doğ'lar	28 %73	1 %1	-	9%26	-	38 %66
FR doğ.'lar	14 %70	-	-	5 %25	1 %5	20 %34
TOPLAM	42 %71	1 %2	-	14 %25	1 %2	58 %100

Anket grubuna "Kiminle Evlenmek İstersiniz/ Evlisiniz?" sorusundan etnik grubun kimlik sınırlarına gösterdiği hassasiyeti ve Paris Diasporasının eğilimini ortaya koymak istedik. Kimliğin Etnik görünümünü etkileyen en önemli unsurlardan birisi Evliliklerdir. FR ve TR doğumlu değişkenleri arasında büyük bir frekans oluşmamıştır. Halep görüşmelerinde Evlilikte %100 gibi bir oranla tamamen Ermeni evliliği göze çarparken Paris Anket çalışmasında bu oranın %70'lerde gerçekleşmesi, farklı bir çevrede sosyalleşmenin (Fransa toplumunu etkisinin) etnin görünümünün bozunumuna, içinde bulunulan toplumla girilen entegrasyonun düşünce ve gerçekleşme düzleminde değişimini %30 gibi gerçekleştiğini göstermektedir.

#### 2.4.5.3. Diaspora'da Kimlik Algılaması

Şüphesiz Ermeni Diasporasının içinde bulunduğu kültüre göre değişen bir kimlik algılaması var mıydı? Bunu sorgulamak için

1. Kendinizi nasıl Tanımlıyorsunuz?
2. 1915 Ermeni Tehciri Hakkında düşünceleriniz nelerdir,
3. 3-Boş Zamanı Değerlendirme ve Çevre Uyum ilişkisi

4. İçinde Bulunulan topluma Bakış
5. Türk İnsanına Olan Bakış'ı sorguladık..

#### 2.4.5.3.1 Kimlik Tanımlaması

Halep diasporasından Bedros'un Ermeni tanımlaması Ermenilerin milli kimliğini göstermesi açısından burada aktarmayı uygun gördük. “-Ermeniler işleyen, üreten, iyi karakterli, dürüst insanlar olarak tanıtırım. Bize bunu öğretirler. Hapishanede Ermeni bulmanız zordur. Dünyanın neresine giderseniz gidin bu böyledir. Eğer bizden birisi adi bir suç işlerse önce onu cemaatimiz cezalandırır. Bu ceza onun dışlanmasıdır. Size bir hikaye anlatayım; bu hikaye Ermeni kişiliğini ve kimliğini net ortaya koyuyor. Zamanın birinde Roma Kralı Ermeni Kralını ülkesine davet eder. Ülkesini gezdirir ve gezdirirken savaşlarını adaletle yönettikleri mahkemelerinin işleyişini, ordularının mükemmelliğini, kalelerinin muhkemliğini anlatır. Ermeni Kralına gelince derki; Bizim kılıçlarımız paslıdır ama oraklarımız parlaktır. Adalet sarayımızın yollarını ot bağlamıştır, ama kiliselerimizin yolları çamurludur. Bununla demek istenilen suç olayların azlığından insanların problemsiz bir hayat yaşarken, kılıç yerine orakların parlaklığı; üretken, çalışkan olduklarını anlatmaktadır. [H-Bedros]”

Buket'in kendisini biraz aydınlatıcı düşünce içinde vurgulayan hümaniter insan tanımlamasının yanında diğer Araştırma grubu üyelerimiz kendilerini Ermeni olarak tanımladılar. Garold'ın sert ve keskin babamın oğluyum ifadesi için burada yaşayan Diaspora kimlik tanımlamasını yeterince açıklayıcı idi. Evliliklerini kendi sınırları içinde sıkı denetleyen bir etnik yapı, dini cemaat ilişkisi içerisinde devlet başkanı olarak gördükleri dini liderlerine ve geleneklerine sıkı sıkıya bağlılıkları bu Ermenilik düşüncesinin yeterliliğini sağladı.

Durum Paris diasporasına gelince tanımlama şu şekilde gruplanmıştır;

1. Ermeni +İnsan %8
2. 4 denek sadece Ermeni %33
3. 2 denek İnsan %16
4. İnsan+Ermeni+Fransız Ermenisi %8

5. Ermeni+Fransız Ermenisi %8
6. 3 denek Fransız Ermenisi %25

Görüldüğü gibi içinde bulunulan toplum yapısı kendisini bütün ağırlığına hissettirmekte. Ermeniliğin tanımlanma şekli burada tonlara ayrılmaktadır. Sadece Ermeniliğin tercih edilerek beyan edilen 4 denek % 33'lük bir dilimi oluşturmaktadır.

1. ve 2. tercihler Ermeniliğin koyu rengi tarafını oluştururken 6., 5. ve 4. tercihler sırası ile açık renkliliği oluşturmaktadır. 3. tercih artık tanımlamalarında Ermeniliği kabul etmemekte içinde buldukları ülkeye kültürel olarak yüzlerini dönen tarafı oluşturmaktalar.

Paris ve Halep Diasporaları arasında Kimlik tanımlamalarında açık bir şekilde farklılık ve değişme görülmektedir.

**Tablo 26: Kimlik Tanımlama Ölçeği**

	TR'de Doğanlar	FR.'da Doğ.'lar	TOPLAM
Ermeni	20 %57	6 %40	26 %52
Fransız Ermeni	3 %8	6 %40	9 %18
Hıristiyan	-	1 %4	1 %2
Katolik	-	-	-
Hırist. Ortodoks Ermeni	-	2 %13	2 %4
İnsan	12 %34	-	12 %24
Genel Toplam	35 %100	15 %100	50 %100

(Birden Fazla Seçenekte Çoklu Tercih Yapılmıştır)

“Kendinizi Nasıl Tanımlıyorsunuz ?(Kimlik Sorgulaması)” sorgulamasında, Kimlik tanımlamasının %52 Ermeni olarak çıkmıştır. %18 Fransız Ermeni tanımlaması içinde bulunulan topluma aidiyetin geliştiği düzeyi göstermektedir. İnsan%24 tanımlaması, Fransız toplumu ile Ermeni kimliği arasında gelişen bir olgu olarak değerlendirilmiştir. Kimliksizleşme olarak değerlendirilemeyecek bir olgu olan “İnsan” seçeneği bireyselleşmeyi simgelemektedir. Bu olgu Fransız toplumuna entegre olmayı hızlandıran bir kimlik seçeneğini oluşturmuştur. Aynı zamanda Ermeni cemaatinden

kopuşu da simgelemektedir.

Aydınlanma felsefesinin oluşturduğu evrensel paradigmanın ürettiği insan topluluklarının 'benzerliklerinden', kolektifliğin temelini oluşturan farklılaşmalar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Entegrasyon ile asimile olmanın kapıları zorlanmaktadır. Coğrafi vatana sahip izlenimi verilmeye çalışılan kültür adacıklarında etnik varlığa ait; kültür, dil, din, tarih, gelenek yaşatılmaya çalışılmaktadır[Üstel, 1995:s.12-15]

Hakim toplumun kamusal ve ekonomik ilişkiler için benimsediği resmi dil örneğinde olduğu gibi entegrasyon veya asimilasyonu zorlamaktadır. Ermeni Diasporası bulunduğu toplumun kabulü ile bulunduğu toplum içerisinde zorlandığı, bu durumun meydana getirdiği çatışmayı(Bask'lar, K.İrlanda Katolikleri ayrılıkçı örgütlenme ile asimilasyona karşı koymaktadırlar) dışa yansıtarak karşılamaya çalışmaktadırlar.

Winston James'in K.Marx'tan aktardığı tespit 'Geçmiş kuşakların yaşadıkları bugünkü kuşağın zihinlerine kabus gibi çöker'[James,1993:s.33] gerçeği, yaşanan acı ve zorlukların mantığını anlatmaktadır. Yaşanılan zorlukların, geçmişin güzel fakat geri dönülmez, ulaşılamaz oluşu ayrılık acılarını katlamıştır. Nesilden nesile anlatılan bu ikilem kimlikleri yaralı hale getirecektir. Ait olmadıkları toplumda iğreti durmak, hafızalarda yer edecektir.

Halep Ermeni Diasporası'na bu sorumluyu yönlendirdiğimizde Ermenilerin Diapora'da inşa ettikleri kimliklerinde negatif anlam yüklemek için/ötekileştirmede kullandıkları malzemenin anlamını ortaya çıkarmayı hedefledik.

#### **2.4.5.3.2. 1915 Ermeni Tehciri'nin Algılanma Durumu**

Halep

"1915 hakkında düşünceleriniz, hisleriniz neledir?"

-Sevkiyatın burada bulunan bizler için önemi çok büyük. Burada olmamızın sizlere bir şeyler anlatması lazım. Burada herkes için büyük bir mesele, bunun çözülünceye kadar da bunun takipçisi olacağız. Bu insanlar boşu boşuna ölüp gitmiş olmamalı. Neden

Türkiye bunu görmüyor veya görmezden geliyor. Tarihte bunlar olmuş, bizler niye buradayız. Bunları görmezden gelerek ne elde etmiş olacaklar. Tüm dünya bunu kabul etti. Bir siz kabul etmediniz. [burada tansiyon yükseliyor. Taraf olmanın, karşıtlığın hedefi oluyorsunuz. Sonra benim bulunma nedenim, misafirleri oluşum aklına gelip benden özür mahiyetinde] tabii ki sen yapmadın hatta bir çok Türk halkı komşularını korudu. Bizim meselemiz devletle, devletin bunu tanınması lazım. Değilse bu insanların, bizlerin acısı bitmez. [H-Levon]

-1915 bizim derimizde sızlayan bir acı biz bu acıyı hissediyoruz ve her yıl da yaşıyoruz. [H-Bedros]

-Tarihle oynama olmaz. Bu meselenin önemi bizim için büyük. Babamın adı Artin Barsumyan. Hep Türkiye’de kalmışlar. Akrobalarımızdan sevkıyatta 18 gidenden 1 geri gelmiş. Soykırım, sadece insan kırımını olmamış lisan kırımını da olmuş. Anlatırlar büyüklerimiz Antep’te Ermenice konuşanın dilini kesmişler.

2 bağ 2’de evimiz kalmış. Bir zaman abim Antep’e gitmişti. Bir adam bağından üzüm ikram etmiş, belki de sizin bağınızdan yiyin demiş. İyi bir adamdı bu zat öldü 450 Dolar alacağım vardı. Bak hakkımı helal ediyorum. Adam diyor ki belki de sizin bağın üzümü. Oradaki yaşayanlar kimin malı kimin biliyorlar. Bir adamı kökünden kesersen ne olur.

Bu meselede kan gütmüyoruz. Şimdi düşmanınız ve komşuyuz. Düşmanlık gider ama komşuluk gitmez. Onun için yarın dost olabiliriz. Aramızda hak var, o hakkımızı verirseniz tekrar her şey düzelir. Ölenler öldü geri gelmez ama hakkımız duruyor, adalet istiyoruz. Birbirimizle yaşamaya mecburuz. Ben niye emeğimi buraya döküyorum? ha orada dökseydim ya. Ermeniler usta sanatçı insanlar. Dökmecilik, kuyumculuk, kazancılık, bakırcılık buralara biz getirdik. Oralarda usta kalmadığı için daha düne kadar makinelerini tamir için Antep’ten buraya getirilirdi.

Ayrıca Türk lisanının ileri gitmesine Ermeniler hizmet etti. Kendi lisani kabul ettiler. Hagop Dilaçar, Atatürk’le çalıştı. Stephan Gurdikyan İstanbul Üniversitesinde dersler verdiler. Türk toprağın sahibi olduğu için daha çok toprakla iştilal etti. Ermeniler madencilikle, zanaatla ilgilendiler. [H-Rupen]

-Çok önemli. Bir hesabımız var, düşmanlığımız bir gerçek. Türkiye bunları kabul etsin sonra hesaplaşırız. [H-Artun]

-Çok önemli, olmuş bütün dünya devletleri bunu tanıyor. Bu bizi üzen bir şey. Benim isteğim dostluk, arkadaşlık, yaşama, başka bir şey değil. [H-Agop]

-O vakidi unutmayız. 24 nisan bizim için önemli. O vakit cebime 100 lira girse yinede o işi yapmam. Eve de kalırım Dedemin bacıları, kardaşı, babası, anası orada ölmüşler. Çok önemli. O gün kiliseye giderim. Onları anmak için mumlar yakarım. O gün evde televizyon bile açılmaz. Sadece yakınlar ziyaret edilir. [H-Hoseep]

-O zaman bir şey olmuş bitmeli, neticeye ulaşmalı. Yanlışlık olmuş. Şu an düşünmeliyiz ki nasıl yaşamalıyız. [H-Buket]

-Vurdular, kestiler, 1928 doğumluyum, görmedik ama duyduk. Bizim babalarımız şahit öksüz kaldılar, buraya çocuk geldiler. Dedem Kahtalı. Devlette büyük rütbeli birisi idi, mahkemede müstantik.

Kimler kaldı, etrafımızda ne vardı da, Babaannesini kestiler, kardeşi güneş altında ölmüş.

Büyükler oturmalı, aydınlatmalı. Bu sevkıyatı ve kesimi inkar etmesinler.

“Verme malın veresiye

akar gider kara suya

Baş kırılır göz çıkar

Sulh ederler yarısıya”

Yani kalan mallarımızın hepsini alamaz isek te, yarısını alsak cüz olsa birbirine yakışır. Olmuş bir şey, gitmiştir. Birbirimizi tanımak daha iyi olmaz mı? Ermeniler daima sizleri hatırlıyorlar. Bu mesele çözülse Türkler ile Ermeniler gardaş gibi olurlar. Çünkü bin sene beraber yaşamışlar. Yaşamışlar ki, halan konuşuyorlar. [H-Kevork]



-Benim babalarım, gördüm ki bir soykırım olmuştur, bunları itiraf etmek lazım. Bu jenerasyon diyor ki; şu anda yaşayanların (Türk tarafı için) suçu yok. Yaklaşmak, konuşmak istiyorlar. [H-Vasken]

-Çok önemli. Vatanlarımızın dışına kondu hepsi. Maddiyen iyi olsa oraya gitmeyi icap eder. İttihat ve Terakki esas teşkil eden Siyonizm idi. Hepsinin amacı Siyonist devlet kurmak<sup>19</sup> ve Türkiye'yi, geri bırakmaktı. Türkiye bu hadise ile 50 yıl geri kaldı.

<sup>19</sup>A-)Yahudiler ve Ermeniler tarih boyunca çok sık karşılaşmamış olmalarına karşın karşılaştıkları dönemlerde pek de iyi ilişkiler kuramadıkları anlaşılır. Bunda en önemli nedenin Ermeni dinî inancında Yahudilere karşı oluşan hoşgörüsüzlük olduğu söylenebilir. Osmanlı dönemi Yahudi karşıtı binlerce örnekle doludur. Birçok Yahudi, Ermeni ve Yunan entrikaları sonucunda ölmüş ya da tüm servetini kaybetmiştir. Düşmanlık düşmanlığı doğurmuş ve Ermeni-Yunan işbirliği karşısında Osmanlı Yahudileri Türk ve diğer Müslüman tebaaya daha çok yaklaşmışlardır. Bunun sonucu olarak Ermeniler, Yahudileri "Türklerin işbirlikçisi" olmakla suçlamışlar, hatta bazı aşırı Ermeniler İttihat ve Terakki yönetimini Ermeniler'e karşı yönlendirenlerin Yahudiler ve Masonlar olduğunu dahi iddia edebilmişlerdir. [3] Bu iddiaları ciddiye almak mümkün değilse de iki toplum arasındaki sürtüşmeyi göstermesi açısından ilginçtir. İsrail'in Ermeni İddialarına Yaklaşımı ve Ermeni Sorununa Etkileri[Sedat Laçiner Şenol Kantarcı, Ararat Sanatsal Ermeni Propagandası [www.eraren.org /turkce /makaleler](http://www.eraren.org/turkce/makaleler) ]

B-)İttihatçılar ve Osmanlı Yahudi Cemaati

İngiliz Dışişleri Bakanlığı belgelerinden, The Times'ın (Londra) İstanbul muhabirinin haberlerinden ya da Osmanlı başkentinin tutucu gazetelerinden 1908 devrimini araştıran bir kişi, Yahudilerin İT Cemiyeti hareketinde oynadıkları önemli rol karşısında şaşkınlığa düşebilir. Bütün bu kaynaklar, hareketin gerçek karakterini yanlış anlamışlar ve onu, Yahudilerin kendi amaçları için kullandıkları >bir Yahudi-Mason komplosu olarak değerlendirmişlerdir. İngiliz sefiri «Yahudi İttihat ve Terakki Cemiyeti»nden ve »İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni temsil eden çıkarıcı düzmece masonlar ile Yahudilerin birliğinden gözetmektedir.^ Enformasyonun, önemli bir kısmını İngiliz sefaret kaynaklarından edinmiş olması muhtemel olan. The Times muhabiri Philip Graves de aynı teraneyi tutturmuştur. Bazıları Rumlara ait olan yerli tutucu gazeteler ise, İttihatçı politikaların sorumluluğunu Yahudilere ve Selanik'in sahte Yahudilerine (dönmelere) yüklemekte, böylece İttihatçı politikaların Müslüman cemaatine zararlı olmasının kaçınılmaz olduğunu ima etmektedirler.

İttihat ve Terakki Cemiyetinin Yahudilerle ■bağlantısını —bu hiç bir zaman uluslar arası bir nitelik kazanmamış olmakla birlikte^— görenler tümüyle- de yanılmıyorlardı. Ancak, İT Cemiyeti'ni Yahudi emelleri ve çıkarları için bir cephe ve Türkleri de yalnızca bu emellerin araçtan gibi yorumlamaları doğru değildi, Osmanlı Yahudileri 1908 öncesinde ve sonrasında, ittihatçı hareket içinde gerçekten önemli bir rol oynadılar ama hiç bir zaman, hareketi kendi amaçları doğrultusunda kullanabilen bir güç

Ermeniler Türkiye’de iken demir, bakır vardı. Topraktan çıkartıp işlerlerdi. Bütün bunlar geri kaldı. Esnaf bütün Ermeni idi. 25 yıla kadar, makine kırılınca tamiri için buraya getirilirdi. Daha yeni yeni gelmiyorlar. Yahudiler Türkiye’nin geri kalmasını istediler.

Bu meselede ahalinin suçu yoktu. Ne yapıldı ise, Kürt, Çerkezlere sizlere beleş avrat, beleş toprak var deyip ahalinin üstüne sürdüler. Bu zulümden ahaliyi Türk komşuları sakladılar.

Almanlar bile barıştılar. Niye biz düşman kalmalıyız. Ama ecnebler bırakmazlar. Azerbaycan meselesi çıkarttılar. Ecnebler yaptırdılar. Yüzlerce yıl beraber yaşadık, dostça, Ecnebler bizim akıllı büyükleri ayağa kaldırdılar sonra yüzün koyu bıraktılar. Türkiye’ye darbe gelirse yine ecnebiden gelir. Bu bilinmelidir ki; ben seviniyorum Türkiye’nin kendi kendine bir şeyler yapır. [H-Sahak]

Paris

P-“1915 hakkında düşünceleriniz, hisleriniz nelerdir?”

[Artin] -Bu hadise olmuştur. Türkiye’nin tezine katıldığım nokta ayaklananların tehcir edilmelerini kabul ediyorum. İsyen etmeyenlerin tehcir edilmesini şiddetle kınıyorum. Birde o kadar insanın öldüğüne de inanmıyorum. Kolay mı o kadar insanın öldürülmesi. Ama şu olmuştur; 750 bini tehcir edildi ise, diğer yarısı zorla Müslüman yapıldı. Kadınlar alıkonuldu. Bir çok insan ölüm korkusunda kimlik değiştirdi. Bununla alakalı sana bir hadise anlatacağım; bana birisi bir gün burada adres sordu. Nerelisin ? diye sordum adam Bingöllüyüm dedi adam. Yanında çocukları da vardı adam çocuklarını biraz ileride köşede bırakıp benim yanıma tekrar geldi, beni Türk zannetti, Ermeni olduğumu söyleyince adam bende Ermeniyim ama Müslümanım dedi gitti. Türkiye’de gizli kimlikle yaşayan Ermeniler var, kimlikleri gizli yaşıyorlar.

olmadılar

Feroz Ahmad , *‘İttihatçılıktan Kemalizme’*, çev. : Fatmagül Berktaş, Kaynak yayınları , İstanbul Kasım 1985, s.165

Paris Ermeni Diasporası üyesi Araştırma grubu üyelerimizden Bayan Cidecian '24 Nisan yaklaşıyor. Bizimkiler yine mesele, patırdı çıkaracaklar, ne diye kuduruyorlar, olan olmuş' yorumu ile Haçik'in-fikrim yok yorumlaması dışında diğer üyeler olaya önem verdiklerini deklare ettiler.

Yukarıda ifadelerine müracaat ettiğimiz Halep veya Paris Araştırma grubu üyelerini olsun 1915 Ermeni Tehcirine olan ilgilerinin yoğunluğu kimliklerinde ne derece etkin olduğunu göstermektedir. Adeta varlıklarını besleyen bir kaynak gibi. Ancak bundan yara aldıkları da açıkça görülmekte. Yaşamadıkları ancak kendilerini bu derece ehemmiyetli bağlayan bu bağdan kurtulup, çözümleyip tarihin kendileri için dondurulduğu bu sorundan çıkmayı düşünüyorlar.

**Tablo 27: 1915 Hadiselerinin Önemi(Cinsiyet)**

	<b>KIZ</b>	<b>ERKEK</b>	<b>Genel Toplam</b>
Çok Önemli	8	9	17 %29
Önemli	2	7	9 %16
Önemli Değil	1	7	8 %14
Fikrim Yok	5	12	17 %29
Diğer			-
Boş	4	3	7 %12
Toplam	20 %34	38 %66	58 %100

**Tablo 28: 1915 Hadiselerinin Önemi (Doğum Yeri)**

	<b>TR Doğumlular</b>	<b>FR Doğumlular</b>	<b>Genel Toplam</b>
Çok Önemli	9 %22,5	8 %45	17 %29
Önemli	4 %10	4 %22	8 %14
Önemli Değil	3 %7,5	2 %11	5 %8
Fikrim Yok	16 %40	2 %11	18 %31
Diğer	1 %2,5	-	1 %2
Boş	7 %17,5	2 %11	9 %16
Toplam	40	18 %100	58 %100

Halep Diasporası görüşmelerinde gözlemlenen, 1915 Ermeni Tehcirine verilen önem ile karşılaştırıldığında Paris Diasporası anketlerinde çıkan durum oldukça düşmüş gözükmektedir. [Çok Önemli%29+Önemli%16=Toplam%45] olumlu önem seçeneğini oluşturan %35'lik dilim, [Önemli Değil %14+Fikrim Yok%29=%43]1915 Tehcir'in etkisinin değişim gösterdiğini, öngörülenin aksine etkisinin yönünü değiştirdiği düşünülmektedir.

Özellikle Fransa doğumluların 1915 Ermeni tehcirine daha fazla önem verdikleri[Çok Önemli%45, Önemli%22=%67] gözlemlenmiştir. Kimlik inşası esnasında farklı bir çevrede sosyalleşen ve kimlik arayışında krizle karşılaşanların Fransa doğumluların olduğu görülmektedir. Türkiye Doğumluların; Fikrim Yok%40 düşüncesi değişik yorumları yapılabilir. Türkiye'nin konu ile ilgili hassasiyetini bilen Türkiye Doğumlu Ermeniler bu hassasiyete uygun davranıyor olabilirler. Fransa Doğumlularda görülen %11'lik Fikrim yok ilgisizliğinin nedeni artık bulunma Fransa gerçeğine bağlanabilir.

Bu hafıza geçmişi oluşturacaktır. Hobsbawm;' Geçmişi olmayan uluslar, birer kavram çelişkisinden ibarettir. Bir ulusu, geçmişi oluşturur; bir ulusun başkalarına karşı haklılık gerekçelerini geçmiş sunar.'der[Hobsbawm,1993:s.109].

Garo; yakın zamanda hayatını kaybeden komşusundan dinlediği; kendilerini bir şekilde Marsilya'ya gelmiş Ermenilerin yaşamış oldukları zor hayat şartlarını, yerleştirildikleri mülteci kamplarında çektikleri çileleri anlattı. Fransızlar Ermenileri bugünden bakıldığı gibi güzel karşılamamışlardı. Ahıra benzeyen yağmur yağdığında her tarafı sular alan çamur berbat yerlerde misafir etmişlerdi. Ermeniler o yerlerden kaçarak Alfortville gibi yerleri kurdular. Tanıkların dilinden; Alfortville'e hayat veren, çamur ve bataklık olan bu bölgeyi şenlendirenler Ermeniler olacaktı. Ermenilerin kendilerini iş hayatında yeteneklerini ve üretkenliklerini ispat edince Fransızlar Ermenilerin bu durumundan istifade etmek için vatandaşlığa kabul etmek için 1947'leri beklediler. Bu arada Ermenileri Fransızlara yakınlaştıran 2. Dünya savaşında Almanlara karşı yapılan mücadelede efsaneleşen Missak Manouchian bir Ermeni partizandı[Çelik, t.y.: s.21].

Fransa'ya gelen ilk kuşak Osmanlı kimliğini taşıyorlardı. İlk gelenlerin hedefi, yabancı bir toplumda her şeyden önce yaşam kavgası vermek ve yeni bir hayat kurmaktı. İlk

'Ermeni cemaati' Alfortville'de kuruldu. Zamanla Fransa'ya dağılsalar da Marsilya ve Paris'te yoğunlaştılar. Diasporanın ikinci ve üçüncü nesli yazılı bir Ermeni kimliğinden beslenmeden Fransız Dili ve Kültürü tarafından özümlelenerek Fransızlaşan bir kuşak ortaya çıktı. Bu kuşağa Ermeniliklerini unutturmayan anne-babalarının anlattıkları ve neden burada olduklarının cevabını teşkil eden geçmişin kötü hatıraları ve Türklere olan kin ve nefreti. Türkdoğan F. Braudel'den aktararak söylemleştirdiği kimlik sorununun tanımı; 'geçmişle bugün arasında bağ kurmaktır' [Türkdoğan, 1998:s.231].

Geçmişten kalan kırım ve haksızlığa uğramışlık idi. Horlanmanın ve çekilen sıkıntıların yanına eski günlerin müreffeh hatıralarının verdiği özlemle birleşince vatansızlığın verdiği sorunlar birleşerek katlanmıştı. Bu büyüyen sorunların kaynağını R.H.A.'un belirttiği gibi ;'.....1920-22'ler de oluşan mazlum rolünü oynayan Türk ve Türkiye karşıtlığı, yerini Türkiye ve Türkiye kimlikleri tarafından tanınma arzusuna dönüşmüştür. Yine bu karşıtlık vardır. Fakat bu karşıtlığın oranı, rengi, türü, doğası tamamen zayıflamıştır. Yerini bir affetmeye, yapılan korkunç bir insanlık suçunu affetme hazırlığına dönüşmüştür..... .Bu birincisi. İkincisine kültürel baz alır ki bu kültürel bazın içine Türklerin çok önemli bir yeri vardır.' Şeklinde gelişmesi, beklenen olumlu bir yaklaşım şeklidir.

Herold Ermenilerin kendilerini nasıl koruduklarını anlatıyor; 'Değerlerin aktarılması Türkçe ve Fransızca, dil- gelenek, şuur-tarihsel. Birlikte bir apartman komşusu yaşlı bir Ermeni bayan ile olan bir anısını aktarıyor. ,'bir gün yaşlı bayan yabancı bile olsa kapına gelene kapını aç diyor. Türk olsa bile mi? Evet diyor. Oysa bu bayan tehirci yaşamış, taşıdığı değerler Anadolu'dan ve onu muhafaza ediyor.

Ermeniler iki çeşit gruba ayrıldılar; Uyum sağlayanlar gelenekçiler; kendini korumak için sivil toplum kuruluşları oluşturulmuş.

İşyerine ve kariyerine önem verip başarıma arzusu ile çalışanlar

Tabii ki hedef güzel bir devlet kurma, bu devlet içerisinde bulunduğumuz Fransız toplumunun devleti.

Ararat'ın sürekliliği bize bu toprakların bizim olduğunu hatırlatır. Kimliğin korunması için realitelere dayanmazsa kaybolmaya mahkumdur. Türklerle Ermenilerin diyaloguna engel Batılilar var. Diyalogun olması için 3. kişiye ihtiyaç var bu bir kural ama bu 3. kişi engel çıkarıyor...

.....Benzerlikler, Ermeniler arası evlilik, dilin kaybolmaması, geldiği topraklara geri dönebilme imkanı ve isteğini güçlü tutuyor. Toprak deyince mecazi anlamak lazım.

Farklılıklara gelince ilk gelenlerin mantalitesi farklı ve Türkçe konuşuyorlar. Eğitim farklılıkları var. Mutfak farklı. Allah bizi bıraktı diye Kiliseyi bırakmışlar.

Sonra gelenler kiliseye bağlı, daha doğrusu 1920'lerin din adamları dini ihtiyaçları karşılayamadılar. Daha sonrakiler daha fazla Fransız toplumuna uyum sağladılar. İlkler dil bilmedikleri için Türkiye'ye bağlı kaldılar. Fransızca'yı kabul etmediler. Çevrilmiş kitapları dahi kabul etmediler. Hatta Türklerle çalışmayı kabul veya tercih ettiler.'

Bütün olarak aktarılamayan kimliğin yalnız kalmış tarihin acı hatıralarının şekillendirdiği kırılma ve haksızlığa uğramışlığın izleri kaldı. Üçüncü neslin kimliğinin inşasında kullanılan malzemelerin şekillendiği bu dönemde ASALA'nın ortaya çıktığını görmekteyiz. Terör hareketinin kimliği besleyen ve Ermeniler üzerinde derinleştiren ve onaylayan bir etki ile geliştiğini görmekteyiz. 1970'leri yaşayan üçüncü nesil tekrar atalarının kültürel değerlerini bulması ve tarihi yeniden yaşamak istiyordu. 1915 tehcirinin seçilmesi kimliği besleyen bir olgu olarak yükselmesi aslında amaç açısından bir başlangıç teşkil ediyordu.

Burada dikkat edilmesi gereken Ermenilerin buldukları, Batı toplumları tarafından aşağılanmaları, horlanmaları ve yeni hayat kurmak için verdikleri mücadeleyi, buldukları ortamın memnuniyet verici olmamasını somutlaştıran; neden burada oldukları? sorusunun kaynağı olan, geçmişte bir çok değer ürettikleri, bu değerlerin birleştiği hayata olan sempati ve özlemin verdiği acı ile karışık düşmanlık duygusudur. Dedelerinin yaşadıkları (ihtilalci Taşnak ve Hınçak Partilerinin Türklere yaptıkları icraatlardan) Türklerinde haklı olabilecekleri deneyimlerden yoksun Batının bireyci atmosferi içinde köken arayışı içerisine girdiler. Bütün olanlardan sorumlu tuttıkları Türklere düşmanlık ile karşıt bir kimlik geliştirdiler. En azında 1924'lerde bile bir



dönüş umudunu yaşatmak için bile olsa Bogos Nubar Paşa'nın bütün bu sürükleyici savaş ortamında Müslümanlardan da bir çok insanın öldüğünü yazabiliyordu. İşte bu hava bu nesillere ulaşmadı ve 1970'lerden sonra biriken kuşakların kimlik arayışının sıkıştırdığı, gerginleştirdiği ilişkiler ağı kopma noktasına geldi[Timur, 2001: s.17-28].

#### 2.4.5.3.3. Türk İnsanına Bakış

Halep

Halep--Türk İnsanını nasıl görüyor ve hakkında ne hissediyorsunuz?

---Bunu Türk insanı yapmadı, hatta yapılanlarda Ermenileri Türklerden komşularından koruyanlar oldu. Bu mesele karşısında Meclisten devlet adamlığından istifa edenlerin olduğunu biliyoruz. Bu meselede Türk halkını taraf görmüyoruz. Ama Türk devleti bunu tanımalı bizim acımızı dindirmeli. Türklerle tekrara kaynaşabiliriz. Hem bu düşmanlık kime yarıyor. Bugün burada dünyanın diğer ülkelerine dağılmış üreten insanlar ne diye oralara hizmet etsindi ki, yazık değil mi?(İşin bu yanında bir Türk gibi hareket ettiklerini çok net görebilirsiniz. Ayrılmanın acısını yansıtan manzara aynı zamanda yaranın da büyüklüğünü gösteriyor.)[H-Levon]

-Ne hissediyorsunuz Türk insanı hakkında? -Türklerle hiçbir sorunumuz yok. Mesele temelde sadece devletle. Ortada hakkımız var. Onun teslim edilmesi gerekmez mi? Onun eninde sonunda alınacağına inanıyorum. Bu konuda kafası sıkı bir çok insan var. Türkiye bunu görmezden gelemez. O insanlar boşuna ölmüş olmamalıdır. Bundan en çok Türkiye ve Ermeniler zarar görürken başkaları, ecnebiler kar elde ediyor. Buna ne diye müsaade ediliyor ki.

HCK--Ama bu devlet Türklerin devleti? -Evet Türklerin devleti ama halk devlet gibi hareket etmiyor. Tüm bu olanların tek sorumlusu devlettir.

HCK--Devlet o zaman Osmanlı idi, sistem ve devlet değişti. Muhatap şu anki devlet değil ki?-Osmanlı zamanında sadece 1915 olarak bakmamak lazım. Abdülhamit'te Ermeniler'e kıyım yaptı, Atatürk'te.

HCK--Atatürk iktidar olduğu zaman bu meseleler nerede ise bitmişti.

-Evet tarihi bilgilerim eksik olabilir. Ama bu meselelerin bir araya gelerek konuşulması gerçeklerin insanlara anlatılması gerekir. Taraflar birbirinden uzak olmamalı. Bu konuda Türkiye'nin adımlar atması lazım. Gerçeklerin çarpıtılmasına izin verilmeden. Daha düne kadar Ermenilerin Türkiye'ye girmelerine izin verilmiyordu. Neden? Şimdi güzel gelişmeler var ve İzin veriliyor. Daha büyük adımların atılması lazım.[H-Bedros]

Düşmanlık yoktur aramızda, işte yaparız, ama hak vardır. Bunun unutulmamasını istiyoruz.[H-Rupen]

-Biz komşuyuz. komşuluk bitmez. Bizlerin anlaşılması dinlenilmesi lazım.[H-Artun]

- Çocuk yeni doğmuş ne bilsin Türkü, Ermeniye dostu düşmanı. Burada herkes Türk televizyonlarını izlerler. Yanlış öğretirler, Ermenileri düşman öğretirler, O'da Türkü düşman beller. Eski Protik (politika) yanlış, şimdi ki protik dost belletir. Geç kaldı, ama olsun devam edilmeli. Düşman gösteriliyor, düşman belleniyo, dost gösterilirse dost olunur.Öcalan'a Ermeni diyorlar, ne alakası var. Bu yanlış.[H-Agop]

-Bu iş olmuş birmiş. Tarihi çok bilmiyorum. Acaba Ecnebi mi demiş bunları dışarı at. Bak gömleğimi Türkiye'den giyiniyorum. Türkiye'den bir iş gelsin yaparım. 24 nisan ise biraz evvel sormuştun, bu ölenleri anmak için.

Sabah kiliseye gider, hepsine mumlar yakar, burada ölenlerin kabirlerini ziyaret eder eve giderim. O gün televizyon açılmaz. Öğleden sonra vatan kasetleri Ermeni lisanından o günleri anlatan, türküleri dinlerim.

Bir arkadaşım var seni onunla tanıştıracam. Biraz sıkı kafadır. O bize geleceği zaman televizyon kanallarını değiştiririm. Anneme o gelmede önce telefon açarım ama anlamaz ki annem hemen gelir değiştiririm. Gelir kontrol eder ve tamam der. Her kes bir değil fanatik, sıkı olanlar da var.[H-Hoseep]

(-Özel bir cevap yok)[H-Buket]

-Türklerle ilgili herhangi bir meselemiz yok. Bütün suç hükümetin. Bunların içinde de Yahudiler ve dönmeler vardı, bunu onlar yaptı. Sevkıyat esnasında bazı Ermenilerin kurtulmalarını komşuları sağladı. Sevmeselerdi bu yardımı yapmazlardı.[H-Kevork]

-Biz Türklerin faydasını gördük zararını görmedik. Sizin suyunuzu, Fırat'ın suyunu içiyoruz. İnsan insandır. Türkler 24 nisanı tanısı iyi olur. O zaman alaka artar gelip gitmeler olur. Sizin dilinizi halen kullanıyoruz. Kalkınca ya Allah deyirik. Allah hepimizin Allahı. Şeytan İngiliz, Fransız, Amerika onun başı siyonist yahudi. Adam dünyaya gelmiş insan gibi yaşamak için. İçine düşmanlık girerse o başka. Avrupa'ya bak o kadar millet yavaş yavaş birleşiyor. En önemli şey insanlıktır. Onu tutmak için kültür lazım, onun için okumak lazım, Kültürün içinde fark yoktur o bizi birleştirebilir.[H-Sahak]

-Barış ve dostluktan yana.

[Türk düşmanlığını direkt olarak yansıtmasa da herkesin dilinde Ermenice konuştuğu için dilleri kesilen kişilerden bahsediliyor. Bu sadece olup olmadığından kimsenin emin olmadığı, emin olunmadığı vurgulanarak, yinede vurgusu yapılan bir konu. Şifahi kültürün keskin etkilerini görüyoruz. İkincisi İstanbul'da gezerken kendi aralarında Ermenice konuşurlarken Ermenice olduğunu anlayan yeni tanıdıkları kimse kendilerini uyarır aman ha Ermenice konuşmayın. Ne olacaksa bilmiyoruz. Ama küçük bir olayın bile dilden dile dolaşarak bombe tesirinde iz bıraktığını görüyorsunuz.]

Gavur denilmesinin rahatsızlığını ciddi anlamda herkes bana hissettirdi.Genocide hatırlatmasının yanında;--'... mallarımız topraklarımız orada kalmış. Olur mu yani bu? Sen çalış çalış bütün emeğin başkasına kalsın. Adalet gerekmez mi ?....

İşte bütün bunların arasında size gülümseyen sempatik bir yüz, yarı kırılğan ama hoş gelmişsiniz sözü hiç bir zaman eksik değil[H-Garo]

Paris

Türk İnsanını nasıl görüyor ve hakkında ne hissediyorsunuz?

[Artin] -Küçükken mahallede Türkler de vardı, komşuyduk. Beni karakola çağırdılar.

Suçumu bilmeden bekliyordum. Meğer beni az önce kavga ettiğimden dolayı şikayet etmişler. Tabi benim Ermeni olduğumu orada öğrenen çocuğun babası çocuğuna beni göstererek bundan mı ? dayak yedin deyip birde kendisi tokatlayarak çocuğunu alıp gitti. Bizim mahalle yukarıda idi. Türklerin mahallesinden geçip çarşıya ulaşırdık. Türk mahallesinden geçerken bize hakaret ederlerdi. Sivas'ta büyük bir Ermeni kilisesi vardı. Yıkılışını gördüm. Duvarlarında kullanılan taşlar o kadar büyüktü ki inanılmaz büyüklükteydi. Sebepsiz yere yıktılar. Bütün bunları görüp yaşamış birisi olarak 'gavurun parası çok', 'gavuru kazıklamak helal', tüm bunları yaşadık gördük, artık yaşanılmaz bir hal aldı kaçtım, uzaklaştım geldim buralara. Elin gavur memleketinde ne işim vardı benim, ne olurdu da bende memleketimde yaşayıp ölseydim, benim mezarımda memleketimde gömülseydi, Ha! bütün Türkler böyle demek doğru olmaz ama durum buydu.

[Ayvaciyan]-Çocukken dayak yemiştım. Kaçarak bulunduğum yerleri terk ettim. Beni bilmeyen yerlere geldim. Hayatımın bir çok keresinde Ermeni olduğum için hakarete uğradım. Ben bilmiyorum ama askerde yaşanan ve anlatılanlar iyi şeyler değildi. Türkiye'de doğdum güzel ülke gidip geliyorum. Bir çok şeyde değişiklikler oldu. Bir çok şey cahillikten oluyordu. Önceleri insana değer verilmiyordu. Ancak büyük şehirlerde, eğitimin gelişmesi ilgüzel gelişmeler oluyor. Ermeni de insan, bu bilindiğinde zaten meselelerde kalmıyor. Geçmişte, doğup büyüdüğümüz yerlerde bizlere iyi bakılmaması bunları doğurdu. Şimdi ise güzel gelişmeler var.

[S. T.] Kendimden farklı görmüyorum. Onların arasında yaşıyorum. Müşterilerimin çoğu Türklerden. Yaşlanmadan da buradan gitmeyi düşünmüyorum. Tatile geçen yıl İspanya'ya gitmiştik. Şimdiden bakıyorum çocuklar anneleri aracılığı ile Türkiye'ye gitmek için bana aracı ediyorlar. Bizim bir sorunumuz yok ancak bu meselelerin çözülmesini de şart görüyorum. Benim gibi bir çok Ermeni bu durumdan hoşnutsuz. İnsanları aydınlatılmaları gerekiyor.

[Garo] Ülkemizi ve insanlarımızı seviyor. Ülkemize sahip çıkmasını şu anlattığı hatıra ile belgelemek istiyorum. Türk imajının dünyada ne kadar zor durumda olduğunu ve bunun acı olduğunu ifade etti ve bunda samimi idi. Gemilerde çalıştığı bir seferde beraber olmak için ayarladığı bir alman bayanla sohbetlerinde bayan Garo beye nereli

olduğunu söylüyor. Garo Türk olduğunu söylüyor. Garo'yu Türk olduğu için. Alman bayan terk ediyor Bayanın tavrı değil; Türklüğüne gösterilen tavır Garo beyi rahatsız ediyor.

[Gaspar] -Ben İstanbul'da çalıştım. Ustam beni çay almam için gönderirdi. Giderdim çay almak için. Sorarlardı adın ne diye Gaspar derdim. Tekrar ne? Diye sorarlardı, bu aşağılayıcı bir durumdu sonra Ahmet derdim tamam derlerdi. Siz ne düşünürsünüz? Durum buydu böyle davranıyorlardı.

Paris diasporasını oluşturan Ermenilerden hafızalarında canlı tutulan insani ve çevresel ilişkilerin olumsuz yanlarının muhafaza edildiği görülmüştür. Bu yine de Kimliğin negatif yönünü oluşturmada kullanılmasına rağmen Türkçe'den ve Türk kültürel olgularından uzaklaşmadığını göstermesi açısından ilginç bulunabilir. Olumsuz hatıralar sadece Kimlik inşasında kullanılırken, Kültürel etkinlik ayrışma girmemiştir. Türk varlığı ile var olunan bir kimlik inşası söz konusudur.

#### **2.4.5.3.4. Boş Zamanı Değerlendirme, Çevre İlişkisi, Uyum Durumu**

Halep

Boş zamanlarınızda daha çok kimlerle birlikte oluyorsunuz?

[H-Levon] -Boş zamanım yok , ev ve iş. Pazar günleri kilise ve büyükleri ziyaret yaparım. Buradan akşamları çıkınca dost ve arkadaşlar gelir veya gideriz. Bizim hayatımız işte böyle.

[H-Bedros] -Ermeniler'e ait bir çevrem var. Sevgiliniz var mı?-Hayır, bu biraz zor, dost şeklinde bir ilişkiye buralarda daha izin verilmiyor. Aileler daha çok muhafazakar Hiç uyum sorunuz var mı ? Bunu şu anlamda soruyorum; Burası bir Doğu ülkesi, Ermenilerde doğulu ama din farklılığı var ne diyorsunuz? -Bir uyum sorunuz yok. Size bunun için bir hatıramı anlatayım. Philips firmasının ürettiği bir tartı aleti vardı, sattılar onu şimdiki ismi global oldu, bununla ilgilenen firmada çalışıyordum. Bu şirkette Hollandalı Almanya'da çalışan bir adam vardı. Birde İranlı vardı. Her ikisi ile de iyi arkadaşım. Ama bana İranlı daha yakın geliyordu. Hollandalı ve İranlı ile Bara

gidiyorduk. İranlı içmiyordu. Araya karton koyuyorduk. İranlı rahatsız olmasın diye.

[H-Artun] -Fark etmez, ama etrafımızda genelde iş yaptığımız kişiler Ermeniler. Kitaplarımla sosyal işler.

[H-Agop] -Fark etmez.

[H-Hoseep] -Genelde Nargile içerek ki; bunu kış aylarında her gün buraya akşam 20.00 ile 21.00 arası buraya gelirim. Benim tek eğlencem bu. Dedem Urfa'lıdır. Hanı varmış. Bende fotoğrafı var. Hanın avlusunda nargile içerken. Bende bundan merak saldim.(ağızındaki emzik tabir edilen nargile ağızlığını göstererek ), bu aile yadigarıdır. En az 50 yıllık, bunu kullanırım. Yaz aylarında Masyaf'a dostumu( Arap kökenli bir sevgilisi var onunla evlilik dışı bir hayat yaşıyor. Onunla evlenmeyi düşünmüyor. Dinin değiştirse seni tercih etse diye teklifte bulundum bunu bile kabul etmedi) alır onunla giderim. \*Masyaf -yazlıkUyum sorunuz var mı? -Herhangi bir uyum sorunuz yok. Ben burayı sevdim. Bana vize geldi Kanada'dan gitmedim. Dubai'den 100 bine iş geldi, gitmedim.

[H-Buket] -En yakınımında ki çevrem okuldan arkadaşlar olduğu için Ermeniler. Boş zamanlarınızda ne yaparsınız? -Yazın yüzmek, evde spor, kitap okumak gibi...Sevgiliniz var mı? -Daha çok bir birimize yakın olduğumuz bir arkadaşım var. Hıristiyan Ortodoks (Arap) Rum.Uyum ile ilgili herhangi bir sorunuz var mı? -Burası mozaik için iyi bir örnektir. Ermenilerin her türlü hürriyetleri vardır. Dolayısıyla uyum sorunuz yok. Kendimi burada garip hissetmiyorum

[H-Kevork] -Ermeniler'le beraber olurum. Boş zamanlarınızda daha çok ne işler yaparsınız? -Kitap okuruk.

[H-Sahak] Ermenilerle, Boş zamanlarınızda ne yaparsınız? -Gazete okuma Buraya uyum sorunuz var mı? -Uyum sorunuz yok. Ekmek nerede ise oradayız. Nerde ekmek oradayızdır

[H-Garo] -Etrafımız Ermeniler'le örülü olduğu için daha çok Ermenilerle

Paris



Boş zamanlarınızda daha çok kimlerle birlikte oluyorsunuz?

-Bak çevrene kimlerle (çevrede Türkçe konuşuluyordu), Türkiye'ye muhalefet eden grupların geldiği ve Türkçe konuşulan kahvehane...)[Artin] Artin bey'in bu özel açıklamasının dışında diğer görüşüğümüz Araştırma grubu fark etmez herkes ile görüşüyoruz diyerek düşüncelerini açıkladılar. Paris Diasporası Ermeniler çevrelerinde bulunan Türklerle rahat işlerini yapmakta ve kişisel dostluklarını sürdürmektedirler. Ancak Kimlik ayrımının farklılaşmasını bir çok Türk belki bizim araştırmamıza yardımcı olma amacıyla bir görüşme talebinde buldukları arkadaşları veya alış veriş yaptıkları tanıdık Ermenilerin tepkileri karşısında buna anlam vermede zorlanarak yaşadılar ve öğrendiler.

**Tablo 29: Boş Zamanları Değerlendirme, Çevre İlişkisi**

	<b>KIZ</b>	<b>ERKEK</b>	<b>Genel Toplam</b>
Hep Ermeniler	4	7	11 %19
Hep Fransızlar		1	1 %2
Diğer Yabancıları		2	2 %3
Fark Etmez	16	26	42 %73
Fikrim Yok			
Türkler		2	2 %3
Hepsi			
<b>Toplam</b>	<b>20%34</b>	<b>38 %66</b>	<b>58 %100</b>

“Boş Zamanlarınızda Daha Çok Kimlerle Birlikte Oluyorsunuz?” sorgulamasında araştırılan Ermeni%19 birlikteliği ile Türkler%3 ayrışımı iki ucu göstermektedir. Fark etmez seçeneğinin oluşturduğu %42'lik dilim Çevre uyumunu göstermektedir. Kimlik sınırlarının korunmasında kabul ve reddetme olgularında görülen yumuşamaya, uyuma işaret etmektedir. Diasporanın koruma alanını oluşturan Kültür adacıklarının dışına taşığını ve sosyal çevrenin çeşitliliğinin getirdiği etkiyi göstermektedir.

**Tablo 30: Sosyo-Kültürel Aktivitelere Kullanılan Çevre**

	<b>KIZ</b>	<b>ERKEK</b>	<b>Genel Toplam</b>
Sadece Ermenilerin	3		3 %5
Daha Çok Ermenilerin	2	9	11 %19
Fark Etmez	6	26	31 %55
Sadece Fransızların		1	1 %2
Daha Çok Fransızların		2	2 %4
Cevapsız	9		9 %15
Toplam	20	38	58 %100

“Kimin Düzenlediği Sosyal, Kültürel, Dini veya Sportif Etkinliklere Katılıyorsunuz?” sorgulamasında; Sadece Ermenilerin%5, Daha Çok Ermenilerin%19, Fark Etmez %55, Sadece Fransızların %2, Daha Çok Fransızların %4, Cevapsız %15, dilimleri ortaya çıkmıştır. Ermeni çevrenin kullanımını gösteren bileşimde,[Sadece Ermeniler%5 ve Daha Çok Ermeniler%19] birleşiminde toplam alınan değer %24’tür. [Sadece Fransızların%2, Daha Çok Fransızların%4,]Fransız çevresinin kullanımını gösteren bileşim değeri %6’dır. Fark Etmez%54 değeri Boş zamanı değerlendirmede olduğu gibi çevre ilişkisinin cemaat yapısından taşıdığı ve Fransız toplumu ile ilişkilerinin uyum ve yumuşama devresinde olduğunu göstermektedir.

#### **2.4.5.3.5. İçinde Bulunulan Topluma Bakış**

Bu soruda elde edilen bilgi araştırma grubunun asıl kendisinin içinde bulunduğu topluma bakışını elde etme hedeflenerek yansıma sorusu; “Size göre Suriyeliler diğer yabancıları mı yoksa Ermenileri mi? daha çok seviyorlar.” yönlendirilmiştir.

[H-Levon] Evet bizi severler, neden ?, Çünkü Ermeniler nereye gitmişlerse oranın adetlerine uyarlar ve mesele çıkarmazlar, Üretken ve sanatkar insanlardır. Böyle insanları kimler sevmez ki zaten .

[H-Bedros] Araplar Ermenileri daha çok seviyorlar. Çünkü; iş ilişkilerinde Ermeniler

daha rahat.

[H-Rupen] Her gittiğimiz yere uyan bir milletiz. Bu sorunlar nasıl çıktı biliyor musun? Ermeniler'le yaşadıkları yerlerdeki diğer Müslümanlar arasında sorunlar çıktı kimin haklı haksız olduğunu söylemiyorum, ama sorunlar çıktı, ama dinleyen olmadı, muhatap bulunamadı. Devlet toplayacağı vergiye baktı hep. Eskiden devletin paraya ihtiyacı olunca buraların vergilerini, peşin vergi karşılığında paralı adamlara sattı. O da ne yapacak verdiği parayı çıkartabilmek için insanların hissiyatlarına bakmadan gaddarca para toplamaya gitti. Şimdi bunu temsil eden bir hikaye anlatırlar. Şimdi bu vergi toplayan adam bir olay olsun ki ceza versin, vergi toplansın. Damda dolaşan bir horoz görür ve der ki; çağırın bu horozun sahibini. Çağırırlar adama der ki;

--Bu horoz senin mi?

--Evet

--Bu horoz burada damda dolaşırken altından bir adam geçse, senin horozun adam geçerken adamın başına taş düşürse, ne olacak? Horozuna sahip çık sana şu kadar para ceza.

Adamın itirazlarını dinleyen yok. Zaten derdini kime anlatsın. Sonra bakarsın gelen giden yok ki para cezası versin, yine çağırın şu horozun sahibini, der ki, adama, ya o damın altından geçen adam değil de hamile bir kadın olsaydı ne olacaktı. Ver bakalım şu kadar daha para cezası.

İşte anlatabiliyor muyum ? durum bu idi. Meseleler böyle böyle başladı. Sonra gavurun parası çok ondan alın denildi. Şimdi ne demek bu gavur, bunlar mesele oldu. Değilse Ermeni gittiği ülkenin her şeyine uyar, çalışkan insanlardır.

[H-Agop] Ermeniler sevilmiş her yerde. Politikaya karışmazlar, ondan dolayı sevilirler. Hükümetle beraber olurlar. Onun için burada sevilirler.

[H-Hoseep] -Benim arkadaşlarım Ermenilerden çok Araplar. Araplar Ermenileri daha çok seviyor. Buraya Maslaha'yı biz getirdik. Şimdilerde Araplarda iş öğrendiler yapıyorlar eskiden bütün işleri biz yapardık. Zaten yaptığımız işleri dışarıya da bizler

yapıyoruz.

H-Buket] –(Yorum yok), Her insan insandır.

[H-Kevork] -Araplar Ermenileri diğerlerinden daha çok severler. Sevmeselerdi Araplar bizi içeri almazlardı. Biz oradan kaçtık geldik, bize ev verdiler, iş verdiler. Bizlerde zanaatkardık, zanaat getirdik, şimdi ülke daha güzel oldu.

H-Sahak] Yorum yok, fikrim yok. Aynı gözle bakarlar.

[H-Garo] Araplarla olan münasebeti en güzel yansıtan, uyum sorusu ile Arapların Ermeniler'e olan bakış açısını sorduğumuz bu soruda, Arapların Ermenileri sevdiği yönde.

Size göre Fransızlar diğer yabancıları mı yoksa Ermenileri mi? daha çok seviyorlar.

Bu sorgulamada Artin ve Ayvaciyan; “Fransızlar herkese aynı davranıyorlar, ikisini de seviyorlar.” demişlerdir. Aynı kişilerin Türkiye’den şiddetle karşılıklarını gündeme getirdikleri bir taraftan şikayet ederken diğerine yöneldikleri gözlemlenmiştir. Ancak bu yönelmede Türkiye’ye geri bir dönüş kapısı bırakıldığı gözard edilmemelidir. S.T.;fikrim yok derken içinde bulunduğu ortamda Fransızlara karşı zor duruma düşmemek için böyle bir yolu tercih etmiştir. Garo tamamen pervasız denilebilecek bir korkusuzluk içinde eleştirilerini yapmakta ve öz eleştirilerin geldiği noktada bir Türk gibi hareket etmektedir. Oğlunu 1915 Ermeni meselesinde bağımsız bırakırken diğer Ermeniler gibi fanatizme kaymadan gerçekleri öğrenerek bilinçli hareket etmesinin yollarını göstermekte, karşıtlıkların nedenini etkilediği hümanist bakışla açıklayarak dinlerin çıkardığı savaşlardan çıkarak aydınlanmacı düşünce etrafında hümaniter bir dünya kurgulamaktadır. İçinde bulunduğu Ermeni toplumunu pragmatik bulmaktadır. Gaspar içinde bulunduğu ortamdan, ülke insanlarında hoşnut değil, ancak ekmek kapısı. Birazda çaresiz bulunduğu ülkeyi mecburen katlanıyor. Kafasında kurguladığı Ülke imajını görse hemen Türkiye’ye Sason’a dönme eğiliminde. Erol; Fransızları, her zaman menfaatleri doğrultusunda Ermenileri kullanarak sattıkları görüşünde. Görüşlerini “Fransızlar Pragmatik menfaatlerine gelirse seni severler değil yüzüne bile bakmazlar...” özetlemektedir. Haçik ve E.Cidecian bu konuda yorum yapmadılar.

Hayatlarından memnun, kendilerini pek de ilgilendirmeyen buldukları Ermeni meselelerine kayıtsız kalarak politik buldukları bu sorulardan kaçındılar

**Tablo 31: İçinde Bulunulan Topluma Bakış**

	<b>KIZ</b>	<b>ERKEK</b>	<b>Genel Toplam</b>
Ermenileri Daha Çok Seviyorlar	4	5	9 %15
Diğer Yabancıları	-	-	
İkisini de Seviyorlar	4	8	12 %21
İkisini de Sevmiyorlar	1	2	3 % 5
Fikrim Yok-	7	18	25 %44
Boş	4	5	9 %15
Toplam	20	38	58%100

“Size Göre Fransızlar Diğer Yabancıları mı, Ermenileri mi Daha Çok Seviyorlar?” sorgulamasında içinde bulunulan topluma bakış anlaşılması hedeflenmiştir. Araştırma grubu; “Ermenileri Daha Çok Seviyorlar” %15, “İkisini de Seviyorlar”%21, “İkisini de Sevmiyorlar”% 5, “Fikrim Yok”%44, “Boş”%15, cevap vermişlerdir. Fikrim yok seçeneği %44 dilime sahip olan kısım diğer seçeneklerden açık bir farklılık göstermektedir. Bu sorgulamada Araştırma grubu içinde buldukları toplum hakkında fikir beyan etmekten çekinmişlerdir.

Kimlik algılamasının geçirdiği safhalara bakmak gerekir. İlklerin yaşamış oldukları acılar, güçlerini yeni yerleştikleri ülkeye uyum ve yaşama savaşı vererek geçirdiler. Unutulmamalıdır ki bütün renkliliği ile varlıklarını gittikleri ülkelere taşıdılar. Bugün Ermeni Kimliğinin asimilasyona direnen kısmını farklı görünse de var olma mücadelesinde oluşturdukları eksene bakılarak verilecek bir şey vardır; kilise, parti ve derneklerin diasporayı dinamikleştirerek yeniden üretmesi hadisesi.

Bunların geçirdiği aşmalara bakıldığında Diasporanın 40 yılda buldukları ülkelere nüfuz ettikleri anlaşılıyor. 1965'lere gelindiğinde İkinci Dünya Savaşı bitmiş ve Yahudiler bağımsız devletlerine kavuşmuşlardır. Bugün Ermeni Diasporasının model aldığı bu başarılı diasporik harekettir. Bütün dünyayı bir düşün etrafında inanmaya davet eden bu hareket şiddete başvurmadan geri kalmamıştır. Sesini duyurup kendini

besleyen ülkelerin tasvibini alınca 1980'lerin ikinci yarısı ile doksanlarda basın ve yayın yolu ile mücadelesinin yönü değişmiştir.

Soykırım olayı artık bir mitoloji haline getirilmiştir. Sloganların kalabalıkların dilinde anlaşılabilir hale gelen söylemlerinden farksızlaştırılmıştır. Özünden yabancılaştırılan kavram varlık mücadelesinin olamazsa olmazı olmuştur. Gerçeklerin önemini yitirdiği bu kavram Ermenilikle anılan kendini ezilmişlik psikolojisi meydana getirilerek, Yahudi Diasporasının olgunlaştırdığı kendini affettirme psikolojisi ile hareket eden Avrupa merkezli Hıristiyan dünyanın günah çıkarmasından istifade ederek davasında yol almaya başlamıştır.[Köni, www.tgsh.de]

#### 2.4.5.5. Diaspora'da Kimlik İkilemi

Ernesto Laclau'nun yeni model 'farklılaşan kimlik' tanımlaması; yeni gelişen olaylar karşısında kimliklerin aldığı pozisyonu açıklamaya yönelik kurgulanmıştır. Laclau 'kimlik kendi farklılığı içinde tüm diğer kimliklerle uzlaşmaz olmayan bir ilişki içindeyse, söz konusu kimlik tümüyle değişken ve görecelidir...ilk olarak; farklılaşan kimliklerin kendileri dışında ne varsa onlara karşı tümünden bir kapanma temelinde...' söz konusu değildir. Bir taraftan farklılıklar vurgulanır, muhalefette kalınırken aynı zamanda karşı tarafa vurgulanan ötekilikten dolayı özdeşleşme vardır[a.g.e.,s.44-45].

“Türkiye'ye Olan İlgisi” başlığı altında 7 soru yönlendirdik.

1-Aileniz buraya nereden geldi ?

Açıklama;Bu ile geçmiş ile olan bağını kontrol ettik. Hafızalarda hala kökenle ilgili bir iz var mı?, canlılığını koruyor mu?

Yorum;

Halep Diaspora üyesi Araştırma grubu üyelerimiz Antep,Urfa, Malatya, İstanbul, Kilis, İskenderun, Maraş gibi illerden geldiklerini ifade ediyor ve biliyorlar. Diğer Ermenilerinde bunun farkında olduklarını söylediler. Geçmiş ve Tarih anlatılan hatıralarla hafızaklarla canlı.



Paris Diaspora üyesi Araştırma grubundan aldığımız ifadeler Paris Diaspora Ermenileri; daha çok Türkiye'nin orta Anadolu ve Batı Anadolu ile İstanbul illerinden gelen Ermenilerden oluşuyor. Tabii ki bu durum direkt Türkiye'den giden Diaspora üyeleri için geçerli. Buna ilaveten Adana, İskenderun, ve Suriye Lübnan'dan gelen Ermenileri eklemek gerekmekte. Bunlardan görüştüğümüz Araştırma grubu Sason, Sivas, Yozgat ve İstanbul'lu olanlar hemen geldikleri şehirleri veya anne babalarının memleketlerini söyleye bilmekteler.

2- Hangi gazete ve televizyonları takip ediyorsunuz?(Örneğin hangi Televizyonlar ?)

Açıklama;Türkiye'yle ilgili en canlı bağı sürdürüldüğü alan olarak medyayı gördük. Zira medyaya olan ilgileri devam ediyordu. Adeta memleket havadisleri alıyor ne olup bittiğini merak edip takip ediyorlardı. İki farklı Diaspora arasında fark var mı idi? Ve ilişkileri v-nasıl etkiliyordu? Zira zaman zaman bu yayın organlarında Ermeniler aleyhine olabilecek yayınlar yapıyordu ve tepkileri nasıldı?

Yorum;

Halep Ermeni Diasporası; -"Burada zaten en çok Türk televizyonları izlenir. Annem Türkiye'den olduğu için bende Türk televizyonlarını izlerim. [H-Buket]"

"-Dijital televizyon alıcısı ve çanak antenim var. Türk televizyonlarını takip ediyoruz.Örneğin hangi Televizyonlar ?-atv, star televizyonları. Nasıl anlayabiliyor musunuz ? -Gayet tabii. [H-Kevork]"

"-Çanak antenlerimiz var Türk televizyonlarını takip ediyorum. [H-Vasken]"

"-Türk televizyonları, Ermenice gazeteler. Eskiden İstanbul'dan Marmara gazetesi gelirdi."

"-Türk televizyonlarını haber vakti gelince açarız . [H-Sahak]"

"-Türk televizyonları, haberler ve sporu daha yakından takip ediyor. [H-Garo]"

"-Türk televizyonlarını izliyorum. [H-Hoseep]"

“-Arapça, Türkçe, Ermeni televizyonları[H-Agop]”

“-Türkiye televizyonlarını, Ermenistan televizyonlarını ve de bazı Fransız TV’lerini takip ediyorum. [H-Rupen]-Çanak anten ile dijital televizyon alıcım var. Bununla Türk televizyonlarını izliyorum. İzlemenin ötesinde programları takip ediyorum.Mesela ?-Ceviz kabuğu, bazı tv dizileri- Show, atv, Star, Kanal D...[H-Bedros]”

“-Arapça gazeteler, Arap televizyonları. Çokça ve genelde Türk televizyonları. -atv, Kanal D, Show. Nasıl anlayabiliyor musunuz ?-Evet hem de sular seller gibi. [bunun üzerine Levon Türkiye’de geçmiş bir anısını anlattı. Bu anın içinde geçen ‘çimmek’, ‘rahmetli’ ve biraz önce geçen ‘sular seller gibi’, tabirleri Türkçe’ye olan hakimiyetleri açısından önemli idi. Türkiye’yi televizyonlardan yakın takip ederken Türkçe’yi de canlı tutuyorlar.] [H-Levon]”

“-Türk televizyonları, Arap kanalları[H-Artun]”

Paris Ermeni Diaporası, televizyonu uydu’dan izliyor ve de gazete bayiinden gazete almaları mümkün. Uydu imkanı olmayan Ermenilerden Alfortville ve Arnaudville gibi Diaspora kültür adacıklarının bulunduğu mahallerde Türk tarzı kahvehanelerde uydu bağlantılı Türk televizyonları var ve buralardan izlenebilmekte. Bu kahvehanelerde ulusal maçları, Türk takımlarının spor müsabakalarını izliyorlar. Taraftarı oldukları takımın maçlarını bu kahvehanelerde izleme imkanlarına sahipler.

İşyeri ziyaretlerimizde bir çok Ermeninin işyerinde Hürriyet gazetesinin okubduğunu gördük.

**Tablo 32: Takip Edilen Gazete Ve Televizyonlar**

	KIZ	ERKEK	Genel Toplam
Sadece Ermeni	-	-	-
Çoğunlukla Ermeni		1	1 %2
Sadece Fransız	7	2	9 %15
Çoğunlukla Fransız		10	10 %17
Fark Etmez	13	19	32 %55
Türk Tv. Ve Gzt.		5	5 %9
Cevapsız	1	1	2 %3
Toplam	20	38	58 %100

“Hangi Gazete Ve Televizyonları Takip Ediyorsunuz?” sorgulamasında[Sadece Ermeni%0 Çoğunlukla Ermeni%2] Ermenice gazete ve Ermeni televizyonlarına gösterilen ilgi%2’lik bir oranla düşük çıkmıştır. Türk Tv. Ve Gzt. %9’luk bir dilimle ilginin ve de fark etmez dilimindeki etkisinin yüksek olduğu göstermektedir. [Sadece Fransız %15+Çoğunlukla Fransız %17] Fransız gazeteleri ve Televizyonlarına olan ilginin %32 çıkması içinde bulunulan toplum ilişkisinde uyum ve entegrasyonu göstermektedir. %55’lik fark etmez seçeneğinin genel eğilimi yansıtması açısından genel çoğunluğu oluşturması seçiciliğin duyarlılık duvarının yumuşadığını göstermesi açısından önemlidir.

3- Hiç Türkiye’yi ziyaret ettiniz mi? Veya düşünür müsünüz?

4- Önünüze bir fırsat çıksa Türkiye’ye yerleşmek ister misiniz?

Açıklama;Vatan anlayışı bölümünde değerlendirilebilecek bir soru olmasına rağmen diasporanın Vatan anlayışını gördükten sonra birde ikilemi oluşturan kısmı ile irdelenmek için bu kısımda değerlendirerek bu soruyu yönlendirdik

Yorum;

Halep Ermeni Diasporası; Türkiye’yi gezmiş veya gezmeyi düşünüyorlar. Türkiye’yi ziyaretle ilgili kimsenin bir sorunu ya da takıntısının olduğuna rastlanılmadı. Hatta Vasken buradan Türkiye’yi ziyaret etmek cennete gitmek gibi idi derken iki şeyi ifade ediyor. Birincisi Türkiye’ye olan ilginin büyüklüğü , ikincisi burada rastlanılan genel kanaat Türkiye’nin Ermeni kökenlilere vize vermediği şikayeti idi. Bu kanaat diğer bütün Ermenilerde de var. Son 5 yıl içerisinde yeni düzenlemeler ile bu durum giderilmiş. Bu gelişmeden memnunlar ve de ziyaret ediyorlar. Gerçekleştirilen görüşmelerde edinilen izlenim bu ziyaretin turistik ve de ticaret ağırlıklı, çoğu çoğuna merak gidermekle ilgili. Bir vatan olgusu hedeflemesinde Türkiye görülmemiştir. Yerleşmeyi düşünen çıkmamıştır. Ilginin Ermenistan'a yöneldiği tespit edilmiştir. Bir hak olarak görülen geçmişte dedelerinin kalan malları tazminat olarak dile getiriliyor. Değilse Türk topraklarında Ermeniler için bir vatan olgusu görülmemektedir.

Paris diasporasından Ermenilerin Türkiye ziyaret leri daha aktif. İstanbul, Sivas ve

Yozgatlı Ermenilerin akrabaları Türkiyede var ve onlarla iletişim halinde akrabalık ilişkilerini sürdürüyorlar. Batı standartları gelişmiş olduğundan Türkiye'ye yerleşmeyi değil sadece ziyaret etmeyi düşünüyor veya bu düşüncelerini gerçekleştiriyorlar. Muş'lu diyebileceğimiz Herold artık ben Muş'a dönemem artık Ermenistan'ı kalkındırırım diyor. Bu görüş diğer Diaspora Ermenilerinin de düşüncelerini özetlemekte.

**Tablo 33: Türkiye'yi Ziyaret Etme Düşüncesi**

	<b>KIZ</b>	<b>ERKEK</b>	<b>Genel Toplam</b>
Evet	13	20	33 %57
Hayır	2	18	20 %34
Düşünüyorum	1		1 %2
Düşünmüyorum			
Diğer	2		2 %3,5
Boş	2		2 %3,5
Toplam	20	38	58 %100

“Türkiye'yi Ziyaret Ettiniz mi? Veya Düşünür müsünüz?” sorgulamasında Ziyaret ettiniz mi? Sorusu %57 Evet, %34 Hayır denilmiştir. %2'lik ilk veya tekrar ziyaret etme düşüncesi Türkiye'ye olan ilgiyi %57'lik Evet olumlu anlamı ile birlikte değerlendirilerek büyük oranda devam ettiği söylenebilir.

**Tablo 34: Türkiye'ye Yerleşme Düşüncesi(Cinsiyet)**

	<b>KIZ</b>	<b>ERKEK</b>	<b>Genel Toplam</b>
Evet	2	5	7 %12
Hayır	8	14	22 %38
Kararsız	7	18	25 %43
Cevapsız	3	1	4 %7
Toplam	20 %34	38 %66	58 %100

Türkiye'ye olan ilgi ve tekrar bir fırsat çıksa tekrar yerleşme düşüncesinin sorgulandığı “Önünüze Bir Fırsat Çıksa Türkiye'ye Yerleşmek İster misiniz?” sorusunu sorduk.

%12 Evet, %28 Hayır, %43 Kararsız, %7'de Boş cevapları verilmiştir.

**Tablo 35: Türkiye'ye Yerleşme Düşüncesi(Doğum Yeri)**

	TR Doğumlular	FR Doğumlular	Genel Toplam
Evet	7	-	7 %12
Hayır	11	10	21 %36
Kararsız	19	6	25 %43
Diğer	1	-	1 %2
Cevapsız	2	2	4 %7
Toplam	40 %69	18 %31	58 %100

Doğum Yeri değişkenine göre Türkiye'ye yerleşme düşüncesinin canlı tutulan kesim [Evet %12] Türkiye doğumlular arasında canlı tutulmaktadır.

5- Türkiye'de akrabalarınız var mı?

Yorum;

Akrabalık ilişkisi ebeveynlerinin yaşadıkları toprakla ilgili olarak yaşayan akrabalarının varlığı görülmemiştir. Sadece evlilikle Buket'in annesinden dolayı İstanbul'da yaşayan anne tarafı akrabaları mevcuttur. Halep Ermenilerinin akrabaları diğer Diasporaları oluşturan Frnasa, Kanada ve Amerika gibi ülkelere göçetmiş akrabaları mevcuttur. Halep diasporasının karakteristik özelliği olarak tehcir edilen Ermenilerden oluştuğu için, Türkiye'de akrabaları çoğunluk itibariyle bulunmadığı gözlemlenmiştir.

6-Futbola ilginiz var mı? Türkiye'den Futbol takımı tutuyor musunuz?

Açıklama;

Türkiye'nin diğer ulusal futbol takımlarıyla birlikte Galatasaray'ın UEFA kupasını kazanması, Milli Takımının 2002 Dünya Futbol Şampiyonasında dünya Üçüncüsü olması futbolda ön plana çıkan ve diğer spor müsabakalarındaki başarıları Diaspora Ermenilerine nasıl bir etki yapıyordu veya bundan Ermeniler nasıl etkilendiler? Bunun

cevabı Türkiyeyle olan hissi bağlantılarını ortaya çıkarması bakımında bir ölçü oluşturacaktı, bunu sorduk.

Yorum;

“-Yok ama oğlum Beşiktaş’ı tutar. Ecnebilerle Türkiye oynadığı zaman Türkleri tutar. En son dünya kupasında oynan Türkiye Brezilya maçını izlediniz mi? kimi tuttunuz?- Oğlum Türkiye’yi, avradım Brezilya’yı tuttu. Ben seyrettim ama tutmadım. [H-Agop]”

Levon’un ifadesi ile bir çok Türkiye’den Futbol takımını tutmakta.

Paris diasporasında da durum farklı değil. RHA’dan bir anekdot:” R.H.A.: -Değişiyor, değişmeye başladı çok şükür. Ondan sonra koro’dayız. Koro’da Bagos’lu bir arkadaşım var. Orkestra şefi. Tam değneğini kaldırmış işaret verecek bir ses geliyor, anlamıyor. Orkestranın arasında araştırıyor. Arkadaşım Bagos radyosundan Beşiktaş maçını dinlemek için kulaklığını koymuş. Ve o kulaklıktan çıkan ses yayılıyormuş. Skandal çıkmış. Silme Ermeni Beşiktaş maçını izliyor. Türkiye dünya 3.ncüsü olduğu zaman keşke Alfortville’de olsaydınız. Çünkü kırmızı-beyaz tişörtler giymiş gençler görebilirdiniz.

Türkiye ile olan bağların yoklanmasında, Türkiye’nin futbol takımlarından Beşiktaş, Fenerbahçe ve Galatasaray takımlarını tutan taraftarlarının olduğu gözlemlenmiştir. Türkiye’deki kahvehanelerde olduğu gibi, Türkler’le birlikte Ermenilerin, futbol maçlarının yayınları bu takımları tutanlarla birlikte izlenmektedir. Halepli Levon ve Vasken Galatasaray’ı tutarken, Paris’te hayatını sürdüren S.T. çok koyu bir Fenerbahçeli olabilmektedir.

7-Türkiye’den bildiğiniz şehir isimleri nelerdir?

Açıklama;

Hafızlarda canlı aktif bilinen yerler, geçmişe olan bağlılığı simgelediği düşünülerek bu soru yöneltilmiştir. Yine yapılan bu araştırmada Araştırma grubu üyelerinin, ebeveynlerinin kökenlerini temsil eden yerleri merkez alarak şehir isimlerine öncelik vermiş daha sonra bilinen yerlerin isimleri söylemişlerdir. Eğer Türkiye ile olan bağı



kopmuş ise bilinen şehirler ile Turistik olarak ün almış şehirleri zikretmişlerdir.

Yorum;

Türkiye ile olan ilgiyi, geçmişten gelen ve hatıralarda anlatılanların izi sayılabilecek anılarda geçen şehir isimlerini ve de televizyonla ve diğer bilgi kanalları ile edindikleri bilgileri yoklamak için; görüşmelerde ve anketlerde bildiğiniz ilk söylenebilecek 5 şehir söyleyiniz dedik. Bu şehirler en yaygın tekrarlanan şekli ile; İstanbul(36), İzmir(13), Antep(11), Ankara(10), Kilis(7), Antalya(7), Maraş(6), Van(6), Sivas(5), Yozgat(5), Bodrum(5), Diyarbakır(4), Urfa(4), Hatay(4)- [İskenderun, Dört Yol(2), Antakya]), Kayseri(3), Malatya(3), Muş(3), Adana(2), Erzurum(2), Harput(2), Mersin, Alanya, Bursa(2), Yalova(2), Denizli(2), Kars, Erzincan, Bitlis(Sason), Ağrı, Adana, Tokat, Trabzon, şeklinde sıralanmıştır.

Bunlardan İstanbul, İzmir ve Ankara'nın en çok tekrarlanmasının bu şehirlerin Türkiye'nin en bilinen şehirleri olması etkili olmuştur. Antalya ve Bodrum gibi turistik şehirlerin medya aracılığı ile medyatik gözde şehir olmalarından dolayı tekrarları gerçekleşmiştir. Diğer şehirlerin görüşlerine başvuru Ermenilerin gerek kendileri gerekse yakın çevrelerinin geçmişlerinin olmasının etkisi olduğu görüşü hakim olmuştur.

Ermenilerin Türk karşıtlığı içerisinde iken aynı zamanda Beşiktaş'ı veya diğer Türk takımlarını desteklemeleri veya şarkıcı Tarkan'ı dinlemeleri buna örnek verilebilir. Ötekinin kimliğinin kendi kimliğinin kurucusu olmasının sonuçları açısından önemlidir. Kimliği önceki egemen grupların kimliklerinin reddi ile kurulması, kurulan kimliğin biçimlenmesi reddedilen kimlik çerçevesinde benzeşerek şekillenecektir. [Laclau, 1994,s.46] Ermenilerin Batı toplum yapısının içerisinde kendilerini besleyebilecek bir yapı olmadığından(Ermenistan devleti bunu henüz başaracak seviyede değildir) ayakta kalabilmek için Türk kimliğinden beslenmeye devam edecektir.

Bayan Cidecian 'artık Fransız olduk' diyor. Konuştuğu Türkçesi ile gerçekten Fransız olmuş muydu? Hayır, ama bir gerçeği ifade ediyordu. Türkiye çok uzaklarda kalmıştı. Belki gençlik yıllarının hatıralarında. Oğlu Fransız bir gelinle evlenmişti. Evde

Fransızca konuşuluyor, torunları bu toplumun bir parçası olmuşken ideal peşinde koşma ve ait olduğu eski toplumun iddialarını sürdürme zorluğu ona bu kelimeleri kullandırmıştı.

J.C.K.; gençler için' Gençlerin çok büyük beklentileri var. Daha çok dinamik aktiviteler istiyorlar. Biz cevap veremiyoruz çoğuna. Mesela kimlik üzerine bir balo veya bir akşam yani büyük organizasyonlar istiyorlar kimlik arıyorlar, kimlik üzerine biz şimdilik yapamıyoruz. Çok etkinlik istiyorlar.' demektedir(P-J.C.K.)

Gözlemlerde ve görüşmelerde ortaya çıkan netice, asimile olma bir korkusu bulunmakta. Erol beyin hezeyan dolu Ermeniler için kaybolmuş, mahvolmuş hikayeleri bir felaketi andırırsa da Fransız'da bulunmanın gerçeklerini gözlerönüne seriyor. 'Fransa'nın Ermeni politikası Türkiye'ye satacağı 10 adet helikoptere göre değişir.' diyor. Kimsenin Ermeni Meselesi'ne kulak asmadığını söyleyerek, Erol bey'de umutsuz ve kendini içindeki topluma bırakanlardan. Tabi herkesin bu şekilde olduğunu söylemek yanlış olur. Ancak bulunulan toplumun etkisini Ermeniler üzerinde hissettirmeye başladığı kesin. Aralarında direnmeyi entelektüel boyutta canlı tutan R.H.A. gibileri de var. Ermeniliğin yerini Fransız kökenli Ermenilik almaya başlamış durumda.

İçe dönük yapının duygu ve düşüncelerini kendi içinde paylaşmasının yanı sıra içinde buldukları toplumun etniklere ve göçmenlere karşı tecrübeleri unutulmamalıdır. Zira Fransa Avrupa'da bulunan diğer ülkelere nazaran Kuzey Afrikalı Arap Ülkelerinden ve Afrika sömürgelerinden çok sayıda göçmeni barındıran ve içine sindiren bir ülkedir. Fransa'nın deneyimlerinin kökleri milli devletin ortaya çıkışında uyguladığı yöntemlerde gizlidir. Son derece milli olan bu yapı ulusal bütünlüğe il de France sınırlarını oluşturarak kavuşmuştur. Güney Fransa ve Brötanları'da içine alacak şekilde kıta Avrupasının kalıntı etniklerini asimile eden bir gücü simgelemektedir. Ülkede uygulanan entegrasyon politikalarının azınlıkların ve göçmenlerin ortak başvuracakları bir tarihi referansları yok edilmiştir. Tarihin referansı Fransızlaştırılarak köksüzleştirilen göçmenler entegrasyon politikaları ile asimile edilmektedir[Beaud ve Noiriel, 2003]. Hedeflenen gerçek çatışma alanı oluşturacak olan cemaat yapıları gettolaşma neticesinde ortaya çıkan farklılıkların nasıl bütünleştirileceği sorusunun

cevabı niteliğindeki siyasi kültürel politikaların eseridir[Kastoryano, s.19]. Farklılıkların vurgulanmasına izin verilmediği ülkede; her ne olursa olsun Fransızlığın ön plana çıktığını görürsünüz. Ermeniler buldukları ülkeye gösteremedikleri sorunlarına karşı sorununun nedeni gördükleri Türkiye'ye yönlendirmektedirler.

Diaspora Ermeniliğini anlamlı kılan ne varsa Türkiye'den gelmekte. Türkiye köken olarak çıkışın kaynağını oluşturuyor. Duygularda bu noktada karışıyor. Yaşatılan kahvehane hayatında yaşanan motifler Türk kahvehanelerinden farksız. Gettolaşma varlığını hissettirmekte. Muhafazakarlık aile yapısından, yakın insani ilişkilere değin benzerlikler söz konusu. Bunu Hoseep'e Aile yapınız nasıl? diye sorduğumuzda aldığımız cevaplarda ;

-Gün gelecek evleneceğim. Esas olan benden evvel anneme bakması. Onun için biraz zordur evlenmek. Bugünün kızları tek ev istiyorlar...

-ya namus anlayışımız nasıl?; yaramazlık olursa aileler bir araya gelir boşanılır, değilse adam öldürme olmaz. Bizim bacı 22 yaşında bizden çıktı, daha dar pantolon giymemiş. Kayınçoğa dedim ki ; bu kız baba evinde böyle öğrendi bunu serbest bırakma.(Halep görüşmeleri-Hoseep Michailian) görülmektedir.

Aile yapısı hakkında düşüncelerine müracaat ettiğimiz Sahak bey 'Türkiye'de de erkekler çalışıyor genelde kadınlar ev hanımı. Sizlerde nasıl?, 'bizde de aynı. Türkiye'deki gibi. Tabii ki. oradan geldik aynı olacak her halde. Daha Avrupalı olamadık, iyi ki olmadık o zaman ne namus kalır, ne ahlak. Eğer değişirse herifi istediği zaman bırakır, istediği zaman başkasına gider. Öyle olmadığı daha iyi.' demektedir.

R.H.A. ile görüşmelerden ilk Ermenilerin muhafazakarlığının hatıralarını aktarıyor; 'Anadolu kültürü. Fransızların yanında gece yatısına kalmak diye böyle şeyler yoktur. Çıkınlar hazırlanıyor. Cumartesi giderlermiş yatarlarmış. Radyo açılmış erkeklerde haremlik selamlık..... haremlik ve selamlık istediğin kadar Hıristiyan olsun adam bürüm bürüm Anadolu kokuyor.'[P- R.H.A.]

Marketleri değil bakkalları var. Bakkallarda satılan ürünlerin seçimi bir Fransız

bakkalını değil, Türk diasporasına hitap eden bakkaldan farksız. Türkçe konuşuluyor. Alexian değiştirilerek Ali İhsan diye telaffuz ediliyor. Galatasaray, Beşiktaş ve Fenerbahçe maçları seyretmek için kahvehanede bir araya gelinerek hafta sonu hep birlikte taraftarları ile birlikte izleniyor.

Zaman gazetesi'nde Ülkü Özel Akagündüz imzalı bir haber'de Ermenilerin Tarkan dinlediklerini söylüyordu. Ermenilerin yoğun yaşadıkları mahalle olan Süleymaniye'de 1976 yılından beri Savt-ul Süleymaniye isimli müzik market bir kaset satan işyerinden alınan bilgilere göre Ermeniler Tarkan dinliyorlardı. Hoseep'le yapılan görüşmede de Hoseep'in Gülden Karaböcek hayranıydı.

Bakkallarında Türk ürünlerini bulmak mümkün. Bu ürünlerin globalleşmenin ve Türk ürünlerinin Avrupa kalitesinde olmasından değil, damak zevkinin bin yıla varan şekillenmesinde ortaklaşan mutfak kültürüne hitap etmesi, Türkiye'den olmasıdır.

Türkiye ile olan bağın; kahvehaneden tutun da, tüketim şeklinin halen benzer şekilde devam ettirilmesine, müziğe, fanatiklerini bulabileceğiniz Türk futbol takımların tutulması ve izlenmesine kadar bir çok saha ve alanda devam ettirildiği gözlemlenmiştir. Vazgeçilemeyen bir tutku gibi geçmişin varlığı kendisini Ermeniler'e bağlamakta ve güçlü bir şekilde tutmaktadır. Karşılıklarına geçtiğinizde Türk olmanız; başlarını önelere eğip hafif bir mahcubiyetle eski ahbablığın arasından geçen uzun zamanın kirini pasını silercesine, uzak kalmışlığın ve ihmal edilmişliğin kırgınlığını gösteren kırım ve sürgün konuşmasından sonra dostluğun arasından zaman geçmemiş gibi ortak muhabbet konularına geçmek zor değil.

J.C.K.'ın; 'Varlığımızın kaynağı sadece Ermenistan değil, anılarımız var nesilden nesile ilettiğimiz. O da Türkiye ile olan ilişkimizde var. Çünkü Türk dünyasında hazineler var: atalarımızın mirası, hatıralar hazinesi var, anı hazineleri var, bir çok şey defnedildi oralarda, onlar şimdilik kenara itildi.' sözleri gelecekte Ermeni Kimliğinin Türkiye'yle ilgili alacağı şeklin ve de Ermeni toplumunun bir taraftan Ermenistan'la yeni bir kimlik üretmeye çalışırken, Türk kimlik değerlerini de referans almadan edemeyeceğinin sinyalini vermektedir[P- J.C.K.]

Türkiye ile olan bağların yoklanmasında, Türkiye'nin futbol takımlarından Beşiktaş,

Fenerbahçe ve Galatasaray takımlarını tutan taraftarlarının olduğu gözlemlenmiştir. Türkiye'deki kahvehanelerde olduğu gibi, Türkler'le birlikte Ermenilerin, futbol maçlarının yayınları bu takımları tutanlarla birlikte izlenmektedir. Halepli Levon ve Vasken Galatasaray'ı tutarken, Paris'te hayatını sürdüren S.T. çok koyu bir Fenerbahçeli olabilmektedir.

Bu durum yadırganmamalı, yadırganacak olan bunun olmamasıdır. İç içe geçmiş ikilemi yaşayan bu insanlar karşıtlıkların içinde tarihin yaşattıkları ile önlerinde seçecekleri bir gelecek dururken cesaretle gerçeklerin aydınlığında herkesin bir karar vermesi gerekmektedir. Yeni nesiller Türk düşmanlığı ile büyütülmeye ihtiyaç duyulmadan Ermenilerin kimliklerinin bu ikileminin aşılmasına da Türkiye'nin yardım etmesi gerekmektedir. Türk olmayan ama tarihin kazandırdığı Doğu kültürel özellikleri ile bizleşerek ötekileşmesi gereken Batı uygarlığının elinden kurtarılmasına yardımcı olmak gerekecektir. Bunda Türkler ve Ermeniler birlikte istekli olursa bir sonraki yüzyıla Türk-Ermeni sorunu olmadan girilebilir.

#### **2.4.5.6. Diasporanın Yeni Vatanı : Ermenistan**

Ermeniler, yaşadıkları bölgenin siyasal yönetimine, İran, Roma, Bizans gibi bölgeye komşu büyük devletlerin sahip olmalarından dolayı bağımsız ve egemen bir Ermeni devleti kuramamışlardır. Coğrafi Ermeni ismiyle bütünleşen ve kendilerine Hayk'ın çocuklarıyız diyen Hayasallılar bölge üzerinde söz hakkı elde etmeleri, 19. yy. Ç. Rusyası'nın Trans-Kafkasya politikalarının sonucu meydana gelmiştir.

Ermenistan 1991'den itibaren dağılan Sovyetler Birliğinin Sovyet Ermenistanı'nın bağımsızlığı ile kurulmuştur. Dini grupların oluşumunda %94 ile Ermeni Apostolik kilisesi birincidir. % 6 ile Rusya Ortodoks, Roma Katolik, ve Protestanların oluşturduğu Hristiyan diğer gruplarla birlikte Müslümanlar oluşturmakta idi. Ulusların sıralamasında %93 Ermeni, Azeri (3%), Rus (2%), ile çok az miktarda Kürt, Yezidi, Yunanlı, Ukraynalı bulunmaktaydı(1989)[ wr.c.lingnet.org]. 1989 verilerinden sonra nüfus derinliği değişmiştir. Ülkenin siyasi istikrarsızlık ve Dağlık Karabağ sorunundan dolayı ekonomik sorunlar ortaya çıkmış, bu sorunlardan dolayı bir çok Ermeni Rusya ve Batı ülkelerine göç etmiştir. 1989 yılında 2.5 milyon olarak bildirilen ülke nüfusu

1.5 ila 2 milyon arasında insanın yaşadığı tahmin edilmektedir. Ayrıca 185 bin olan Azeri nüfusu bulunmamaktadır[Selvi, www.stradigma.com].

Ermenistan kuruluncaya kadar Ermenileri Diaspora'da kurulan örgütler temsil etmekteydi. Ermenistanın kurulması ile ikinci defa milli Ermeni devleti ortaya çıkıyordu. İlkinin ömrü iki yıl gibi bir zamanla kısa olmuştu. Ermenilerin milli adresi artık belli olmuştur.[Taşdelen, 2002:s.687]. Anadolu kökenli diaspora için Anavatan Sivas, Yozgat, Van iken bugün Ermenistan olmuştur.

“Size Göre Vatan Nedir?” diye sorduk.

Halep ve Paris görüşmelerinde sorguladığımız vatan anlayışı,

HALEP-“Size Göre Vatan Nedir?”

-Doğduğum, Büyüdüğüm, Vatandaşı olduğum ülke.[Ailesinin kökenini sorgularken Antepli olduklarını söyleyen Levon, Antep sadece bir zamanlar ailelerinin yaşadığı yer olarak bakıyor. Asıl vatan olarak Ermenistan olarak vurgulandı ama hemen akabinde Halep vurgusuna hızla geri dönüldü, sanki bir endişe vardı, bir şeylerin yanlış anlaşılmasının önüne geçmek ister gibi. Diğer görüşmelerde de bunu Araplar duysa tepki gösterirler diye her ne kadar anavatan Ermenistan olsa da Halep, Suriye'ye geri dönülüyor.][H-Levon]

-Doğduğum, büyüdüğüm, Vatandaşı olduğum, kültürel olarak bağlı olduğum ülke. Bu anlamda Halep, Suriye benim vatanım. Ama hissi olarak Ermenistan'a olan bağlılığım burada çelişki oluşturmuyor. Ermenistan bizim anavatanımız oraya da olan hislerimiz var. Burada büyüdük, ekmeğini yiyoruz, ama geldiğimiz yer bizi bütün dünyadaki Ermenileri birleştiren yer tabii ki Ermenistan.[H-Bedros]

-Doğduğum, büyüdüğüm, karnımı doyurduğum yer. Vatanım Türkiye, bizim vatanımız Türkiye, birazı Ermenistan[H-Rupen].

-Evimdir. Halep anavatanımız, Ermenistan'a da hissiyatımız, alakamız var. Ekonomik yardımlar yapılıyor.



Siz yaptınız mı? -Hayır bizim ekonomimiz o kadar iyi değil [H-Artun].

-doğup büyüdüğüm yerdir vatan. Suriye anamdır. Beni büyüttü, yetiştirdi, kucağına bastı. Ne inkar edeyim ikinci anlamda Ermenistan'dır. Aslı olmayanın, aslı yoktur, insan değildir[H-Agop].

-Bana kalırsa Ermenistan'a gideceğim. Bizim vatan orası ama burada yaşıyoruz. Bazıları gidiyor. Ancak işler iyi değil henüz oralarda. İşler düzeler, güzelleşirse o zaman Ermenistan'a gideriz. Bizim neslimizden kimse kalmadı burada, hepsi dışarıda. Ama ben kaldım, burayı sevdim[H-Hoseep].

-Doğduğum ve yaşadığım ülke. Suriye ve Halep'e çok bağlıyım. [H-Buket]

-Şimdi bizim için burası. Havası meyvesi nerede. Ermenistan ikinci vatanımız oluyor. Ermenistan bir gün güçlü olsa, parası olsa, iş imkanı olsa, o zaman giderik. Başkalarından hayır yok, 850 yıl Türklerin içinde kaldık, ne oldu? Hamallık yaptık, çalıştık, ne yaptılar!, kırdılar, sürdüler, perişan olduk. Malımız mülkümüz hepsi orada kaldı. Onun için başkasından hayır yok. Bir gün mutlaka döneceğimiz anavatanımız Ermenistan, şimdi bizim için ikinci anavatan olsa da. [H-Kevork]

-Doğduğum ve kültürel olarak bağlı olduğum yer. [H-Vasken]

-En evvel Antep Vatan sayılır. Burası bizim vatanımız sayılır. Babamız daima Antep'i hayal ederdi. Oranın hikayeleri çok. Vatanımız Ermenistan ama burada yaşıyoruz. Ama toprak orada ora anavatan[H-Sahak].

- İlk önce anavatan olarak Ermenistan'ı görürüz.

PARİS-"Size Göre Vatan Nedir?" Paris diasporasından Artin ve Ayvaciyan; Vatan olarak Doğdukları ülke Türkiye'yi referans alırken, S.T. daha pratik ihtiyaçlarını giderdiği ülke olarak tanımlamakta ve referansın adresi Türkiye'den vazgeçmesede yaşadığı ülke gerçeğini göz önüne almakta, Garo; yaşayabildiğim ülke vatanım demektedir, Gaspar; -Ermenistan ile Türkiye benim özümde birdir, değeri aynı. Türkiye'de yaşadım ama köklerim Ermenistan'da. Ama doğmadığım halde benim toprağım. Türkiye'de doğmuşum ama şu andaki yönetimi beni pek sarmıyor,

önemsemiyorum. ama ileride eğer umduğum gibi olursa yine gidip yaşadığım, doğduğum yerde yaşamayayım. Özlediğim, istediğim vatan; din, dil, kültür ayrımının yapılmadığı ülkem olsun vatan, Erol; Ermenistanın durumunu trajik bulurken zaten oradakiler kaçmakta, Türkiye bizleri buraya attı birazdaha insanca nerde yaşarsak orası vatanım demektedir, Haçik; Çifte ülkeyi vatanı tanımlarken hem Türkiye hemde Fransa'yı vatan kabul ederken Fransa'da yaşamayı ön plana almakta, Artık Fransa'ya olduk diyen Bayan Cidecian yinede Türkiyeden vazgeçmemekte, R.H.A; '...anavatanım Ermenistan yani Ermeni olduğum için ...' , Herold; Ermenilerden dönmek isteyen dönebilir ama ben Muş'a dönemem, artık Ermenistan'ı zenginleştiririm<sup>2</sup>

**Tablo 36: Vatan Olgusu**

	TR Doğ.	Fr Doğ.	Gn. Topl.	Türkiye	Fransa
Doğd. Ülk.(1)	17	8	25 %25	17	8
Büyd. Ülk. (2)	14	9	23 %23	14	9
Vatandaş Old. Ülk. (3)	9	5	14 %14		14
Kült. Bağl. Old. Ülk. (4)	8	-	8 %8		8
İht. Gider. Ülk. (5)	5	1	6 %6		6
Doğd. Büyd. Ülk. (6)	8	5	13 %13	8	5
Vtndş. ve Kült.Bağl. old.(7)	5	6	11 %11		11
Toplam	66 %66	34 %34	100 %100	39 %39	61 %61

(Çoklu Seçenek Kullanılmıştır)

Vatan olgusunun sorgulanmasında çoklu seçenek kullanılmıştır. Doğduğum Ülke%25, Büyüdüğüm Ülke%23, Vatandaş olduğum Ülke%14, Kültürel Bağlı Olduğum Ülke%8, İhtiyacımı Giderebildiği Ülke%6, Doğduğum Büyüdüğüm Ülke%13, Vatandaş olduğum ve Kültürel Bağlı Olduğum Ülke%11, seçenekleri ve tercih oranlarına ulaşılmıştır. Doğulan Ülke farklılığı değişken kabul edilerek bu tercihler yeniden değerlendirilerek Diasporanın Vatan anlayışında Türkiye ve Fransa'nın yeri değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.

Bu değerlendirmeye göre; Doğum yerleri baz alınarak Araştırma grubu üyelerinin seçenek adetleri bir birim değer üzerinden ilgili ülkelerin hanelerine eklenmiştir. Bu yöntem diğer seçeneklerde de uygulanmıştır. Türkiye doğumluların seçenek değerlerinin %66, Fransa doğumluların seçenek değerleri %34 olarak dağılmıştır. Buna göre Vatan anlayışında Türkiye Diaspora Ermenileri için %39 ile yerini %61 ile kendini gösteren Fransa ağırlığını göstermiştir. Bu da Ermeni genel Kimliğinin diasporik vatan anlayışını yansıtığı düşünülebilir.

Ermenistan'ın daha nesnel bilinir bir şekilde Ermeniler için Anavatan olarak belirdeği bir gerçek halini almışdurumda. Her halükarda hislerin yöneldiği Ermenistan Ermeniler için yaşanabilirliğini ispat etmediği için Ermeniler Ermenistan'a hayal edilen ülke olarak bakmaktalar. Yaşaması için yapılan maddi yardım psikolojik yardımıla varlığını sürdürmesi için destekleniyor. Ancak iş yerleşme , iş kurmaya gelince herkes gerçekçi davranıyor. Bu da Ermeniler için yaşanabilirlik gerçeğinin her zaman ön planda tutulduğunu gösteriyor.

Bunu daha yakın planda incelemek amacıyla 1992' kurulan Ermenistan devleti hakkında beslediğiniz hisleriniz nelerdir? diye sorduk.

-Çok büyük hissiyatım vardır, orası artık bizim anavatanımız, tabii ki burası da anavatanımız. Buralardan bir çok kişi oralara gitti geldi yerleşenler oldu. Buranın hükümeti de yardım etti ilk zamanları, başkaca yardım edenlerde oldu.' ( H-Levon)

'Ermenilerin, anavatanı, oranın yaşaması için her şeyi yapmamız lazım. şu an daha zayıf bir devlet. Türkiye büyüklüğünü gösterse sınırı açsa niye amıyor ki. Bu aynı zamanda buzları da eritir. Diasporanın tavırlarını yumuşatır. Ne diye Ermenistan ticareti İran'dan yapıyor. Diaspora Ermenileri oraya bütün zenginliklerini döküyor. Onun yaşaması için ellerinden gelen her şeyi yapacaklardır. Türkiye Ermeniler'e, Ermenistan'a karşı tavrını değiştirmelidir.'(H-Bedros), 'Vatanımız bir gün olursa yerleşmek isterim.'(H-Kevork), 'Bizim en son gideceğimiz yer, toprağımız, ne kadar güçlü olursa o kadar güçlü oluruz.'(H-Sahak)

-Ermenistan konusunda gerçekci. 'Oradan zaten buralara g var. Yakında orada da kimse kalmayacak. Türkiye zaten Ermenistan'a dost davranmıyor. Açlık seviyesinde

bir yaşam var. 4 milyon diyorlardı, bir- bir buçuk milyon ya var yok. Ben onu bunu bilmem büyük balık küçük balığı yer. Amerika ne diyorsa oluyor. Buralarda (Avrupa Birliği ve özellikle Fransa için) artık hikaye. Baksana adamlar bir helikopter ihalesi için Araplara yapmadıkları yok. Ne istiyorlarsa yapıyorlar. Önemli olan bunlar için alınıp satılacak bir helikopter işi çözüyor. Onun için bunların yanında Ermenilerin değeri yok. Zaten Adana'da satmadılar mı? Bir gece sıkışınca Türklerle anlaşıp Ermenileri satmadılar mı? Bunlar değil mi? atlarının ayaklarına keçe sarıp gürültü çıkarmasın diyerek sıvışıp Ermenileri Türklerin önüne bırakan.' [Erol]

-'Ermenistan'ın açılması çünkü bütün soviyetik periyodu Ermeni-soviyetik propagandası Diaspora'da söyle diyordu ve diasporanın yerini ve önemini düşürmek için özümlemeye mahkumsunuz diyordu ve bir kimliği yok, ama aynı anda soviyetik Ermenistan'ın sınırları da kapalıydı ve bir paradoks ( aykırı düşünce) vardı, şimdi pozitif düzeltme şudur ki; sınırlar açık ve sınır arasındaki değişimler mümkün. Ve bu açılıştan dolayı bir kimlik uyanışı var, ve soviyetik birliğindeki kriz orta doğudaki kriz arasındaki periyotta ama bugün en önemli şey Ermenistan'la açılış, nasıl olacağını daha bilmiyoruz, gelecek gösterir.'[-J.C.K.]

1992 Ermeniler için bir umut olmuş gibi gözüküyor. Türkiye'de doğmuş, Fransa'da yaşıyor. Geri dönemediği Türkiye, kendini yok etmeye çalışan, ait olmadığı Fransa toplumu ve toprakları. Bütün bunların yanında bir umut olarak beliren kendi milliyetini ifade eden, nefes alabileceği ülkesi olarak gördüğü yeni vatani Ermenistan.

Bir çok Ermeni için Ermenistan'ın anlamı bugün farklı. Farklı bir coğrafyada da doğsa, yaşasa bile idealinin yükseldiği yer olarak görülüyor. Diaspora Kimliğine nefes aldirtan pencere konumunda. Bir çok diaspora Ermenisi için artık ideal olarak Ermenistan'ın imarı, yükseltilmesi ve yüceltilmesi gayesi taşıyor. Ermeniler için bir fırsat olan Ermenistan Devleti'nin kurulmasından daha önemli olan onun sürdürülmesidir. Sürdürülebilir bir yaşamın gerekli şartı savaş değil barıştır. Diaspora Ermenistan Devleti'nin geleceğini tehlikeye atmaktadır. Oluşan paradigmaya göre etkileme yönü Diaspora'dan Ermenistana doğru olmaktadır. Diaspora barışın sağlanmasına katkıda bulunarak Ermenistan'ın imarını sağlamalı ve kültürel bir kurtuluş adasına dönüştürülmelidir. Sırf diasporik etkiden dolayı savaştan bir

Ermenistan ekonomik çöküşle içinde barındırdığı nüfusu besleyemez hale gelmiş ve dışa göç veren durumdadır.

Ermenistan diaspora Ermenileri için anavatan olarak görülmektedir. Anavatan fikri her zaman canlı tutulmuştur. Göç edilen ülkelere olan bağlılık vardır. Vergilerini verir ve askerliklerinin yaparlar. Ancak anavatana her zaman geri dönme hayali mevcuttur[Aslan, 2004: s.14].



## SONUÇ VE ÖNERİLER

Ermenilerin yaşadıkları coğrafyanın kendilerinden daha güçlü toplumların hakimiyet alanları olması nedeni ile tam bağımsız olamadılar. Bununla da kalmayıp dini farklılıklarından dolayı İran , mezhep farklılığından dolayı Bizans ile araları iyi olmadı. Baskı ve zulüm görmeleri neticesinde Ermenilerin diasporik yerleşme eğilimine girdikleri görülmüş, siyasal alanın temsil ettiği toprağa sahip olma ve hükmetme yerine zanaata ve ticarete yönelmişlerdir. Azınlık olarak buldukları topluma uyum sağlayan ve problem çıkarmayan Ermeniler, kimliklerini günümüze kadar tarihsel eş değer daha güçlü toplumların yok olmasına rağmen devam ettirmeyi başarmışlardır.

Siyasal egemenlikleri vassal prenslikten öteye geçmemiş olmasına rağmen birlikte yaşadıkları bölge halklarından farklılaşan dini ve mezhep tercihinde ayrılımlarında rol oynayan Kilise; Ermenileri günümüze taşıyarak devletin yerini almıştır. Ermenilere diasporik özellik kazandıran, değişik coğrafyalarda görülmelerine neden olan ve tepki çeken din ve mezhep farklılığı bölge güçleri tarafından baskı görmelerine neden olmuştur. Yaşadıkları yerlerin zamanın büyük devletlerinin kavga alanı olmasından dolayı bu devletlerin hakimiyet coğrafyasına dağılmışlardır. Diasporik nüfus dağılımının yoğunlaşma yönünü ticari yol haritası etkili olmuştur [Kürkçüoğlu, 2000: s.43]. Siyasal otoritenin devlet anlamındaki boşluğunu kilise almıştır. İşte bu noktada Yahudiler'de olduğu gibi, Gregoryenlik veya en kabul edilen şekliyle Apostolik Gregoryen Ortodoks Mezhebi ile etnik grup 'Ermenilik' birleşmiştir.

Ermeniler en rahat ve milli kimliklerini koruyarak toplumsal yapılarını geliştirdiği ortamı Türklerle birlikte geçirdikleri yaklaşık 1000 yıl süren zaman dilimidir. Batılı seyyahlardan Anadolu'yu gezenler Ermenileri tam olarak tanımadıklarından Hıristiyan Türk zannettiler. Kültürel entegrasyonun yüksekliğini gösteren bu uyum birlikteliği 19. yüzyıla yaklaşırken zayıflayan Osmanlı Devleti'ni parçalamak isteyen devletlerin müdahaleleri ile bozulmaya başladı. Gerek dış müdahaleler, gerek misyoner faaliyetleri ve onun uzantısı misyoner okulları ve buna eklenebilecek konsolosluk faaliyetleri, Ermenilerin kendi aralarında bölünmelerine neden oldu. Bu bölünmenin temsil ettiği yeni mezhep oluşumları dış müdahalenin koruyucu kalkını altında



gerçekleşti. Artık Osmanlı toplumu üzerinde hesabı olan devletlerin; Osmanlı toplumu içerisinde müdahale aracı olan Hıristiyan azınlıkları vardı.

Bu müdahaleler hemen ardından birbirini takip eden Hıristiyan azınlıklar bağımsızlıklarını kazandılar. Milliyetçilik akımlarının her tarafı sardığı bu ortamda Ermenilerin de aynı yolda yürümleri kendi düzeneği içerisinde meşruiyet sağlıyordu. Ama Ermenilerin bu düzeneği işletecek kendilerinin yoğun oldukları bir coğrafyaya sahip değillerdi. En yoğun yaşadıkları yerde çoğunluğu değillerdi. Ayrılmak isteyen Ermenilerin hak iddia ettikleri coğrafya Müslüman halk tarafından çoğunluğu oluşturuyordu.

Birinci Dünya Savaşı'na bu havada giren Ermeniler son yıllarda katıldığı savaşları kaybetmiş, girilen son savaşın sebepleri arasında Osmanlı topraklarının paylaşımı gündemdeydi. Zira dünya kamuoyunda Osmanlı Devleti hasta adam ilan edilmişti. Osmanlı Devleti'ne karşı büyük vaat aldıkları Rusya cephesinde ayaklanarak girdiler. Neticede iki felaket yaşandı. Sivil halkın taraf oldukları orduların peşinde, hareketlerini takip ederek, ilerlemeleri halinde fethedilen alanların doldurulması, kaybedilmesi halinde boşaltılması şeklinde ileri geri hareket cereyan ediyordu.

Bu savaşın Ermeniler için dramatik olan kısmı tehcirin yol açtığı sevkıyat esnasında; hastalık kıtlık ve eşkiya saldırıları neticesinde ölen; Halaçoğlunun belgelere dayalı yaptığı hesaplarla 56 bin kişinin ölmesi değildir. Ermeniler için gerçekleşen dramın birincisi; Tehcir bölgesi Halep ve civarının kurulan Suriye Manda yönetiminin Fransızlar'a bırakılmasıdır. Savaşı kaybetmesi kurgulanan Türklerin I. Dünya savaşından yenik çıkarak büyük bedeller ödemesine rağmen son bağımsızlık savaşlarında galip gelmesinden dolayı Anadolu'ya sahip çıkarak son toprak parçası üzerinde milli devletlerini kurmuşlardır. Buna karşılık Ermeniler aynı idealler uğruna kurban ettikleri barışın peşinde bağımsızlıklarını bel bağladıkları Ruslar, 1917'de Brest-Litovski anlaşması, Fransızlar da Ankara 1920 anlaşmaları ile Ermenileri yalnız bırakmışlardır. Bozulan barış ortamına ve İşgalci Devletleriyle birlikte hareket etmelerinden dolayı, Fransızlarla yapılan Ankara ve 1924 Lozan Anlaşmalarının ilgili geri dönüş maddelerine rağmen geri dönmemiş ve (tablo-1 ve 2)ülkelere göçetmişlerdir.

Fransızlarla yapılan Ankara 1920 ve Lozan 1924 anlaşmalarının ilgili maddeleri gereği geri dönme durumları olduğu halde savaşın yıkıcılığının ortadan kaldırdığı, dostlukların yerini alan düşmanlıklardan dolayı Ermeniler geri dönmemişlerdir. Kilikya Ermenilerinin Fransızlarla gittikleri bilinmektedir.

Diasporanın kitlesel büyük yoğunluk kazanması tehcirle olmakla birlikte, tehcir öncesinde değişik ülkelerde Ermeni çekirdek diasporası oluşmuştu. Daha önce oluşmuş olan çekirdek diasporalar bu yoğun kütleyle rehberlik yapacaktır.

Diaspora Ermenileri yoğun olarak Rusya, ABD-Kanada, Fransa ve Suriye-Lübnan'da bulunmaktadır. Suriye ve Lübnan'dan da diğer Arap ülkelerine yayılmışlardır.

Koruyucu tedbir olarak Ermeni dernek, partilerinin yoğun propagandaları ile Türk karşıtlığı oluşturularak tehcir hadisesi soykırım olarak anlatılmaya başlandı. Bundan elde edilecek kazancın büyüklüğü Yahudiler'den hareketle hesaplanıyordu.

Diaspora Ermeni Kimliğinin özelliği Türk karşıtlığı ile yeni bir şekil alırken, Ermenileri kimliklerini koruyan ve aktaran unsur olarak Türk dili ile karşılaşmıştır. Bunun başlıca nedeni kimliğin aktarılmasında kullanılan kültürün üretildiği alanın bin yıl gibi uzun bir zaman başvuru dil'in Türkçe olmasıdır. Kimlik aynı zamanda bir aktarım modeli olduğu için birikimlerin adresi olan tarihe müracaat edilmek durumundadır. Bundan dolayıdır ki; kullanılacak tarih ve tarihe ait en yakın olaylar acılardır. Aidiyet hissedilen coğrafyadan ayrılığın verdiği acılar Türk karşıtlığında sembolleştirilerek soykırım üretilmiştir.

Kimliğin bir çok yönü vardır. Ermeni Kimliğinin belirleyici belki en önemli özelliği, Yahudiler'de olduğu gibi dini-millî özellikleri, değerleri birleştiren millî kiliseleridir. Ancak diaspora Ermeni Kimliğinin özelliği sorulunca burada Türk karşıtlığı ile Türk dili akla gelmelidir. Bundan dolayı dünya kamuoyuna gerçekleri gösterebilme güçlüğü ortaya çıkmaktadır.

Ermeniler Diaspora'da karşılaştıkları en büyük sorun kültürel farklılığa dayalı asimilasyondur. Türkiye ve Halep gibi Doğu toplumu özelliklerini taşıyan yerlerde Ermeniler dini farklılıklarından dolayı kimliklerini koruyor diğer kimliklerle karışım

meydana gelmiyor. Ermeni diasporasının oluştuğu ülkeler aynı zamanda Osmanlı Devleti üzerinde hesapları olan devletlerdi. Birbirleri ile rekabet halindeki bu devletlerin kültürel farklılıklarını mezhep farklılığı temsil ediyordu. Osmanlı Devleti zerindeki hesapları için Ermenileri kullanmaya çalışmışlardı. Bunu yapabilmek için kendi kültürel farklılıklarını diğerinden ayırıtıran mezhep farklılıkları üzerinde durarak, Ermenilerden kendi mezheplerine sahip çıkacak Ermeni cemaat oluşturma yönüne gittiler. Fransa için Katoliklik, İngiltere ve ABD için Protestanlık, Rusya için Ortodoksluk n plana çıkıyor ve bu devletlerin menfaatlerine hizmet ediyordu. Kendi evlerinin i avlusu sayılan Osmanlı topraklarında Ermeni cemaati Hıristiyan mezheplerinin cemaat edinme faaliyet alanına girerek parçalanmıştı. şimdi ise Katolikliğin, Ortodoksluğun ve Protestanlığın içinde yaşamak zorundalar. Ermeni toplumunun yıllarca yaşadığı, örgülediği, toplumsal yapı içerisinde geliştirdiği kurumsal ve kültürel yapının birden ortadan kalkması sonucu Ermeni Kimliği savunmasız kalmıştır.

Doğu toplum yapısının temel özelliği; bir çok etnik farklılığa açık ve hoş grl bir yapı olması için geçen zamanda elde edilen deneyimlerden insanların farklılıklara rağmen hoşgörüyle birlikte yaşamayı ğrenmeleridir. Bunun en açık göstergesi Hıristiyan dünyasının Roma hariç tutulursa bir çok denetim mekanizmasının önem verdiği mekanlar ve cemaatleri İslam dünyası içinde srekliликlerini sağlamışlardır.

Batı toplum yapısının temel özelliği; birliğin şartı kabul edilen bütünlüğün sağlanması için farklılıkların ortadan kaldırılması esası kabul edilmiştir. Bunun için esas alınan merkezde g önemli rol oynamıştır. Batı dünyası farklılıkları ortadan kaldırarak bütünleşme yolunda adımlar atarak toplumsal yapı oluşturdukları için geleneklerinde asimilasyon özelliklerini barındırmaktadır[P-J.C.K.]

içerisinde buldukları toplum yapısı Batı toplum yapısıdır. Ermeniler ise doğuya ait bir toplum yapıları vardır. Toplumsal yapı bazında bazı çatışmaların, çatışmanın olmadığı durumlarda uyum sağlama durumunda yapısal aşınmaların olması kaçınılmazdır. Bu aşınmanın birden olmasa da zamanla olacağı kesindir. Bu durumda Ermeni toplumunun geliştirdiği refleksler önem arz etmektedir. Varlık iddiasını devam ettirmenin g koşulları Ermeni toplumunun en büyük imtihanı olacaktır.

Müslüman toplum içerisinde dinin temelde gösterdiği farklılıklardan dolayı Ermeniler çevrelerini sınırlayan doğal koruma kalkanının olmadığı bir toplum içerisinde bulunmaktadır. Ermenilerin gerek Türkiye’de gerekse Suriye gibi Müslüman ülkelerde kimliklerini korumaları kolay olduğu anlaşılmaktadır. Dinin yeteri kadar kimliği koruduğu açıkça ortaya çıkmıştır. Dillerini unutturmasına her türlü değerlerin benimsenmesi Ermeni kimliğini değiştirmeden korumuştur. Ancak dinin ayırt edici özelliğinin silikleştiği Batı toplumlarında kimlik değerlerinin dile de ihtiyaç duyduğu ortadadır. Ancak Ermenilerin kendi ana dillerini unutacak kadar benimsedikleri Türkçe’den başka bir dil yanlarında yoktur. Bugün nerede ise kökleri bin yıla varan Ermeni Türk ilişkilerinin dokuduğu Ermeni kültürünün taşıyıcısı Türkçe’dir. R.H.A.’ın belirttiği gibi Ermenileri Türkçe konuşan halklar arasına almak gerekecek.<sup>20</sup> Bu kadar dağılımıslığın içerisinde içinden çıktıkları toplum olan Türkiye’nin özelliklerini taşımaları nerede ise bunu zorunlu kılmaktadır. Ermenice’nin yeniden milli bir kültürün taşıyıcı unsuru haline gelmesi büyük gayretlerin, uğraşın ve uzun bir zamanın ürünü olacaktır.

Ermenilerin kendi milli kültürlerini üretecekleri ortamın sağlayacağı kolaylıklar açısından değerlendirmeye tabi tutulduğunda bunun düşünüldüğü kadar kolay olmayacağı açıktır. Her ne kadar diaspora Ermenileri tarafından hedef haline getirilse bile 60 bin Ermeninin yaşadığı Türkiye’de Ermeniler’e hitap eden okul ve ibadethane sayısı, 650 bin Ermeninin yaşadığı söylenen Fransa’dan kişi başına düşen rakamlarla karşılaştırıldığında Türkiye Ermeniler için hala cazip kimliğin korunduğu yerlerin başında geldiği görülecektir.

Ermenistan 1992’de kurulmuştur. Ancak kurulur kurulmaz sosyo-ekonomik problemler yanı sıra komşu ülkelerle başlattığı toprak anlaşmazlığı ve savaş ortamı ülkeyi yaşanmaz bir hale sokmuştur. Ermenistan devleti kurulduğunda tahmin edilen 4 milyonluk nüfusu bugün 1.5-2 milyona inmiştir. Kaldı ki bu ülkenin kurulması

---

<sup>20</sup> Dünya Ermeni Olimpiyat Oyunları için Türkiye Ermenilerini temsilen Erivan’a giden katile, Türkçe konuştuğu ve hala Türkiye’de kalmayı sürdürdüğü için diğer Ermeni gruplar tarafından aşağılandı, neredeyse tartaklandı(Eyüp Can, Azınlık Olmanın Dayanılmaz Hafifliği!, Zaman gazetesi, 06.12.2003 ). Karpat, a.g.e., s.5 Ermenistan’dan Rusya’ya göçen bir kısım Ermeniler hala Türkçe konuşmaktadır. Herold’da 1988 depreminde Ermenistan’da bulunmuş ve özellikle Türkiye Ermenilerinin hala göç ettikleri bölgenin özelliklerini taşıyan dili kullandıklarını aktarmıştı.

diaspora Ermenilerinin umudu haline gelmişken, diasporanın içerisinde yaşadığı vatansız, topraksız , köksüzleşmenin, yok olmanın önündeki engelleri umutsuzluğa yöneltmektedir. Ermeni Diasporasının varlıklı durumunu terk edip yoksulluğu tercih edeceği düşünülmemelidir. Fransa ve Suriye’de yapılan görüşmelerde diaspora Ermenileri vatan olarak kalplerine yerleştirdikleri Ermenistan’a bakışları sembolik kalmakta. Belki maddi yardımda cömert olabilirler ancak konu yerleşmeye gelince zenginleştikleri toprakları, tarihi geçmişten kaynaklanan gelenekselleşmiş diasporik davranışlar öne geçmekte, Ermenistan'a yerleşmeyi düşünmemektedirler. Bu da diaspora Ermenilerinin gelecek için tam olmasa da şu an kararının net olmadığı yönündedir.

Bu kararsızlık; Diaspora’da var olmanın nedeni olarak üretilen soykırım içinde tartışılacaktır. Zira soykırım savına artık var olmak için ihtiyaç kalmamıştır. Eğer bu savın sürekliliği sağlanırsa sonu gelmeyen politik savaşın yıprattığı Ermenistan ve var olma hayalleri ve sürekliliği kurumsallaşamayacaktır.

Şu ana kadar sıraladığımız nedenler Diaspora Kimliğinin açmazları olarak karşımıza çıkmıştır. Diasporanın bunları nasıl çözeceği merak konusudur. Soykırım iddialarının beraberinde Türk düşmanlığı ile üretilen Diaspora Kimliğinin uzun süre bu şekilde sürdürülmesi düşünülemez. Komşuluğun zorunluluklarından kaynaklanan ihtiyaçlar bir gün Ermenistan’ı Türkiye ve diğer komşularıyla arasındaki problemleri çözmeye yöneltecektir. Bu problemlerin çözülmesinde Ermenistan’ın şimdilik yaşaması için maddi bağımlılıktan dolayı Diasporanın güdümünde olduğunu gösterse de, Diasporanın kan davasının sürdürülmesi komşuluk ilişkilerinin realitelerine boyun eğecektir. İşte o zaman Diasporanın dayandığı temellerin sarsılacağını şimdiden söylemek için kehanete gerek yoktur.

Diaspora şimdiye kadar bilinçli olarak kimliğini bina ettiği Türk düşmanlığı kadar, dayandığı Türk dili ve kültürel bağlarıyla sürekliliğini sağlamıştır. Daha bilinçli kültürel bileşkenin keşfine yönelse bundan daha fazla menfaat ve koruma sağlayacaktır. Zaten bunun temellerini bireysel olarak hangi diaspora Ermenisi ile

görüşürseniz bu izlenimin elde edilmesi mümkündür.<sup>21</sup>

Doğrusu bir davranış ikilemini, her Ermeni Meselesi araştırmacısının karşılaşacağı kanaatindeyim. Ermenilerin bireysel olarak Anadolu'da bulunan bir Türk'ten çok farklı olmadığı görülecektir. Bu benzerliğin konuşulan dil ahenkliğinden tutun da, tip benzerliğine kadar uzandığı görülecektir. Anlatılan Türk düşmanlığını bulmanızda zorlaşacaktır. Onun için Türk düşmanlığının Binlerce yıl yaşadıkları coğrafyadan ayrılırken çekilen acıların hikaye edildiği anlatılara dayandığı görülecektir. Diaspora'da bulunmanın oluşturduğu gerçeklerle hikayelerin beslediği düşmanlığın arasında bulunan buz dağlarının diyalogla eridiği görülecektir. Ancak bu iyimser havanın arasında öyle anlatıldığı gibi kolay aşılacak engeller olmadığı hemen görülecektir. O zaman sorunların başladığı yeri doğru adreste aramak gerekir. Burada sorunun Ermeni halkını oluşturan bireylerin olmadığı hemen anlaşılacaktır. Bu durumu araştırma için veri toplama amaçlı yapılan görüşmeler göstermiştir.

Sorunun temelleri Ermenilerin siyasal örgütlenme çatısını oluşturan mekanizmada yatmaktadır. Ermeniler tarihlerinde sürekliliği sağlanmış bir devlet sistemi kuramamışlardır. Ancak milli sürekliliklerini başka siyasal örgütlerin çatısı altında asimile olmadan sürdürebilmişlerdir. Bunu başarmalarının birkaç önemli kilit özelliğinden bahsetmek istiyoruz. Bunlardan en önemlisi tıpkı Yahudiler'de olduğu gibi Hıristiyanlığın ilk yayıldığı günlerde diğer Hıristiyan guruplardan farklılaşarak milli kiliselerini kurlarlarıdır. Ermeniler kiliselerini Hıristiyanlığın ilk kilisesi olarak kabul ederler. Bu yönleri ile Hıristiyan milletler arasında üstünlüklerini gösteren farklılıklarını ortaya koyarlar. Ermenilerin Devletleri yoktur ancak devlet yerini tutacak bir çatı örgütleri, kiliseleri vardır. Ermenilikle birleşen bu kilise Ermeni kimliğini oluşturan, devamlılığını sağlayan bir görev üstlenmiştir. Ermeni sorununun kilit noktası burası olmuştur. Zira meselelerin kökeninde bireysel Ermenilik değil

---

<sup>21</sup> Gerçekten acıya tanık olan ilk nesil Ermeniler böyle öfkeli değillerdir oysa. Hatta ölene kadar hep bir kulakları Türkiye'de olmuş, sanki hiç ayrılmamışlar gibi Türkçe radyo dinlemişler, Türk televizyonlarını izlemişlerdir. Ortak birçok güzel anılar olan Türk komşularını, birlikte geçirdikleri güzel günleri özledikleri olmuştur. Çünkü onların bireysel kimliklerinde, hala Türkiye'de yaşayanlarla ortak bir üst-kimliğe sahip olmanın etkisi vardır.[Erol Göka "Ermeni Sorununun (Gözden Kaçan) Psikolojik Boyutu" Ermeni Araştırmaları Dergisi Sayı 1 Ermeni Araştırmaları, sayı 1, Mart-Nisan-Mayıs 2001.s.]



kurumsal Ermenilik rol oynamıştır. Tarihi süreklilikte rol oynayan kilise karar mekanizmasında Ermeni aydın sınıfını ortaya çıkarmıştır. Diaspora Ermeniliği'nin bugünkü yapısının en önemli unsurları arasında, Ermeni Siyasî Partileri (Taşnak, Hınçak, Ramgavar), Kiliseleri (Gregoryen, Katolik, Protestan), Yardım Kurumları (Ermeni Kızılhaçı, Ermeniler'e Yardım Birliği = Ermeni Mavi Haçı), ve Kültür Dernekleri gibi üç sınıfta toplanabilecek güçler birliği yönetmektedir[İlter, eraren. org]

Ermenilerin Türkler hakkındaki gerçek düşünceleri, nesilden nesile anne ve babaların aktardığı güzel komşuluk ve insani davranışlar göz ardı edilmektedir[Okay, Zaman gazetesi]

Çalışma; Diaspora Ermenilerinin farklı bir sosyal çevrede sosyalleşerek yabancılaşma ve asimilasyonla karşı karşıya kalan nesillerini asimilasyonun önünde bir engel olarak Diaspora Ermeni Kimliğini yeniden inşa ederek kimliğin negatif inşasında, ötekileştirmede kullandığı soykırım mitini üreten Kurumsal Ermenilik kavramı ile karşılaşmaktadır.

Çalışma; Kurumsal Ermeniliği bir aydın hareketi olarak görmektedir. Batıdan erken dönem milliyetçilik ile etkilenmiş, toplumunu bağımsızlaştırmak için harekete geçmiş olan bu zümre dernekleşme, partileşme süreçlerini tamamlayarak tarihi etkin olan kilisenin deneyim ve etki alanını da kullanarak bağımsızlaşma yolunda tüm Ermeni toplumu adına hareket etme yönünde adımlar atmıştır. Bu günün Ermeni Toplumunun Diaspora'da bulunma nedenlerini oluşturacak çatışma ortamlarının hazırlayıcısı ve tarafı konumundadır. Asırların içerisinde devletleşme ve büyük devlet deneyimleri oluşturmuş bir çok toplumun tarihten silinip gittiği bir zamanda, devletleşmemiş ve dolayısı ile bir medeniyet kuramamış Ermenileri belirgin bir Ermeni kimliği etrafında toplayıp günümüze taşıyan yine bu Kurumsal Ermeniliktir.

Çalışma; insani ilişkilerinde Türklerle bütünleşmiş ve bir arada yaşama deneyimi oluşturmuş ve bu deneyimi gelecek nesillere hiçbir tepkiden korkmayarak içinde taşımış, gelecek nesillere aktarmış kişileri karşılamak için Bireysel Ermenilik kavramı çerçevesinde ele almıştır. Bireysel Ermeniliğin; Ermeni toplumunu Doğu Toplum yapısına bağlayan, Türk Dili ve Kültürünü içerisinde yaşatan ve barındıran geniş Ermeni kitlelerini oluşturduğuna inanılmaktadır. Türk Dili ve Kültürüyle irtibatını

koparmayan bu kitle ile tarihi kültürel bağların güçlendirilmesi, hem sorunun yumuşatılmasına, akabinde çözülmesine yardımcı olacaktır. Bu grup ile kültürel ilişkiler kurularak 1915 tehcir sendromu ortadan kaldırılabilir. Zira Kimliğin inşasında kullanılan ötekileştirmeden kurtulularak aynileştirmeye atıfta bulunulması bunusağlayacaktır. Türk Kültür değerleri ile bütünleşmiş bir Ermeni topluluğunun Batı toplum içerisinde yaşatılmasına yapılacak katkı, gelecekte Türk ve Ermeni toplumunun yararına dönüştürülebilir. Geçmişte sergilenen birlikte yaşanabilirlik deneyimi yeniden dostluğa dönüştürülmesinde kullanılabilir. Zira Ermeni meselesinin ortaya çıkış nedenleri salt Ermenilerden kaynaklanmadığı, daha çok dış nedenlerden ortaya çıktığı bilinen bir gerçek iken, kültürel olarak en son kopan bireysel Ermeniliğin güçlendirilmesi 1915 öncesi Türk-Ermeni birlikteliğini güçlendirecektir. Diaspora Ermenilerini içinde buldukları toplumların asimilasyonundan kurtaracak kültürel değerlerin transferinde rol oynayacak olan da Bireysel Ermenilik'tir.

Ermeni diasporasını yönlendiren Kurumsal Ermeniliğin temsilcisi bu kuruluşların bugünkü Ermenistan'ın politikalarına etki ettiğini hatta yönlendirdiğini söylersek ki; bu yönlendirmeler sonucu Ermenistan, Azerbaycan topraklarını işgal altında tutmakta, Gürcistan'dan toprak taleplerinde bulunmaktadır, diğer taraftan kurban olmuşluk vurgusu altında soykırım iddiaları farklı bir yöne doğru yol almaktadır.

Soykırım dün için Diasporanın soykırımı dünyaya tanıtmaya hedefi etrafında kenetlenmesini sağlayan bir araçtı. Kimlik bunalımını aşmasına yardımcı oluyordu. Ancak 1992 Ermenistan'ın kurulması bunu nasıl etkileyeceğini önümüzdeki yıllarda gözlemlenebilecektir.<sup>22</sup>

Ermeni Meselesi'nin günümüze ait olan kısmı itibari ile iddia edilen olaylarla ilgisi olmadığı halde itham edilen Türkiye Cumhuriyeti içinde barındırdığı Türk milletinin devletidir. Kimlik bunalımının meydana getirdiği gerilimin neticesini 'Soykırımı Türkler yapmadı devlet yaptı, hatta komşularımız bizleri korudu yardım etti' ele

<sup>22</sup> '1992'de Ermenistan bağımsızlığını kazanana kadar Batı'daki Diaspora'yı birarada tutan şey soykırım iddialarının dünyada resmi olarak kabul görmesi hedefiydi. Ancak Ermenistan'ın bağımsız bir ülke olarak ortaya çıkması ve dünyadaki yerini almasıyla Diaspora da soykırım meselesine daha soğukkanlı bakmaya başladı. Önümüzdeki yıllarda bu farkı daha rahat göreceğiz.' Ferda Balanca'nın Cumhuriyet Tarihinin İlk Ermeni Diplomatu, konulu Arsen Avakyan, 'la söyleşi, AKTÜEL, 18.10.2001.

vermektedir. Bu durumdan kurtulmanın yolu Ermeni Kimliğinin asimilasyondan kurtulmak için başvurduğu kaynaklara giden doğru yolları göstermektir.

Kimlik için kültür, kültür için üretim alanı olan dil gerekmektedir. Kültür üretimi için kullanılacak olan Ermeni milli dili henüz yeterli değildir. Bütün halkını tam olarak kuşatmamaktadır. Ermeniler için tarihte ve bugün canlılığını koruyan Türkçe, Ermeniler arasında homojen kültürü sağlayabilecek alt yapıya sahiptir.

Katolik dünyanın Fransız kültürü ile Protestan dünyasının Anglo-Sakson Amerikası arasındaki farklılık ortadadır. Diasporanın homojen kültürler arasında olması birlikteliği engellemektedir. İçerisinde buldukları ülkelerin kültürel farklılıkları bile Ermeni milli kimliğini farklılaştıracak düzeydedir. Bin yıllık Türkçe ile şekillenen Ermeni kültürü canlandırılarak tarihsel değerler yeniden Türkçe ile üretilebilir. Tarihi geröekler göstermiştir ki; Türk kültürel yapısı Ermenileri asimile etmemiş korumuştur. Ermeni Kimliğinin ihtiyacı olan birikimlerin doğru adresi ortada iken, Ermenilerin Türklerle çatışma içerisinde olmaları girdikleri yabancılaşma ve başka faktörlerin devrede olduğunu göstermektedir. Aklı başında Ermenilerin vurguladığı gibi diyalogun ve gerçeklerin anlaşılması için devrede olması gereken üçüncü kişiler, diyalogu engelliyorlar. Görüşmelerde bir Ermeni'nin dediği gibi; 'soykırım kabul edilip tazminat hakkı elde edilse bilebundan Ermenilerin eline bir şey geçmeyecektir. Bu paralar Batılıların bankalarına gidecek'. Öyle ise hem Ermenilerin hem de bizlerin meseleyi bütün sıcaklığından çıkarak sen veya ben haklıydım diyerek karşıtlık oluşturma yerine birilerinin ekmeğine yağ sürmek olan karşıtlıkların yerine uzlaşılardan peşinde olmalıdır. Dünün ortaya çıkan sorunlarının temellerine inilmez ise sorunların çözümü değil, sonu gelmeyecektir. Değilse; bugün gözüken manzara istediğini eline geçirmiş olan güçler monofizit Ermeni kilisesinin müntesiplerini kendi kültürel arenalarında eritme fırsatını eline geçirmiş durumdadır. Ermenilerin bu durumdan kurtulmalarının yolu kimliklerini yeniden inşa etmede kullanacakları Ermeni Kimliğinin Doğu toplum yapısı özelliklerini içinde barındıran Türk dili ve Türk kültürüdür. Bunun için de Ermeni kimliğini yüz yıllar boyu koruyan Türklerle barışmalı ve Ermenileri bu duruma sürükleyip asimile etmeye çalışan Batılıların üniformasını çıkarıp kendi üniformalarını giymeleridir.

Çalışma; iki ana bölümde ele alınarak tamamlanmıştır.

Birinci bölümde teorik olarak Ermeni kimliğinin çerçevesini oluşturacak olan kimlik meselesi Ermeni Kimliğinin ilgili taraflarını yansıtacak şekilde ele alınmıştır. İkinci bir bölüm oluşturularak Ermeni Kimliğinin Diasporik özellik kazanması sürecini başlatan ve oluşmasında derin izleri olan Ermeni Meselesinin Tarihi Arka Planı çalışılmıştır. En son olarak Ermeni Kimliğinin üzerinde oturduğu tarihi sacayaklarını oluşturan genel sosyolojik anlamları olan “Tehcir”, “Diaspora”, “Soykırım” kavramlarını Ermeni kimliği boyutunda ele alarak kavramlaştırma yapılmıştır.

Çalışmanın ikinci ve son bölümünde Uygulamalı Araştırma Çalışması raporlaştırılarak Diaspora Ermeni Kimliği ile ilgili başlıklar altında değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmede tez çalışmasının araştırma konusu olan; Diaspora’da Ermeni Kimliği: Paris ve Halep Örnekleri başlığı altında, “Diaspora’da Ermeni Kimliği; Türk karşıtlığı, Türk kültürel özellikleri ve bu özellikleri sağlayan Türkçe ile sürdürülmektedir.” Tez iddiası araştırılarak bulgular raporlaştırılmıştır.

Araştırmada Diaspora Ermeni Kimlik olgusunu öne çıkaran; Din, Dil, Siyasi Parti ve Dernek olguları yapılan görüşme ve Paris için geçerli anket çalışmaları ile bulgular ortaya çıkarılmıştır. Bulguların ortaya çıkardığı bilgilere göre Diaspora Ermeni Kimliği’nin oluşumunda önemli etkenlerden önemlisi Türk karşıtlığıdır. Bunda da en önemlisi Diaspora Ermenilerinin, Batı Ermenileri tabir edilen bu Ermenilerin Türk Ermenileri de diyebileceğimiz geçmişlerini Türklerle yaşayan Ermenilerden oluşması. Bu birlikteliğin ayrılığa dönüşmesi neticesinde meydana gelen olaylar hatıralarla yaşatılarak nesilden nesile aktarılmakta, ve varlık nedeni haline getirilerek kimliğin sürekliliğinde kullanılmaktadır. İlk bakışta kişisel ilişkilerde fark edilemeyen Türk karşıtlığının asıl kaynağının bu çalışma ile kavramlaştırılan Kurumsal Ermenilik olduğu görülecektir. Bireysel ilişkilerde bir Türk’ten ayırt edilemeyen Ermenileri Bireysel Ermenilik kavramı karşılamaktadır. Bireysel Ermeniliğin üretilip inşa edildiği aile ortamına hakim olan kültür, kimliğin inşasının toplumsal çevrede kimlik aktarım öncesi sosyalleşmenin gerçekleştirildiği aile Türk kültürünün sürdürüldüğü yer olarak tesbit edilmiştir. Paris ile Halep Ermeni Diasporası arasında ortaya çıkan toplumsal yapı farklılıklarının yansımaları Kimlik değişimine etkileri gözlemlenmiştir. Ermeni

kimliğini doğu toplum yapıları korurken Batı toplum yapısının eritmeye, kendine benzetmeye, aşimile etmeye başladığı görülmüştür.

Diaspora Ermenilerinin kimliklerini inşa ettikleri Türk karşıtlığı zamanla aşınarak değişime uğradığı, şiddetini devam ettiremediği, bireysel bazda etkinliğinin kırıldığı görülmektedir. Zira Uluslararası politikanın izin verdiği ölçüde bir etkinliği olan karşıtlık uzun vadede Ermeni kimliğinin inşası ve sürdürülmesinde sağlıklı bir yol olarak gözükmüyor. Ancak Doğu toplum yapısı içerisinde buldukları sürece sürekliliklerinin kurumsallaştığı Kilise, Cemaat eğitim kurumları gibi müesseselerle canlılıklarını korurken, geçmişin birikimlerinin içinde yaşatıldığı Dil; Türkçe ile canlılığını sürdürdüğü görülmüştür. Batı toplum yapısında Kilise ve Eğitim kurumlarının az veya olmayışı diasporanın asimilasyon karşısında zayıf bırakmakta, geçmişin birikiminin kültürel aktarılamadığı dilde yabancılaşarak hakim kültürün lisanında kültürel asimilasyona maruz kalmakta oldukları gözlemlenmiştir.

Bunun içindir ki Diaspora Ermeni Kimliği; Türk karşıtlığı üzerine kurguladığı Kimlik inşa sürecini bırakmalı, içinde buldukları Batı toplum yapısının kültürel kimlik yapılarını kemiren olgulardan sıyrılarak Ermenileri geçmişte koruyan, sreklilişlerini sağlayan, geçmiş deneyimleri olan tarih kültür miraslarının bir hazine değerinde bulunduğu Türk kültürü ve dili ile irtibatlarını glendirmelidirler.

## KAYNAKÇA

**AHMAD, Feroz**, İttihatçılıktan Kemalizm'e, çev.; Fatmagül Berktaş, Kaynak yayınları, İstanbul 1985.

**AKAGÜNDÜZ, Ülkü Özel**, 'Halep'te Ermeniler Tarkan, Araplar Sibel Can Dinliyor', Zaman gazetesi, 15/ 08/2004.

**AKÇA, Bayram**, 1915 Tehciri ve Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey'in İdamı, Ermeni Araştırmaları 1.Türkiye Kongresi Bildirileri, c. II, ASAM yay., Ankara 2003, s.25-33

**AKÇAM, Taner**, Ulusal Meseleye Bir Kolektif Kimlik Sorunu Olarak Yaklaşmak, Birikim, sa. 45-46, Ocak-Şubat 1993, s.24-25

....., İnsan Hakları ve Ermeni Sorunu-İttihat ve Terakki'den Kurtuluş Savaşına, İmge yay., İstanbul 1999 .

**AKGÖNÜL , Samim**, Fransa Ermeni Toplumuna ve Türkiye:Propaganda ve Lobicilik, [www.eraren.org/makaleler.html](http://www.eraren.org/makaleler.html)

....., Türk Ulusal Kimliği ve Ermeni Sorunu, Su yay., İstanbul 2001

**AKTAN, Gündüz**, Devletler Hukukuna Göre Ermeni Meselesi, Türkiye Günlüğü, 2003, sa.74, s.208

**AKTAY, Yasin**, Türkiye Diasporaları ve Güneydoğu'da Göç, Avrupa Günlüğü, yıl 2 sa. 4, İstanbul 2003, s.155

**AKYOL, Taha**, Osmanlı Mirasından Cumhuriyet Türkiye'sine, Ufuk Kitapları, İstanbul 2002.

**ALTUNIŞIK, Remzi-Recai Coşkun-Engin Yıldırım-Serkan Bayraktaroğlu**, Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, Sakarya Kitabevi, Sakarya 2002



**ANDERSON, Benedict**, Hayali Cemaatler, Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması, çev.; İskender Savaşır, Metis yay., İstanbul 1995.

**ARSLAN, Ali**, Eçmiyazin Katoğikosluğu'nda Statü Değişimi ve Türk-Rus –Ermeni İlişkilerindeki Rolü, T.C. İ.Ü. Rek. Uluslararası Türk-Ermeni İlişkileri Sempozyumu, 24-25 Mayıs 2001.

**ARSLAN, Esat**, Müslüman Olmayanların Askere Alınması Bağlamında 1914 Yılında Türk Deniz Kuvvetlerine Sözleşmeyle Giren Osmanlı Ermenisi Bir Subay 'Zadik Hanzedian', Ermeni Araştırmaları 1.Türkiye Kongresi Bildirileri, c. I, ASAM yay., Ankara 2003, s.242

**ARSLAN, Hüseyin**, 16.yy. Osmanlı Toplumunda yönetim , nüfus, iskan , göç ve sürgün, Kaknüs yay., İstanbul -2001a.

**ARTİNİAN, Vartan**, Osmanlı Devleti'nde Ermeni Anayasasının doğuşu 1839-1863, çev. Zülal Kılıç, Aras yay., İstanbul 2004

**ASLAN, Cahit**, Birey-Toplum-Devlet Kavramlaştırma ve Ara Değişken olarak Etni, Karahan Kitabevi, Adana 2004

**ASLAN, Yavuz**, Rus İstilasından Sovyet Ermenistan'ına Erivan(Revan) Vilayeti'nin Demografik Yapısı (1827-1922)  
<http://www.Ermenisorunu.gen.tr/turkce/makaleler /makale20.html>

**ASLANTÜRK, Zeki-Tayfun Amman**, Sosyoloji, M.Ü.İFAV yay., İstanbul 1999.

**ATNUR, İbrahim Ethem**, 1918 Yılında Osmanlı Devleti ve Ermeni Meselesi, Ermeni Araştırmaları 1.Türkiye Kongresi Bildirileri, c. I, ASAM yay., Ankara 2003, s.395

**BABACAN, Hasan**, Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Yurt Dışına Göç Eden Ermeniler ve Ermeni Diasporasının Oluşumu, [http://www.stradigma.com /turkce/ozel /makale\\_04. html](http://www.stradigma.com /turkce/ozel /makale_04. html)

....., Talat Paşa ve Ermeni Tehciri Üzerine Bir Değerlendirme, , Ermeni Araştırmaları 1.Türkiye Kongresi Bildirileri, c. II, ASAM yay., Ankara 2003, s.35

**BAKAR, Bülent**, Ermeni Tehciri ve Uygulaması, Marmara Üniv.Türkiyat Araştırmaları Ens., Yayınlanmamış Dr. Tezi, İstanbul 2003.

**BALANCAR, Ferda**, Cumhuriyet Tarihinin İlk Ermeni Diplomatı, AKTÜEL, 18.10.2001

**BARTH Fredrik**, Etnik Gruplar ve Sınırları, çev.:Ayhan Kaya-Seda Gürkan, Bağlam, İstanbul 2001.

**BEAUD Stephane-Gerard Noiriel**, Göçmenlerin 'Bütünleşmesini' Düşünmek, Toplumbilim, çev.:Derya Fırat, sa.17, Ekim 2003, s.15

**BEDROSSIAN, Gerard**, La Diaspora Armenienne en France(Fransa'da Ermeni Diasporası), il ya mille ans ani Publications Paris Tete d'Affiche, Paris 1992.s.45

**BEHAR, Cem**, Osmanlı İmparatorluğunun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927, Tarihi İstatistikler Dizisi, cilt 2, T.C. Başbakanlık D.İ.E. Matbaası, Ankara 2003.

**BEKTAŞ, Hamza**, Ermeni İsyanları Göç Ettirilme Nedenleri ve Uygulamada Devletin Rolü, M.Ü. SBE, Türk İnkılap Tarihi ABD, Yüksek Lisans, İstanbul 1994

**BEYDİLLİ, Kemal**, II.Mahmut Döneminde Katolik Ermeni Cemaati ve Kilisesinin Tanınması(1830), Published at The Department of Near Eastern Languages and Civilizations Harvard University, yay. Haz. Şinasi Tekin-Gönül Alpay Tekin, 1995

.....,1828-1829 Osmanlı – Rus Savaşında Anadolu'dan Rusya'ya Göçürülen Ermeniler, AKDITYK TTK yay.XXV. dizi- sa.-6, Ankara 1988

**BEYOĞLU, Süleyman**, 1915 Tehciri Hakkında Bazı Değerlendirmeler, ['Ermeni Meselesi Üzerine Araştırmalar', yay. haz.; Erhan Afyoncu, Tatav yay., İstanbul 2001, s.214

- BİLDİRİCİ, Yusuf Ziya**, Adana'da Ermenilerin Yaptıkları Katliamlar ve Fransız – Ermeni İlişkileri, T.C.Erciyes Ün., SBE, Doktora Tezi, Kayseri 1995
- BİLGİN Nuri**, Kimlik Sorununda Eyrensencilik- Farkçılık gerilimini Aşmak, Türkiye Günlüğü, Mart-Nisan, sayı 33, 1995, s.63
- BİNARK, İsmet**, Sunuş, T.C.Başbakanlık Devlet Arşivleri Gn. Müd. Osm. Arşivi D.Başkanlığı, Osmanlı Belgelerinde Ermeniler(1915-1920), Ankara 1995, s.XIV
- BORAY, Ferit Erden**, Beyaz Ölüm, Kum Saati yay., İstanbul 2003
- BOSTAN, M.Hanefi**, I.Dünya Savaşı Sırasında Ermenileri İskan Meselesi ve Bazı Gerçekler, [Ermeni Meselesi Üzerine Araştırmalar, yay. Haz.; Erhan Afyoncu, Tatav yay., İstanbul 2001, s. 201
- BOSTANCI, Naci**, Bir Kolektif Bilinç Olarak Milliyetçilik, Doğan Kitap, İstanbul 1999
- BOZKURT, Gülnihal**, Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu(1839-1914), TTK, Ankara 1996.
- BOZKURT, Veysel**, Değişen Dünya'da Sosyoloji, Alfa, Bursa 2004
- BURKE, Peter**, Tarih ve Toplumsal Kuram, çev.; Mete Tunçay, Tarih Vakfı yurt yay., İstanbul 1994.
- CABBARLI, Hatem**, Rusya'da Ermeni Diasporası;Oluşumu ve Faaliyetleri, (www.eraren.org/makaleler.html)
- CAN, Eyüp**, 'Azınlık Olmanın Dayanılmaz Hafifliği!', Zaman gazetesi, 06/12/2003.
- CENGİZ, H.Erdoğan**, Ermeni Komitelerinin A'mal ve Harekat-ı İhlaliyesi, Ankara 1983
- ÇARK, Y.G.**, Türk Devleti Hizmetinde Ermeniler 1453-1953, Yeni Matbaa 1953

**ÇAYCI, Abdurrahman,** Türk-Ermeni İlişkilerinde Gerçekler, Tarihi Gelişmeler içinde Türkiye'nin Sorunları Sempozyumu(Dün-Bugün-Yarın), Hacettepe Ün. A.İ.ve İnk.T. Ens., TTK, Ankara 8-9 Mart 1990, s.82

**ÇELEBİ, Nilgün,** Kimlik ve Din, "Etnik Sosyoloji, Orhan Türkdoğan, Timaş, İstanbul 2003", s.74

**ÇELİK, Hüseyin,** Türkiye'nin Ermeni Sorunu(Yüzleşme/Çözüm), BDS yayınları, ty.

**ÇELİK, Recep,**'Ermeni Katliamı İddiaları Çerçevesinde Mondros Mütarekesi Sonrası Kurulan Divan-ı Harpler ve Yapılan Yargılamalar', (Yakın Dönem Türkiye Araştırmalar, sayı 4, yıl 2/2003, İ.Ü. AİİTED), s.27-41

**ÇEVİK, Mehmet,** Ermenilerin Tehcir Sonrası Geri Dönüşü ile İlgili Osmanlı Devleti'nin Uygulamaları, Ermeni Araştırmaları I.Türkiye Kongresi Bildirileri, c. II, ASAM yay., Ankara 2003, s.121

**ÇİĞDEMOĞLU, Aksel,** Türk Ulusal Kimliğinin Oluşumunda Ermeni Söylemi, T.C. Ankara Ün. SBE Kamu Yönetimi Siyaset Bilimi ABD, Y.L. Tezi, Ankara 1997.

**DABAĞYAN, Levon Panos,** Türkiye Ermenileri Tarihi, I Q Kültür-Sanat yay., İstanbul 2003

**DANACIOĞLU, Esra,** Osm. İmp.'da Amerikan Board Okulları, Dokuz Eylül Ün. A.İ. ve İnk.Tar Ens. Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırma Dergisi, c.III, sa. 9-10, yıl 1999-2000, İzmir 2000, s.134

**DEDEOĞLU, Beril,** Soykırım-Irkçılık İlişkisinin Tematik Bağlantısı, [www.stradigma.com/turkce/nisan2003/index.html](http://www.stradigma.com/turkce/nisan2003/index.html)

**DOĞAN, M.Said,** Atatürk ve Dil Davamız, Sakarya Ün. Fen Edb. Der., sa.2, Sakarya 2000, s.71-72

- ....., Batı Almanya'daki Türk Gençlerinin Din Algılaması ve Dini Davranışları (Almanya, Hollanda ve Belçika Örnekleri), Değişim yay., İstanbul 2001
- ....., Atatürk ve Dil Davamız, Sakarya Ün. Fen Edb. Der., sa.2, Sakarya 2000, s.71-72
- ERGUN, Doğan**, Kimlikler Kıskaçında Ulusal Kişilik, İmge yay., İstanbul 2000
- ERSAN, Mehmet**, Anadolu'nun Fethi ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin Kuruluş Sürecinde Ermenilerin Türklere Karşı Tutumu, Ermeni Araştırmaları 1. Türkiye Kongresi Bildirileri, c. II, ASAM yay., Ankara 2003, s.329
- ERSOY, Burak**, Soykırım Nedir?, <http://www.metu.edu.tr/home/wwwstrat/gruplar/yazarlar/arastirmalar/burakersoy2.htm>
- ERTAN, Temuçin F.**, Lozan Konferansında Ermeni Sorunu, [www.Ermeni.sorunu.gen.tr/turkce/makaleler/makale15.html](http://www.Ermeni.sorunu.gen.tr/turkce/makaleler/makale15.html)
- ....., Ermenilerin Çukurova'ya Yerleşmesi, [Ermeni Meselesi Üzerine Araştırmalar, yay. Haz.; Erhan Afyoncu, Tatav yay., İstanbul 2001, s.1-10
- ERTUĞRUL, Halit**, Azınlık ve Yabancı Okulları Türk Toplumuna Etkisi, Nesil yay., İstanbul 1998.
- EVREN, Gürbüz**, Fransa'nın Ermeni Politikası: Kilikya'dan Marsilya'ya, T.C. İ.Ü. Rek. Uluslar arası Türk-Ermeni İlişkileri Sempozyumu, 24-25 Mayıs 2001 , İstanbul 2001, s.270
- EVREN, Gürbüz**, Ermeni Sorunundaki çıkar Odakları , Ümit yayıncılık, Ankara 2002
- FENDOĞLU, H.Tahsin**, Ermeni Probleminin doğuşunda Amerikan Protestan Misyonerlerinin Rolü(XIX. yy), Ermeni Araştırmaları 1. Türkiye Kongresi Bildirileri, c. I, ASAM yay., Ankara 2003, s.457

**GÖKA, Erol**, Ermeni Sorunun (Gözden Kaçan ) Psikolojik Boyutu, www.eraren.org /makaleler.html

....., Ermeni Sorunun (Gözden Kaçan)Psikolojik Boyutu, Ermeni Araştırmaları Dergisi Sa.1, Mart-Nisan-Mayıs 2001, s

**GÖKALP, Ziya**, Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri , haz.; Rıza Kardeş, Devlet Kitapları MEB basımevi İstanbul 1973

.....,Türkçülüğün Esasları, haz.; Mehmet Kaplan, MEB Devlet Kitapları, İstanbul 1970

**GÖNCÜ, Gürsel**, İstirap: Ermeni Tehciri Yüz binlerin Trajedisi, Atlas özel Sayı; En Uzun Yıl 1915, Haziran 2001.

**GÖYÜNÇ, Nejat**, Osmanlı Devleti Hakkında, Cogito-Osmanlılar Özel sayısı, sa.19, Yaz 1999, s.88

**GUIBERNAU, Montserrat**, Milliyetçilikler, 20. yy.'da Ulusal Devlet ve Milliyetçilikler, çev.; Neşe Nur Domaniç, Sarmal yay., İstanbul 1997

**GÜRSES, Emin**, Milliyetçi Hareketler ve Uluslar arası Sistem, Bağlam, İstanbul 1998

**GÜRÜN, Kamuran** , Ermeni Dosyası, T.T.K.Ankara 1983

**HALAÇOĞLU, Yusuf**, Ermeni Tehciri, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2004.

-----, XVIII.Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, TTK, Ankara 1997

**HANCI, Kevork**, Ankaralı Ermeni-Katolikler, Birikim, sa. 73, Mayıs 1995, s.35-36

**HAYDAROĞLU, İlknur**, Ermeni Toplumunu Osmanlı'dan Koparan Ermeni ve Amerikan –Ermeni Okulları, Ermeni Araştırmaları I.Türkiye Kongresi Bildirileri, c. I, ASAM yay., Ankara 2003, s.467.



**HOBSBAWM, Eric**, Ulusçuluk, çev.; Halil Berktaş, Birikim, sa.45-46, Ocak-Şubat 1993, s.109

....., Milletler ve Milliyetçilik, çev.; Osman Akınhay, Ayrıntı, İstanbul 1995

**İLTER, Erdal**, Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu, AKDİTK XXIV. Dizi-Sayı 5, TTK, Ankara 1989

-----, 'Lübnan'da Ermeni Diasporası', [www.eraren.org/makaleler.html](http://www.eraren.org/makaleler.html)

-----, 'Taşnak Partisinin Ermeni isyanlarındaki Rolü', Türk Ermeni İlişkileri; 21. yüzyıla Girerken Tarihe Dostça Bakış, yay.haz.; Berne Türkdoğan, Ankara 2000, 85-106

-----, Türkiye'de Sosyalist Ermenilerin Faaliyetleri(1890-1923), Hacettepe Üniv. A.İ ve İnk. Tar. Ens., Doktora Tezi, Ankara 1993.

**İNAM, Ahmet**, Kimseden Kimliğe, Kimlikten Kişiliğe, Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik, Bağlam, İstanbul 1997, s.471

**İPEK, Nedim**, Anadolu'dan Amerika'ya Ermeni Göçü, OTAM sa.-6, Ankara 1995, s.257

**JAMES, Winston**, Göç, Irkçılık ve Kimlik, Birikim, çev.; Osman Özot, sa. 52, Ağustos 1993, s.33

**KAFESOĞLU, İbrahim**, Türk Milliyetçiliğini Meseleleri, Meb Yay., İst. 1970

**KANTARCI, Şenol**, Ermeni Lobisi :ABD'de Ermeni Diasporasının Oluşması ve Lobi Faaliyetleri, <http://www.eraren.org/tur/eren.html>.

....., Amerikalı Misyonerlerin Osmanlı Topraklarındaki Faaliyetleri, 2023, sa.12, 15 Nisan 2002, s.53.

**KASIM, Kamer**, Diasporanın Ermenistan'ın Dış Politikasına Etkisi, [www.eraren.org/turkce/makaleler](http://www.eraren.org/turkce/makaleler).

**KARACA, Ali**, 1915 Tehciri'ne Giden Yolda Gözden Kaçan İki Nokta, Ermeni Araştırmaları 1.Türkiye Kongresi Bildirileri, c. II, ASAM yay., Ankara 2003, s.129-133

**KARPAT, Kemal H.**, Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri, çev.Bahar Tırnakçı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul - 2003.

**KASTORYANO, Riva**, Kimlik Pazarlığı Fransa ve Almanya'da Devlet ve Göçmen İlişkileri, İletişim, İstanbul 2000.

**KAYPAKOĞLU, Serdar**, Ulusal Ekonomilerin Bütünleşmesi Sürecinde Kimlik Sorunları ve İletişim, Der yay., İstanbul 2000.

**KEBABDJIAN, Jean-Claude**, Le Paris Des Armeniens, 'Armenie : il ya mille ans ani' Publications Paris Tete d'Affiche, Paris 1992.s.64-65.

**KILIÇ, Davut**, Selçuklulara Kadar Anadolu'da Gregorien Ermeni Kilisesi (M.451-1100), Türk Dünyası Araştırmaları, sa.131, Nisan 2001, s.2-3

....., Osmanlı İdaresinde Ermeniler Arasındaki Dini ve siyasi Mücadeleler', Asam yay.Ankara -2000.

**KILIÇBAY, M. Ali**, Kimlikler Okyanusu, Doğu-Batı, sa.23, Mayıs-Haziran-Temmuz 2003, s.155-156

....., Türkiye Günlüğü, Mart-Nisan, sayı 33, 1995, s.142

**KOCABAŞ, Süleyman**, Ermeni Meselesi Nedir, Ne değildir?, Vatan yay., İstanbul 2003.

**KOCABAŞOĞLU, Uygur**, Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika: 19.yüzyılda Osmanlı İmp.'daki Amerikan Misyoner Okulları, Arba, İstanbul 1989.

....., Doğu Sorunu Çerçevesinde Amerikan Misyoner Faaliyetleri, Tarihi Gelişmeler içinde Türkiye'nin Sorunları Sempozyumu(Dün-Bugün-Yarın), Hacettepe Ün. A.İ.ve İnk.T. Ens., TTK, Ankara 8-9 Mart 1990, s.65-67

**KOCAHANOĞLU, Selim, Osman, İttihat ve Terakki'nin Sorgulanması ve Yargılanması(1918-1919),** Temel yay, İstanbul1998

**KODAMAN, Bayram, Abdülhamit ve Paul Terziyan, [Ermeni Meselesi Üzerine Araştırmalar, yay. Haz.; Erhan Afyoncu, Tatav yay., İstanbul 2001b, s.121**

**KÖNİ, Hasan, Ermeni Meselesi ve Türkiye'nin Uluslar arası Konumu ,**  
<http://www.tgsh.de/turkce/Ermeni/Ermenimeselesikoni.html>

....., Ermeni Meselesi ve Türkiye'nin Uluslar arası Konumu ,  
[http://www.turkinfo.de/turkcehaber/2001\\_0395.htm](http://www.turkinfo.de/turkcehaber/2001_0395.htm)

**KÖSEOĞLU, Nevzat, Kültür/Kimlik Üzerine, Türkiye Günlüğü, Mart-Nisan, sayı 33, 1995, s.42**

**KUNT, Esen, Uluslar arası Hukuk Açısından Ermeni Sorunu, <http://www.Istanbul.edu.tr/iletim/68/haberler/esen.htm>**

**KÜRKCÜOĞLU, Bayram, Türk Dünyasında Misyoner Faaliyetleri(Dünü-Bugünü-Yarını), IQ Kültür-Sanat yay., İstanbul 2003**

**KÜRKCÜOĞLU, Erol, Tarihi Süreçte Selçuklu-Ermeni İlişkileri, Ermeni Araştırmaları 1.Türkiye Kongresi Bildirileri, c. I, ASAM yay., Ankara 2003, s.335**

-----, 'Ortaçağ'da Bizans ve İran'ın Ermeni Siyaseti', (Türk-Ermeni İlişkileri, 21. Yüzyıla Girerken Tarihe Dostça Bir Bakış, haz: Berna Türkdoğan, A.K.ve D.T.C.Y.K. Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000), s.43

**LACLAU, Ernesto, Evrenselcilik, Tikencilik ve Kimlik Sorunu, çev.; Emel Kurma, Birikim, sa.62, Haziran 1994,s.40**

....., Siyasal Kimliklerin Oluşumu, Ernesto Laclau, Sarmal yay.,  
1994

**LACİNER, Sedat**, İngiltere’de Ermeni Diasporası ve Ermeni Sorunu, Ermeni  
Araştırmaları c.I-sa.3, Ankara Eylül-Ekim-Kasım 2001, s.160

**LACİNER, Sedat-Şenol Kantarcı**, Ararat Sanatsal Ermeni Propagandası,  
www.eraren.org /turkce/makaleler

.....,Ararat Sanatsal Ermeni Propagandası, ASAM  
yay., Ankara-2002.

**LECA, Jean**, Uluslar ve Milliyetçilikler, çev.; Siren İdemen, Metis yay., İstanbul  
1998

**LEWIS, Bernard**, Modern Türkiye’nin doğuşu, çev.Metin Kıratlı, TTK, 5. baskı, Ankara  
1993

**LİBARİDİAN, Gerard**, Ermenilerin Devletleşme Sınavı, çev.: Alma Taşlıca,  
İletişim yay., İstanbul 2001

**MAALOUF, Amin**, Ölümcül Kimlikler, çev.; Aysel Bora, Yapı Kredi yay., İstanbul  
2003

**MARAŞLIYAN, LEVON**, Ermeni Sorunu ve Türk–Amerikan İlişkileri, Belge yay.,  
İstanbul 2000

**MARSHAL, Gordon**, Sosyoloji Sözlüğü, çev.Osman Altınhay-Derya Kömürcü,  
Bilim ve Sanat yay., Ankara 1999.

**MCCARTHY, Justin**, Ölüm ve Sürgün, çev., Bilge Umar , İnkılap yayınevi,  
İstanbul-1998a.

-----, Müslümanlar ve Azınlıklar, çev.:Bilge Umar, İnkılap  
Kitabevi, İstanbul-1998b

-----, "Bırakın Tarihçiler Karar Versin", Ermeni Araştırmaları, Sayı: 2, Ankara (Haziran-Temmuz- Ağustos), 2001a, s.119

-----, Türk Ermeni İlişkilerinin Dünü Bugünü ve Yarını, 15 Mart 2001b <http://www.did-dpa.org/HtmlTr/trconfjmccarthy.htm>

**MEMİŞOĞLU, Hüseyin**, Bulgaristan ve Bulgaristan Türk Azınlık Sorunu, Tarihi Gelişmeler içinde Türkiye'nin Sorunları Sempozyumu(Dün-Bugün-Yarın), Hacettepe Ün. A.İ. ve İnk.T. Ens., TTK, Ankara 8-9 Mart 1990

**MOLTKE, Helmuth von**, Türkiye Mektupları(1308/1891), çev.Hayrullah Örs, Remzi Kitabevi, İstanbul 1969.

**NİCOLAİDİS, Dimitri**, 'Ulusal Kimlik' Üzerine Düşünmek, çev.;Özlem Nudralı, Birikim, sa. 45-46, Ocak- Şubat 1993,s.72-74

**OKAY, Orhan**, 'Son Osmanlı Ermenileri', Zaman gazetesi, 01/04/2001.

-----, 'Kırk yıl Önceki Paris'te Eski Vatandaşlarımız', Zaman gazetesi, 06 /05/2001.

**ORTAYLI, İlber**, Osmanlı Barışı, Türkiye Günlüğü, sa.58, Kasım-Aralık 1999b, s.12

-----, Osmanlı Kimliği, Cogito- Osmanlılar Özel sayısı, sa.19 , Yaz 1999a, s.78.

**ÖNÜR, Nimet**, Küreselleşme, Ulus Devlet ve Değişen Ulusal Kimliklerde Medyanın Rolü, Sosyoloji Dergisi, sa.8-9 , Ege Ün. Fen Edb. Fak. Yay., İzmir 2001, s.21.

**ÖZDEMİR, Hikmet**, -Kemal Çiçek - Ömer Turan - Ramazan Çalık - Yusuf Halaçoğlu, Ermeniler: Sürgün ve Göç, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2004.

- ÖZKAN, Zafer**, Ermeni Tehciri , Ankara Üniv. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü,  
Doktora Tezi, Ankara 1985.
- SAKARYA, İhsan**, Belgelerle Ermeni Sorunu, Gn. Kur. Basımevi, Ankara1984.
- SAY, Ömer**, Milli Devlet Kültürü Türkiye Yansımaları, Kaknüs yay., İstanbul 1998
- SELVİ, Haluk**, Türkiye –Ermenistan İlişkilerinin Geleceği,  
[http://www.stradigma.com /turkce/ozel/makale\\_03.html](http://www.stradigma.com/turkce/ozel/makale_03.html).
- SEZEN, Yümni**, Sosyolojide ve Din Sosyolojisinde Temel Bilgiler ve Tartışmalar,  
M.Ü. İFAV. yay., İstanbul 1990.
- ....., Çağdaşlaşma Yabancılaşma ve Kimlik, Rağbet yay., İstanbul 2002
- SEZER, Baykan**, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, İst. Üniv. Edebiyat Fak. yay.  
No: 2797 Edebiyat Fak. Matbaası, İstanbul 1981
- SİMEON**, Tarihte Ermeniler, çev.Hrand D.Andreasyan, Çiviyazıları, İstanbul 1999.
- SMİTH, Anthony D.**, Ulusların Etnik Kökeni, Dost Kitabevi, Ankara 2002
- SONYEL, S.Ramsdam**, The Ottoman Armenians, Published by K. rustem&Brother,  
London 1987.
- SOFUOĞLU, Adnan**, Kurtuluş Savaşı Döneminde Kocaeli-Yalova-İznik çevresinde  
Rum ve Ermeni Terörü, A.K. D.ve T.Y.K. A.A.M, A.A.M. Dergisi, c.XVIII sa. 54,  
Ankara Kasım 2002, s.797-803.
- SÖZEN, Edibe**, Kimlik Kavramının Yeniden Tanımlanması,Türkiye Günlüğü,  
Mart-Nisan, sayı 33, 1995, s.111.
- SÜSLÜ, Azmi**, Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı , Yüzüncü Yıl Üniv. Van yay.,  
Ankara 199 SAYAD, Abdelmalek, Çifte Yolculuk: Göç ederken Kurulan  
Hayallerden Göçmen Olmanın Acılarına, Toplumbilim, çev.:Bediz Yılmaz,  
sa.17, Ekim 2003, s.25.



**ŞAFAK, Nurdan**, Osmanlı Devleti'nden ABD'ye Ermeni Göçü, Türk Dünyası Araştırmaları, sa.131, Nisan 2001, s.89.

**ŞİMŞİR, Bilâl N.**, Amerika'da Ermeni Propagandası ve Büyükelçi Ahmet Rüstem, Bey, www.eraren.org./turkce/makaleler.

....., Malta Sürgünleri, Bilgi yay., İstanbul 1985.

**ŞİŞMAN, Adnan ve Biray Çakmak**, Sözde.Ermeni Soykırım İddiaları ve Tarihi Gerçekler, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi , Cilt II, Sayı:2, Afyon Şubat 2001, s. 1-10.

**TACAR,Pulat Y.**, Ermeniler'e Soykırımı Yapıldığı Savının Hukuksal ve Ahlaki açılarından İncelenmesi, www.eraren.org/makaleler.html

-----, Soykırımı Konusunda Konuşma Notları,  
www.foreignpolicy.org.tr /tr/makaleler/#1

**TAŞDELEN, H.Musa**, Tehcirden Soykırım Mit'ine : Bir Ulus İnşa Süreci Olarak Ermeni Meselesi, Türkiye'nin Güvenliği Sempozyumu(Tarihten Günümüze iç ve Dış Tehditler) Elazığ 17-19 Ekim 2001, Elazığ 2002.

**TAŞDELEN, H. Musa, -Edibe Sözen-Hacı Duran-Ahmet Eskicumalı**, Avrupa'da Yeni Kuşak Türk Gençliği(Kimlik ve Uyum Sorunları),Sakarya Üniv. Yay., Sakarya 2000.

**TAŞKIRAN, Cemalettin**, Ermeni Diasporası Nedir? Ne İstiyor?, Ermeni Araştırmaları I.Türkiye Kongresi Bildirileri-III. Cilt, ASAM yay., Ankara 2003, s. 3.

**TER MİNASSIAN, Anahide**, '1876-1923 Döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalist Hareketin doğuşunda ve Gelişmesinde Ermeni Topluluğun Rolü', [ Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923), Der.Mete Tunçay-Eric Jan Zürcher, İletişim yay. 1. baskı, İstanbul 1995 ]

**T.C.Başbakanlık D.A. Gn. Müd. OADB, Osmanlı Belgelerinde Ermeniler(1915-1920), Ankara 1995**

**T.C.Başbakanlık D.A. Gn. Müd. OADB, Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İlişkileri(1878-1918), OADB yay., C-I, Ankara 2002**

**TİMUR, Taner, Osmanlı Mirası, Geçiş Sürecinde Türkiye, der.; İrvin Cemil Schick-Ertuğrul Ahmet Tonak, Belge yay., İstanbul 1990, s.22-23.**

....., 1915 ve Sonrası Türkler ve Ermeniler, İmge yay., İstanbul 2001

**TOKSOY,Ahmet, Ermeni Tarihçisi Mateos'ta Alp Arslan ve Melikşah, Ermeni Araştırmaları 1.Türkiye Kongresi Bildirileri, c. I, ASAM yay., Ankara 2003, s.343-347.**

**TOK, Nafiz, Kültür, Kimlik ve Siyaset, Ayrıntı, İstanbul 2003**

**TUNA, Korkut, Dil ve Kimlik, editör; Bahaeddin Yediyıldız, Çağdaşlaşma ve Kültür, Hacettepe Ün. A.İ. ve İnk. T. Ens., Ankara 2003, s.40.**

**TURABIAN, Aram, Les Volontaires Armeniens, Deuxime Edition Imprimerie Nouvelle (Association Owrieve) 29-31 Rue-Sainte, Marseille 1917**

**TURHAN, Mümtaz, Kültür Değişmeleri, İFAV yay., İstanbul 1987.**

**TÜRKBAĞ, Ahmet Ulvi, Kimlik, Hukuk ve Adalet Sorunu, Doğu-Batı, sa.23, Mayıs-Haziran-Temmuz 2003, s.209.Türkçe Sözlük, A.K.,D. veT.Y.K.- TDK, c.II. Ankara 1988**

**TÜRKDOĞAN, Orhan, Ziya Gökalp Sosyolojisi'nin Temelleri, İFAV yay., İstanbul 1998**

....., Değişme Kültür ve Sosyal Çözülme, Birleşik yay., İstanbul 1996

- .....,Türk Toplumunda Aydın Sınıfın Anatomisi, Timaş,  
İstanbul 2003.
- TÜRKMEN, Fikret**, Türk Halk Edebiyatının Ermeni Kültürüne Tesiri, Akademi  
Kitabevi, İzmir 1992.
- TÜRKÖZÜ, Halil Kemal**, Osmanlı ve Sovyet Belgeleriyle Ermeni Mezalimi, Türk  
Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1982.
- URAS, Esat**, Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, Belge Yayınları, İstanbul  
1987.
- VATANDAŞ, Celalettin**, Psiko-Sosyal Bir Terim Olarak 'Kimlik'in Kimliği,  
Avrupa Günlüğü, yıl 2 sa. 4, İstanbul 2003, s.241-242.
- YAŞARBAŞ, Enver**, Ermeni Terörünün Tarihçesi-Ermeni Komitelerinin Emelleri ve  
İhtilal Hareketleri, Petek yay., İstanbul 1984.
- YAVİ, Ersal**, 1856-1923 Emperyalizmin Kıskaçında Türkler Ermeniler Kürtler,  
Yazıcı yay., İzmir 2001
- YAZICIOĞLU, Yahşi- Samiye Erdoğan**, SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma  
Yöntemleri, Detay yay., Ankara 2004
- YERASİMOS, Stefanos**, Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye, çev.: Babür Kuzucu,  
Belge yay., İstanbul 1987
- ....., Milliyetler ve Sınırlar, İletişim yay., İstanbul 2002
- YILDIZ, Ethem-Muammer Ak**, Doğu Karadeniz'de Kültürel Kimlik, Çatı  
Kitapları, İstanbul 2002
- ZEKİYAN, Bogos Levon**, Ermeniler ve Modenite, çev.: Altuğ Yılmaz, Aras yay.,  
İstanbul 2001

### **Internet Kaynaklı Web Site Adresleri:**

wrc.lingnet.org/armenia.htm

www.Ermeni sorunu.gen.tr

www.tgsh.de

www.stradigma.com

www.eraren.org

www.metu.edu.tr

www.turkinfo.de

www.did-dpa.org

www.foreignpolicy.org.tr

www.İstanbul.edu.tr

### **Sempozyumlar:**

**“Tarihi Gelişmeler İçinde Türkiye'nin Sorunları” Sempozyumu**(Dün-Bugün-Yarın),  
Hacettepe Ün. A.İ.ve İnk.T. Ens., TTK, Ankara 8-9 Mart 1990

**“Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik”** İzmir – 1996, Ege Ün. Edebiyat Fak. , yayına  
haz.; Nuri Bilgin, , İstanbul 1997

**“Uluslararası Türk-Ermeni İlişkileri” Sempozyumu**, İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü  
24-25 Mayıs 2001 , İstanbul 2001

**“Türkiye'nin Güvenliği Sempozyumu**(Tarihten Günümüze İç ve Dış Tehditler)” 17-19  
Ekim 2001, Elazığ 2002

### **Dergi Özel Sayıları**

**Atlas** ,‘En Uzun Yıl 1915’, sa.99, Haziran 2001.

....., ‘1915: Yüzleşme’, sa.134, Mayıs 2004.

**Birikim**,’Etnik Kimlik ve Azınlıklar’, sa.71/72, Mart-Nisan 1995.

**Doğu-Batı**, ‘Kimlikler’, sa.23 Mayıs-Haziran-Temmuz 2003.

**Cogito**, ‘Osmanlılar Özel Sayısı’, sa.19, Yaz 1999.

2023, Siyasi, 'Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Ermeni Sorunu', sa.12, 15 Nisan 2002.

**Toplumbilim**, 'Göç Sosyolojisi',sa.17, Ekim 2003.

**Türkiye Günlüğü**, 'Ufukların Efendisi Osmanlılar', sa.58, Kasım-Aralık 1999.

**Türkiye Günlüğü** 'Kimlik Tartışmaları ve Etnik Mesele',sa.33, Mart-Nisan 1995.



## EKLER

### Ek-1 Görüşme Örnekleri

#### Paris-Mülakat-1, HEROLD

Herold; 5 yıl Ermenistan'da kaldı. Herold ve bir grup psikoloğu WHO(World Health Organization) Ermenistan'daki depremde psikolojik yardımda bulunmak için görevlendirdi. Ermenistan'daki psikologlarla buluşup yardımlaşmak, halkı eğitmek, psikolojik yardımda bulunmak için Ermenistan'da bulundu. Ermenistan'da bulunduğu süre zarfında Türkiye kaynaklı diasporanın durumunu tespit ve öğrenme fırsatını buldu. Türkiye kaynaklı Diaspora Ermenilerinin durumlarının psikolojik olarak farklı olduklarını müşahede etti. Mesela o günlerde konuşulan Karabağ meselesine daha duyarlı olduklarını gördü. Borçluluk hissiyle; bizim başımıza gelen acı durumda bizlere buranın yerlileri sahip çıktı, şimdi bizimde buranın meselelerine sahip çıkarak borcumuzu ödemeliyiz, düşüncesinin yansımalarını gördü.

-Türkiye'den giden Ermeniler Ermenistan'a getirdikleri özelliklerini koruyorlar. Bazıları hala Türkçe konuşuyor. Türkiye'den giderken geldiği yerde Kürtçe konuşuluyor ise onlarda hala Kürtçe konuştuklarını müşahede etti. Bütün bu gördüklerinden sonra; 'Bize öğretilen tarih bilgisi ile gerçek tarih bilgileri birbirinden farklı' sonucuna ulaştı.

Ermenilerde; 1-Kurban olma düşüncesi var. 2- Öç alma, 3- Türklerin kasap olduğu düşüncesi. Kendilerini eziklik altında hissediyorlar. İstanbul dışında isim değiştirerek yaşıyorlar. Diaspora'da olmak kimliğini koruma açısından bir zenginlik. Soykırım sadece Türklere ait bir şey değil. Sadece Abdülhamit değil, Atatürk'te Ermenileri öldürdü. Gerçek ve hatıralar arasındaki uçurumdan kaynaklanan rakamlar birbirine karışıyor.

Neden Komidas'ın heykelini soykırım anıtı olarak seçtiniz? Birincisi; Komidas ince ruhlu bir adam, bütün Ermenilerin müziğini toplamış, müzikte yapmış. İkincisi genocide'in sonuçlarını yaşamı itibariyle gösteriyor, yaşamış, görmüş ve de delirmiş.



Ermeniler doğulu, Fransızlar Batılı; böyle bir toplumda Ermeni kalmanın psikolojik dinamikleri nelerdir? -Değerlerin aktarılması; Türkçe ve Fransızca, dil- gelenek, şuur-tarihsel. [Birlikte bir apartman komşusu yaşlı bir Ermeni bayan ile olan bir anısını aktarıyor.], '-bir gün yaşlı bayan, '-yabancı bile olsa kapına gelene kapını aç' diyor. - Türk olsa bile mi? '-Evet' diyor. Oysa bu bayan tehciri yaşamış, taşıdığı değerler Anadolu'dan ve onu muhafaza ediyor.

Ermeniler iki çeşit; Uyum sağlayanlar gelenekçiler; kendini korumak için sivil toplum kuruluşları oluşturulmuş. İşyerine ve kariyerine önem verip başarıma arzusu ile çalışanlar. Tabii ki hedef güzel bir devlet kurma, bu devlet içerisinde bulunduğumuz Fransız toplumunun devleti.

Ararat'ın sürekliliği bize bu toprakların bizim olduğunu hatırlatır. Kimliğin korunması için realitelere dayanmazsa kaybolmaya mahkumdur. Türklerle Ermenilerin diyaloguna engel Batılılar var. Diyalogun olması için 3. kişiye ihtiyaç var bu bir kural ama bu 3. kişi engel çıkarıyor.

1920, 1965, 1975, 1992 Diasporalarının benzerlikleri ve farklılıkları nelerdir? - Benzerlikler, Ermeniler arası evlilik, dilin kaybolmaması, geldiği topraklara geri dönebilme imkanı ve isteğini güçlü tutuyor. Toprak deyince mecazi anlamak lazım.

Farklılıklara gelince ilk gelenlerin mantalitesi farklı ve Türkçe konuşuyorlar. Eğitim farklılıkları var. Mutfak farklı. Allah bizi bıraktı diye Kiliseyi bırakmışlar.

Sonra gelenler kiliseye bağlı, daha doğrusu 1920'lerin din adamları dini ihtiyaçları karşılayamadılar. Daha sonrakiler daha fazla Fransız toplumuna uyum sağladılar. İlkler dil bilmedikleri için Türkiye'ye bağlı kaldılar. Fransızca'yı kabul etmediler. Çevrilmiş kitapları dahi kabul etmediler. Hatta Türklerle çalışmayı kabul ettiler veya tercih ettiler.

Türklerle işbirliği ve diyalog yapmazsak geleceğimiz olamaz. Ermeniler kapanmış Türklerle açılmaları gerekir.

[Anma günü için hazırlık yaparken kızı daha küçük iken babasına soruyor gezmeye mi ? gideceğiz baba diye sordu. Ona '-hayır anma toplantısına.' Dedim. Kızına toplantının mahiyetini anlatınca kızı; '-ben o zaman Türk arkadaşlarımla oynamayacak mıyım

baba?’ diye soruyor. Babası hayır oynayacaksın diyor. Bunda anlatılan kesim’in hatıralardan silinmemesine özen gösterilirken diyaloga da bir açık kapı aralanıyor.]

Fransa’dayız, realite ve gerçek bu. Geçmişimizi yaşayarak unutmayarak yaşamak zorundayız.

Türkiye’ye imkanınız olsa döner misiniz? -Ermenilerden dönmek isteyen dönebilir ama ben Muş’a dönemem, artık Ermenistan’ı zenginleştiririm diyorum.

Artık dostluk olmalı. Önemli olan tarihi yeniden gözden geçirerek beraber tekrar yazmak durumundayız. Bugün anlatılanlar tekrar ederse papağanlar gibi kavga devam edecek, ya ölen ya da öldüren olacağız. Eğer gerçek ortaya çıkar ve Ermenilerin söyledikleri faşistçe ise o zaman ben fikirlerimi değiştirim.

Herold beye katkılarından dolayı teşekkür ederim.

#### **Paris–Mülakat-2, J.C.K.**

Bu görüşme tercümanımız Faruk bey. Onun yardımcılığında J.C.K. beyin Cadet’te bulunan ofisinde (Ermeni Diasporası Üzerine Araştırmalar Merkezi), 22 Mart 2004’te gerçekleştirildi. Bu görüşmede konuşulanların, bağlayıcılık açısından; kurumsal olamaması için bay J.C.K.; açıklamalarının kendisini bağladığını özellikle belirtti. Yapılan açıklamalar ve düşünceler sadece bay J.C.K.'a aittir.

H.Ç.K: J.C.K. beyin ofisindeyiz. Kendileri bizi güler yüzle karşıladı. Teşekkür ediyorum. Faruk Beyler tercümede bize yardımcı olacaklar. ‘Diaspora’da Ermeni Kimliği’ üzerine yaptığımız çalışma için veri toplama amaçlı görüşmemizin konuğu CRDA’nın başkanı J.C.K. oldu.

Faruk Bey: Tercüme edeceğim biraz...

J.C.K.: Yok, dediklerini biraz anladım, gerek yok...

Faruk Bey: Size bir anket formatında Türkçe görüşme soruları hazırladı, size kelime kelime çevireceğim isterseniz. Burasıyla ilgili, Ne zaman ve hangi nedenlerden dolayı CRDA kuruldu?

J.C.K.: CRDA (Centre de Recherches sur la Diaspora Arménienne) 1976'da kuruldu. Evet iki kişi tarafından, Fransız bir arkadaş ve ben. Amaç dokümanlar analizler bulmaktı, diasporanın değişik jenerasyonunun psikolojik ve sosyolojik gelişmelerini tanımak. Ermeni diasporası 1920 senelerinde Fransa'da (Ermeni diasporası oluşmuş) kurulmuş. 1970 senelere kadar neler oluyordu? Lübnan'da 1975'lerde sivil savaş vardı. Ermeni topluluğunu tehlikeye atıyordu. Lübnan'a küçük Ermenistan deniyordu, belki 600 bin kişilik güçlü bir topluluk vardı ve çok Ermenice konuşan dil ile kültürelleşmiş özerkliği ve çok canlı ve dayanaklıydı. Birde Sovyetik Ermenistan vardı. 1. problemleriyle ayrılan gruplar ortaya çıkıyordu vs. yani Sovyetler Birliğinde cevabını aradığımız soru genç nesil, yani ilk hayatta kalanlardan sonra 3. nesil kendilerini politika, kültürel, ve dil yönünden nasıl değerlendirebilirlerdi. Bütün bu olaylara karşı ve Fransız olmaları yani yarı Fransız, Fransızca dersler görüyorlardı Fransa'da, bir çoğu Ermeni dilinin kullanımını kaybediyordu, bu tam verilmemişti, sağlanamamıştı, amacımız işte bütün bu olayları incelemektir. Yani çifte kültür, çifte bağlılık, çift dil, vs...

Faruk Bey: 1976 da kuruldu burası. Fransız arkadaş ve kendisi tarafından kuruldu. Amaç 1920'lerden beri buraya gelen Diasporalıları sosyolojik açıdan değişimleri not almak için.

J.C.K.: Fransız topluluğuna da, çünkü o zamanda Zınlı'nın suikastı vardı. Birde Fransız topluluğuna karşı açıklama ihtiyacı vardı. Sonra hızlı şekilde Fransız gazetecileriyle, üniversiteleriyle irtibata geçtik.

Faruk Bey: Sadece Ermeniler'e değil Fransız toplumuna da hedef kitle olarak yaklaştık. Düşünün ki zamanın da atalarının suikastları vardı ve biz bunları burada Fransız topluluğuna anlatmak durumundaydık. Fransız gazetecileriyle diyaloga geçmek zorundaydık. Yalnız Ermeni toplumu değil Fransız toplumuna karşı.

J.C.K.: Maalesef yetersiz çünkü gelir yetersizliğinden. Ama bilanço pozitif olduğundan çünkü çabuk farkına vardık ki genç jenerasyon la konuşmamız gerekiyordu, kültürel ve kimlik problemlerini düşünmek, Fransız topluluğunu bilgilendirmek... Çünkü temel bilgiler o zamanda yayınlanmıyordu. Yani Ermeni tarihinde neler olmuştu falan... ve çabuk farkına vardık ki Sovyet Ermenistanı'nı umursayamazdık, (o yüzden o zaman her

şey Moskova'dan geçtiği için ama) 80'li yıllara vardığımızda Sovyet Ermenistanı'yla kontaklar kurmaya çalıştık. Bu şekilde Fransız kültür devlet memurlarıyla bir seyahatle ulaşabildik. Resmi değildi yine de biraz hükümetin verdiği bir karardı ama yine de bu üç devlet memurlarını davet ettik ve Erivan'la Montpellier arasında ilk üniversiteler arası sözleşmeyi yapmayı başardık, ve hemen fark ettik ki bu üçünü takip etmek gerekiyordu ve düşünüyorum ki bilanço iyiye gidiyor ve dördüncü bir yol ile zenginleşti ki Türk entelektüelleriyle diyalogumuzdu, Diaspora'daki ve direk olarak Türkiye'deydi, yani...

Faruk Bey: Öncelikle yani tam hedef kitle çabalıyoruz ama.Genel olarak baktığımızda bilanço pozitif şeklinde.Çünkü bazı sorunlarımız oldu, bazı sebeplerden dolayı başaramadık belki de.

H.Ç.K: Kime karşı pozitif?

Faruk Bey: Genel olarak 4-5 tane grupla diyalog içinde olmalıydı. Birincisi Türkiye'den gelen Ermeniler buraya tabi neler oldu tarihini anlatma, kimse bilmiyor.Fransız toplumuyla ilişkiler en büyük sorun Ermenistan Sovyet döneminde direkt kontak kuramıyorduk.Moskova'dan geçmek gerekiyordu her zaman için.Ama bunu da başarabildik.Yarı ofissel olarak Montonyoyla Erivan üniversitesi arasında bağlantı kurabildik. Ondan sonra hedef kitemizde Lübnan'dan gelen Ermenilerdi.Onlarla da diyalog kurmaya çalıştık.En sonuncusu olarak Türkiye'yle yani Türklerle entelektüel diyalog kurdük. Hem buradaki Türklerle hem Türkiye deki Türklerle.

H.Ç.K: Türkiye'den kimlerle diyalog kurdunuz?

J.C.K.:Türkiye'deki editörler ağırlık olarak (Ragıp)Zarakolu, evet onlarla çok çok yoğun, ve birkaç basıldığı yazarlarıyla Yelda Almanya'da şimdi, ve çabuk bu çevre büyüdü ve Taner Akçam beyle tanıştık, o zaman Hamburg'daydı şimdi Amerika'da üniversite araştırması, ve Türk-Alman birliği Ali Ertemin grubu Almanya'da Tessa Ofman'la çalışıyor ve şöyle karşılaştık... 99 'da Tüyap'a davet edildik, iste orada interviewlar (mülakatlar) oldu konuşmalar, çok büyük dinamizm'le karşılaştım medya tarafından, entelektüel ve yazarlar da Tüyap'taydı...evet... mülakat yaptığım işte o fikirle olan Cumhuriyet gazetesi yazarı Oral Çalışlar... evet... ve Senato'daki düzenlediğimiz bu iş, görüşme 2000'e kadar uzadı. 17 haziran 2000, senatonun

salonunda büyük bir görüşme organize ettik. Senatonun başkanı; Christian Pansolet beyin desteğiyle ve çok insan vardı ve Bilgi üniversitesinde Mete Tunçay beyi getirttik ve soykırım, katliam kurumundaki direktörü Aerevan, ama Diaspora'daki kişileri konuşturmadık, Türkiye'den gelen kişilere ayrıcalık tanıdık, Oral Çalışlar vardı Türkiye'den ve Ragıp Zarakoğlu yani direk senatoya Türkiye'den gelen 3 davetlimiz vardı.2 tane de Ermenistan'dan; Lavrenti Barsekian ve Erivan üniversitesinde bir şarkiyatçı da geldi, ve istisnai olarak New York tan gelen çünkü Ermenistan'ın başkanı Ter Petrosyan tarafından tavsiye edilmişti. Yani Erivan hükümetinde değildi ama, Tecrübesinden dolayı Erivan'dan direk gelmiyordu ama yinede getirttik. Diaspora'da ve salonda da Ermeni ve Türk arkadaşlarımız vardı. Kürsü'de zaman dilimindeki konuşmalar hükümeti yükümlülük altına sokmadan, hükümet diyalogu değildi, özel idi şahsımıza olarak her iki devletten de birilerini getirtmek istedik, simge olarak daha güçlü olması için ve halka açık ilk görüşme idi kapalı bir atölye değildi, Almanya ve Ankara'da da girişimler olmuştu ama kapalı ve özel idi. şimdi böylesi ilk halka açık konuşma yapıldı.

Faruk Bey: 2000 senesinde Paris'e direk olarak bir toplantı düzenlendi. İlk olarak halka açıktı. Üç kişi Türkiye'den katıldı.-(Bilgi üniversitesi Mete Tunçay). Üç kişide Ermenistan'dan direk geldi. Diaspora'daki Ermeniler konuşmadı.Ama açıktı, hazırıldılar.

H.Ç.K:Türkiye'de artık Ermeni Araştırma Merkezleri kuruldu. Böyle çalışma yapanlar var. Onlarla diyalog kurmak isterler mi?

J.C.K.: Tabi ki olur elbette. Bunları yapan kim ?

Faruk Bey: Kim kurdu bu kuruluşları?

H.Ç.K:Yaklaşık olarak bir çok üniversitenin bünyesinde var. Birde stratejik araştırmalar merkezinde var. Ben kendilerini ziyaret etmiştim.

J.C.K.: Askerimi ? Politik mi?

Faruk Bey:Stratejik araştırma merkezi politik mi? Yoksa sivil mi?

H.Ç.K: Sivil. Stratejik Ermeni araştırma merkezinde Doç. Dr. Hasan Oktay. Diyalog

kurdurabilirim eğer isterlerse.

J.C.K.: Evet tabi buna prensipte karşı bir şeyimiz yok ve dünyadaki olan bütün araştırma merkezleriyle iş birliği yapmamız gerekiyor ve Türkiye'deki de dahil. Mesele sadece tartışma için temel yasa belirtmemiz gerekiyor, konuşmamızın konusunu bilmek için vesaire.

Faruk Bey: Klasik olarak sorun yok. Ne konu üzerine araştırma yapacağımızı yada ne konu üzerinde konuşacağımızı belirlememiz gerekiyor. Dünyadaki araştırma merkezlerine prensip olarak açığız.

J.C.K.: Bu diyalogun yüzünde tedbirli görüyorlar..mesela bir tersleme var çünkü Fransız-Ermeni siteleri arasında bizim Internet sitesi en çok ziyaretçi gören site, ve bunun ötesinde görebilirsiniz ki 12 başlık koyuyoruz, problemlerimizin tamamını ve diyalogumuz. Ama çelişki olan, çok büyük bir presyon var bu diyalogu reddetmek için, geleneksel Ermeni birliğinin içinde, bütün bu organizasyonlarla en eski olanlar ...

Faruk Bey: Burada çelişki var. Bize dikkatli ol diyorlardı. Gençlerin bakış açıları.Temkinli bakıyorlar bize gençler. Şu konuda Internet sitemiz Fransız Ermeni siteleri arası en çok girilen siteler arasında. Orada bir çelişki var.

J.C.K.: Gösteriler düzenlediğimizde varlar... sergiler, konferanslar ama diyalogun bu konusuna direk olarak bağlı olmayan, daha fazla kültürel olan konularda geliyorlar, mesela Ermeni Meselesini tiyatrolarda gösteriyoruz, veya Ermeni olan konferanslarda diyebiliriz, bu durumlarda geliyorlar, Ermeni-Türk olan konularda da çok başarılı oldu ama yaş olarak çok daha olgunlar vardı, ve daha fazla bizi etkileyen fenomen, çok çok eskiler, geliyorlardı ve bunu destekliyorlardı... herkesin düşüncesine ters olanlarda vardı, eskiler yasadıkları olaylar veya olaylara daha yakın olanlar, daha fazla etkileniyorlardı, Yelda'nın karşısında ağlayan kişiler vardı...

Faruk Bey: Gençler genellikle kültürel açılarından faaliyet olduğu zaman geziyorlar konferans gibi veya sergiye onlara katılıyorlar. Diyalog üzerine olduğu zaman genelde fazla gelmiyorlar. Çok çelişkili bir olay daha var.Diyalogla ilgili bir şey düzenlediğiniz zaman çok eskiler yaşlılar geliyor.



J.C.K.: Çok enteresan, benim için çok çok enteresan geliyor. Gençliğin aradığı ve bizden bulamadığı, etkili, sert, güçlü, mert, cesur, birlik olma istekleri var. Gençler tarafında beklentileri ve en çok sevdikleri birliğimiz konusu hakkında bir balo organize ettikleri zaman. Çünkü en çok bu taraftan kayıp oldu, şimdilik daha büyük bir organizasyon değiliz.

Faruk Bey:Gençlerin çok büyük beklentileri var. Daha çok dinamik aktiviteler istiyorlar. Biz cevap veremiyoruz çoğuna. Mesela kimlik üzerine bir balo veya bir akşam yani büyük organizasyonlar istiyorlar kimlik arıyorlar, kimlik üzerine.biz şimdilik yapamıyoruz. Çok etkinlik istiyorlar.

H.Ç.K: Ermeni kimliği Ermeni olarak yaşamak çok önemli fakat Fransa'da yaşıyorlar. Şimdi Ermeni kalmak için evlilik tercihleri ve dil tercihleri nasıl oluyor. Çünkü Türkiye'den gelen Ermeniler Ermenilerle evliliği ve dil olarak daha çok Türkçe'yi tercih ediyorlar.

Fransa'daki Ermeni Gençliğinin Evlilikte, Dil Kullanımında Seçim Tercihleri Nelerdir?

J.C.K.: Ailelerindeki durumlarına ve nüfuslara bağlı, ortamlarına, oldukları bölge birliklerinde buralardaki gibi Ermenilerin çoğunluk oldukları yerlerde.

Fransız olmalarına rağmen ve Türkiye'den gelen genç Ermeniler, gerçekten kimlik ve birlik araştırmaları var. Restoran, dil, kulüpler, düğünler vesaire, ama diğer tarafta özümleme, dağılma var, bu da iş ve eğitim dolayısıyla oldu ve bu da karışık olan evliliklerden oldu. Ermenice konuşan çok az var, ufak bir kişisel uyanıklık var ama daha kolektif değil... ama bence bunu çoğaltma çok zor değil ama şimdilik anlamlı değildir birlik beraberlik olarak topluluğun, birliğin dışında yaşayamaz.

Faruk Bey: Ermeni toplumunun yoğun olduğu bölgelerde mesela Alfortville'de o bölgelerde daha çok Ermeniler Ermeniler'le evlenmeyi, Ermenice konuşmayı ve Ermeni kimliği üzerine daha yoğunlar. Ama diğer bölgelere baktığımızda bu değişiyor.Yoğun olmadığı bölgelerde tamamen Fransızca konuşuluyor.

H.Ç.K: Diaspora Ermenilerini araştırdığımızda göze çarpan Türkler gibi hareket ediyorlar. Alfortville'de beraber bir araya gelmek hemşericilik oluyor. Aynı köyden

aynı şehirden olan insanlar bir araya geliyorlar. Ermeniler yüzlerce yıl Türkiye’de Anadolu’da yaşadılar. Anavatanları da orası zaten. Türkçe konuştular ama Ermeni olarak kaldılar. Tek problem 1915 onun öncesi itibarıyla bir problem yok zaten. Anadolu’da yaşarken Türkçe’yi öğrendi Ermeniler, Ermeni dilinin yanında kullandılar. Ermeni olarak kaldılar. Fakat Fransızca öğrenmeleri, Fransızlarla yaptıkları evlilikler; Ermenileri Ermeni kimliğiyle muhafaza edebilecekler mi? Onu nasıl görüyorsunuz?

J.C.K.: Soykırımınızda var olan tarihi birliğinizi, topluluğunuz var, mesela Suriye, İran, Türkiye, doğulu Diaspora’dan bahsediyoruz, limit olarak farz ediyoruz ki Türkiye’deki Ermeniler diaspora değil, tarihi olarak topraklarındaydı... Konstantinopl nerdeyse yurt’la ilgili bir toprak bir şehir idi, ama bu Bizans’a çıkıyor, ama şimdi kendisini güzel toparlıyor, çift dil Ermenice, ve kendisini yürüten eğitim yerleri var, soykırımdan sonra gelen Doğu diasporası, büyük özümleme olan devletlere geldi Fransa, ABD, Kanada gibi, daha kolay özümlemiyor ve bu devletlerde çok topluluk geleneği yok, birleşmiş devletler buralar, bunun için 2. nesil in sonunda ve 3. nesil de özümleme oldu çünkü herkes Fransız okullarından geçiyor, iste değişiklik Sevres deki international Ermeni koleji kapılarını kapadığında oldu, her taraftan çocuklar geliyordu, Yunanistan’dan da ayrı yaşayan aileler de çocuklarını yatılı olarak gönderiyorlardı Sevres deki international Ermeni kolejine, ki Fransızca ve Ermenice eğitim veriyordu, Ermeni Katolikler tarafından yürütülüyordu, ama Fransa’da da çok vardı. Ermenilerden gelen, işte bir ara bu okul kapılarını kapadı, çünkü yeterince kadar öğrenci yoktu, işte özümlemenin çalışmasını görüyoruz, çünkü aileler çocuklarını Fransız okullarına koymaya başladıklarından sonra, işte o zaman kolej boşaldı, ama doğuda bu olay yok, işte Doğu Ermeni düşüncesi, ama diğer düşünce çok daha zorlanan Batı Ermenisi. Bugün Lübnan’dan Ermeniler geldi iç savaştan dolayı ve Türkiye’den gelen Ermeniler, ve Ermenistan’daki Ermeniler ekonomik dolayısıyla, orada iş olmadığına, ve şimdi Alfortville gibi toplulukta eskiler var yurttaş olarak birleşen, ve Malatya’dakileri Roman da çok var Lyon’un aşağısında, ama Kayserinin eskileri var vesaire, işte bu eski nesil, bunun ardından eklenen gelen bütün bu göç edenlerin dalgası var, ve bugün çok kökenli olan Diaspora var ama yurtla ilgili beton tarafında yöneltiliyor, toplu bir yerde oturulması falan..ve aynı sokakta yaşıyorlar...

Faruk Bey:Özetlemek için. Şimdi iki olay var. Birincisi Batı ve doğuyu ayıkmak

lazım.Doğu'da(Türkiye-Suriye'de); oradaki Ermeniler orda bulundu ve orda multi-etnik devletler olduğu için öyle yani öyle bir geleneksel var yani multi-etnik beraber yaşamayı bildikleri için orda asimilasyon olamaz. Batıda öyle değildir. Fransa'da, İtalya'da Amerika'da oralarda çabuk asimilasyon olabilecek bir ülke. Çünkü orda çok etnik olan ülkeler değil burası.

H.Ç.K: Asimilasyonun olmaması için neler yapılıyor neler düşünülüyor. İş oluruna mı bırakılmış. Ermeni kimliğini ayakta tutan en önemli unsurlar neler? Asimilasyona kimlik direnir. Burada asimilasyona direnen kimliğin özellikleri neler?

Faruk Bey: İlk önce buraya Alfortville gibi yerlere çok eski nesiller var. Bunun üstüne yeni nesiller katıldı. Ama onlardan dolayı asimilasyon olmaz. Herkes aynı yerde bulunduğu için.

H.Ç.K: Asimilasyonu şu anda önleyen, asimilasyona direnen direncin kaynakları neler?

J.C.K.: Temel kuruluşlar var mesela "bien-fesance" genel birlik gibi Ermenice dersler organize yapılıyor, gençler arasında görüşmeler vesaire, mesela Fransa'da çok çok dernekler oluştu belki 400 kadar, bunun amacı tam özümlemeyi yavaşlamaktır, şimdi buna birlesen bir düzeltme var ki Ermenistan'ın açılması çünkü bütün sovyetik periyodu Ermeni-Sovyetik propagandası diaspora'da şöyle diyordu ve diasporanın yerini ve önemini düşürmek için özümlemeye mahkumsunuz diyordu ve bir kimliği yok, ama aynı anda Sovyetik Ermenistan'ın sınırları da kapalıydı ve bir paradoks ( aykırı düşünce) vardı, şimdi pozitif düzeltme şudur ki sınırlar açık ve sınır arasındaki değişimler mümkün. Ve bu açılıştan dolayı bir kimlik uyanışı var. Sovyetler Birliğindeki krizle orta doğudaki kriz arasındaki periyotta ama bugün en önemli şey Ermenistan'la açılış, nasıl olacağını daha bilmiyoruz, gelecek gösterir.

Faruk Bey: İlk önce asimilasyonu anlamak için dernekler kuruldu Fransa'da 300 e yakın dernek var bugün. En azından 400 tane var. Olayın başka bir boyutu var. Ermenistan'ın açılması şimdilik bunu göremiyoruz daha sonra göreceğiz ne kadar rol üstlenecek. Eskiden Sovyetler Birliği döneminde kapılar kapalı Ermenistan'la hiçbir ilişki yoktu. Ama akıt ilişki var. Olayın şu boyutu da var sonradan gelen Ermeniler Lübnan'daki olan hadiselerden dolayı, Türkiye'deki olan devrimlerden dolayı, buraya

gelen Ermeniler oldu.Burada kalan Ermenileri tekrar Ermenileştirdiler. Olayın bu boyutu da var.

J.C.K.: Evet şimdi doğunun kimlik olumlu veya olumsuz bu katkıyla güçleniyor, Ermenistan'ı Doğu'dan sayarak tabii ki, yani Lübnan Mısır Türkiye ve bugün Ermenistan, bu Ermenilerin güçlü kimlikleri var ve bugün pozitif bir etkileri var. Bu kimliğe özellikleri yani hoşgörüyü, lezzeti, ve gücü veren doğudur.

Faruk Bey:Hep doğuda yani pozitif olarak görüyoruz, pozitif ya da negatif kimliğin korunması için hep doğudan destek geldi.

H.Ç.K:Benim gördüğüm Ermeni kimliğini ayakta tutan 2 ayak var. soykırım düşüncesiyle Türkçe konuşmanın halk arasında çok etkin olduğunu tespit ettik.

Faruk Bey:Kimliği ayakta tutmak için değil mi?.Son zamanda gelen Ermeniler mi?

H.Ç.K:Tehcir sonrası 1930'lar dan sonra gelenler.

J.C.K.: Çok büyük, zengin ve karmaşık, çünkü dikkat edebiliriz ki Lozan anlaşmasından sonra gelen diaspora, kavmi kökenli olarak Ermeni Diasporası ve nedenlerden dolayı yani soykırım, ve aynı anda bir Türk Diasporası yüz yıllardır Osmanlı hükümünde yaşıyorlardı... ve Türkiye trajik ve istemeyerek sonradan sanırım diaspora oluşturdu, ama başta trajedi önceden halkın bir kısmı göç etti, Yunanlılar içinde biraz geçerli, Türkleştiklerini demiyorum da ama Bizans'tan beri oralar dalardı, ve 1. nesillerde güçlü bir Türk-Ermeni kimliği oluştu.

Faruk Bey:Gayet doğaldır.Çünkü oradan gelen insanlar Türkçe'yi bilerek geliyorlar.Ve yüzyıllardan beri Türkçe'yle yaşıyorlar. Bir nevi Türk diasporası Türkiye'nin bir parçasından geldiler. Hem Türk hem de Ermeni olarak geldiler

J.C.K.: Ama ayrılacak olan Lübnan(Lübnan), Lübnanlılar, Lübnanlılaşmış, Fransa'da sivil savaştan sonra gelenler mesela 80'li yıllarda, bunlar değişen Lübnanlılar, onların kimlikleri tamamen değişik olacak ve enteresan, yani çok Ermeni ve Lübnanlılaşmış, ve Türklük silinmiş çünkü buradan geçtiler, ben Fransa'da doğdum ve ailem Yozgat'tandı ve onlar 3 dil biliyorlardı...

Faruk Bey:Lübnan'dan gelen Ermenileri ayıklamak lazım. Türkçe'yi silmişler gelirken. İç savaştan sonra 1980'lerden sonra buraya geldiler. Ve onlar hem Lübnan'ca hem de Ermenice biliyorlar. Ama Türkçe'yi unutmuş bir şekilde.

H.Ç.K: Ama Suriye öyle değil.

Faruk Bey: Birde şunu sormuştum. Kendisi Fransa'da doğmuş...Annesi Babası Yozgat'ta doğmuşlar.

J.C.K.: Fransızlarda gösterilere katılıyorlar ama onlar %20-30 civarında ve %70 Ermeni...

Faruk Bey:Ermeniler dışında Fransızlarda katılıyor faaliyetlere. Oran %20-%30 arası.

J.C.K.: Bir şey eklemek istiyorum müsaadenizle... bazı gösterilerde başka kavimlere veya kültürlere doğru gidiyoruz. Türk ve Kürt kuruluşlarıyla bir şeyler yaptık, çalışmalarımız oldu, karmaşık bir duruşumuz var, yani fark etmişinizdir ki Ermeni Diasporası Üzerine Araştırmalar Merkezi, her zaman geleneksel halk tarafından iyi algılanıp yaşanmadı ve anlaşılmadı, mesela genel kuruluşları veren Ermeni kilisesinin hava gözlemleri (almanach) Ermeni Diasporasına Araştırmalar (araştırmalar ve belgeleme) merkezi demeyi red ediyorlar, ve bizim diaspora üzerine araştırmamızı yani sonuçta diasporanın dışında pozisyon almamızı bazıları bunu algılamaktan zorlanıyorlar, yani isterseniz biz hem toplulukla ilgiliyiz en azından kurucuların birinin irtibatıyla, hem de ekstra-topluluğa ilgiliyiz diğer kurucu Jack Periguau, ki kendisi Fransız araştırmacısı, iç ve dış bakışımız var, bu birinci özellik, diğer bir özellik ise yönetim kurulunda Fransızlar vardı ve varda bu diğer Ermeni kuruluşlarda çok nadir var ve diğer bir özellik ise Ermeni topluluğuyla diğer Fransız topluluklar arasında ve diğerleri arasında gecik rolü oynayan (passeur), bunun için ki gençler bize göre yer almakta zorlanıyorlar, çünkü Ermeni kimliği araştırması içine girerlerse, ne yaptığımızı anlayamayacaklar Fransızlarla, Türklerle, Kürtlerle. Brötonlarla aksiyonumuz oldu.

Faruk Bey:Tabi ortak çalışmalarımızda oluyor. Mesela Türk dernekleriyle-Kürt dernekleriyle, Gürcülerle bazı ortak çalışmalarımız oluyor. Başka ırklara yönelmelerimiz de var.

J.C.K.: bir gün kendimize bir pozisyon göstermemiz gerekirse, araştırma merkezi olabiliriz, üniversite içinde Ermeni Diasporası üzerine, veya mesela “CNRS”, ve aynı anda faaliyet olarak savaşılan (belli bir fikir için mücadele eden) kültürel kuruluşuz diye bilirim, ve maceranın içindeyiz ve birçok toplulukta, ve aynı üniversitede gibi veya CNRS, aktivizmle birlikte araştırma yapmayı tasarlamıyoruz, yani aynı anda üniversiteye çok yakınız ve aynı anda yurttaşlığın başlangıcında, yurttaşlıkla ilgili, ve halkla ilgiliye çok yakınız, sokakta aksiyona (davranmak, bi şeyler yapmak) geçebiliriz vb.

Biraz Georges Pompidou merkezi gibiyiz. Biraz temel araştırma var ama daha fazla özenli çalışma var ve halka açık bilgilendirme kütüphanesiyiz, aynı anda yurttaşlık başlangıcındayız veya savaşılan (belli bir fikir için mücadele eden), iki meseleyi birleştiriyoruz. Tamamlıyorum: yarın daha fazla imkanımız olsaydı, halkı destekleme yönünden ve, özel ve halka yardım, bağış, Ermeni ve Fransız terfi için tamamen müthiş bir gelişme görebiliriz, bunun için her taraftan gözetleniyoruz. Fransızlar da Ermeniler de bizi gözetliyorlar, bilmiyorum belki Türklerde, ama küçük kalırsak biz kendini göstermiş olan aynı metodolojiyle devam ediyoruz ama maddi durumda tam olarak konforlu değil ama yarın lider olabiliriz, bunu demek istiyorum, bütün bunları birleştirirsek tabi.

Faruk Bey: Aslında biz kurum olarak zor bir durumdayız. Şu açıdan bu kuruluşun adı Diaspora’daki Ermeniler Üzerine Araştırma Merkezi. Yani hem içteniz hem dıştanız. Bu kuruluş iki kişi tarafından kuruldu. Birimiz Ermeni diğeri Fransız. Yönetim kurulunda Fransızlarda var. Şu açıdan gençler mesela temkinli kalıyor. Çünkü biz herkese açığız. Diğer etniklerle diğer milletlerle, gruplarla da çalışıyoruz. Fransa’nın içinde boy tonlar var. Onlarla bile çalışma yaptık biz.

J.C.K.: Burada barındırdığımız bir kuruluş aracılığıyla burada dıştan gelenlere Fransızca ve Ermenice’yi öğretiyor.

Faruk Bey: Pozisyonumuz şöyleydi: Hem üniversiteye yakınız araştırma üzerine hem de aktifiz. İki şeyi bir arada tutuyoruz. hem aktifiz hem militan olarak bakıyoruz olaylara. Çok açıldığımız için hem Ermeni halkına hem Fransızlar tarafından hem maddi hem manevi destek alırsak lider oluruz. Bir dernek aracılığıyla yapıyoruz. Fransızca



bilmeyene Fransızca dersleri veriyoruz. Ermenice bilmeyene Ermeni dersleri veriyoruz.

J.C.K.: Tırnak arasında “Fransız araştırmalar” derneği olduğumuzu söyleyemeyiz, Ermeni topluluğunu gözetleyen ve anlamaya çalışan, ve tam olarak geleneksel bir dernek de değiliz, ama ikisinin arasındayız.

Faruk Bey: Özet olarak: Burada önemli olan diğer derneklerden farkımız faaliyetlerimizde en çok önem taşıdığımız unsur diyalogdur.

Diğer: Diyalog ve açılış çok daha önemli .....

J.C.K.: Genel diyalog var. Kültürler arası olan genel diyalog var. Yurttaşlık diyalog olan, neden Brötonlarla diyalog yapmayalım. 1983’te para yardımı almaya başlayınca, devletin genel yönlendirmesi kendi arasında diyalogdu, değişik topluluk arasında, 81 den itibaren bu yönlendirme başladı oraya yazıldıık biz ve daha özellikli Ermeni tarihini incelememiz gerektiğinde bir kaç yüz yıl en azından Osmanlı zamanında, derin kontakta da din olarak tanınmak zorundayız, her iki halk arasında, ve Arap-Müslüman dünyasında da görüyoruz, sitemizde İslam-Hıristiyan la alakalı başlığımız var ve Ermeniler’le İslam dünyası (İran, Arap) arasındaki kontakta, ikisi arasında kültürel değişim oldu. Halk isteği diyalogu ve araştırma isteği, ikisi de birleşiyor. 16.yüz yılda da Fransa’da Ermeniler’le Fransızlar arasında kontaklarda buluyoruz

Diğer: Diyalogun büyüklüğü önemli bir husus.

J.C.K.: Sert bir çizgi, temiz, özel, bize göre, ve bizim topluluğumuz için. Coğrafya olarak değişik kültürel maddeler var, değişik tarih, ani, değişik gelenek, değişik kimlik, bunların hepside birleşiyor, biz bu yurttaşlığı soyut olarak yaşamak istemiyoruz, ama somut ve canlı yaşamak istiyoruz, yani 80’li, yıllarda gelen bir felsefe, yurttaş daha entegre olur, ve daha yurttaş olur. Düzenini, tarihini, kimliğini, hafızasını, v.s.

H.Ç.K: Sempozyum Dışında Gelecek Olarak Diyalog Adına Hayal Ettiğiniz Şey Nedir? Diyalogda Nereye Gelmeyi Hedefliyorlar.

J.C.K.: Çok Şeyimiz var, mesela somut bir misal alıyorum, Türkiye’den, İstanbul’dan çok güzel bir kitap geldi, çok doküman ve fotoğraflı, Osmanlının içinde Ermenilerin tip

ve halk sağlığıyla ilgili bir eser, somut bir misal: diyalog Osmanlı sistemiyle Ermeni tipi arasındaki yönetim ilişkileri araştırmada olabilir, kendi yöntemleriyle veya gelenekleriyle tipi ve halk sağlığını iletmesi Osmanlı'da, ama bugün mesela çağdaş diyalog, Türkiye'de de....

J.C.K.: Politik diyalog bu soykırımın ötesidir, birde çok önemli olan sosyolojik kültürel ve artistik bilimsel diyaloglar var, bu diyaloglar sıra dışı zenginlikler veriyor: sanat, tarih v.b. şimdiki ve yarına politik diyalogu, bu soykırım probleminin ötesidir. Buradaki diyalog evrenseldir. Ermeniliğin iki tane direği vardır: devlet ve diaspora, iste bizim bu iki taraflı durumumuz bizi herkesle diyalog kurmamızı gerektiriyor, yasadığımız ve ülke anavatanımız. Ermenileri temsil eden 29000 km<sup>2</sup> lik Ermenistan bizi gerektirmekten çok mecburi bir diyalog kurduruyor, şimdi bu diyalogun sonuçlanması, çatışmaların çözümünüyle olacaktır. O zaman diplomasi alanına giriyoruz. Yurttaşlık diplomasiye, halkla ilgili diplomasiye, kısacası, resmi devletsel diplomasi, bu çatışmalarının ötesine gitmek istiyoruz, bu biraz birleşmiş devletlerin işi oluyor, bu çatışmaları araştırmak bu da diyalogla olur, başka türlü olmaz, bu çatışmaları araştırmazsak, sağır bir diyalog oluşur. Bir taraf isteklerini sunar, diğer taraf duymazlıktan gelir.

Faruk Bey:Özet olarak çok şey yapılabilir....Evrensel bir olay mesela: Fransa'yla burada yaşıyoruz. Fransa'yla diyalog içerisindeyiz. Türkiye'den geliyoruz. Türkiye'yle diyalog içindeyiz. Şu anda mesela Ermenileri temsil eden bir ülke var Ermenistan. Ama burada ki Ermeniler'le kopuklar. Onlarla diyalog direk olarak.Ve en önemlisi bu soykırım ve arada ki kırgınlıkların yani bunların aşılması için diyalogla aşabiliriz. Hem Ermeni Soykırım meselesini diyalogla aşabiliriz.

H.Ç.K: Peki ne tür adımlar atabiliriz? Ermenilerin nasıl bir adım atması gerekir? Türkiye'nin hükümet olarak, halk inisiyatifi olarak nasıl adım atması gerekir? Buradaki beklenti nedir? Şahsi beklenti değil, küskün olanların beklentileri nelerdir? Kendisi entelektüel olan bir kimsenin beklentisi farklı olabilir. Geneli yansıması açısından beklentiler nelerdir? Bu adım nasıl bir adım olmalı ki, Türkiye'ye olan bu küskünlük ortadan kalsın, Ermeniler nasıl bir adım atmalı ki Türkiye bunu hoş karşılasın.

J.C.K.: Tarafsızca, şunu fark ediyorum ki, Ankara hükümetinde ve Ermenistan'dan, gelen bütün girişimler, ön yargılar oluştu ve yerine çatışmalar, skandallar, ve

muhalefetler geldi. Bazen şiddetli. mesela C.R.A.T ( Komité de Réconciliation Arméno-Turque)(Ermeni Türk Barış Komitesi) gibi, New York'ta toplanan ve ondan sonra bir yıl önce Paris'te başka bir kurum kuruldu daha artistik. FRAT adında bütün bu yaklaşım kurulları suya düştü, o da Ankara tarafından dalavere edilmiştir, Ankara hükümetinin art düşünceleri var, yukarıdan gelen her şey geri çevriliyor, artistik ve entelektüel alanında ve müzikal alanında insanlar mutlu oluyorlar, kardeşlik ortamı oluşuyor, mesela Paris'te bir konser organize ettik, Türk grubu idi, Ermeni, Yunan ve Türkçe şarkı söyleyen. Böyle olunca problem olmuyor, daha az oluyor, ama bir şeyin yukarıdan geldiğini düşünülürken durum farklı oluyor, bir art düşünce oluşuyor.

Faruk Bey:Yukarıdan gelen her şey gibi, bu Ankara hükümetinden olabilir, bir Ermeni hükümetinden de olabilir. Hep sorunla bitti, hep skandalla bitti. Hep ara açılmasıyla bitti. Hiç bir zaman düzgün bir şey olmadı. O kadar kurumlar kuruldu. Mesela Ermeni-Türk barıştırma komitesi, Ermeni-Türk sorunu, yaklaştırma sorunları kuruldu. Ve hepsi skandallarla bitti. Bu yukarıdan gelen her şey şimdiye kadar başarılı olmadı.

J.C.K.: Araştırmalarınızda gördük ki Türkiye'nin emeklerini tanıtırken, entelektüel emekleri bunların başka Ermeni derneğinden ya da gazetesinden, alındığını görüyoruz ve bu fikir akımının hesaplarına çekildiğini, ve biz büyük oyuncu (piyon) oluyoruz, bu bir yaklaşımdır, insana özgü, daha kültürel yaklaşım bu gerçeğe ilgili biz bu şemayı arkamıza aldık, birinci aşamada kendi başımıza gittik, bir öncüye gelen şey ise bir ara yalnız bırakılır ve yenilir, üçüncü kademede ise takip edilir, bizde bu aralar takip ediyoruz, bizi iki şey yardım etmiyor; üst düzeyde politika ve tarihçilerle konuşmalarımız, çünkü bunun Ankara tarafından konulan bir pusu olduğunu düşünüyorlar, bunun tarihçilerin tartışılacağını söylemek için gelenekçi liderler için bu soykırımın tartışılır hale gelir, çünkü bir tarafta demokratik girişimler, az çok gizli, az çok yukarıdan paraşüte edilen, çünkü double oyun olduğunu düşünüyorlar, diaspora ve Ermenistan'a karşı ve gerçekten Ermeni hükümetinin niyetini bilmiyorlar şu halde bu büyük zorluktan çıkarsak ortaya çizilen yolun başkaları tarafından daha sık alınacak bu entelektüellerde tahsilli öğrencilerle, artistlerle, görüşmek demek veya tarihçilerle konuşmak demektir v.b. bu problemin başlangıcından biri pozitif rol oynayan bir şey var oda Batılılar, yani Fransızların, Amerikalıların bu diyalogu kayırmasıdır ve burada oluşan diyalog sıradan değil ama resmi diyalog oluşuyor kurullar arası yapıldığında

problem oluyor örgütlü yapıldığında ise çok kötü algılanıyor her şey yavaş yavaş değişiyor, zaten çok hızlı değişirse devrim olur, tabii öyle oldu mu geri başa geçmişe dönülür.

Faruk Bey: Mesela Ermeni-Türk Barıştırma Komitesi, Ermeni-Türk Sorunu, yaklaştırma sorunları kuruldu. Ve hepsi skandallarla bitti. Bu yukarıdan gelen her şey şimdiye kadar başarılı olmadı. Mesela sanat-entelektüel bölüm olduğu zaman tam tersine hiçbir sorun olmuyor. Burada bir konser düzenleyeceğiz. Hem Türkçe hem Ermenice hem Yunanca şarkılar söyleyeceğiz. Hiç bir sorun olmayacak. O şekilde yaklaşım çok iyi oluyor. Ama yukarıdan geldiği zaman bazı şeyler hemen art niyet düşünülüyor, insanların arkasından bunda bir iş vardır. Ve her zaman suya düştü. Ama entelektüel sanat bölümlerinden bir yaklaşım olduğu zaman hiçbir sorun olmuyor. Şöyle bir şey biz çok faaliyette öncülük yaptık. Hatta halk arasından beğenilmese bile bizim öne sürdüğümüz şeyleri onlarda kullanmaya başladı. Mesela radikaller tarafından başka mesela burada Diasporanın gazetelerinde Türk kelimesi bile kullanılmazdı. Ama sonra onlarda kullanmaya başladı. Asıl sorun bir şey organize yapıldığı zaman herkes tedirgin bunda bir iş vardır gibisinden onun için şu an asıl mesele orda herkes diyalogda olduğu için şimdi herkes yavaş yavaş entelektüeller ondan sonra sanatkarlar onlar bir araya gelip bir şeyler düzenlediği zaman hiçbir problem olmuyor. Ama her şey yavaş yavaş oluyor.

H.Ç.K: Değişimin kendisi de yavaş yavaş olur zaten. Değişim birden bire olmaz. Değişim yavaş yavaş olur hızlı olursa ona devrim denir.

Faruk Bey: Zaten öyle her şey hızlı olursa başa döneriz.

J.C.K.: Ben tecrübe temelinden gidiyorum benim için ideali olanından değil derneğimi ideal olanından değil, ben önce politik takıntılardan bahsediyorum, Psiko-politik böyle oldu mu? Girişimler yukarı girişimleri yok ediyor, bu çok hızlı diplomatik korkuları yok ettik, tarihçiler arasında olan yüzleştirmeyi yok ettik çünkü biliyorsunuz Ermeniler hiç bir zaman istemezler, onları gerilettiğimizi düşünürler, birde bu durumu açtık, girişimler başkalarından geldiği zaman Fransızlardan veya Amerikalılardan hem Türk hem Ermeni tarihçileri entelektüelleriyle çalışıldı bir hoş sürpriz vardı çoklu ortamda ve fark ediyoruz ki Ermeni medyası da yavaş yavaş yol tutmaya başlıyor Fransa'daki diasporanın renkli magazininde, bu mevzuuyla ilgili tüm bir sayfa vardı eskiden yasak

olan, ben neresinin işleyip işlemediğine bakıyorum. Diaspora da göstermeye başladığımız fikir sudur: bir Türk sivil toplum var, ille de hükümete yardım edenler değil.Çünkü izler var uluslar arası medyanın dışında sembolik jest olan Türkiye'den gelip toplum sivile giden güçlü semboller oluşabiliyor. Türk sivil toplumunda mesela Türk sinema şirketinin o filmi(Ararat;yönetmen Atom Egoyan) yayınlanmaması gibi. Çünkü hükümet ile toplumun arasındaki demokratik ilişki fikrini daha da büyütür. Başka yeni bir yol olmalıdır, Türk toplumun imajını Türk hükümetinin imajından sökmek için.

Faruk Bey: Şuan mesela başta hükümet meselesi bir şey yapıldığı zaman bir başlangıç kimse bunu kabullenmiyor.Hemen sorun oluyor.Bir tırnak aracılığıyla onu da hemen kaldırıyoruz. Art niyet değerlendiriliyor.Ama şu olay var.Fransız medyası, Amerikan medyası olaya el attığı zaman bir çalışma olduğu zaman, bilimsel açıdan o hoş görüşle karşılanıyor Ermeniler tarafından. Tarihsel tartışma olduğu zaman bunu Ermeniler kesinlikle ret ediyor.Çünkü geri adım atmış gibi oluyoruz. Mesela: Biz burada konuşabiliyoruz. Bizim söylediklerimizle biz sizin görüş açınızı görüyoruz. Reaksiyonlarınızı görüyoruz. Biz şunu gördük mesela bir iki örnek var, Bir yol var yeni bir yol açılacak buda sinema, artistik bölüm şu açıdan, şunu görüyoruz. Türkiye'deki sivil toplumların görüşü devletten farklı.Mesela şunu gördük Doğu çok iyi şekilde karşılandı Ermeniler tarafından. Bir şirket almış ama sonradan durdurulmuş yayınlanmadığı için.

H.Ç.K:O şirket kendi aldı kararı.

Faruk Bey:Belki baskı altında kalmış olabilir.

H.Ç.K:O tartışıldı fakat izin verildi. Filmin gösterimine Türk kamu oyu ilgi alaka gösterdi.Tartışıldı ondan sonra gösterime izin verildi. Fakat şirketin kendisi tahrik unsuru olabilir düşüncesiyle, vazgeçti. Gösterilebilirdi aslında.

Faruk Bey: Sizce Fransa'da yaşayan Ermenilerin en önemli problemi nedir? Sorunlarda göçün ilk yıllarından bu yana dönemsel olarak ne gibi değişiklikler oldu ?

H.Ç.K: Bir Ermeni kimliği var. Fransa'nın da ayrı bir kimliği var. Bu kimliğin

içerisinde bazı zorluklar mutlaka çekmişlerdir. Çünkü Ermeniler Doğu topluluğu Fransızlar Batı topluluğu her ne kadar Hıristiyan da olsa toplumlar farklı..

J.C.K.: Birinci dönem Sovyet Ermenistan'ı savunmaktı soğuk savaştan sonra kalan tek vatan ve soğuk savaş Ermeni vücudunun ortasından geçti. Doğu ile Batı arasından komünist dünyasının ve hür olanların dünyasının arasından. Ermeniler bölündü; bu ülkeyi savunmayı mı? Saldırmaya mı? bilmek için, çünkü anti-komünistler vardı ve o ülke değil. O bir Sovyet taşrası birde yine de o bizim son toprak parçası onu savunmak gerekir diyenler vardı. Bu sebepten dolayı dünyanın değişik yerlerinden 60.000 Ermeni Sovyet Ermenistan'a döndüler. Fransa'dan da çok sayıda Ermeni gitti oraya.

Faruk Bey: Hangi tarihler, tarihsel açıdan bakıldığı zaman.

H.Ç.K: Ermeniler Lübnan'dan Suriye'den ilk buraya geldiler, 1920'lerde. Bir toplumsal farklılık var. Marsilya'da çok kötü şartlar altında ikamet etmişler. Fransızca'yı bilmiyorlar. Yabancı bir topluma girmenin oluşturduğu, geri dönememenin getirdiği toplumsal yabancılaşma var. O günden bugüne Ermeni Diasporasının Fransa toplumundaki zorluğu nedir?

J.C.K.; Entegrasyonla birlikte Ermeniler 1947'de oldukları ülkelerin milliyetlerine bağlanıyorlar ve problem kültürel kimliğin hatırası olarak devam ettiriliyor. Nesil tabanda idi yani temelinde ve yavaş yavaş doğruluğa yükseldi, yani tarihin gerçekleştirilmesine.

Faruk Bey: Ermenilerin durumunu o zamanki başta piramide benzetebiliriz. Şu an baştaki gelenler en alttakiler tabandakiler şu anda yukarıdayız.

H.Ç.K: Dünya Kamu Oyuna Türk-Ermeni Sorununun 1960'larda Taşındığını Görüyoruz. 1960lara Kadar Ne Oldu?. 1960 Dan Sonra Ne Oldu?

J.C.K. : Bu yaşam mücadelemizden sonra kendimize rahat bir hayat yaşatıyoruz, maddi durumumuzu düzeltiyoruz, biz bir toplumuz ve 1965'de bir önsezi oluşuyor: 24 Nisan'da 50. yıl dönümünde Ermenistan'a gösterilerin taşınmasıyla birlikte diasporanın tümü psikolojik bir felakete uğruyor. Çünkü çok tuhaftır ki Ermenistan'a donatımı Sovyetlerin komünist sistemi sağlıyordu. Ve yeni nesiller gelmiştir, Ermenistan'ın



kurulmasının ilk yıllarında korkunç koşullarda şiddetli Stalinci eylemlerde ve 2. dünya savaşından sonraki yıllarda kanımızdan çok verdik. Sovyetler birliğinin savunmasına bir nesil gelmiştir ki daha yetişmiş daha bilgili bu da Sovyet sisteminin sayesinde. Öğrenime bedavalık getirdiği için ve bir bilince varıldı. Sovyetler Birliği'nde ve Sovyet Ermenistan'a tablo olan: oda Türkiye ile olan problemler idi. Soykırımla ilgili v.b. Diaspora da maddi durumumuzun uyumunu sağladıktan sonra özdeşlik bu soykırımla başlıyor, anı ve bu soykırımın tanınması. Bugünkü Ermenistan'a ekonomik sorunları olduğu için, bu problemle ilgili az uğraşılıyor ama Diaspora daha organize ve daha zengin olduğu için dil aktarmanın problemine rağmen bu soykırımın tanınmasının üstüne daha çok varılacak. Diaspora'da iki şey vardır: 1. paramızla Ermenistan'a ekonomik olarak yardım etmek yani Ermenistan'a para yardımı ediyoruz. 2. Entelektüel sorumlunuzu çözmek: geçmişimizi unutmamak: soykırımını tanımak. Çok önemli bir nokta çünkü Türkiye böyle düşünmemelidir ki Ermenistan bu soykırımla ilgili acı çekiyor. Hiç değil, Ermenistan bu konuda yumuşak (soft). Ermenistan'ın bağımsızlığından beri Diaspora özerkliğini kazandı. Eskisinden daha fazla evvelden soğuk savaş problemiyle hükümlüydü, bugün ise Diaspora çok iyi yapılı bir sürü dernekleri olan donatımı ve politiği ile daha sağlam. Psikolojik düşünceleri özerk, eskisinden daha güçlü bu soykırım problemiyle ve kendisi bu soykırımın tanınmasında uzmanlaşıyor. Halbuki bu Ermenistan'a politikasının önemini, bir problemini değil, bu problemle daha çok hassas idi, bu yanlış anlamalar Türkiye'de Ermenistan ortalığı karıştırıyor(exite) ediyor diye getirmemeli. yok yani Reformlardan geçen bir Ermeni lobisi yok, bu tamamen Diaspora'daki Ermenilerin kendilerinden kaynaklanan doğal bir davranıştır. Bunun içindir ki Türkiye'de, yok bu gene Ermeni lobisi denmemelidir, bu tamamen yanlıştır, büyük bir hatadır. Çünkü bu bir yalandır, Diaspora'da kaçınılmaz bir psikolojik problem var, dil sorunu gibi çok önemli. Bazen dil sorunundan da çok önemli plan bu soykırımın tanınması gibi.

Faruk Bey: İlk önce yaşam mücadelesi verdiler. 1965'de Ermenistan'da soykırımın 50. yıl döneminde büyük yürüyüşler oldu. Diaspora'daki Ermenileri etkiledi psikolojik olarak. Deprem gibi oldu.

J.C.K.: Tarihte bunu görüyoruz ki Ermenistan Sovyetler birliğine bağlıyken diasporanın bir kısmı bu bizim ülkemiz, korumak lazım, bu bize kalan tek toprak diyordu. Ama bu

soykırımı uyanmalarına mani olmuyor, bugün yardıma muhtaç bir Ermenistan var, yeniden yapılmasına gelişmesine ihtiyacı olan böylece düşünebiliriz Diaspora'da bütün enerji bu ülkeye gidiyor. Doğrudur ki, gönderdiğimiz para büyük para, çok para ama politik entelektüel ve psikolojik olarak bu soykırım yönüdür ama ille de bir mekanik ilişki değil, ülkemiz ve bizim aramızda ve bu acının azar azar kaybolmasında. Bunu anlamak çok zordur ama böyledir bu görüşmeyle Türkiye'ye mesajlar gönderiyorum... iki tane imajı silmek istiyorum, birincisi evrenin (saklı) eli yok, çok yanlış, Diaspora böyle hareket etti. İkincisi; Ermeni lobisinin finansal olarak büyük yardımların edildiğidir, yanlıştır çünkü diaspora finansal olarak çok zor koşullarda hareket ediyor. Zaten bütün para, yardım Ermenistan için.

Faruk Bey: Olay şöyle diyor. Önemli olan ilk gelen Ermeniler. Diaspora olarak en büyük sorun yaşama savaşı ve maddi durum. Maddi durum aşıldıktan sonra entelektüel sorunlar çıktı. Her şey unutulmaması için. Buradaki Ermeniler sayfayı kolayca çeviremez. Ama ilk yaşama ve maddi sorun. Şu an Ermenistan da aynı ekonomik sorun yaşıyor ve ona yoğunlaşıyor. Buradakilerin aktif olduğu sorun soykırım meselesi ama bununla birlikte buradaki Ermenilerin iki sorunu var. Birincisi Ermeni sorunu Türkiye'deki yani soykırım. ikincisi Ermenistan'ın ekonomik durumu. Paralel olarak buradaki Ermeniler para akıtıyorlar Ermenistan'a. Şimdi bazen karıştırılıyor. Yani bu Ermenistan olaylarına. Aksine tam tersi Ermenistan diplomatik davranmak zorunda bu konuyla ilgilenmiyor bile. Hatta Diaspora'daki Ermeniler tamamiyle bu konuya yönelmişler. Hatta Ermenistan bağımsız olduktan sonra daha çok yöneliyorlar. Neden? Eskiden Diaspora'daki Ermeniler soğuk savaş Ermenistan onunla ilgileniyorlar. Şimdi Ermenistan bağımsızlığını alınca, hatta şu var bağımsız olarak hareket ediyor diaspora Ermenistan'da. Tamamıyla bağımsız olarak bu konu üzerine gidiyor.

H.Ç.K: Gazeteci-yazar Pınar Türenç Arsen Avakyan'la yaptığı bir görüşmede Avakyan'dan naklettiği görüşleri; "1992'de Ermenistan'ın kurulması, Diaspora Ermenilerine bir hedef bir vatan gösteriliyor. Bundan dolayı artık bu soykırım düşüncesinin hedefi yön değiştirdi. Diaspora Ermenileri Ermenistan'a yönelecek. Bu problem ortadan kalktı. Daha devlet olmadığından dolayı bir vatan arayışının üzerine gidildi." demekte. Bunun görüş hakkında neler düşünüyorsunuz ?

J.C.K.: Türkiye'nin Avrupa birliğine adaylığı 1962 başladı 1987'de Ermeniler parlamento seçimlerinde bu soykırımın tanınmasında, finansal ve de toprak problemine çekmemesini kabul etmiştir. Türkiye'nin Avrupa birliğine girmesi ve bu soykırımın tanınması Ermenilerin istediği, yani Türkiye'nin AB ye girmesi bu soykırımın tanınmasıyla olacak, bu Ermenilerin koşuluydu. İki şey var: bu problemin somutlaşması ve Türkiye'de bazı değişikliklere varılmasıdır. Ama bugün şunu söyleye biliriz ki Ermenilerin talepleri olduğu gibi aynıdır, bir virgülü dahi değiştirmemiştir. Tartışılmaz bir ülke gibi, ortada çok enteresan bir durum oluşuyor. Bu anlaşmazlığın Türkiye'nin AB ye bütün gücüyle girmek istemesi ve diaspora Ermenilerin problemin çözümü, bence bu anlaşmazlık negatif değil ama pozitif gözüküyor. Çünkü Türkiye'de bir şey değişiyor. Bir gün diaspora'da da değişiklikler oluşur, şimdilik pozitif ve dinamik gözüküyor. Türkiye bu Ermeni lobisinin yüzünden değişmedi ondan bu lobiyi kelimesini sevmiyoruz. Avrupa'nın vizyonu ve çalışma tarzı ve konuşma tarzı Türkiye'ye çok yarayacak. Bakış açısını değiştirmesiyle ilgili. Bu tırnaklar içinde Ermeni lobisi yeşil yada kırmızı ışık rolü oynuyor. Avrupa ve Türkiye'ye yeşil yada kırmızıda olduğumuzu gösteriyor, şu an kırmızıdayız ama yeşil olabilir. Bu Ermenilerin elinde değil, onlar sadece bir ışık bu Avrupalıların ve Türklerin elinde. Bu biraz çatışmaya benziyor ama bence bu anlaşmazlık dinamik ve pozitif ama başarısızlığa da uğrayabiliriz. Ve üçüncü soru için, tabii ki Türkiye güçlü semboller yerleştirirse Ermenistan'la Türkiye arasında belki turistik ve kültürel açıında girişimler oluşur. İki aşamada turistik girişim oluşur, tabii ki Türkiye AB'ye girerse ama bu şimdi değil, on onbeş sene sonra sermaye insan ve mal özgür yer değiştirilebilir. Ama daha o aşamada biliyorsunuz Avrupa'nın bir çok vitesi var, gelecek aşamalarda konuşulur, bence on onbeş senede oluşur. Bu arada Ermenistan'ın güçleneceğini umuyoruz, ekonomik olarak tabii ki askeri olarak değil ve diasporanın yurttaşlık kültürel artistik ve politik girişimleri daha iyi bir açıdan görmek Ermenistan ile Türkiye arasında bu soykırımla mümkün değil. Bunun içindir ki Türkiye'deki diasporanın demokratlarının rolü gereklidir bence. Yani onlar umudun sözcüleri oluyorlar. Mesela Amerika, BM T.....'ni çağırması iyi bir işarettir, ve sanırım Türkiye'de protesto olmadı. Bu demektir ki yavaş ilerlemeler oluyor. Ben bunu seziyorum ki yanılabilirim diaspora'da Ermeni kimliği pozitif çözümler verebilir ama tüm olarak kaybolamaz. Üçüncü dördüncü ve besinci nesillerde bu iki sebepten dolayı: birincisi Ermenistan var, öğrenci

ve Ermenistan'da projeler gelişmesi lazım. Genç diaspora Ermenistan'a daha sık gitmesi lazım tabii ki Ermenistan'ın durumu gelişmesi gerekir: insan hakları ekonomi ve rüşvetle ilgili v.b. Ama görüyoruz ki dilimizin ve kimliğimizin güçlendiğinin farkına varıyoruz, Türkiye ile olan ilişkimizde. Varlığımızın kaynağı sadece Ermenistan değil, anılarımız var nesilden nesile ilettiğimiz oda Türkiye ile olan ilişkimizde var çünkü Türk dünyasında hazineler var : atalarımız mirası, hatıralar hazinesi var, ani hazineleri var, bir çok şey defnedildi oralarda, onlar şimdilik kenara itildi. Ama İstanbul'daki Ermeni toplumuyla olan ilişkilerde orda bir kaynama var 10-15 sene önce oradaki Ermenileri ve yurdunu iş birliği yapmakla suçluyordu.

Faruk Bey:Ufak bir çelişki var, tabi böyle düşünülebilir. Hatta doğrudur. Buradaki Ermeniler Sovyet döneminde buradaki kalan tek toprağımız oraya yoğunlaşmamız lazım. Hatta şunu da düşünebiliriz. Ermenistan bağımsız olduktan sonra bütün enerjiyi oraya sarf etme eğilimi var. Ama şu var psikolojik olarak tamam mekanik olarak devamlı yardımlar oraya gidiyor. Ama mekanik olarak direk bağlantı yok Ermenistan'da psikolojik olarak Diaspora'daki Ermeniler hala soykırım meselesiyle ilgileniyorlar.

Faruk Bey: İki tane silmek istiyorum. Bir bütün Türkler .... Elinde değil o imajı silmek istiyorum. Sanki öyle bir imaj varmış gibi. Bu yaptığımız görüşmede bazı mesajlarda göndermek istiyorum bir Türk aracılığı ile ikincisi Ermeni lobilerine üzerine finans olarak çok yardımlar yapıldı. O imacıda silmek istiyorum. Milyonlar dolar Ermenistan'a gidiyor. Bu imajı da silmek istiyorum.

Faruk Bey: Avrupa Birliğine giriş Ermeniler için şöyle bir olay var..Türkiye şimdilik kesinlikle soykırımı tanımak istemiyor. Orda kalındı ikincisi olarak Ermenilerde tabii. bunu ister ama şu var.Burada bir çatışmaya giriliyor.Ermeni lobisi bunu ister kırmızı yeşil ışık oynuyor Ermeni lobisi. Ama bu pozitif bir çatışma olur Türkiye bir Avrupa Birliği sürecinde bir değişime girdi. Gün gelir Ermeni lobisine Diaspora'daki Ermeni görüşü de değiştiği zaman çok şeyler olabilir. Geri dönme konusuna geldiği zaman tabi neden olmasın ama şöyle turistik açısından. Gelir olarak gelip gitme. Zaten Avrupa Birliği olursa dolaşımda serbest olacak.

Faruk Bey: Kısaca özetlemeye çalışırsak; Ermenistan'ı ilk onun en büyük sorunu kendi

ekonomik problemlerini iç problemlerine ve Türkiye'nin izoloğ olması için herhangi bir şartı yok. Diaspora'daki Ermeniler'e şartı meselesi soykırım meselesi. Ama şu da var diyoruz ki Ermenistan Diaspora'daki Ermenilerin referansı. Buldukları ülke. Buna hem evet hem hayır. Diaspora'daki Ermenilerin geçmişı Türkiye'de.

H.Ç.K: Onu biliyoruz. Çok önemli bir hadise.

Faruk Bey: Zaten bunu biliyoruz, tekrarlamayayım zaman olmadığı için.

Faruk Bey: Bu sorunu nasıl iyileştirebiliriz. Önemli olan tedaviyi bulmak lazım

H.Ç.K: Konuşarak her şey çözülür.

J.C.K.: Topluluğun varlığını göz önüne alan psikolojik bir gelişme var. Ama rehin alınmış bir topluluk gibi değil. Biraz rehin ama yavaş yavaş haysiyetini kazanabilir, bir haysiyetlik problemi, ve bu kimliğin kaynaktan beslenme ihtiyacı var. Türk kaynağı, diyalogun filozofisi biraz budur. Psikolojik bakımdan soykırım ve kimlik problemi, ben üçgen bir yenileme hayal ediyorum. Ermenistan, Türkiye ve diaspora arasında, ki belki fikirleri insanların yürümesini sağlayacak, ve bir kısım için gettonun çıkışını, ama iki taraf içinde geçerli Ermeni ve Türk, ama Türkiye Ermenistan'ın esas sorunu değil, iki tane problemi var Ermenistan'ın yemesi gerekiyor devletin barışı ve Diaspora da Ermenistan'ın tek problemi ekonomik olarak değiştirme değil öyle düşünmemek gerek, ve diasporanın has bir sorunu var ve bu problem Türkiye'nin olan problemi, Türkiye Ermenistan'la ticari diplomatik ilişkiler sağlayabilir, ama diasporayla ve soykırımla bu problem çözülmez, ve geçmişinin problemi de var, dış ilişkiler bakanı ... ve önceden gerektiren bir şey yok ve diaspora bunun öncesi gerektiriyor diyor ama Türkiye'yle Ermeni arasında değil, Türkiye'yle Avrupa arasında, bu muhteşem, Ermenistan'ın emri altında bir diaspora olsaydı Ermeni politikası üzerinde. Türkiye'yle ekonomik ve diplomatik ilişkilerin açılması için. Görüyorsunuz ki Ermenistan'dan ayrı.

Diaspora için öncelik var. Psikolojik ve kimlik bir öncelik ve haysiyetlik problemi. Ermenilerin yaptıklarını ben fark ettim. Çünkü organizasyonları çok küçüldü. Diaspora hiç kabul edemez. Tehdide dönüşebilir ama beni bu umursamıyor ama ben bundan bahsetmiyorum, bu konu hasta mı değil mi? saf mı değil mi? ve burada Türkiye ve

diasporanın ortak oynaması gereken bir noktası var ki Ermenistan bağı değil ve birinci dünya savaşı zamanında oluşan kendi özel problemleri, bu yarayı düzeltmek gerekiyor ve burada problemler var tabii ki Türkiye ve Irak'ta dahil ve herkes içinde olacak.

Ama bir tehdidi önlemek için görüşmenin toplantısı...

Mesela dünyada asırlardır büyük şiddet ve olaylar var mesela Irak ve Saddam yok edildi. Amerika Irak'ın yönetimini aldı ama bu bir şey çözmedi, ne Irakta ne de Türkiye'yi ne de ABD'yi çözmedi. Ama biliyoruz ki Türk Ermenilerin ve Suriye'dekilerin ve Akdenizliler büyük bir şiddete uğradılar, ama bu böyle devam etmez toprakları bu şekilde bölmekle.

Asırlardır tarih bize gösteriyor ki bu tür çözümler kanla sonuçlanıyor, ve bu olaylarda kışkırtma ve yanlış yönlendirmelerden kaynaklanıyor.

Faruk Bey: Bu meselede manipülasyon, kışkırtma, propagasyon ne arasanız var. Diyor, her şey oluyor diyor.

H.Ç.K: Ben teşekkür ediyorum.

Faruk Bey: J.C. J.C.K. bir soru sormak istiyor. Diğer yaptığımız görüşmelerle ilgili olarak Ermeniler'le bu görüşmeleri siz nasıl değerlendiriyorsunuz. Değişiklik var mı ötekilerle.

H.Ç.K: Bu entelektüel ve istediğim bir görüşme oldu. Diğer yaptığım görüşmeler halktan yapılmıştı. Tabii ki arada fark var. Bu fark burada her ne kadar halkın inisiyatifi önemli olmuş olsa bile tabii ki önemlidir. Bu meseleyi üst seviyede çözecek olan entelektüeller. Eğer entelektüel bir kesim kendi arasında anlaşacak olursa halk elbette büyüklere müracaat eder. Ve ona göre bir çözüm yolu oluşur. Ben bu diyalogu burada görebiliyorum. En fazla geçen kelime diyalog oldu. Herhalde onun farkı var yani. Çünkü insanlar, halk dediğimiz insanlarla yaptığımız görüşmede insanlar korkuyorlar, çekiniyorlar. Ama entelektüel aklı başında insanlar çekinmiyor ve korkmuyor. Kendini bilen insan korkmaz. Aradaki fark bu.



## Paris–Mülakat-5, R.H.A.

20 Mart 2004 Cumartesi. Le Vert de Maison, R.H.A.beyin evindeyiz. Kendisi 1993 yılında Türk-Ermeni Barış İnisiyatifi adı altında diyalogu başlatan, kendisini Türkiyeli hissedenden Anadolu insanı diyebileceğimiz bir kişilik.

R.H.A.; 1958'de İstanbul'da doğdu

R.H.A.; Dadaşların Ermeni olduğunu da Türkiye'de çok değerli bilim adamı olan dinler arası diyalog uzmanı Prof .Dr Niyazi Öktem... bana söyledi. 1980'e kadar Türkiye'de yaşadım. Melhat gösteri topluluğu, İstanbul Akademik Sanat Topluluğu ve yeni sanat topluluklarının kuruculuğunu yaptım..... ve çit vokalistlikle uğraştım. 1980 de Paris'e geldim. 1980-1987 Paris'te çalıştım. 1987-1992 arsında Ermenistan'da ..... ve gazetecilik yaptım. 1992'den beri de Paris'teyim. Halen Ermenistan'da hem Ermeni Diasporası hem de Türk basınında aynı zamanda yazar ve çalışan ilk ve tek gazeteciyim. İlk gazeteci olmak benim için onur verici bir duygu fakat tek olmak maalesef denilebilecek bir şey. Gönül istiyor ki hem Ermeni basınında hem Türkiye basınında yalnız gazetecilik olarak değil çok değişik dallarda da aktiviteleri olan insanlar çoğalsın. Türkiye'de örneğin Çin, Japon, Amerikan edebiyatı hakkında, yazarlarını herkes biliyor da, insanın burnunun dibinde yaşayan bir Rum edebiyatı hakkında bir Ermeni edebiyatı hakkında maalesef hiçbir bilgi yok. İşte bu son on yılda yavaş yavaş başladı. Eskiden beri rüyam olan Türk-Ermeni diyalogunu başlatma fırsatını 1993'de elde ettim. Türkiye'den Uluslar arası 'belge yayımların'..... kuruluşu.....Ragıpoğulları ile bu işi başlattık. Paris'te bulunan Ermeni Diasporası üzerine araştırmalar neticesinde (hem araştırmacıydım hem de dış ilişkiler sorumlusuydum) 1993'den itibaren dünyada..... dediğimiz yani bu bir mübalağa değil. Fakat eşyanın adını vermek zorundayız.

Kendi kanalında kitleye açık bir şekilde ilk Türk-Ermeni dostluk diyalogu hareketi başlattık. Bu çalışmaların içerisindeki Almanya'da Frankfurt, Erivan ve Apodyan, İstanbul, Paris, Lyon, Grabul ve Marsilya'da konferanslar sergiler, yuvarlak masa toplantıları ve çok küçük kolokyumlar düzenledik. Bu toplantıların en zoru 17 Haziran 2000 de kendi çağında ilk olan Fransız senatosunda hem Ermenistan'dan hem Türkiye'den davet ettiğim bilim adamlarıyla ilk kolokyumu yaptık. Tabi bu konuda

çalışırken hem Türk hem Ermeni tarafından diyebileceğimiz çevrelerden çok olumsuz tepkiler aldık. Bunun yanı sıra güvercin diyebileceğimiz çevrelerden çok olumlu tepkiler aldık. Özellikle Ermenilerin diaspora bu kimliğinin benim 15 yıldan beri yapmış olduğum çalışmalar sonucu edinmiş olduğum intiba odur ki, Türk ve Türklük karşıtı üzerine inşa edilmiş olduğu için sanki bir genelleme vardır. Ermeni Statükocuları tarafından böyle Türk ve Türklük karşıtı üzerine bir kimlik oturtmuştur. Bu çok sağlıksız bir şeydir. Bu sağlıksız şey üzerine konuşma ve yazmaya başladım. Çünkü kimliğiniz üzerine İnşa ettiğiniz o olumsuzluk ortadan kalktığı an sizin o bütün kimliğiniz tepe takla gidebilirdi. Türkiye de dikkatleri başka yöne çekmek için Türkiye de olan bazı maddi siyasi olumsuzlukları maskeleyen için cankurtaran gibi bir Türk Ermeni düşmanlığı var yani anlayacağınız Ermeni düşmanlığı bazı çevreler için bir rant kapısı olmuştur. Diaspora da ki bazı çevreler tarafından da bir Türk karşıtlığı da rant kapısı olmuştur.

H.Ç.K: Mesela burada benim dikkatimi çeken bir şey var. Bir gazete muhabiri olan bir arkadaş şu anda seçimler var diye bana dikkat çekti. Bu husus da ki fikriniz nedir?, Ne düşünüyorsunuz? Mesela Le Pen bazı milletvekilleri Türk karşıtlığı üzerine Ermenilerden oy alabilmek için Türkiye'nin AB' ye girmesini istemiyorsanız bana oy verin gibi. Bende bazı afişler gördüm. Onların fotoğraflarını da götürmek isterim Türkiye'ye. Bunun hakkındaki fikriniz nedir? İkinci sorum ilk defa Taşnakıtyun Partisi herhangi bir milli toprağı olmadan bir parti olarak etnik bir gurubun partisi olarak ilk defa seçimlere giriyor. Bunun hakkındaki fikirlerinizi almak isterim.

R.H.A.; Açık bir zemin hazırlarsanız birileri gelir onu kullanır. Yani bugün Le Pen de olsun başka demokratik olmayan felsefeye sahip politik çevrelerde olsun bunu kullanırlar. Ama Ermenilerin bunu kullandırtmaması gerekir. Tabi her zaman bu olacaktır. Türkiye'de de bu son seçimlerde görülmüyor. İster istemez politik bu ortam yavaş yavaş sanki demokratik ortam sürüyorsa da MHP gibi bazı partiler öteki bir çok partiler de bir karşıtlık Türk düşmanlığı Ermeni düşmanlığı Rum düşmanlığı üzerine bir politika yapmışlardır. Bu her yerde böyledir. Fakat Fransız politikacıları da böyledir ya da Türk politikacıları da böyledir diyemeyiz.

H.Ç.K: Yani genelleştiremeyiz.

R.H. Araks: Tabii maalesef için kolayına kaçıp ötekinin üzerine çamur atarak politika yapma eğilimi dünyanın her yerinde böyledir. Taşnak Partisinin seçimlere girmesine diaspora'da Lübnan hariç hiçbir zaman seçimlere kendi partileri adıyla katılma hakları yoktur olmadı da zaten. Diaspora da parti kendi partilerine yakın buldukları yada öyle iddia ettikleri parti ismi altında seçime girebiliyordu. Örneğin: Demokratik kesimler, sol komünist parti, liberal demokrat Chirak partisi taraftarları. Bir çelişki var, Sosyalist partisinin bünyesinde Taşnaklar hep politika yapmışlardır. Taşnakların sözde siyasi sergileri milli sosyalist olarak almaktadır. Milli sol gibi bir şey ki buda Türkiye de bu son yıllarda Mümtaz Soysal ve demokratik sol gibi partilerden oluyor. Bu aslında birbiriyle çelişen solculukla hiç ilgisi olmayan bir olgu.

H.Ç.K: Nasyonal Sosyalist gibi.

R.H.A.; Yani Nasyonal sosyalistin ne olduğunu biliyoruz, Fakat Avrupa Parlamentosu seçimlerini Taşnak partileri, Taşnak olarak değil tabii böyle bir hareket çıkarttılar. Böyle bir liste çıkarttılar. O şekilde kendileri en aktif olur.

H.Ç.K: İki bölgede Paris'te bir de Lyon'da mı?

R.H.A.; Galiba, evet.

H.Ç.K: İki yerde gireceklermiş zannedersem. Bu ilk defa oluyormuş. Ben gazetelerden de okudum. Taşnaksutyun partisi olarak gireceklermiş.

R.H.A.: Öyle değil. İlk defa olarak Ermeniler Avrupa Parlamentosu seçimine katılıyorlar. Bu seçiminde organizasyonunu Taşnaklar yaptığı için ve işle en fazla Taşnaklar uğraştığı için ismi sanki Taşnaklar ilk defa seçime katılıyor gibi oldu. Halbuki öyle değil.

H.Ç.K: Ben soruyu şöyle değiştireyim isterseniz? 1915 tehcirinden sonra Lübnan'da ve Suriye'de Ermeni nüfusunda artış oldu. Bu göçten dolayı oldu. Daha sonra 1918 veya 1919 da Fransız mandasına geçince Ermeniler Fransa'ya geldiler. Şuandaki nüfusu da 650 bin civarı olması lazım. Şimdi burada Diaspora Kimliği üzerinde duracak olursak şuanda Ermeni Diasporasının düşüncesinin şekillendirilmesi ve geldiği nokta nedir sizce? birincisi bu. İkincisi ise Ermeni kimliğini ayakta tutan nedir? Bu arada

dinamikler üzerine konuşmak istiyorum. 1960'larda asala başı çekiyordu. Birazda o ön plana çıktı. Bazı terör faaliyetlerinde bulundular. Daha sonrada 1980'lerde bitti. Özetleyecek olursak Ermeni Diasporası Fransa'da nerden nereye geldi. Hangi öğeler üzerinde oturuyor. Ermeni Kimliğinin ana dinamikleri nelerdir. Bunun kısa bir tarihçesini alayım?

R.H.A.: Söyleyeyim. Önce bunu anlayabilmek için Diasporanın ve camianın anlamlarını açmamız gerekir. 1920-1922 den sonra sizinde belirttiğiniz gibi hem Türkiye'ye hem de Türkiye'ye en yakın olan Suriye ve Lübnan'dan diyelim özellikle Türkiye'den .....canhıraş bir şekilde canlarını kurtarmak için bir sürü insan dünyanın dört bir yanına dağıldılar bunlardan biride Fransa'dır. Dünyanın dört bir yanına dağılan Ermeniler buldukları ülkelerde camia yani Komyuniteyi kurdular. Bu camianın bütün dünyadaki soyut birliğinin adına da Diaspora diyoruz.Yani Ermenistan ve Türkiye dışında kurulan camiaların bütününe Diaspora diyoruz.Sovyetler Birliğinin yıkılışından sonra Diasporası ikiye ayırdılar. İç Diaspora ve dış Diaspora. İç Diaspora Sovyetler Birliğinin bugünkü bağımsız devletler topluluğu dediğimiz coğrafyada Ermenistan'ın dışında olan Rusya, Gürcistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kazakistan gibi ülkelerde yaşayan Ermenilerin camiaların toplamına iç diaspora. Sovyetler Birliğin dışında bulunan Amerika, Asya, Avrupa, Afrika gibi coğrafyalarda kurulan camiaların toplamına da dış diaspora denir. Tabi ki bu dış Diaspora dörde ayrılabilir. Amerika ayağı, Avrupa ayağı, Ortadoğu ayağı, Asya ve Afrika ayağı. Bugün en kalabalık Diaspora ayağı olan tabi ki iç Diasporadır.Yani eski Sovyetler Birliği coğrafyasında bulunan Ermeniler toplamı 2,5 milyona yakın.Türkiye'de bir hareket başladı. Ve çok ilginç anektodlar oldu. Türkiye'de özellikle MHP'nin bayraktarlığını yaptığı sanki neo turanizm kurma hayali altındaki Türki Cumhuriyetleriyle birlikte kardeşlik dostluk ilişkilerini kurma çabalarında Türkiye'deki MHP'lilerle öteki bu rüyayı gerçekleştirmek istiyordu ki büyük bir şok ile karşılaştılar. Çünkü onlar zannediyorlardı ki aynı din aynı ırktan olmak neo Turanizm kurmak için yeterlidir. Halbuki 70 yıla aşkın bir süre Sovyetler Birliği gibi olumlu olumsuz ortamlarda aynı tasaları aynı sevinci paylaşmış Ermeni ve Türki Cumhuriyet insanların birbirlerine kenetlenmeleri Türkiye'deki bu insanları çok şaşırttı. Hatta iş oraya kadar geldi ki Kazakistan, Türkmenistan hatta Azerbaycan dan gelen temsilciler bakın biz sizle kardeşiz.Fakat bizim Ermeniler'le olan ilişkimize dokunmayın. Biz onlarla uzun bir Sovyet döneminde en güzel kardeşliği

yaşadık. En güzel ve kötü günlerimizi duygu birliğimizi paylaştık. Biz bugün Türkiye ve Türki Cumhuriyetlerle yapacağımız kardeşlik bize Ermeniler'e olan karşılığımızı hissetmemizi gerektirir diye tepki geldi.Bu Türkiye'deki insanları çok şaşırttı.Bunu hesaplayamamışlardı.Bugün Özbekistan, Türkmenistan, Kazakistan müthiş bir Ermeni camiası ve potansiyeli var.Bu insanlar orda çok mutlu.Türkiye'deki azınlık ve çoğunluk arasındaki problemlerin onda biri bile sorun olmayışı insanları çok şaşırttı.Bu çok ufak bir parantezdi.İncelenmesi gereken bir olay.Bundan sonra en kalabalık olan Diaspora ayağı dış Diaspora dediğimiz yani Sovyetler Birliğinin dışında olan ABD'de 1.200.000'lik bir sayıdır. Avrupa ayağında bu sayı 650.000 Fransa'nın toplam 800.000 sayıda olmasının en büyük nedeni Sovyetler Birliğinden sonra gerek Ermenistan gerekse eski Sovyetler Birliğinden yurt dışına en başta ekonomik ve sosyal nedenlerden dolayı gitmek isteyen insanların burada yoğunlaşmasıyla oldu. 1923 de Lozan antlaşmasının en büyük taraflarından olan Batı ayağında dört ülke vardı.İngiltere, Almanya, İtalya, Fransa. Bu dört ülke arasında Fransa 1920'ler de kol gücüne en fazla muhtaç olan ülkeydi.

H.Ç.K:Fransa?

R.H.A.; Tabii. Belki de Fransızların sanki bir tür tabi bu kinci kökle bir diyeceğim bir şey. Sanki vicdanlarını temizlemek gibi bir davranışları vardı. Maraş'tan tutunda Türkiye'nin öteki taraflarına, bunu da inkar etmemek gerekir. Bunu gayet rahatlıkla söylemek gerekir. İşte bu Ermenilerin bir kısmı kışkırtılarak Emperyalist amaçlarla Maraş'a yönelimini unutmamalıyız.

H.Ç.K: Açık yüreklilikle şöyle diyorsunuz değil mi? Fransızların Maraş'ı işgali sırasında orada ki Ermenileri kışkırttılar.

R.H.A.: Maalesef tabi.

H.Ç.K:Hatta Fransız üniforması altında Ermeni.

R.H.A.Tabi, Tabi, Tabi

H.Ç.K:Ondan sonra çekilip giderken arkalarına bakmadan Ermenileri ortada bıraktılar.

R.H.A.: Arkalarına bile bakmadan daha ayrıntısını söyleyeceğim. Bizim yaptığımız kolokiyumlarda' da biz bunu açık yüreklilikle ilk söyleyen Ermeniler olduk. Maraş' da Ermeniler kendi yapacakları bir şey olmadığını anlayınca atlarının ayaklarına bezden yapılmış torbalar diktiler. Niye biliyor musunuz? Ertesi gün oradan Ermenileri yüz üstü bırakıp kaçtıklarında atlarının nal sesinden Ermeniler uyanmasınlar diye. Anlaya biliyor musun? Dolayısıyla tarih hakkında sosyolojik konuşurken maalesef bazı Türklerin bazı Ermenilerin bugüne kadar yaptıkları gibi hep bana hep bana değil. Bugün Ermeniler'e yapılan bir talihsizlik korkunç bir adaletsizlik insanlık dışı davranışı tabi bunu konuşmak gerekir diye söylerken bir taraftan da maalesef emperyalist güçlere alet olmuş Ermenilerin yaptıklarını da unutmamak gerekir. Fakat bu kesinlikle ve kesinlikle ister soykırım olsun ister toplu katliam olsun rejimi etkileyecektir. Bunun başka açıklaması olamaz. Bugün toplu bir katliamın en ufak bir gerekçesi olamaz. Haksızlık yapan suçluları cezalandırabilirsiniz. O ulusa ait olduğu için bütün bir ulus bir halka karşı katliama giriştiğiniz zaman bunu açıklayamazsınız. Yani bu öç almakla açıklanmaz. Bugün anlatılanlar Rus sınır yakınında bulunan Osmanlı ordusuna ihanette bulunan Ermenileri cezalandırmak. Bursa'daki İstanbul'daki İzmir'deki İzmit'teki Balıkesir'deki Nevşehir'deki bütün Ermenilerin Rus ordusuyla işbirliği yapmak gibi bir şey değil ki.

H.Ç.K.:Fakat tarihi bilgilerim beni yanıltmıyorsa burada sizin bahsettiğinizin sırasıyla gidecek olursak Maraş hadiselerinin farklı bir durum var. Tehcire girmiyor. 1920'lerde olan bir olay.

R.H.A.:Tabi tabi o ayrı bir şey.

H.Ç.K.:Tehcirin olduğu yıllar yalnız tehcir kısmı bölgesel yapıldı. İstanbul'daki Ermeniler'e tehcir yapılmadı.

R.H.A.:Mesele o işte. İstanbul'da yapılmadı. İstanbul'da 800 'e yakın bir ulusun entelektüel sınıfının en üst tabakası sürüldü. Bunlardan bir tanesi Komidas'tır. Komidas heykeli dikiliyor diye millet ayağa kalktı. Farkında değiller ki Komidas heykeline karşı çıkmak Türk kimliğine karşı çıkmaktır. Niye? Çünkü aynı Komidas Türk ocağında müzik dersi veren bir hocadır. Halide Edip Adıvar başta olmak üzere daha bir çok Türk aydınları bunun bilincinde olduklarını göstermiş. Ve onu kurtarmak istemişlerdir.



Kurtarmışlarda ama adam o gördüğü vahşet karşısında aklını yitirmiş bunalıma girmişti.

H.Ç.K: Şuna gelmek istiyorum.Ermenilerin kaliteli bir toplum yapısı var. Zanaatkar dediğimiz insanlar Fransızlar yapmış oldukları yanlış düzeltmek adına çünkü onlar Maraş'ta yüzüstü bırakıp çekip gitmişlerdi. Daha sonra bu hatalarını telafi etmek adına ne yapıyorlar? Fransa da ne yapıyorlar? Dünyada en etkin Diaspora Amerika ve Fransa'da var. Dikkat çeken yerler burası.Onun için ben Fransa'ya geldim. Lübnan'daki de etkindir. Ama Lübnan'dakilerin biraz daha hırçın etkinlikleri var bildiğim kadarıyla.Demokratik anlamda en etkin Diaspora anlayışı Fransa'da ve Amerika'da var.Buranın tarihçesini alacak olursak siz şöyle bir noktada kalmışsınız o nokta çok önemli.Fransızlar 1920'lerde Ermenileri yüzüstü bırakıp gittiler. Bu bir hataydı. Fransızlar bunu anladılar bunu telafi etmek için Suriye'deki ve Lübnan'daki Ermenileri Fransa'ya davet ettiler.

R.H.A. :Aynı zamanda kendilerinin işçi ihtiyaçları vardı.

H.Ç.K:Fakat burada bir pragmatizm var. Çünkü bu zanaatkarlara ihtiyacı var. Terziye ihtiyacı var. Kuyumcuya ihtiyacı var. Toprağı kaliteli bir şekilde işleyecek insana ihtiyacı var. Ermeniler Anadolu'da bu işi yapan en iyi insanlardır diyebiliriz değil mi ?

R.H.A.:1920-1922'lerde Fransa'nın maddi durumunu incelediğimizde çok iyi anlarız. Fransa'nın kol gücüne ihtiyacı vardı. I. Dünya harbine katılmış yorgun bir haldeydi. Kol gücüne zanaatkara ve sanatkara ihtiyacı olan bir ülkeye ihtiyacı vardı. Dolayısıyla Ermeniler biçilmiş bir kaftandı. Çalışkan insanlar birikimleri olan hatta Anadolu'nun bağrından gelmelerine karşılık öğrenebilmiş insanların da çok yoğun olduğu bir topluluk. Fakat 1920-1922'lerde başta Fransa olmak üzere dünyanın değişik yerlerinde kendi camialarını kurdular ve soyut diyebileceğimiz diaspora kavramını oluşturdular. Fakat size biraz önce bahsettiğim gibi tehcir sözde tehcir dediğimiz o olay gerçekleştiği zaman bazıları sözde soykırım diyorlar bende sözde tehcir diyorum. Buda işin esprisi. İstanbul değil, Taner Akçam'nın kitabında.

H.Ç.K: Taner Akçam Ermeni mi? yoksa Türk mü?

R.H.A.:Kesinlikle Ermenilikle ilgisi yoktur. Türk, Müslüman. Şimdi maalesef bütün

dünyada da aşağı yukarı böyle olmuyor. İnsanlar kendi başlarına da bela yada dış etki olmadan bu demokratikleşme sürecine kolay kolay giremiyorlar. Biraz önce dediğim yüzme ve boğulma örneğini getirirsek, yüzme bilmeyen bir insana önce bir can simidi attık, konferans vermeyip onu biran önce kurtardık. Boğulmaktan kurtulan bir insan, insan doğasının bir gereği bir daha başıma böyle bir şey gelirse diye ilk işi yüzme bilmek olmuyor. Nasıl olsa boğulmaktan kurtuldum, bir gün öğreniriz diyerek ikinci bir kez boğulma tehlikesiyle karşı karşıya kalana dek yine yüzme öğrenmiyor. İşte bu bir iki defa bir insanın başına yüzme tehlikesi gelecek ki nihayet o insan tamam artık başıma böyle bir şey gelmemesi için yüzmeyi normal bir dönemde boğulma tehlikesi olmadığı bir durumda öğrenmeye başlıyor. Türkiye’imizde de öyle. Yani AB’ ye girme süreci olmasaydı bunu açıklılıkla söyleyelim bugüne kadar bırakın Ermenisini, bırakın İngiliz ini Avrupalısını bizzat ve bizzat Türk oğlu Türk, Müslüman oğlu Müslüman Türkiye Cumhuriyeti nüfusunun % 99’unu oluşturan halk için yararlı olan ona laik olan çağdaş reformlar yapmayı aklımızın ucundan geçirmeyecektik. Peki Ermeni Diasporasına gelince Ermeni Diasporası da Sovyetler Birliği dağılıp kendi anavatanları dediği Sovyet-Ermenistan’ın korkunç bir rüya perdesini yırtarcasına ak koyunla kara koyunun ortaya çıkıp böyle neyin ne olduğunu gerçeğin ortaya çıkmadığı sürece hiçte öyle demokratikleşmede akılda ve hayalde yoktu. Halbuki AB, Amerika Birliği çok demokratik bir ülkede yaşamış olmalarına rağmen maalesef buda bir gerçektir. Hiç öyle illizyonlar, hayaller kurmayalım. Ermeniler kendi camialarında 19.yy hatta 18.yy düzeyinde yaşıyorlar.

H.Ç.K: Bir şey söyleyeceğim. O zaman Ermeniler de, anavatan Anadolu’daki Türkler gibi davranıyorlardı.

R.H.A.:Tabii, aynı. Kesinlikle ben her zaman zaten bunu söylüyorum. O kadar birbirine benziyor, bu kadar ortak refleksleri ve maalesef olumsuz yönleriyle de birbirine benziyorlar.

H.Ç.K: Üzüm üzüme baka baka kararırımış.

R.H.A.:Anlatabiliyor muyum?. Artık bunlara kızmak yada başka bir şey yapmak için değil. Amerika gibi sibernetik çağına ulaşmış. Fransa gibi kominikasyonun duvarları aşılımış bir ortamda canianın iç toplantılarına katılsanız aman Allah’ım sanki Yozgat’ta,

Sivas'ta, Urfa'da hatta ben daha başka bir şey diyeyim. Bugünkü Yozgat, Sivas ve Urfa'dan çok daha ileridir. Çünkü kendi topraklarında erozyon yaşadılar. Sanki bunlar sprey sıkılıp dondurulmuş bir halde oradan buraya geldikleri için.

H.Ç.K: Sivas değişti diyorsunuz ama 1915 Sivas'ı yaşıyor.

R.H.A.: İşte budur. Bu çok ilginç bir şey zaten Diaspora dediğimiz şey şudur. Dünyanın en çağdaş bilmem ne kültürüne sahip kim hangi ulus olursa olsun Diaspora'da yaşamaya mahkum olduktan sonra geriye gider. Niye? Çünkü aklıyla değil duygusuyla hareket etmeye başlar. Duygusuyla hareket etmeye başladığı zaman objektifliğini kaybeder. Objektifliğini kaybettiği zamanda da çağına ayak uyduramaz.

H.Ç.K: Peki burada önemli bir soru daha ortaya çıkıyor. O zaman Diaspora Kimliğinin en önemli ayağının bir tanesi karşıtlık üzerine kurulmuştur. Türk karşıtlık üzerine kurulmuştur. Ama anladığım kadarıyla şu açıklamaya katılır mısınız? Türk karşıtlığı var ama bu Türk karşıtlığı Türk düşmanlığı olarak algılanmamalı.

R.H.A.: Hayır

H.Ç.K: Kendini tekrar anavatana kabul ettirmenin gayretinin karşıtlığı. Bunu biraz açar mısınız? Bu karşıtlığın iyi anlaşılması lazım. Neden? Çünkü bu karşıtlığı çözenin de yollarını görmek lazım. Ben bilim adamı olarak bunu yapmamam lazım. Bunu göstermem lazım ki bunu aşacak olanlar Ermeni Diasporası veya Türkiye tarafı iki tarafı da bunu iyi görmesi lazım.

R.H.A.: Şimdi ben size söyleyeyim. Özellikle bu soyut Diaspora dediğimiz büyük ailenin birimleri olan dünyada değişik ülkelerin ki camiaların bütününden oluştuğunu söyledik. Doğrudur. 1920-22'lerde birbirlerini yapıştırıcı birbirlerini çimento rolünü oynamıştır. Türk ve Türkiye karşıtlığı. Fakat bunu artık lütfen o kadar öğünerek söylemeyeyim. Çünkü çoktan olması lazımdı, çok daha fazlası olması lazımdı. Bu bağlamda maalesef öğünerek söyleyemiyorum diyorum. Çünkü yeterli bulmuyorum. Türk ve Türkiye karşıtlığı çoktan kırılmıştır. Yani çatlamıştır, değişmiştir. 1920'lerin, 1930'ların, 1940'ların Türk ve Türkiye karşıtlığını artık burada siz bulamazsınız. Zamanın burada oynadığı çok büyük bir şey var. Kuşaktan kuşağa ister istemez bu

karşıtlığın dozu kırılır. Birincisi bu. İkinci etken bu Türk ve Türkiye karşıtlığının dinamitleyen en büyük etken soğuk savaştır. Soğuk savaş döneminde Sovyetler Birliği ve ABD'nin birbirlerini yemeleri Ermeniler ve daha bir çok üniteler kullanıldı. Üçüncü etken: Globalizasyon başlaması. İster istemez bu üç etken Türk ve Türkiye karşıtlığının epey hafiflemesine neden oldu. Dördüncü etken olarak ta 1993' de benim ve arkadaşlarımla başlatmış olduğu diyalog hareketinin de bunun üzerine etkisi oldu. İlk başta şokla karşıladılar. Fakat insanlar yavaş yavaş özellikle Fransa'da bir zamanlar bana mit ajanı Türk ordusunun işbirlikçisi gibi bir insanın aklının hayalinin bile alamayacağı utanç verici aşağılık her türlü hakaretler yağdıran çevreler yavaş yavaş gelip beni yanlış anladıklarını benim biraz daha açıklamam yapmam gerektiğini söylediler, ve bambaşka bir ortam doğmaya başladı. Yani bugünkü bu durum Türk ve Türkiye karşıtlığından sonra kendimi kabul ettirmeyi de bunun içine koyalım. Türkiye ne yapıyor ama? Karşıtlık, düşmanlığa kadar bir karşıtlık yapılmaması gerekiyor. Genelme yapılmaması gerekiyor. Bütün bunları kabul ediyoruz ama, Türkiye 1915'in biz bugünkü Türkiye'de yaşayan Ermeniler'e yapılan hareketin en ufak bir davranışının kökünden halledilmesi gerekmiyor gibi bir beklentiye dönüştü.

H.Ç.K: Şimdi şöyle açık olalım. Yani siz burada bir tarafsınız Ermeni olarak. Bir Ermeni olarak bu diyalogun net başlaması için ne bekliyorsunuz? Türkiye nasıl bir adım atmalıdır.

R.H.A.: Şimdi size şu kadarını söyleyeyim. O kadar açık ve basit ki o kadar kolay ki kesinlikle mahkum edirsiniz savunulacak hiçbir taraf olacak değil tabi. Bazı Ermenilerin başvurmak zorunda kaldıkları maalesef. Türkiye'de böyle bir açıklama yaptığınız zaman mecbur kaldı da hak veriyor diyor. Asala ve Taşnak teröristlerin doğmuş olmasının zemini Türkiye tarafından hazırlandı. Türk tarafında korkunç bir şekilde inkar politikası. Bakın bugün Türkiye'miz ne hale geldi. Türkiye bugün devlet üniversitesinde devletin sosyolojik doktoru Türkiye'de doktora tezi yapabileceğini gösteriyor. Yani bunu hiç kimse sen ne hakla bu konuda bu tezi yapıyorsun diye soruyor mu?

H.Ç.K: Hayır.

R.H.A.:Bakın nerelerden nerelere gelmişiz. Bugün Mehmet Ali Birand'dan tutun daha

bir çok Türk Marjinal basınına ait olmayan gazetelerde köşe yazarları eninde sonunda Türkiye özür dilemeli gibi bir cümle yazabiliyor. Açık oturumlarda Ermeni sorunu hakkında bizimde hatalarımız vardı diye yazılar yazabiliyorlar. Ermeni soykırım üzerine genosit üzerine kitaplar -Türkiye’de ilk başta hapse mahkum oldular işkence yapıldılar- basılabiliyor. Bu ortam bundan 20-25 sene önce olsaydı. Asala değil herhangi bir örgütün doğuşuna zemin hazırlanmazdı. Demek istediğim Türkiye’nin yapması gereken nedir? Diye soru sorduğumuz zaman Türkiye gerçi yetersiz 20 yıl içerisinde kendini değiştirmiş olduğu politikasını büsbütün değiştirirse zaten iş kendiliğinden çözülecek. Yani o kendinin öz güvensizliğinden kaynaklanıyor. Örneğin; Abdullah Gül Avrupa konseyinde dekorasyon üyesiyken bir iki defa şöyle bir demeç verdi; Türkiye’nin geçmişinde hiçbir utanılacak davranışı olmamıştır. Dünyanın herhangi bir ülkesinde bizim geçmişimizde utanılacak davranışımız olmamıştır diye bir cümle sarf edemez.

H.Ç.K: Siz diyorsunuz ki bunu Türkiye nasıl algılar bilemiyorum ama; şu çalışmalar yapılıyor benim şahit olduğum bir şey Osmanlı arşivi açılıyor.

R.H.A.:Nihayet, yavaş yavaş

H.Ç.K: 1980’den sonra başladı. Şu anda tasnif işlemleri yapılıyor. Tasnif bitmeden de arşiv açılmaz. Osmanlı Devleti sohbetimizin başında söylediğimiz gibi belge devleti, öldürdüyse inkar etmemiştir. Ben öldürdüm demiştir, yazmıştır onu da.

R.H.A.:Burada var. Mustafa Kemal Atatürk’ün İçişleri Bakanının hangi tarih, nerede, nasıl 800 bini aşkın Hıristiyan vatandaşlarımızın \*\*\*katlettik\*\*\* diye yazmış.

H.Ç.K: Bir tanesi bu bir başka mesele Ermeni Diasparasını, Ermeni kimliğini ayakta tutan başka unsurlar var mı? Neler yani.

R.H.A.:Ayakta tutan ortak şeylerden biri ortak kültürdür.

H.Ç.K:Türkçe geliyormuş.

R.H.A.:O sonra, ama işte mutfak, müzik, kültür bunlardır.

H.Ç.K: Mesela şu var şuanda Alfortville’deyiz. Burası Ermenilerin yoğun yaşadığı bir

yer.Sosyolojik açıdan yapılan bir araştırma belki dünyada da böyle midir? bilemiyorum ama bir öbekleşme var. Hemşericilik var. Ermenilerde de böyle hemşerilik var mı?

R.H.A.:Keşke yeterince zamanımız olsa ve bana Türkiye’de bir TV yayınında yer verebilseler de anlatabilsem. O kadar ilginç ve milyonları şaşırtacak duygulandıracak olaylar var ki. Fransa’da Kayserililer Derneği var. 50 bin Kayserili toplanır kete yenilir. 70, 80, 90, yaşlarında titreyen insanlar yan yana gelirler ve Kayseriliklerini bağıra bağıra söylerler. Hatta konuk dernekten Sivashılar Derneğinden bazı temsilciler olur.Yani işin anektodu. Kavga vermeyelim ama kavgaya varan tartışmalar bizim Kayseri, bizim Şivas adam bunu dediği zaman fark etmiyor ki kardeşim sen 60 yıl da bir Kayseri’ye ayak basmamışsın yada öteki hiç Sivas’a ayak basmamış. Hatta sen oraya bağıyorsun, küfür ediyorsun, ama Kayseri dediğin zaman bütün sular duruyor. Kayserilik korkunç bir öğünç.

H.Ç.K: Peki bu aktarıldı mı?İkinci, üçüncü nesle aktarılabildi mi?

R.H. Araks: Aktarılır tabii. Bunu tahmin ettiğimiz gibi, takdir ettiğimiz gibi. Belli bir kültür, belli bir zamanda kendi toprağına bir şeyler katıyor.Yani değer kaybediyorsa Diaspora’da büsbütün kaybediyor.

H.Ç.K:Anladım.Tabii bu çalışmalarınızda ortaya çıkacak

R.H.A.: Tabii.Yurt dışından, Türkiye’den yeni bir Ermeni genci bir öğrenci geldiğinde kazara 21-22 yaşlarında Kayserili Ermeni 80 yaşında Kayserili bir amcanın yanında olursa işte o çocuk yırtmış demektir. Çünkü o çocuğı koklar, sanki Kayserinin havasını koklar sabahtan akşama böyle şeylere tanık oldum. Çocuğı 22 saat uyutmadılar. Anlat bakalım şu Kayseri yi anlat. Çocuk artık bağınlık geçirdi

H.Ç.K: Peki, mesela Türkiye’ye ait olan bir Galatasaray hadisesi var. Bir Fenerbahçe olgusu var. Burada nasıl karşılanıyor Türkiye maçları.Ben şuna rastladım. İnsanlar buradan Türk televizyonlarını izliyorlar. Türk gazetelerini alıyorlar. Birazda bu konuya gelelim isterseniz?

R.H.A.:Konfornfide kültürel etkinliklere katılıyordu. Çünkü o zaman Belediye Başkanı kültür sever, sanat sever, Josef Fancezki adında Korsika kökenli bir Belediye Başkanı



idi. Adam Fransız Cumhuriyetinin Belediye Başkanı, Milletvekili aynı zamanda Bakanı olmuş. İç işleri Bakanı toplumsal Polis Bakanı o zaman ayrıydı. Adam çıkıp seçimlerde ben bir Fransız Bakanım ben Bir Korsikalıyım diyebiliyordu. Hiç kimse sen bölücüsün, vatan hainisin, sen Korsikalıyım diyerek Fransız Kimliğini unutup, bölücülük yapıyorsun diye adamı hapse atmadılar. Kalkıp Bakan yaptılar. Türkiye’de Şerafettin Elçi Türkiye’de Kürtler vardır bende bir Kürdüm demişti ya. Bu lafı dediği için hapse atılmıştı. İşte bunun farkını koymak istedim.

H.Ç.K:Yalnız şu anda durumlar değişti.

R.H.A.:Değişiyor, değişmeye başladı çok şükür. Ondan sonra koro’dayız.Koro’da Bagos’lu bir arkadaşım var. Orkestra şefi. Tam değneğini kaldırmış işaret verecek bir ses geliyor, anlamıyor. Orkestranın arasında araştırıyor. Arkadaşım Bagos radyosundan Beşiktaş maçını dinlemek için kulaklığını koymuş. Ve o kulaklıktan çıkan ses yayılıyormuş. Skandal çıkmış. Silme Ermeni Beşiktaş maçını izliyor. Türkiye dünya 3.ncüsü olduğu zaman keşke Alfortville’de olsaydınız. Çünkü kırmızı-beyaz tişörtler giymiş gençler görebilirdiniz.

H.Ç.K:Fotoğraf varsa alabilir miyim.?

R.H.A.:Türkiye olarak size ufak bir şey söyleyeyim.1950 ‘de T.C. Başkanı Cevdet SUNAY Amerika’ya ilk Türk Cumhurbaşkanı olarak davet ediliyor.

H.Ç.K:Ben Celal BAYAR gitti diye biliyordum ama 1950 yada 1958’de.

R.H.A.:Tamam Celal Bayar’dı. 1958’de yani. O zaman Türk Camiası Amerika’da tek tük vardı. O zamanlar ABD’de Türkiye Cumhuriyeti etkisi olarak İstanbullu genç bir diplomat bütün arkadaşları tabi Türkler başta olmak üzere Rum, Ermeni ve Musevi öyle bir şey yapmam lazım ki buradan Türk Cumhurbaşkanı şaşalı bir şekilde karşılanması lazım.

H.Ç.K:O zaten tek şaşalı karşılamaydı.

R.H.A.:Herkes öyle diyor. Rum, Ermeni ve Musevi tüm dostlarına haber vermiş. Hepsi O bizim de Cumhurbaşkanımız, gereken neyse yaparız demişler. Arkadaşı Ermeni

okullarındaki öğrencileri okul otobüsleriyle ellerinde Türk Bayrakları Ermeni Esnaflar dükkanlarını kapatıyor. Merkez caddesinde iki sıra toplanıyorlar. Amerikalılar şaşırıyor. Bu kadar Türk yoktu bu ülkede diyorlar. Ermeni Terzi bir arkadaşım 48 saat oturuyor. Bir Türk Bayrağı dikiyor. Amerikalılar Amerikan ve Türk bayrakları eşit büyüklükte olacak demişler. Arkadaşlar Ermeni ile aracı oluyorlar olay çözülüyor. Ermeni o kadar Türkiyeli ki aynı zamanda bizimde Cumhurbaşkanımız .Amerikalı ama bu nasıl olur siz Ermesiniz. Siz oradan kaçıp geldiniz. Kaçtığınız ülkenin Cumhurbaşkanı geliyor diye seviniyorsunuz. Akılları karışıyor. Ve sonunda o korkunç devasa Türk bayrağı dalgalanıyor.

H.Ç.K:Siz de o heyecanı görüyorum.

R.H.A.:Evet. Bugün sözde Türkiye karşıtı Ermeni Lobisi var ya o da tartışmalıdır. Kesinlikle nasıl ki bir Türkiye, bir Türk ulusu, Türk ırkı, Müslümanlar Moğollu olamaz ve de değildir. Ermeni Diasporası da aynı şekilde değildir. Böyle düşünen olabilir. 1950'lerin Ermeni Amerikan filmi hayal ediyorum. İşte benim rüyam budur. Türkiye için dezavantaj değil. Avantaj olabilecek bir toplum yaratmak. Amerika'da Avrupa'da. Ama bunu yapabilmek için de insanların gönüllü olabilmesi lazım.

H.Ç.K:Hazır gönüllü var mı?

R.H.A.:Nasıl olur. Türkiye'de azınlıklar tali komisyonu diye bir komisyon var olduğu ortaya çıkmışsa yani bir Türk Ermeni profesyonel asker, yargıç, polis, savcı olamıyorsa onu bırakın devlet memuru bir postacı olamıyorsa? Azınlığa mensup bir vatandaş devlet memuru olabilmesi için Ankara'dan özel izin alması lazım.

H.Ç.K: Şimdi söylediklerinize karşı şöyle bir şey söylemek istiyorum. Dengelemek açısından değil yanlış anlamayın. Her kanunun bir içeriği vardır. Onu şu anda cevaplamayacağım. Muhatabı da değilim. Türkiye Cumhuriyeti bir geleneğe sahip. Osmanlı Devleti nasıl ki belge devleti ise Türkiye Cumhuriyeti de onun devamı. Yaptığı kanunların dayandığı bir mantığı vardır.

R.H.A.:Mantığı biliyoruz. Bütün Türk basını bunu eleştiriyor.

H.Ç.K:O gün "a" dır da, bugün "b" olabilir.

R.H.A.:Bugüne kadar o karşılıklı o gönülün olmamasının nedeni o aralıkta kalması şimdi “b” ye doğru bir eğilim var. Biliyorsunuz zamanında bu eleştirildi; Fatih’te tesettürlü hanımların çoğunlukla katıldığı bir spor yerinde bir Rus ya da öyle birisi varmış diye o kişiye sen burada olamazsın, rahatsız ediyorsun diye dışarı atmışlar.Yani demek istediğim bir sürü gönüllü elçi olacak. Ben onu yakaladım. Konuştuğum bir sürü insanda Türkiye hasreti var. Türkiye’ye gelip gitmek istiyorlar. Göç etmeyi düşünmüyorlar çünkü ekmek paralarını burada kazanıyorlar.

H.Ç.K:Bu gelişmeyi gördüm.Fakat burada ikinci bir noktaya gelmek istiyorum. Sizinle Türkçe konuşuyoruz şu anda tehcir sonrası Fransa’ya geldiniz. Ama burada tehcirle gelenler de Türkçe konuşuyor. Buna girmenizi istiyorum çünkü Diaspora Kimliğini ayakta tutan ana unsur karşıtlığın nedenleriyle beraber ortaya koyduk. Ayağın birisi bu. Bir diğer ayak ortak bilgide ortak bir iletişim kanalımız var şu an sizinle.

R.H.A.:Şimdi ben size anlatayım. İsim ve Soyadıyla.....Efendim burada çok ilginçtir benim gazetecilik hocalarımdan biri ismi de Jean Claud de le Kuva yani Ermenice adı Armen Hacikyan bu Adanalı. 16 yaşına kadar Ermenice bir tek kelime öğrenmemiş. Adam Türkçe’ siyle büyümüş.

H.Ç.K: evet

R.H.A.:Tam Adanalı ama adamı bir görseniz enfes bir Fransızca. Yani Fransız ortamında takma adı Jean Claud de le kuva. Nüfusuna girmemiş ama takma adı. Kesinlikle bu adama Fransızdan başkası denemez yani Cumhurbaşkanıyla, bakanlarıyla falan konuştuğu zaman nefis bir Fransızca en ufak bir aksan falan yok böyle birisi. Böyle bir adamla çalışıyorsunuz. Birdenbire ağızdan sen.... ‘git len’ falan öyle bir şey ne!ne!ne o cüsse o adamın kibar tarzının arasında böyle bir laf, patlıyorsunuz yani gülmekten. ‘Ne diyon len’ falan önce bilmiyoruz sonra tanıştık. Yanına yeni yetme gazeteciler geliyor. Türkiye’den Lübnan’dan gelmiş Ermeniler o gelip gidiyor falan filan. Bir gün bu patladı. ‘Lan oğlum nasıl izin nakledelim şu gafanıza falan...’ ya nediyor bu. Böyle bir gün başka bir şey konuştuğu zaman ya sen kimden medet umuyorsun kardeşim, medet umduğun adam senden beter. Fikrini anlatmak için ‘ne umuyorsun bacından, bacın ölmüş acından.’

H.Ç.K: Tekerleme

R.H.A. Öyle herif tam Adana ve İstanbul'da Türkiye'de bile böyle bir şey duymamıştım tamam mı. Bana sizin gibi incelemek istedim çocukluğunu anlattırdım. Film yapılacak bir konu. Pazardan gelmişler iki üç kardeşi amcaları var yanında. Birisi Alfortville'de oturuyor öteki Issy-les-Moulineaux'da oturuyor. 1930-1940'larda şimdiki gibi ulaşım yok yolar yapılmamış. Alfortville'den Issy-les-Moulineaux'a gitmek bir alem. Issy-les-Moulineaux Ermenilerin yoğun olarak oturdukları ikinci büyük yer. Sonra dedi ki R.H.A oğlum kalk da amcana gidek. Ankara radyosunu dinleyek hele bak ta neler olacak. Ve onlar için merasimmiş. Perşembe gününden hazırlanır Pazar günü toplanılacak piknik sepetleri tam Adana'da yumurtalığa pikniğe gider gibi çörekler, börekler hazırlanıyor, amcalarının evine gidiliyor çünkü onlarda lüks radyo varmış. Yeşil lambalı radyo üstelik Türkiye'yi çekebiliyor, uluslar arası çekiyor ne. Onlar için Perşembe Cuma günü gidilecekte gece yatisına kalınacak tam Anadolu kültürü. Fransızların yanında gece yatisına kalmak diye böyle şeyler yoktur. Çıkınlar hazırlanıyor. Cumartesi giderlermiş yatarlarmış. Radyo açılmış erkeklerde haremlik selamlık.

H.C.K: ilk defa duyuyorum.

R.H.A.: Tabi canım haremlik ve selamlık istediğin kadar Hıristiyan olsun adam bürüm bürüm Anadolu kokuyor. Ya ne görüyorsan o. Onlar haremliği destekler çünkü küfredecek oraya. Ankara radyosunu açıyor oda konuşuyor. Konuş konuş diyor. Radyo'ya konuşuyor bir tane küfür ediyor. Spiker ne diyorsa herhal hem fikir değil, bir küfür atıyor ondan sonra gözlerinden ibrik gibi yaşlar akıyor. Ah ah orada olaydım da küfür de patlatsaydım. Senin lafını dinleseydim. Anlatabiliyor muyum? O küfür o küfür değil aslında. O küfürü kendi kardeşine yapıyor. Kendi abisine kendi arkadaşına. Anadolu usulü konuşma şekli; 'Eşeğin oğlu gel len buraya' falan anlatabiliyor muyum? Ama çok hasretli bakın şu boğa bakın şu Türkçe'nin oynadığı role bakın, şu bir hafta Perşembe, Cuma, cumartesi çıkınlar hazırlanıyor. Fransa'nın, Paris'in göbeğinde bir Ermeni Adanalılık savunuyor. Yani bunu bilmek lazım.

H.Ç.K: Yani diaspora Ermeni Kimliğini oluşturan en önemli unsurlardan bir tanesi Türkçe diyebilir miyiz.

R.H.A.: Evet. İşte burada yaranızda var. Şimdi size onun programını..... Bu akşam size programlar hazırladım. Bu akşam size Babür beyle tanıştıracacağım Babür bey bizi bekliyor. Bu konu üzerinde çok enfes çalışmaları var. Babür beye de ben anlattım. Benim dedem, kardeşlerim Çanakkale’de şehit olmuşlar. Ondan sonra bütün hayatlarını Türkiye’de özveriyle geçirmişler. Türkçe öğretmenliği yapmışlar. Ohannes Efendi Hamamciyan Hamamcı oğulları.

H.Ç.K: Evet Hamamciyan

R.H.A.: Olay gibi bir şey Hamamciyan. Soyadı kanunu çıkmış –yanlılar –oğulları olmuş. Ben Türkoloji eğitimi yapıyorum. Çünkü bana Türkçe’yi öğreten ilkokul 4.sınıftaki Türkçe öğretmeni Cevat Odacı. Bugün görsem ellerinden öperim. Türkçe’yi bana o sevdirmişti. Türkçe benim ikinci anadilim. Belki bazı yerlerde birinci anadilim. Türkçe’yi bana sevdiren bu Türkçe hocam olmasına karşın ona çok kısa bir dönem Arapça, Farsça, Osmanlıca, Fransızca tercümanlık yapmışım. Bugün T.C yasalarınca bir Ermeninin Türkçe öğretmenliği yapmaya hakkı yoktur. Türkçe Suriye’de Ermeniler sayesinde ayaktadır. Bu bir olgudur. Milliyet gazetesi benle bir söyleşi yaptı. 1998 ‘de tam sayfa. Orada çok ilginç –Türkiye cumhuriyet’leri İstanbul’da Türkoloji toplantısı yapıyorlar. Adamlar rusça konuşuyorlardı. Ben çok rahatlıkla Ermenistan’ın Türkçe konuşan ülkelerin kongresine üye olmasını isterim. Çünkü Ermenistan’da çok daha fazla Türkçe konuşan insan var. Ama böyle olmasına karşın anavatanım Ermenistan yani Ermeni olduğum için buna karşın açıkça söyleyeyim ki benim asıl toprağım Türkiye’dir. Türkiye’yi bu kadar seven birine öğretmenliği fazla görüyorlar.

H.Ç.K: Siz şöyle deyin isterseniz. Doğduğum yer anavatanım deyin, dünya değişiyor, her şey değişiyor. Diaspora Kimliğinin değişim yönü var mı? Gittiği bir yön var mı? Mesela; Ermeni kimliği ayakta Türkçe konuşuluyor. Sorduğumuz sorularda Türkiye karşıtlığını göremedim. Ayakta tutan şey Türk kültürü olmuş, Anadolu kültürü olmuş. Ortak bir kültür var.

R.H.A.:Çünkü Anadolu kültürü içinde hem Türk kültürü var hem Ermeni kültürü var.

H.Ç.K: Mesela şu bardak var dedik. İçinde bir şey var. İçindekine kahve dersin. Kahvenin içinde kafein, şeker, su vardır. Ama buna kahve deriz. Bir üst kimlik olarak

Türk kültürü deniliyor.

R.H.A.: İşte onun için. Çok doğru olması için. Yani bunun başka..... Bulamıyoruz. Türk dili kavramı Anadolu kavramı İstanbullu olsan bile Anadolu kavramı. Çünkü Türk kültürü dediğin zaman bir sürü ..... öncelik verilmiş oluyor. O doğru değil. Çünkü bugün Türkiyeli Türk kökenli Türkiyeli olduğu gibi, Ermeni kökenli Türkiyeliler de var. Kürt kökenli Türkiyelilerde var. Yani burada çok titiz olmak lazım. Kültür dediğimiz zaman Türklüğün propagandası Turancılığın bir numaralı öncülüğünü yapan partinin MHP'nin şarkısı Ermeni şarkısıysa ben nasıl .....olmayayım. Anlatabiliyor muyum. Çırpınırdı Karadeniz 16.yy dan kalma bir şarkı daha niceleri başka bir şey daha söyleyeyim 1968'lerde TRT'de artık bunlar ortaya çıkıyor. Gizli genelgeyle Anadolu'yu dolaşın ne kadar Ermeni müziği varsa bunu Türkleştirin. Ve bunlara anonim damgası koyun.

H.Ç.K.:Peki böyle bir şey yapılmış mı toplanmış mı?

R.H.A.: Tabi efendim.

H.Ç.K.: Şimdi o anonim densin Ermeni densin 'Çırpınırdı Karadeniz'in müziğini Sayad Nova mı? yapmış.

R.H.A.:Evet.

H.Ç.K.: Şimdi onu yapan kişinin Ermeni olmuş olsa bile kullanılan data çok önemli . Konunun aydınlığa kavuşması lazım. Türkiye'de şu anda, Türkiyecilik, Anadoluçuluk farklı anlaşılıyor. Onun için bu kavramları düşünce olarak kapalı tutmak istiyorum. Ama Türk kültürü bir üst kimlik ama bu kimliğin içerisine elbette Anadolu'da yaşayan etnik kökeni ne olursa olsun insanlar katkı yapmıştır. Kullanılan data mesela Türkler müzisyenimidir değildir. Ama bu bilimsel açıdan ele aldığımız zaman, sosyolojik açıdan ele aldığımız zaman bu bir fanatik olsun diğer kullanılan data müziği olsun Türk kültürü diyoruz biz buna.Ama bunun sizin gibi işçileri ustaları Ermeni olabilir, Rum olabilir. Bu tartışma başka bir konunun ana konusu ben ona girmek istemiyorum.

R.H.A.: Anlıyorum, anlamıyorum da işte... Türk kültür... alt kültür üstünlüğü denildiği zaman sanki bir kültür öteki kültürün üstündeymiş gibi.İşte orada bir şey buldum. Özel



kimlik ve genel kimlik. Benim özel kimliğim Ermenilikten genel kimliğim Türk kimliğimdir.

H.Ç.K: Evet tamam

R.H.A.:Budur işte

H.Ç.K:Tamam tamam onun ismini değiştirebilirsiniz ama, genel kimlik Türk kimliği,özelde kişiler Rum olabilir, Ermeni olabilir veya Müslüman olup Çerkez olabilir. Gürcü olabilir.

R.H.A.:Tabi,tabi

H.Ç.K:Son bir derleyip toplama adına diyorum,Diaspora Kimliği, Ermeni diasporası, Fransa'daki Ermeni diasporasının kimliği ne üzerine oturmasını özetlese tekrar

R.H.A.:Biraz öncede arz ettiğim gibi ilk başta;1920-22'ler de oluşan mazlum rolünü oynayan Türk ve Türkiye karşıtlığı, yerini Türkiye ve Türkiye kimlikleri tarafından tanınma arzusuna dönüşmüştür. Yine bu karşıtlık vardır. Fakat bu karşıtlığın oranı, rengi, türü, doğası tamamen zayıflamıştır. Yerini bir affetmeye, yapılan korkunç bir insanlık suçunu affetme hazırlığına dönüşmüştür. Fakat ne zaman. Bildiğiniz gibi bir insanın öteki insanı yada bir toplumun öteki toplumu affetmesi için af dilemesi lazım. Bu birincisi. İkincisine kültürel baz alır ki bu kültürel bazın içine Türklerin çok önemli bir yeri vardır.

H.Ç.K:Size ikinci bir sorum olacak. Pınar Türeñç hanımın tarihi şu an yanımda değil, Arsen Avakyan'la yapmış olduğu bir görüşme var. Arsen Avakyan Türkiye'de Ermenistan'ın gayri resmide olsa elçisi konumunda Arsen Avakyan "1992'de Ermenistan kurulmadan önce Ermenilerin bir vatani yoktu. Diaspora Ermenilerin böyle bir sıkıntısı vardı. Problemin ana nedenini teşkil ediyordu. Ama artık1992'de Ermenistan kuruldu problem bitti" diyor, Buna katılıyor musunuz?

R.H.A.:Olmadı çok istenirdi. Ama maalesef olmadı. Ve zaten doku olarak ta tam tamına olmadı. 1920'lerden 1991'e varana kadar Sovyet Ermenistan'ı Ermeniler için Türkçe'mizde "Orda bir köy var uzakta, gitme sekte kalma sakta o köy bizim

evimizdir.” İşte aynı uzaklıkta o köy Sovyet Ermenistan’ı 1991’e, yıkılışa kadar. Orda bir köy var uzakta, gitme sekte kalma sakta orada, sanki el topraklarında ülkesiz vatansız kompleksinden kısmen kurtulabilmek, kısmen avuntu içerisinde olabilmek için Orda bir köy var uzakta, o uzaktaki bir köy yani bir rüya perdesi bulunan bir ülkedeyiz. Ve o rüya perdesi demirden olduğu içinde oda bir avuntudur. Ne yapalım aslında biz çok gider kalırız. Ama demir perde olduğu için gidemedik. 1991 olduktan sonra ak koyun ve kara koyun ortaya çıktı. O zaman bizim orada bir köyümü var ve demir perde olduğu için gidemiyoruz yoksa bizim vatanımız var diye bir söyleşi hayal olduğu tam bir palavra olduğu veya kendini avutmaktan başka bir şey olmadığı ortaya çıktı. Ve Sovyetler siz, russuz, bir Ermenistan Cumhuriyeti’nin ne kadar ayakta kalabileceği, Ermenilerin devlet yönetiminde ne anlayıp anlamadıkları, Ermeni kültürünün bugün bağımsız bir devlet politikası diplomasinin ne kadar üretip üretemedikleri ne kadar kendileri ile barışamadıkları ortaya çıktı. Ortaya çıkması aslında diasporalıları niye biliyor musunuz? Ne güzel rüya hayal içinde rahat rahat yaşıyorlar. Hem kendilerini aldatıyorlar, hem de başkasını. Orada uzakta bulunan bir köyün varlığı diaspora Ermenilerini güzel tatlı bir tembellik verir. Nasıl olsa bizim orada bir anavatanımız var. Biz burada asimize olsak ta olmasak ta çok şükür ki orada bir anavatan var. Ama orada bir anavatanın var oluşu buradaki Ermenilerin tembel olmalarına yani kendi kültürel kimliklerini oluşturmaları için Türk karşıtlığından daha fazla kültürel ve bir takım öğelerle var olmaları için çalışma engelledi. Bir tembellikti. Halbuki anavatanları olmayan toprakları olmayan Filistinliler yada Türkler anavatanları olmamaları dezavantajlarını avantaj yapıyorlar. Ve korkunç bir şekilde çalıştılar. Ve dolayısıyla bugün için Türkler Ermenilerden siyasi anlamda çok daha etkindir. Fransa’da ve Amerika’da Ermenilerin anavatan olma avantajı aslında kendileri için dezavantaj oldu.

H.Ç.K: Şimdi Fransa Diaspora Ermenileri anavatan olarak Ermenistan’ımı görüyorlar. Yani artık Türkiye aradan çıktı. Türkiye problemleri yokta Kayseri’den gelmiş olsa bile Türk datalarını ortak kültürel öge olarak kullanılmış olsa bile Türkiye’yi aradan sildi. Artık orada bir devlet kuruldu, bir devletin varlığı şu anda problemleri sildi mi? Bıraktı mı? yani.

R.H.A.:Şimdi bakın söyleyeyim. Anavatandan ne anladığımızı ve vatandan ne anladığımıza bakalım. Anavatanın vatan kavramı tarafından erişilmez çok daha yüksek

bir kavram değildir. Farklıdır o kadar ama vatan ne anavatandan yani anavatanın vatan kavramının üzerinde görürsek bu yanlıştır. Sakın öyle anlamayın. Anavatan kavramı şu şekilde olabilir. Orada yaşayan toprakların dolaylı yada dolaysız her türlü bağıyla ortaklıkları olan insanların merkezi yani bugün Azerbaycan'da Türkiye'ye anavatan diyebilir. Türkiye'de doğmamıştır ki, Azerbaycan'da doğmuştur.

H.Ç.K:Asıl orada anlatılan bir şey vardır. Arsen bey diyor ki "Burada 1992'de Ermenistan'ın kurulması diaspora Ermenileri için kurulmadan önce bir vatan problemi vardı. Vatan yoktu bunun bir hasreti vardı.Bunun özlemi vardı. Bunun için bir gayret vardı. Problemin ana nedeni buydu. Artık bir problem yok.Neden? Çünkü Ermenistan kuruldu diyor.

R.H. Araks Ama o kadar basit değil.

H.Ç.K:Buradaki Ermeniler Yozgat'ımı referans alıyor. Ermenistan kuruldu artık benim anavatanım burası diye adres referans değiştirdi mi?

R.H.A.:Şimdi artık çok iyi bir yere girdiniz. Referans, adres değiştirebilir. Fakat Türkiye çok zaman olduğu gibi korkunç bir fırsatı ya kaçırdı ya kaçırmak üzere.

H.Ç.K:Sınır kapılarından dolayı mı.

R.H.A.:Kapının kapanması değil Türkiye'nin bir hüsrandan aslında Diaspora Ermenilerinin 1992'den sonra Sovyet Ermenistan'ının bağımsız Ermenistan Cumhuriyeti oluşuyla, bir takım hüsrana kapılmalarından doğan vatan anlamdaki anavatanı boş verin burada sorsanız anavatanın Ermenistan dır derim. Anavatan hiçbir şey ifade etmez. Vatandır senin doğduğun ya da yaşadığın yer. Adres değişikliğinden yararlanıp olumsuz bir dalgayı olumluya döndürebilir. Bunu yapması için Türkiye'nin bir sürü çaba sarf etmesi lazım. Türkiye bırakın çaba sarf etmeyi ona karşı çaba sarf etmekle o adres değişmez. Bütün mesele bu. Ama ne olur Ermeni'nin durumu. Ermenistan'la ilişkileri ne kadarda hüsrana uğramış olsa Türkiye tarafından olumlu adımlar atılmadığı sürece ortada kalır. Ama benim deminden beri anlatmak istediğim şey. Türkiye akli başında çağdaş ince hesaplarla değil, olaya tamamen demokratik bir tavırla bazı açılımlara giderse hem kendisi açısından çok yararlı olur. Çünkü Avrupa bir

dünya gözü önünde komşuları ile barışık olan bir Türkiye hem de Ermeni gibi artık asırlara tarihe geçmiş. Bir sözde düşmanlığı açmış bir döneme girer. Hem de Ermenilerin korkunç bir dinamizm korkunç bir maddi ve manevi potansiyelini kazanmış olur. Üçüncüsü bugüne kadar endişe duyduğu bir yerin potansiyeli kendisi içinde çalışan bir şeye dönüşür. Her halde bunu gerek Ermeni lobisinin Ermeni düşmanı olacağını demek istemiyorum. Bir lobinin bir ülkeyle dost olması için başka bir ülkeyle düşmen mi olması lazım. Hayır. Ermenistan ve Türkiye çıkarları ortak olduğu zaman ondan sonra Ermeni lobisini gayet açık bir şekilde onuruna çalışır bir duruma dönüşür. Ama bunun için Türkiye’de bu azınlıkların Ermenilerin önünde olan engelleri kağıt üzerinde değil. - Mantalite olarak değişmesi gerekir. Fransa’nın ulus devlet modelini almak zorunda olan Türkiye Cumhuriyeti 1920’lerde herkes Türk’tür. Ne mutlu Türküm diyene söz deyişini Türkiye’de yaşayan herkes Türk tür gibi algılanması aynı Fransa’da yaşayan herkes Fransız’dır. 1992’de Fransa Maastricht antlaşmasını imzaladığı itibaren kendi ulus devlet döneminin kapandığını ilan etmiştir. Fransa Maastricht antlaşmasını imzaladıktan sonra Avrupalı şemsiyesi altına girmeyi defeatle kabul etmiş. Zaten çokta önce defeatle kabul etmiş olan şeyi yürürlüğe koymuş ve Türkiyemizde şimdilik fiili dönemi yaşıyor. Yok kırmızı çizgiler yok efendim, dağda yürürken boz kurt sesleri çıkartırken Kürt denildi. Kürt kimliği yoktur daha düne kadar.

H.Ç.K: O resmi değil. Ama belirli insanların düşünceleri olabilir.

R.H.A.: Olur mu? Nasıl olur? Türkiye’de resmi Kürdüm demek bir adamın hapse girmesi demek öyle şey olur mu.

H.Ç.K: Onu demiyorum. O kart- kurt meselesi var ya

R.H.A.: Hatta kart-kurt meselesi o Kürt kimliğini ret eden anlayışının alt hazırlığını oluşturur. Düne kadar Kürdüm demek Türkiye’de yasaktı. Vatan hainliği idi. Bir insan Kürtlükten bahsettiği zaman PKK’lı damgalanırdı. Nasıl ki bir Ermenililerden bahsedildiği zaman asalcılıkla damgalanacağı gibi. Ne zaman ki bütün dünya’da Müslümanların Bin-Ladinci olmadıkları genellemesi söz konusu olduğu zaman Türkiye’de artık zaman zaman genelleme yapıldığında yanlış oluyor. Çünkü adam çocuğun adını Kürtçe koyacak TV’lerde Türkçe diziler var. Onun adını koyuyordu adamın başı belaya giriyor. Bu mantık dışı bir şey. En ufak savunulacak bir tarafı yok.

Saçma sapan bir şey. İşte bunun altını vurgulamak için Türk jekobenizmi dedim. Fransız Kemalizm dedim. Aynı şeyden etkileniyor. Ulus devlet anlayışında hep genel kimliğin özel kimlik ..... Genel kimliğin öteki kimleri başkalaştırma gibi bir şey var. Bu ortadan kalkmadığı sürece herhangi bir olumlu adım atılamaz. İşte Türkiye’de tünelin ucu gözüküyor gibi. Fakat bütün bunların samimi olması kerhen değil. Avrupalılar istiyor. Köprüden geçene kadar ayıya dayı demek anlamında değil inanarak bu yapılabilir. Bizim için alenen bunun bir itilaf, bunun bir açık Bunun bir; dünyada ki bir çok devletler gibi bir çok yanlışlar yaptık özür diliyoruz. Şimdi bambaşka bir döneme giriyoruz demecinden sonra çok şey değişecek. Şunu da ben anlıyorum bir insanın çıkıp ta bir topluluğun çıkıp ta özür dilemesi hele hele Doğu toplumlarında özür dilemek küçüklük eziklik olarak algılanır. Bu çok yanlış. Halbuki bir defa sıkıntı duyarsın ama ebediyet hayatını sonuna kadar rahata kavuşturursun.

H.Ç.K: Teşekkür ederim. Tezim açısından.

R.H.A.: Ben de teşekkür ederim. Türkiye’imiz ilk başta kendi akılcı çıkarı için ortak coğrafyayı oluşturan bütün bu ortak değerleri bütün ortak zenginlikleri sayıp çıktığı zaman bunlarla onur duyma yok ki. Kompleks duyma eziklik duyma seviyesine geldiği zaman inanın çok şey değişir ve çok kazanç olur. Cem Karaca’nın tekbir getirilerek cenazesi kaldırılıyorsa bir Müslüman kimlik birisi onunla ne kadar gurur duyuyorsa ben de Ermeni kimlikli birisi olarak onun annesi tarafından Ermeni oluşuyla o kadar onur duyabiliyorsam.

H.Ç.K: Annesi Ermenim idi. Hıristiyan olarak biliyordum da. Etnik kimliğini bilmiyordum.

R.H.A.: Ben onun hakkında yazı yazdım. İrna Toto Frakyan’ın oğluydu. Cem Karaca çok iyi Ermenice konuşurdu. Ermeni kimliğini kesinlikle ret etmeyen birisi. Baba tarafı Azeri anne tarafı Ermeni. Enfes bir şey.

H.Ç.K: Tam fay hattının ortasında bulunan bir adam.

R.H.A.: Tabii, tabii. Ermeni dediğim Hıristiyanların yada başka özel kimliklerin Türkiye’nin ortak değerleriyle övünç duyması, onur duyması Türk ve Müslüman

kimliğini bu oluşumdan gurur ve 6vunç duymasını unutmamalıyız. Yok ki sen bunla 6vunç duyamazsın diye bir anlayış. Tam tersine eğer sen benimle benden 6vunç duyuyorsan ben de senle 6vunç duyarım. H.Ç.K:Kendilerine çok teşekk6r ederim.





## Ek-2. Gözlem Notları

### Ek -2.1. Halep Gözlem Notları

'Diaspora'da Ermeni Kimliği' üzerine yaptığım çalışmada; kimlik değerlerine, değişimin varlığına ve nedenlerine ulaşmaktı. Suriye ve Fransa'da yapılan çalışmalar bir araya getirilerek benzeyen ve de farklılaşan değerler ortaya çıkarılmaya çalışıldı. Toplanan veri kaynaklarından Halep örneği, tarihin donduğu kareleri oluşturuyor. Kimlik açısından değişimin en az olduğu Diaspora olarak söylenebilir. Eğer Halep bugün Türkiye'nin sınırları içerisinde kalmış olsaydı değişen bir şey olmayacaktı. Bunu yaşam tarzlarından, düşünüş tarzına, yemek kültürüne değin yayabilir geliştirebilirsiniz. 1915 sonrası götürdükleri tarihsel gelenek ve göreneklerini, kültürlerini değiştirmeden sürdürüyorlar. Bunu kültür adasının kabul ve reddetme olayının doğal olduğu kadar fiziki sınırlarını oluşturan gettolaşma sağlıyor. İstanbul'da göç ile gelen gecekondulaşma, gecekondulaşan kenar mahallelerin hemşerileşme etrafında büyümesi örneğini Ermenilerde de görüyoruz. Tehcirle meydana gelen mahalleler bile hemşericiliğin belirleyiciliğinde gelişmiş. Bunu Alfortville'de Hermon'un aktardığı şekli ile; Adapazarı'nın Çengililer köyünden gelenler kurmuş. Kısaca Ermeniler Halep'te belirli yerlerde yoğun olarak yaşıyorlar bu da bize cemaat yapısını kuvvetli olduğunu gösteriyor. Zanaatkar insanlar ve mesleklerini yakından uzağa doğru geliştirerek öğrenilmesinin hiyerarşisini oluşturmuşlar. Bunun nedenini kültürel olarak kolay anlaşmalarına bağlıyorlar. Kimliklerinin sınırlarını oluşturan fiziksel sınırın dışında kültürel olarak ta koruyorlar. Bunun en belirgin özelliği evlilik tercihleri. Buket'nin evlilik tercihinde görüldüğü gibi; inanışını simgeleyen nasip ile herhangi biriside olabilir anlamı kimliğinin izin verdiği Hıristiyan olma şartı ile bitiyor. Dil tercihlerinde ev içi Ermenice. Ancak kopamadıkları Türkiye'den televizyon izleyerek kültürel beslenme devam ediyor. Dolayısı ile dil Ermenice ile Türkçe'nin karışımı haline geliyor.

Ermeni kimliğinde Doğu kültürünün tamamen içselleştirildiğini görüyoruz. Adet, gelenek, görenek, müzik, yemek damak zevkine kadar içselleştirilmiş bir kültür. Zaten bütün yaşlı Ermenilerin belirttiği gibi Ermeniler yaşadıkları topluma uyum içerisinde yaşıyorlar. Dil alınıyor, kültür alınıyor, dini farklılık milli kimliğin belirleyici

farklılaşan unsuru olarak ortaya çıkıyor. Mesleki dayanışma ve bu mesleklere dışarıdan rekabet edilecek unsurların alınmaması, mesleklere seçicilik ve bulunulan toplumda elde edilen üstünlük, yaşam alanlarının sınırlarını diğerlerinden ayıracak şekilde gettolaşmaya gidilmesi, evlilikte içe dönük tercihlerin yapılması, Ermeni kimliğini belirleyen ve sınırları oluşturan özellikler olarak karşımıza çıkıyor.

Sınırların içerisinde emniyete alınan ve korunan kimlik, dış dünyanın dili veya baskın değerleri ne olursa olsun zarar veremiyor veya etkin olamıyor.

Yer değiştiren Ermenilerin, mekan farklı da olsa eski mekanın yanı başında hiç de farklı olmayan kültürel değerlerinin arasında yaşamaya devam ediyorlar. Türkler gitmiş ama yerine gelen değer ondan çok farklı olmayan doğulu, Müslüman olma özellikleri ile örtüşen Araplar gelmiş, yer almış. Fransa'da ise 1915'ten bugüne değin 4 farklı katmanın diasporayı beslediği görülüyor. Suriye ve Lübnan'dan gidenler; tehcirin neden olduğu ilk dalga göçle oluşan 1922 diasporasını oluşturuyor. İkinci dalga göç; Lübnan iç savaşının etkisi ile değişik zamanlarda gelenler. Üçüncü dalga; tehcirle ilgisi olmayan yine değişik zamanlarda Türkiye'den gidenler, Dördüncüsü Ermenistan'dan gelenler oluşturuyor.

Suriye Ermeni diasporası göç veren iken, Fransa diasporası göç alan özelliktedir. Suriye toplum yapısı Doğu toplum yapısı özelliği gösterirken, yine Doğu toplum yapısı özelliği gösteren Ermenileri kuşatıyor. Din farklılığı ile sınır oluşturarak koruma altına alıyor, buna karşılık Fransa toplum yapısı Batı toplum yapısı özelliği; Ermenilerin Doğu toplum yapısı özelliği ile bir sınır oluşturarak koruma altına alıyor. Buna dini mezhep farklılığını eklersek Ermenilerin toplumsal farklılıkları ne kadar iyi bir şekilde kullandıklarını görürüz.

Doğu toplumlarında asimile geleneği yoktur. Batı toplumlarının oluşumları birbirlerini asimile ederek kaynaşma süreçleri söz konusudur. Asimile geleneğinde ustalaşmış Batı toplumlarının başında Fransa gelmektedir. Farklılaşmaya ve farklılıklara izin vermeyen Fransız toplum yapısının içerisinde Ermeni toplumu kimliğini koruyacak gerekli savunma mekanizması geliştirmede zayıf durumdadır. İlk diasporanın savunma mekanizması; oluşturulan kültür adacıkları içinde savunma sınırları oluştururken, Fransız toplumu ile çok ilişkiye girmeme üzerine idi. Bunda kullanılan dil tercihlerine

kadar seçkinci oluyor, Fransız toplumu ile çok ilişkiye girmiyordu. İçine kapanmıştı. İkinci ve üçüncü kuşakların Fransız eğitim sisteminin içinde eğitim almaya başlaması, iş ilişkilerinde gettonun dışına çıkılması, ilişkilerde Ermeni cemaatinden farklı Fransız toplumu ile ilişkiye geçilmesi koruma sınırlarını zayıflatmıştır. Bu esnada kendi kabuğundan çıkan Diaspora farklı olduğunun da farkına vararak kimliğinin peşine düşmüştür. Buna kimlik sendromu da denilebilir.

Ancak dikkat çekici olan bunca yıl geçmesine rağmen Ermenilerin ne Suriye’de ne de Fransa’da Türkçe’yi bırakmadıklarını görüyoruz. Türkçe bu yönü ile Ermenileri toplumsal farklılıklara ayırırken, Türkiye’de kendisine ait olmayan dış çevrenin zorunlu kullandığı alanı simgeler. Dış çevre Türkçe olmaktan çıkmış olmasına rağmen Türkçe kullanılmaya devam eder. Ama bu sefer dış çevrenin dili değil kimliğin parçası, geçmişe bağlayan güçlü bir bağ , kültür taşıyıcısı olmuştur.

Ermeni Kimliğinin, Doğu kültürünü tamamen içselleştirdiğini görüyoruz . Adet, gelenek –görenek, yemek damak zevkine kadar çevre kültürü veya egemen kültür içselleştiriliyor. Kültürel içselleştirme Türkiye ve Suriye’de aynı oranda kabul edilirken, dil ve kültür alınmış. Dini farklılık milli kimliğin belirleyici farklılaşan unsuru olarak ortaya çıkmış. Mesleki gruplaşma, gettolaşma, evlilik tercihlerinin içe dönük olması Ermeni Kimliğinin sınırlarını oluşturuyor. Türk dilinin ve onunla birlikte Türk kültürünün, baskın çevrenin değerlerini kabul etme veya kullanma kimliği bozmuyor. değiştirmiyor, yok etmiyor bizatihi kimlik yeniden üretilerek Ermeni kimliğini oluşturuyor. Osmanlı toplum yapısına eklenen Ermeni kimliği; cemaat yapısı, millet sistemi içerisinde kimlik sınırları oluşturan din faktörü iken diaspora’da Ermeni Kimliğinin en önemli koruyucusu geçmiş ile bağlantısı sağlayan, sürekliliğini devam ettiren, kültür taşıyıcısı dil Türkçe ve Türk kültürü oluyor.

Evlilik tercihlerinde savunma mekanizmasının güçlü olduğunu görüyoruz. Hoseep Arap asıllı bir kızla dost hayatı yaşıyor. Ama evlenmeyi çocuk sahibi olmayı düşünmüyor bu kızdan .Bu kıza bir ev almış Hoseep. Aile hayatı yaşıyor ama kilisede kız din değiştirirse de evlenmeyi düşünmüyor .

Buket kaderci bir anlayışla nasibini bekliyor, nasip diyor. En son evlenme tercihi bir başka Hıristiyan Ortodoks olabilir. Diyor ki; bu durumda olabilecek tercihlerin oranı %

10 bile değildir' diye ekliyor.

Fransa'nın Batı toplum yapısı, Ermenilerin Doğu toplum yapısına üye olduklarını belirtmiştik. Bu ters yapıya karşı Fransa'ya ilk gelenlerin tepkilerinin gettolaşma, sadece Ermeniler'le diyalog kurma Türkçe konuşma diğer dilleri kullanmama, yerleşim alanlarının genelde Ermenilerden müteşekkil olması, hatta kendileri için tercüme edilen kitapları bile reddetmeleri fiziki savunma alanları(dışlama ve kabul) oluşturdukları görülmüştür. Halen Fransızca'nın yerine Türkçe'nin daha dinamik olduğunu görebiliriz. Bunda taze göçlerle Fransız Ermeni diasporasının beslenmesinin rolü var diyebiliriz. Fransa'ya gelen Ermenilerin Türkçe konuşmadıkları söylense de Suriye Halep'te yaptığımız gözlemler gösterdi ki; Suriye Ermenilerinin gerek aile gerekse Türk televizyonlarının seyredilmelerinin tercih edilmesi Türkçe'yi ortak referans, ortak kültür ve kültürel kimlik taşıyıcı dil özelliği ile görevi üstlenmektedir.

Apostolik Ortodoks Ermeni kalmayı sağlayan en önemli unsur şüphesiz Yahudiler'de olduğu gibi din ile ırk olgularının kaynaşarak millet varlığını bütün üyelerinde hissettirecek şekilde bilincin ortaya çıkmasını sağlamış olmasıdır. Tarihsel gelişim içerisinde siyasi örgütlenmeden yoksun olmaları din adamları kaynaklı örgütlenen toplum yapısının gelişmesine imkan tanımıştır. Buldukları coğrafyanın bölgede bulunan büyük siyasal güçlerin hakimiyet kavga alanı olması sık efendi değişiklikleri, Ermenileri her şartta yaşamayı öğretmiştir. Gelen kim olursa olsun Ermeniler onlarla yaşamayı, uyumu tercih ederek yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Kimliğin olgunlaşmaya ihtiyaç duyduğu mitolojiyi tarih öncesi siyasal birlikteliği sağlayan krallarla beslemiştir. Vb. duygulara hitap eden nesnelere desteklemiştir. Burada konumuzla ilintili olan diaspora için asıl destek 1915 öncesi ve sonrası gelişen olaylardan beslenerek büyüyecektir. Dolayısıyla 1915 bir ihtiyacın ortaya koyduğu gerçeklere dayanması gerekmeyen bir mit'e dönüştürülmüştür. Gerçeklerin asla öğrenilemeyeceği bu sürecin meydana getirdiği olgu diasporayı kimlik olarak besleyen mitolojiye dönüşmüştür. Zira yaptığımız gözlemlerde bunu destekleyen en önemli birkaç hususa değineceğiz.

Benim dikkatimi çeken bu meselenin arkasında şiddetle duranlar tehciye tabi tutulmayan, diasporaya sonradan katılanlarda daha şiddetli sarılması kimlik sorunu olarak görülmesini apaçık gösteriyor.

Tehcirle birlikte öncesi ve sonrasında olan olayların tarihsel netliği ortaya konulamayan anlatılara dayanmakta. Aynı anlatıların tıpa tıp benzerlerini Ermenilerden gördüklerini söyleyen Müslümanlardan dinlemeniz mümkün olan olay ve hadiseler. Hiç bir bilimselliğe dayanmayan halk anlatıları. Bu halk anlatılarını önemsiyorum. Bir şeylerin varlığını gösterir. Ancak bir şeyler iddia edileceği zaman bu hafızanın göstereceği yol, net gerçeklere götürmeyebilir.

Kaynayan sütun taşması şeklinde algılayacağımız soykırım iddialarının 1960'lara değin Ermeniler tarafından dünya kamuoyuna sunulmamasıdır. Oysa 1850-1924 arasında zamanın emperyal devletlerin desteğinde bir çok hakların peşinde koşmuşlardı. Bu emperyal Hıristiyan devletlerin muzaffer olduğu bir zamanda olmuştu her şey. 1960'lara değin bir şey söylemeyen Ermenilerin bu zaman diliminden sonra yeniden harekete geçmelerinin izahının yapılamadığını görüyoruz.

Türk tarafınca tarihi gerçeklerin ışığında cevabının kolay verildiği ancak Ermenilerin hiç konuşmadıkları önemli bir soruda; Türklerin Anadolu'yu yurt yapmaları itibari ile yaklaşık 1915'e kadar geçen zaman diliminde Türkler Ermeniler'e bir şey yapmamıştı. 1915 ' te ne oldu'da Türkler Ermenileri Tehcire Sevkıyata tabi tuttular.

Aklı başında olanların, bu meselede ecnebler büyük rol oynadılar, 1918'te Fransızlar bizi sattı gibi net ifadeleri var. Hatta ölenler öldü, bize orada kalan mallarımızı verin diyenler daha gerçekçi.

Yapılan çalışmanın gözlemleri göstermiştir ki, Türk düşmanlığı diaspora Ermeni Kimliğinin bugün ihtiyacı olan mitolojiyi üretme amaçlı kullanılmaktadır. Burada şaşırtıcı bulunmaması gereken bir diğer gerçek bunun Türkçe'nin kültürel mirasın taşıyıcılığında gerçekleştirilmesidir.

Biraz muhabbet ortamı sağlanınca, Türkler duyulan saygı ortaya çıkıyor. Hatta düşmanlık yerine dostluk için kapılar aralanıyor. Suçu işleyen yerine, suçu işlemeye iten güçler; ecnebler yaptırdılar deniyor. Derinlerde Yahudi düşmanlığını hem Halep'te hem de Paris'te bulduğumu söylemeliyim.

Yahudi düşmanlığının nedeninin Paris'te azınlık rekabeti olabileceği yorumunu

yapmıştım. Halep'te içinde buldukları ülkenin İsrail devleti ile olan ilişkilerinin tesiri olabilir diye düşünmüştüm. Ancak tüm bunların ana nedeninin derinlerde İttihat ve Terakki partisi ile Ermenilerin arasındaki ilişkilere dayanıyor. Ermeniler İttihatçılar arasında dönmelerin olduğuna varan iddiaları değerlendiriyorlar. Tüm bu olanların asıl tertipçisi Türkler değil, Yahudi parmağına işaret edenleri var.

Acının yerini geride kalan mal-mülk isteği almış pratik ve pragmatik bir şekilde .24 Nisan dini ayinlerle beslenen, kimliğe eklenen yeni bir mit olmuş durumda. O gün çalışılmıyor. Kilisede mumlar yakılıyor kaybedilen şehitler için. Hatta Anadolu bir zamanlar çocukluğumda rastladığım bir olgunun, yakınlarını kaybetmiş olanlar veya mevtanın evinde kırk gün televizyon kapalı tutulurdu, evde o gün televizyon izlenilmiyor.

Ermenice'ye önem veriyorlar. Ermenistan'da bu önem kafilesinde yerini almış. Memleketin neresi diye soruyorum aldığım cevap Ayntaplıyız diyor. Yani Antep. Ama Halep ne ise Antep'te aynı Ermeniler için. Asıl anavatan Ermenistan. Etniklikten Ulus olma yolunda en önemli adım. 1992 sonrasına dayanmıyor Ermenistan ilişkileri. Gözleri hep Ermenistan'da olmuş. İstisnasız görülen gerçek artık Ermenilerin gözbebeği gibi artık her şey Ermenistan'ın yaşatılması için düşünülüyor.

Vatan anlayışları; asla buldukları yeri anavatan olarak görmüyorlar, buldukları yerler Ermeniler'e güzel bir yaşam sunuyorsa seviyor ve yaşıyorlar, ama bir gün Ermenistan daha güzel olursa gitmeyi düşünüyorlar. Görüşme öncesi düşüncelerim dedelerini yaşadıkları yere bağlı oldukları gibi bir öngörüm vardı. Ancak yaşadıkları yerlerin güzelliği ve yaşama imkanları ölçüsünde sevip kalıyorlar. Belki hiçbir zaman Halep'ten ayrılmazlar. Biz neden buradayız ? sorusu, ne işimiz var burada şekline dönüşüyor. Bura maksat Ermenileri buraya sevk eden Türk hükümetine devlet organizasyonuna yönelik bir suçlamayı ön görse de, buradan memnun olmadıklarını gösteriyor. Türkiye'den vatan anlamında vazgeçmiş görünüyorlar. Sonradan geldikleri burada kendilerini misafir hissediyorlar. Geriye Ermenistan veya diğer Batı ülkeleri kalıyor. 1992'ye kadar Batı ülkeleri tercih edilirken, 1992 sonrası Ermenistan'da ilgi odağı haline geldi. Ermenistan bir anavatan olarak beklentileri şu an karşılamaktan her ne kadar uzak olsa da, bütün destek ve yatırımlar Ermenistan'ı abad etme üzerine



kurulmuş durumda. Bu nasıl bir anlayıştır ki, içerisinde yaşayanların yaşam koşullarının zorluğundan birazda özgürlüğün dışarıda daha rahat algılanmasından gerek, dışarıya göç ettiği anavatan Ermenistan'a bağlılık hissediyor. Belki bir gün Ermenistan, sadece yaşlıların emeklilik günlerini geçirdiği bayramda seyranda ziyaret edilen hasret giderilen ama boşaltılmış Anadolu'nun Türk köyelerine dönecek. Doğmamıştır görmemiştir ama memleketi olarak anne ve babasının memleketini söyler. Bir yere ait olma bağlanma ihtiyacı, köklerini bir yerlere tutturma arzusu insanın kimliğinde önemli bir yer tuttuğunu gösteriyor.

Ararat'ın Vatan oluşturmada taşıdığı anlam kutsallığa varıyor. Coğrafyanın vatan oluşturmada taşıdığı önem kendini bir kez daha ortaya çıkartıyor. Düşünceye dayalı iç istek ve arzuların fiziksel ortamlara dönüştüğünü görüyoruz Coğrafya ve Ararat'ta. Herold'un Paris'teki düşüncesi ile Sarkiz'in Halep'te taşıdığı duygu ve hisleri sembolik bir dağ ortak noktada birleştiriyor.

Şu endişenin varlığını net görüyorsunuz ; buldukları yerlerde emanetçi görüyorlar .Ne olur olmaz bir gün buralarda da bir şey olur düşüncesi kafalarının bir yerlerinde canlılığını koruyor. Ermeniler için Ermenistan'ın önemi, gidilecek bir anavatanın varlığı, sigorta garantisi sağlıyor.

## Ek -2.2. Paris Gözlem Notları

Anekdot-1 Ermenilik bir din olarak algılanıyor. Eğer Katolikse ben Fransızım diyor. Gregoryen Ermeniler, Ortodoks Ermeniler kendilerini Ermeni olarak tanıtip kabul ediyor. K.J. ile Opera'da bir kafe'de yapılan görüşmeden edinilen bilgilerin özeti K.J.'ın bu görüşü ile 'Osmanlı Kimliği' makalesinde Ortaylı; Ermeni Katoliklerin Ermeni etnik kimliğini ikinci hatta sonuncu plana ittiklerini belirtmesi ile tamamen örtüşüyor[Ortaylı, 1999a:s78].

K.J. en çok askerlik hatıralarından ve de Kadıköy modada geçen güzel günlerinden bahsetti tam bir Türkiye aşığı ve de Türkiye'yi, Türkleri seviyor. Olsa yeniden askerlik yapacak. 75 yaşında, bunun yarısından fazlasını belki de Fransa'da yaşamış olmasına rağmen TR pasaportundan vazgeçmiyor. Fırsat buldukça Türkiye'ye gelip gidiyor. Aslında tüm Ermenilerde bu özlem ve sevginin var olduğu gözlemlenmekte.

Anekdot-2; Ermeni Meselesi'nin 1960'larda canlanmasının ana nedenlerinden birisi, Tehcirin 50. yılında Erivan'da yapılan gösterilerin diğer diasporalara transferi ile olmuşması, Soğuk Savaş'ın ürünü olduğu ortada.

Soğuk savaş yıllarında stratejik bir yeri olan Türkiye ile müttefiklerinin oluşturduğu ittifak eksenini zayıflatmaya veya parçalamaya yönelik olabilecek bir durumdu. Özellikle Fransızların Batı dünyasındaki o günlerdeki yerini iyi hesap etmek gerekir. İngiltere ile Amerika Anglo-Sakson politik bir eksen oluştururken Avrupalılık adına tek başına meydan okumaya çalışan bir Fransa vardır. Almanya zaten parçalanmış, işgal edilmiş bir durumda. Soğuk Savaş'ın çizdiği sınırın dibinde Amerikan savunma şemsiyesine muhtaç sesini çıkaramıyor.

Anekdot-3; Ermeni diasporasını dinamik kalmasını sağlayan en önemli kaynaklardan birisi de diasporanın göç dalgalarıyla beslenmesidir.

Anekdot-4; 1960'lara değin Ermeni Diasporası Fransa'ya uyum sağlamaya çalışıyor ve de ekonomik gelişmeye önem veriyordu. Diasporanın isteklerini dillendirecek entelektüel oluşum için 40 yıl geçmesi gerekiyordu. Diasporalar arası iletişimin gelişim yılları 1960'ları bulmuştur. Efsaneleşen tehcir yıllarına ait sıkıntılar, öncesine dayanan

boğuşma diye tabir edilecek bir nevi iç savaşın olduğu yıllarda gerçekleşen kayıplar, soykırım(kesim) hikayesine, mit'ine dönüşmüştür[Taşkıran,2003:s.10-11].23

Yaşanılan olayın büyüklüğünü oluşturan ana unsurlar aidiyet duygularının geliştiği topraklardan sürülüş, ailenin üyelerinden bazılarının bu esnada kaybedilmesi, yeni ortamın yabancılığı ve çekilen zorluklar kesim mit'ini doğurmuştur.

Burada önemli olan boğazlaşmada canlı tutulan hatıraların tehcirle aidiyet duyulan topraklardan ayrılış acısı ile sembolleşmesidir. Diaspora Kimliğinin en önemli ayaklarından birisini oluşturmaktadır.

Belki de en önemli olan bir durum bu iddiaların kesim mitolojisinin üretimi ilk nesle 1920'lerde gelenler tarafında üretilmiş olsa bile sahiplenilip geliştirilmesi bir kimlik haline gelmesi bu durumu yaşamayanlar tarafından devamlılığının sağlanmasıdır,.

Tehcir sonrası diasporanın temsilcileri bu ülkeye 1950, 1960, 1980'lerde geldikleri halde kesimi, tehciri yaşamış gibi sahiplendiler. Diasporaya katılış nedenleri ekonomik nedenlerden dolayı olmuş olsa bile bu yeniden üretilmiş kimlikle yeniden doğdular.

22-03-2004 pts. Cadet-CRDA Bizlere hoş geldiniz deniliyor, ikram tercihimiz Türk kahvesi olunca gülüşmelerle birlikte bizlere Türk kahvesi ikram ediliyor. Ermeni

---

<sup>23</sup> Ermeni diasporası için tehcir olayı, sözde soykırım olayı. bir tarihi olaydan çok bir siyasi malzemedir. Ermeniler'le konuştuğunuzda, onların büyük bir çoğunluğunun Türklerin Ermenileri bilerek ve isteyerek. milyonlarca ifade edilen bir sayıda yok ettiklerine inandıklarını görürsünüz. Çünkü onların bütün bilgileri. tarihi belge ve bilgilerden çok. göç eden Ermenilerin anlattıkları sözlü hikâyelerdir zaten. Diaspora çalışmalarının pek çoğu, göçmenlerin kişisel anlatılarına dayanır. Zaman içerisinde de sözlü anlatılar çok abartılı boyutlara ulaşmış ve karşı taraf için bir kine dönüşmüştür. Ermeni diasporası. atalarından sadece tarihin kendileri tarafındaki bölümünü dinlemişlerdir. Bunu da değişmez bir tarihi gerçek olarak algılamışlar ve faaliyetlerini bu hikâyeler üzerine kurmuşlardır Bazı Batılı siyasetçi ve gazetecilerin de bu yöndeki çabaları olayı tarihi ve bilimsel boyuttan çıkarmış. siyasi boyuta getirmiştir. Ermeni diasporası. sadece göç sırasında ölen veya öldürülen atalarının yaşadığı sıkıntılı ve dramatik hikâyeleri biliyor. Anadolu'daki Ermeni isyanlarını. Ermeni isyanlarında katledilen ve yaşadıkları yerden sürülen Türk ve Müslümanları, I. Dünya Savaşı sırasında Türk ordusuna ve halkına yapılan ihaneti ve o dönemde Türklerin yaşadıkları sıkıntıları ve kayıpları bilmiyorlar.İşin garip tarafı, bilmek de istemiyorlar.

Diasporası Üzerine Araştırmalar Merkezinde, Ermeni Kimliği Üzerine yapacağımız konuşmanın ana konusu 'tehcir', 'kesim konusu' ama bir Ermeninin elinden Türk kahvesi ikramını almak belki de ileride meselenin çözülecek ana kodlarını taşımakta.

CRDA- J.C.K.,( J.C.K Fransa'da doğmuş, Türkoloji eğitimi almış, Yozgatlı anne ve babadan dünyaya gelmiş.); CRDA'yı 1976'da bir Fransızla beraber kuruyorlar. Kuruluşun amaç ve hedeflerini belirtirken ; sadece Ermeniler'e karşı değil Fransız toplumunu da bilgilendirme hedef ve amaçlı olarak , sorumlu olarak kurulmuş.

Hedef kitle 1- Türkiye'den gelen Ermeniler, 2-Lübnan 'dan gelen Ermeniler, 3- Türklerle olan ilişkileri düzenleme ( Zarakoğlu, Yelda, Taner Akçam, Ali Ertem, Oral Çalışlar, Mete Tunçay gibi...)

Neler yapıyorsunuz ? sorumuza ise Diyalog toplantıları yapıldığını anlattı. Bunların en önemlisi 1993'te yapılanı, tabii ki radikal çevrelerden tepki çekmiş. Ama kendilerince epey mesafede almışlar.Bu toplantılara olan ilgi yaşlı olan kesimden daha çok muhatap bulmuş.

Gençler hem tepkili hem de diyalog deyince uzaklaşıyorlar. Ancak kültürel toplantı ve de aktivitelere daha çok ilgililer.

Onun içindir ki diyalogu tüm Ermeni çevrelere ulaştırmanın en kolay ve başarılı yolu kültürel aktiviteler olacaktır. Diyalog için sanat –kültürel ve entelektüel olmalı.

Ermeni Kimliğinin diaspora'da şekillenişini öğrenmek amacı ile "Asimilasyonun önündeki en önemli roller nelerdir?" dediğimizde JCK-1 dernekler, 2- Ermenistan'ın kurulmuş olması , 3-Taze göçler; Türkiye, Lübnan ve Ermenistan'dan

Burada öğrendiğimiz bir gerçekte buradan çıkıyor; göçler Ermeni diasporasını dinamik kılmış. JCK "...eğer göçler olmasa idi diaspora bugün bu durumda olmaz idi", diyor. Hatta ilk gelenlerden bahsederken ...onlar kaderlerine adeta küsmüşlerdi .Zamanın durmasında bahsediyor.burada zamanın durmuşluğunu iki şey için özellikle bahsetmesi dikkatimi çekti; birincisi ilk gelenleri tercüme edilen kitapları okumadığını Fransızca öğrenmediğini ki bu tavır Avrupa'da yaşayan diaspora Türklerinin ilk kuşaklarında da görülen bir özellik, hala tehcir edilen tarih olan 1915'te gibi yaşamaları.Kiliseye

gitmelerinin zayıf olduğunu tespit ettiğimi söylediğimde J.C.K. Tanrı bizi terk etti biz ne diye ona gidelim düşüncesinin hakim olduğunu söylediler.Yinede şu vurgunu yapılmasında önem var Ermenilik aynı zamanda bir dini mezhebi özelliğini taşıyor. Diaspora Ermenilerinin dindarlık çalışmasının ayrıca yapılması gerekir.

Tarihin donduğu ikinci önemli husus Diaspora Ermenilerinin kesim tabir edilen soykırım meselesini aşamamış olmaları.

J.C.K. Ermeni diasporasına aynı zamanda Türk diasporası denilebilir diye ekliyor.

Mevcut durumun değişmesi için gayret eden J.C.K.'a değişimin hareket noktasını soruyoruz, aldığımız cevap değişimin hareket noktası halk veya sivil inisiyatif olmalı ve kültürel yoğunluklu olmalı. Historik yani tarihsel olunca başa dönülüyor.

Neden 1960'larda olduğunu soruyoruz .

Önce yaşam mücadelesi verdiler, tehcirin 50. yılında Ermenistan'da yürüyüş oldu ve bu direkt olarak Ermenileri etkiledi. Şu an Ermenilerin en önemli problemi soykırım ve Ermenistan'ın imarı. Ve insanlar Ermenistan'a para akıtıyorlar.

1-Bütün ipler Erivan'ın elinde , bu imaj silinmeli.

2-Ermeni diasporasına çok yardım yapılmıyor , yapıldığı imaj silinmeli. Ama Erivan'a milyonlar gidiyor.

Vatan artık Ermenistan . Türk karşıtlığının nedeni Türk düşmanlığı değil kendini kabul ettirme savaşımı Türkiye bizi neden duymuyor diyor.

S.T.; berber ve Yozgatlı. Türklerin yoğun yaşadığı yerde işini kurmuş ve müşterilerinin çoğu Türklerden. Kendini sosyal demokrat olarak tanımlıyor. Çok güzel Türkçe konuşuyor. Milliyetçi karşıtı sosyal demokrat tanımın içerisinde yer alıyor.

İlk karşılaşmamızda bizi hoş karşıladı, ancak konuyu açınca temkinli hareket etti, samimiyetimizi görünce açıldı ve de yardımcı olacağını söyledi.

Her ne kadar Ermeni Meselesi değil de Ermeni Kimliği üzerine doktora çalışması

yaptığımı söylesem, konu Ermeni tehciri üzerine yoğunlaşıyor. S.T. beyin 'kesim' için yorum yapmasa da önemli gördüğü bu meselede konu açılsın ve ne ise halledilsin diyor.

Müslümanlar evine geldiği için domuz eti almıyor.4 çocuğu var onlara Türkçe öğretiyor. Hepsi Türkiye'yi seviyorlar. Ayrıca Fenerbahçe takımını tutuyor.

Onların Fransızlaşmalarına karşı değil bir kabulleniş var.Vatan anlayışı ihtiyaçlarını giderdiğim Ülke diyor. Çok az Ermenice biliyor.

Evinde 'Bünyan halısı' var. Kayınvalidemin hediyesi diyor. Küçük bahçesine Türkiye'den getirdiği erik ağacını dikmiş .Tarlayı babamın beli dediği bel ile kazıyor.

Anekdot-5 R.H.A. beyle evinde yaptığımız görüşme esnasında evinde Ermenistan'dan gelen akrabalarını ağırlıyordu. Yakın bir akrabasının oğlu[(15-18 yaşlarında), yaşı daha küçük de olabilir] müzik hocası ile ders çalışıyordu. Paris'te yapılan uluslar arası bir yarışmaya Ermenistan'ı temsilen gelmişti. Diaspora Ermenilerinin aralarındaki ilişkilerin canlılığı açısından önemli bir örneklik teşkil ediyordu bu durum.Tıpkı Buket'nın Babasının(Halep) İstanbul'a kadar gelerek evleneceği eşini araması gibi. Ermeni Diasporasının uluslar arası yayılmışlığı, ilişkilerini de uluslar arası bir konuma getiriyor.



### Ek-3. Anket Formu Örneği

#### DIASPORA ERMENİ KİMLİĞİ /PARİS ÖRNEĞİ

Sayın Bay/Bayan,

Paris'teki Ermeni Diasporasının Kimlik değişkenlerini tespit etmek üzere bir araştırma yapmaktayız. Aşağıdaki sorulara içtenlikle vereceğiniz cevaplar araştırmanın daha sağlıklı sonuçlar vermesini sağlayacaktır. Ayrıca, sizlerin verdiği bu değerli bilgilerle oluşturulacak çalışma, Paris Ermeni Diaspora Kimliğine de ışık tutacaktır.

Anketlere lütfen adınızı yazmayınız. Verdiğiniz bilgiler bizde gizli kalacaktır.

Değerli vaktinizi ayırdığınız için teşekkür eder, tüm hayatınızda başarılar dilerim.

Saygılarımla.

Hüseyin Çakılıkoyak

Sakarya Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi

1-Cinsiyetiniz?

( ) Kız ( ) Erkek

Yaşınız: .....

2-Doğum yeriniz?

( ) Türkiye ( ) Fransa ( ) Diğer (Belirtiniz)

3-Babanızın mesleği nedir?

( ) İşçi ( ) İş adamı ( ) Memur ( ) Emekli ( ) İşsiz

( ) Diğer:...

4-Annenizin mesleği nedir?

( ) İşçi ( ) İş kadını ( ) Memur ( ) Emekli ( ) İşsiz ( ) Ev hanımı

( ) Diğer ...

5-Babanızın etnik kökeni nedir?

( ) Ermeni ( ) Fransız ( ) Diğer (Belirtiniz)....

6-Annenezin dini etnik kökeni nedir?

( ) Ermeni ( ) Fransız ( ) Diğer (Belirtiniz)...

7-Hangi okulda okuyorsunuz? Veya okudunuz ?

( ) Ermeni Cemaat Okulu

( ) Türk Milli Eğitim Okulları

( ) Fransız Milli Eğitim Okulları

( ) Diğer...

8-Bir sivil toplum kuruluşuna (Kilise, dernek, cemiyet, kulüp, birlik gibi) gidiyor musunuz?

( ) Evet ( ) Hayır

9-Eğer cevabınız hayır ise, 13. soruya geçiniz.

ne kadar sıklıkla gidiyorsunuz?

( ) Sürekli ( ) Sık sık ( ) Arada bir ( ) Hiç gitmedim.

10-Ne tür bir kuruluşu gidiyorsunuz?

( ) Kilise Derneği ( ) Kültür Derneği ( ) Spor Kulübü

( ) Müzik Kursu ( ) Diğer .....

11-Neden böyle bir kuruluşu gidiyorsunuz? (Birden fazla seçenek işaretlendirebilirsiniz)

( ) Ermenilerle birlikte vakit geçirebilmek için.

( ) Dini bilgilerimi geliştirmek için

( ) Anadilimi geliştirmek için

( ) Folklor veya müzik eğitimi almak için

( ) Sportif faaliyetlerde bulunmak için

( ) Diğer (Lütfen belirtiniz)

12-Türkçe biliyor musunuz ? Evet ise nasıl öğrendiniz?

.....

13-Aile içinde hangi dil konuşuluyor?

( ) Hep Ermenice ( ) Genellikle Ermenice

( ) İki dil birlikte

( ) Genellikle Fransızca ( ) Tamamen Fransızca

( ) Türkçe

14-Günlük hayatınızda Ermeni arkadaşlarınızla hangi dili konuşuyorsunuz?

- Tamamen Ermenice       Genellikle Ermenice  
 İki dil birlikte  
 Genellikle Fransızca       Tamamen Fransızca  
 Türkçe

15-Dini eğitim aldınız mı?

- Yeterince aldım       Biraz aldım       Hiç almadım

16-Din eğitimi nerede aldınız ?

- Kilise       Okulda       Ailede       Dernekte

17-Kimin düzenlediği sosyal, kültürel, dini veya sportif etkinliklere katılıyorsunuz ?

- Sadece Ermenilerin  
 Daha çok Ermenilerin  
 Fark etmez  
 Sadece Fransızların  
 Daha çok Fransızların  
 Türkler

18-Hangi gazete ve televizyonları takip ediyorsunuz?

- Sadece Ermeni       Çoğunlukla Ermeni  
 Fark etmez  
 Çoğunlukla Fransız       Sadece Fransız  
 Diğer .....

Türk televizyon ve gazeteleri

19-Kiminle evlenmek istersiniz?

- Ermeni       Fransız       Başka milletten biriyle       Fark etmez  
 hiç kimseyle

20-Evleneceğim kişi;

- Kesinlikle Hıristiyan ve Ermeni olmalı  
 Hıristiyan olursa iyi olur  
 Kesinlikle Ermeni olmamalı  
 Fark etmez

21-Hangi dilde müzik dinlersiniz?

- Ermenice  Fransızca  Her ikisini de  Hiçbirini  
 Diğer

22-Kiliseye gidiyor musunuz?

- Sürekli  Genellikle  Arasına  Bir kere  Hiç

23-Size göre Fransızlar diğer yabancıları mı, Ermenileri mi daha çok seviyorlar?

- Ermenileri daha çok seviyorlar  
 Diğer yabancıları  
 İkisi de seviyorlar  
 İkisini de sevmiyorlar  
 Fikrim yok

24-Boş zamanlarınızda daha çok kimlerle birlikte oluyorsunuz?

- Hep Ermeniler  Diğer yabancıları  Fikrim yok  
 Hep Fransızlar  fark etmez?  Türkler  Hepsi

25-Türkiye'yi ziyaret ettiniz mi? Veya düşünür müsünüz?

- Evet  
 Hayır  
 Düşünüyorum  
 Düşünmüyorum  
 Diğer .....

26-Vatan nedir? Aşağıdaki seçeneklerden hangisi vatani tanımlamada en belirginidir?Aşağıdaki seçeneklerden vatani tanımlamada en belirgin üç seçeneği 1'den itibaren numaralandırınız?

- Doğduğum ülke  
 Büyüdüğüm ülke  
 Vatandaşı olduğum ülke  
 Kültürel olarak bağlı olduğum ülke  
 İhtiyaçlarımı giderebildiğim ülke  
 İnsanın doğup büyüdüğü ülke  
 Vatandaşı olduğum ve kültürel olarak bağlı olduğum ülke

27-1915 hadiselerinin sizce önemi nedir ?

- çok önemli
- önemli
- önemli değil
- fikrim yok
- diğer

28-Önünüze bir fırsat çıksa Türkiye'ye yerleşmek ister misiniz?

- evet
- hayır
- kararsız
- diğer

29-Kendinizi öncelikle nasıl tanımlıyorsunuz ?

- Ermeni
- Ermeni Kökenli Fransız
- Ermeni Kökenli Türkiyeli
- Hristiyan Katolik
- Hristiyan Ortodoks Ermeni
- İnsan
- Diğer

30-Türkiye'den bildiğiniz şehir isimleri nelerdir ?.....

## ÖZGEÇMİŞ

Hüseyin Çakıllıkoyak, 01.12 .1971 yılında Konya - Meram'da doğdu. İlkokulu Meram'da okudu. 1990 yılında Lise'yi bitirdi. 1990 yılında girdiği Üniversite'den 1995 yılında mezun oldu. 1998 yılında Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü, Sosyoloji ve Antropoloji bölümünde 'Türkiye'de Çok Partili Dönemde(1946-1960), Siyasi Partilerin(CHP, DP, MP, HP) Model Tercihleri' isimli Yüksek Lisans tezini hazırladı.

1998 yılında Sakarya Üniversitesi, Sosyoloji Anabilim dalında doktora programına başladı. 2000 yılından itibaren 'Diaspora'da Ermeni Kimliği' isimli çalışmayı yürüttü.

Hüseyin Çakıllıkoyak; evli ve üç çocuk babasıdır.

